

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON MAGNUS OLSEN
DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

SJUTTIOANDRA BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. SEXTONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMLVII

INNEHÅLL

Beeler, M. S., se Ulvestad.	
Beito, O. T., Dr. philos., Oslo, Har alle endringer i eit morfologisk system opphav i innhaldsplanet?	71
Benson, S., Docent, t.f. Arkivchef, Lund, Om genuskategorier och genuskriterier i svenskan	61
— se Ljunggren, K. G.	
Carlsson, Lizzie, Fil. mag., Lund, Äldre Västgöotalagens »til hogs» än en gång	234
Ejder, B., Docent, Lund, Bidrag till de fornsvenska postillornas textkritik	223
Elert, C.-C., Fil. lic., Stockholm, Bidrag till en fonematisk beskrivning av svenska	35
Elgqvist, E., Fil. dr., f. d. Lektor, Lund, Vad betyder det rundanska <i>aíliti</i> ?	25
— Guden Höner	155
Gutenbrunner, S., Professor, Freiburg i. Br., Eddastudien III. Über <i>ek</i> und <i>hon</i> in der <i>Völospa</i>	7
Hagman, N., Fil. mag., Läroverksadjunkt, Göteborg, Kring några motiv i Hávamál	13
Hallan, N., Levanger (Norge), Sverres draum før slaget på Kalvskinnet	206
Harding, E., Rättvik, Om urnordiskt <i>sa wilaga'n</i> igen	244
Holm, G., Rec. av Leijström-Magnússon-Jansson, Isländsk-svensk ordbok	96
Lagman, E., Fil. lic., Lektor, Stockholm, Gideon Danell in memoriam	249
Ljunggren, K. G., Professor, Lund, Färöarnas gamla kultcentrum — och Benson, S., Litteraturkrönika (1956)	1 104
Naert, P., Docent, Lund, <i>Sämre, sämst</i> . Ett etymologiseringsförsök	30
Nordenstreng, R., Fil. dr., Uppsala, Hilditannr, Hilditönn . .	247
Sahlgren, J., Professor emeritus, Uppsala, Ordlängdsbalans . .	91
Salberger, E., Fil. lic., Lund, Rístu nú, Skírnir. Ett textställe i Skírnismál 1	173

van den Toorn, M. C., Dr. Phil., Münster/Westf., Saga und Wirklichkeit	193
Ulvestad, B. E., Professor, Bergen, Terms of direction in the Syvde dialect, Norway	78
— och Beeler, M. S., Professor, Berkeley Calif., On the etymology of ON <i>bōði</i> 'submerged reef'	211
de Vries, J., Professor, Utrecht, Die Helgilieder	123
Till red. insända skrifter	251

KARL GUSTAV LJUNGGREN

Färöarnas gamla kultcentrum.

Av namnen på de tre sydligaste bygderna och kyrksocknarna på Streymoy, *Kirkjubøur*, *Velbastaður* och *Tórshavn* är två — åtminstone ytligt sett — lätt tolkade, medan det tredje, *Velbastaður*, hittills trots beaktansvärda försök till förklaring framstår som dunkelt. Här skall göras ett försök att med utgångspunkt i nyare forskning rörande namn av typen *Kirkjubøur* sätta alla tre namnen in i ett sammanhang.

I en uppsats med titeln »Kirkjuból»¹ har professor Ólafur Lárusson behandlat namnet *Kirkjuból*, av vilket han känner icke mindre än 26 isländska exempel. Man kunde tänka sig, att dessa namn endast angäve, att gårdarna i fråga en gång har varit kyrklig egendom, och i själva verket tycks *kirkjuból* också ibland nyttjas på samma sätt som *kirkjuland*. Ólafur Lárusson visar emellertid också på ett övertygande sätt, att *Kirkjuból* som namn antyder, att det en gång har stått en kyrka på gården. Vidare framhåller han, att namnen måste vara av hög ålder, ja stamma från kristendomens äldsta tid i landet. Därvid stöder han sig särskilt på berättelser i *Landnámabók* och *Olav Tryggvasons saga* om en eremit, Ásolfr, som hade kommit från Irland till Island och slagit sig ned på Akranes, varvid det också uppgives, att en kyrka senare hade blivit byggd på platsen för eremitens »kofi». Platsen fick därför heta *Kirkjuból*. *Landnámaredaktionen* i *Hauksbók* har i stället *Kirkjubólstaðr*, en form, som annars inte förekommer på Island men vilken är känd från Shetland (*Kirkabister*)², Orkney (*Kirbister* m.m.), Hebriderna (*Kirkebast*)³ och möjligen även kan spåras i ett fall från Färöarna: enligt Chr. Matras⁴ tyder vissa omständigheter på att bygden *á Kirkju* på Fugloy en gång har hetat *Kirkjubólstaðr.

¹ Árbók hins Íslenzka Fornleifalélags 1937—1939 s. 19 ff.

² J. Jakobsen, *Shetlandsøernes Stednavne* s. 80 (Aarb. f. nord. Oldkynd. 1901).

³ M. Oftedal, *The village names of Lewis in the outer Hebrides* (NTS 17:382).

⁴ Chr. Matras, *Stednavne paa de færøske Norduroyar* s. 15.

Beträffande appellativet *kirkjubær* fattar sig O.L. kort och framhåller endast, att det alltid, i Grágás och annorstädes, brukar betyda 'kyrkplats'.

Efter allt att döma helt oberoende av Ólafur Lárussons studie har dr Hugh Marwick i sitt 1952 utkomna arbete »Orkney Farm Names» s. 233 f. tagit upp till granskning de tio *Kirbister/Kirbuster* < *Kirkjubólstaðr*, som anträffas på Orkney. Det är genomgående betydande gårdar, och Marwick finner, att de på grund av skattläggningsförhållanden o.d. bör tidfästas till en tidpunkt före Harald Hårfages tid. På den tiden var Orkney ännu hedniskt; öarna kristnades först av Olav Tryggvason omkring år 995. Marwick hänvisar emellertid även han till den nyss antydda berättelsen i Landnámabók om eremiten Ásolfr, som åtminstone indirekt gav upphov till namnet *Kirkjuból/Kirkjubólstaðr* på Akranes. Han tillfogar en tämligen analog notis om en annan kristen invandrare till Island, Ketill inn fflski, som kom från Hebriderna och slog sig ned i Vestur-Skaptafellssýsla på en plats, som sedan kom att heta *Kirkjubær*. Det finns nu enligt Marwick ingen anledning att antaga annat än att *Kirbister*-namnen på Orkney har liknande ursprung — att antalet dylika namn där är så pass stort kan förklaras av att Orkney låg ganska nära kristna missionscentra.

I en utförlig granskning av Marwicks arbete i Maal og minne 1953 uttalar professor Magnus Olsen s. 116 f. sin fulla anslutning till Marwicks (och Ólafur Lárussons) teorier. Han understryker för övrigt det faktum, att varken *Kirkjuból* eller *Kirkjubólstaðr* finns i Norge. Däremot finns där ett tiotal *Helgibólstaðr* och ett *Vébólsstaðr*, som säkerligen alla är att hänföra till hednisk tid. Detta förhållande styrker i sin mån Ólafur Lárussons och Marwicks argumentering för de av dem behandlade namnens höga ålder.

Om det färöska *Kirkjubøurs* äldsta historia vet vi mycket litet.¹ När Färöarna omkr. 1100 fick egen biskop, slog denne sig ned i *Kirkjubøur*, där sedermera den aldrig fullbordade katedralen reste sig. Varför valde biskopen just denna plats? En orsak kan ha varit, att det redan fanns en så stark kristen tradition här, att det befanns lämpligt, att den blev biskopssäte. Är de här ovan relaterade teorierna om åldern av namnen *Kirkjuból*, *Kirkjubólstaðr* och *Kirkjubær* på Orkney och Island riktiga, kan och bör man även för Färöarnas vidkommande våga antaga, att *Kirkjubøur* är ett gammalt namn, ett minne från kristendomens allra första tid i landet, att namnet med andra ord är det enda spår som finns kvar efter en färösk motsvarighet till Ásolfr eller Ketill inn fflski.

¹ Se vidare avsnittet »Um biskuparnar i Kirkjubø» i Jakob Jakobsens inledning till Diplomatarium Færoense s. VII ff.

Härefter kan man ställa frågan: Var det en ren tillfällighet, att ett kristet centrum växte upp på denna plats, eller kan det ha funnits något särskilt, som blev avgörande härför? Det är tänkbart, att en granskning av namnet på Kirkjubøurs närmaste grannbygd, det endast 5 km åt nordväst vid samma kust belägna *Velbastadur*, kan lämna ett svar på frågan.

Velbastadur är det enda färöiska bygdenamn som ändas på *-stadur*. Namnet skrives 1584 *Valbösted*, *Valbysted*, 1590 *valböstedt*, 1600 *Velbostad*, 1613 *Velbustadt*, 1622 *velbestad* o.s.v.¹ Dr Jakob Jakobsen, som har behandlat det i sin för färösk ortnamnsforskning grundläggande studie »Strejflys over færøske stednavne»² framhåller med rätta det påfallande i att senare leden har singularform i stället för den från såväl Norge som Island välbekanta pluralformen (*Bjarnastadur*, *Kárástadir* o.s.v.). Att namnet är så enastående vill han åtminstone delvis förklara under hänvisning till att bygderna på Färöarna praktiskt taget alltid ligger ute vid kusten och att det därför har legat närmare till hands att uppkalla dem »efter kystens forskellige formationer». Förleden vållar honom emellertid svårigheter. Han avvisar — säkert med rätta — ett äldre förslag att fatta namnet som ett gammalt *Velbústaðr med en betydelse »det vel bebyggede bosted» och finner det med tanke på att de isländska namnen på *-stadur* nästan alltid innehålla ett personnamn i förleden sannolikt, att *Velba-* återspeglar en genitiv av ett personnamn, namnet på den nybyggare, som en gång i tiden slog sig ned här. Detta *Velbi kunde tänkas utvecklats ur ett *Vilbi = *Vilbjörn eller ett *Valbi = *Valbjörn liksom *Arnbjörn*, *Sigbjörn* har kunnat giva *Ambi*, *Sibbi*. Dock medgiver Jakobsen, att det är svårt att förklara *e*-vokalen i ett *Velbi ur vare sig *Vilbi eller *Valbi — han får tillgripa teorier om antingen ett senare, sporadiskt verkande *i*-omljud eller en vokaldissimilation i ett äldre *Valbastaðr.

Under dessa förhållanden torde det inte vara ur vägen att pröva en ny lösning, även om den vid första anblicken skulle förefalla ungefär lika besvärlig ur fonetisk synpunkt. Jag tänker mig, att *Velbastadur* egentligen är samma namn som det norska *Vébólsstaðr*, som Magnus Olsen har fäst uppmärksamheten på i sin tidigare nämnda granskning av Ólafur Lárussons och Marwicks tolkning av namn av typen *Kirkjubólstaður*. Detta namn, som möter — nu i formen *Vebbestað* — i Kvæfjord, Troms fylke,

¹ För dessa belägg ur jordeböcker och räkenskapsböcker har jag att tacka professor Chr. Matras, som jag också tackar för givande diskussioner i anknytning till det här framlagda tolkningsförslaget.

² Festskrift til Ludv. F. A. Wimmer 1909 s. 74 f.

anträffas tidigast i formen (*af*) *VeboIstad* (Aslak Bolts jordebok 1430—1440). K. Rygh tolkar namnet¹ som »ett helligt Bosted eller en Gaard, som paa en eller anden Maade er knyttet til en Helligdom» och tillfogar, att bebyggelseförhållandena i trakten mycket väl tillåter antagandet, att här har varit ett hov eller något annat slags helgedom. Ett nutida *Veibost* i Möre och Romsdals fylke skrives likaledes i Aslak Bolts jordebok (*af*) *VeboIstadum*. Senare skrives namnet *Vigbostad* (1513—1521), *Veidebostadh* (1530) o.s.v. O. Rygh förklarar i NG 13:180, att den äldsta formen icke kan vara riktig, då namnet måste stå i förbindelse med namnet på det sund, *Vegsund* (till ett antaget önamn *Veig), vid vilket gården ligger. Påståendet upprepas av K. Rygh i samband med behandlingen av *VebbeIstad* i Troms fylke. Häremot kan invändas, att det äldsta belägget dock härstammar från en god källa och att det ingalunda är otänkbart, att de yngre namnformerna beror på en i senare tid skedd anslutning till *Vegsund* — det förefaller mig rentav metodiskt riktigast att först pröva en sådan lösning.² Hur som helst är fallet från Troms i och för sig fullt tillräckligt för att bekräfta, att det i gammal tid har funnits ett ortnamn *Vébólstaðr*.

Färöskan uppvisar många exempel på metates, d.v.s. omkastning av två på varandra följande konsonantljud. Alldeles särskilt tycks *l* här som i många andra språk ha en tydlig benägenhet att byta plats med en annan konsonant och träda framför denna: *elva* < *efla*, *talv* < *tafl*, *striltin* < *striltin, *sjölka* = nor. dial. *stjokla*, *klingra* < *kringla*, *krutla* < *klutra*.³ Även i sammansättningar kan denna företeelse iakttagas: fär. *kalvi* 'helgeflundra' etymologiseras sålunda som ett gammalt *kaf-lidi, väl egentligen en karakteriserande noa-benämning: 'djupgångare'.⁴ Ett ortnamn *Selvindi* på Eysturoy torde återge ett äldre *Seflendi (1584 *Seblenn-de*) och ett *Mikladalur* skrives 1613 *Myllkedal*.⁵ På liknande sätt bör ett

¹ Norske Gaardnavne 17:7.

² I tidskriften Svenska landsmål 1950 s. 135 ff. har jag behandlat ett fall, som förefaller erbjuda en ganska god parallell. Det halländska sockennamnet *Knäred* har tolkats såsom innehållande *knä* och syftande på någon icke närmare bestämd krök på en förbiflytande flod. Den äldsta namnformen *Knarruth* (Ribe-årbogen) tillåter emellertid inte en sådan tolkning och har därför ansetts felaktig. Jag tror mig ha visat, att *Knarruth*, som jag fattar som en bildning till *knarr* 'fartyg', mycket väl kan ha sekundärt ombildats till *Knäred* genom en anslutning till *knä*, medan det inte förefaller möjligt att förklara formen *Knarruth*, om förra leden från början skulle vara *knä*-.

³ Se vidare M. Hægstad, Vestnorske maalføre fyre 1350 II 2:132 f., H. Hamre, Færøymålet i tiden 1584—1750 s. 52 f. och där anförd litteratur.

⁴ Jfr M. Hægstad a.a.

⁵ H. Hamre a.a. s. 52 f.

Vébólstaðr ha kunnat giva *Velbostaðr. Vad vokalen i första stavelsen beträffar, så skulle en utveckling *vébol->*velbo*->*valbo*-, i färösk skrift återgivet *valbo*- (som i de äldsta beläggen) icke innebära något uppseendeväckande. Det gamla västnordiska *bólstaðr* lever inte kvar i färöiskan; däremot finns *bústaður*. När den förstnämnda formen försvunnit, bör förutsättningarna för en *l*-metates, som till att börja med gav till resultat ett namn på det välbekanta *bústaður*, ha blivit särskilt goda. Härefter — får man antaga — har av någon nu icke närmare påvisbar anledning det trycksvaga *-o-* utbyttts mot *-a-* eller kanske snarare sänkts till ett alltmera *-a*-liknande ljud med den nutida formen *Velbastaður* som resultat.¹

Denna tolkning har flera påtagliga fördelar, mot vilka den nu senast berörda, icke helt klarlagda övergången *Velbo->*Velba*- synes mig väga lätt. För det första blir den singulara efterleden *-staður* (i stället för *-staðir*) helt naturlig. För det andra kan man hänvisa till en välkänd färösk ljudföreteelse, *l*-metatesen, i stället för till någon icke för övrigt påvisad ljudövergång *Valba- eller *Vilba->*Velba*-. För det tredje kommer man fram till ett även från Norge känt ortnamn, *Vébólstaðr*.

Tyvärr är väl möjligheterna att åstadkomma en fullständigt bindande bevisning mycket små, men är den här framlagda tolkningen riktig, blir det hittills föga bemärkta *Velbastaður* ett av Färöarnas allra märkligaste ortnamn. Det minner i så fall om att här före kristendomens införande stod ett *vé*, en hednisk kultplats, som emellertid har fått vika för en strax i närheten anlagd kristen kyrka, som så långt tillbaka i tiden som vår blick kan nå framstår som Färöarnas centrala helgedom. Även véet kan därför förmodas ha haft central betydelse — dess läge i mitten av Färöarnas övärld stärker ytterligare detta antagande.² Det flerstädes iakttagna förhållandet, att den kristna kyrkans första stora stödjepunkter ofta växer fram i nära grannskap av gamla hedniska kultcentra, tycks passa in även på Färöarna, och Kirkjubøur kommer i detta avseende på samma linje som Lund och Roskilde, Uppsala och Viborg och många andra katedralstäder.

¹ Jfr att ortnamnselementet *bo(ur)* har på Suduroy under vissa betingelser blivit *-ba*: *Sunnbo*, *Froðbo*, *Hvalbo* uttalas *somba*, *fräbba*, *kvalba*. Se J. Jakobsen, *Strejflys* s. 73, H. Hamre a.a. s. 35.

² J. Jakobsen, *Strejflys* s. 73 f. antager, att *Hov*, i *Hovi* på östsidan av Suduroy innehåller *hof* i betydelsen 'gård'. Då annars i Norden såväl det enkla *Hof* som namn sammansatta med *-hof* uppenbarligen brukas om hedniska kultplatser, synes det mest tilltalande att fatta namnet från Suduroy på samma sätt. Jakobsen framhåller, att *Hov* var öns gamla huvudgård, och detta förhållande talar snarast för att betydelsen även här är »helgedom, gudahus».

Med den tolkning, som namnet *Velbastadur* här har fått, synes mig också detta namn och *Tórshavn* ömsesidigt belysa varandra. *Tórshavn* är ett gammalt namn; det heter i Færeyingasaga kap. 5: »Þingstoð þeira Færeyinga var í Straumsey ok þar er höfn sú, er þeir kalla Þórshöfn». Namnet innehåller utan tvekan gudanamnet *Tor* — ett personnamn *Tor* kan inte rimligtvis förutsättas vid den tidpunkt som det här är fråga om — och det ligger nu nära till hands att förknippa detta gudanamn med den helgedom på sydvästkusten av Streymoy, som vi här har spårat. Jag föreslår att fatta sambandet på följande sätt. Folk från Streymoys västsida och från öarna i söder och väster bör visserligen, när vindar och strömförhållanden var gunstiga, ha kunnat färdas i sina båtar direkt till helgedomen (och senare till Kirkjubøur) på den kala och oskyddade kusten. Men vid ogynnsamt väder, d.v.s. ofta, har man tvingats att söka sig till närmaste mera skyddade och säkra hamnplats. Denna är uppenbarligen att finna i den vik på Streymoys östsida 5—6 km nordöst om Velbastadur, kring vilken *Tórshavn* har vuxit upp. För folk från östra sidan av Streymoy, från Eysturoy och Norduroyar som sökte sig till véet, var redan från början denna vik den naturliga landningsplatsen. Från dessa håll kommer man mycket lättare till Velbastadur landvägen från *Tórshavn* än sjöledes, då man måste taga den flera gånger längre vägen runt Kirkjubønes. Det vore bara i sin ordning, att den hamn, där flertalet av dem som sökte sig till en känd Torshelgedom, steg i land, komme att heta *Tórshavn*. Att sedan denna plats kom att själv bli ett viktigt centrum — tingsplats och handelsplats — var givetvis en följd av det gynnsamma läget.

Enligt den uppfattning, som jag här har sökt att i korthet motivera, minner de tre här behandlade namnen om ett mycket viktigt avsnitt av Färöarnas historia, varom andra källor tiger. En centralhelgedom, helgad — i varje fall i främsta rummet — åt *Tor*, har en gång funnits på Streymoys sydvästra kust. Samfärdseln dit har varit en viktig hävstång för *Tórshavns* uppkomst och satt spår i själva namnet. *Vébólstaðr har så fått vika för *Kirkjubøur*, men *Tórshavn* låg lika väl till för detta kristendomens centrum och har alltmera befast sin ställning.

SIEGFRIED GUTENBRUNNER

Eddastudien III.

Über *ek* und *hon* in der *Völospa*.

Die Seherin spricht in der *Völospa* von Str. 21 ab mehrmals von sich in der dritten Person mit dem Pronomen *hon*, und zwar öfter als in der ersten mit *ek*. Die Parallelen aus der Edda stellten Detter und Heinzel in ihrer *Saemundar Edda* 2,30 zusammen und ebenso verweisen sie auf die Grundlage des Sprachgebrauchs: auf den Wechsel zwischen *ek* und dem Eigennamen wie *Lokasenna* 12. Im Vortrag der unbenannten Seherin konnte für den Eigennamen nur das Pronomen der dritten Person eintreten.

Wenn ältere Beurteiler und Herausgeber die Redeweise in der dritten Person beseitigen wollten (indem sie *hon* tilgten oder *ek* einsetzten), »weil nicht abzusehen ist, warum die Seherin, die sonst in der 1. Person gesprochen hat, jetzt plötzlich in der 3. von sich reden sollte« (H. Gering, *Die Lieder der Edda* 3, 1, 27), so werden sie durch die Übereinstimmung der Hss. R und H widerlegt. Der einzige Fall, wo H *ek* für *hon* in R hat, die Refrainstrophe *Geyr Garmr*, zeigt weitergehende Abweichung:

R: *fiöld veit hon fræða, fram sé ek lengra.*

H: *fram sé ek lengra, fiöld kann ek segia.*

Die Zitate der *Snorra-Edda* haben freilich kein *hon*, aber auch sie setzen nicht mechanisch *ek* und die erste Person des Verbums ein: 38 *sal veit ek standa*, 39 *skolo þar vaða*, 64 *sal veit ek standa* für die Form von R und H: 38 *sal sá hon standa*, 39 *sá hon þar vaða*, 64 *sal sér hon standa*. Es lag also dem Isländer fern, mechanisch *ek* einzuführen.

Die von Detter-Heinzel zitierten Seitenstücke zeigen z.T. etwas andere Bedingungen des Sprachgebrauchs. *Atlamal* 33 kann indirekte Rede vorliegen — auch diese gehört zu den möglichen Ansatzpunkten dieser Verwendung von *hann*, *hon*. In der *Helgakvida Hjörv.* 24 variiert *hon* den vorausgehenden Gebrauch des Eigennamens: *bætt við Hrimgerði ... Eina nótt kná hon hiá iðfri sofa, þá hefir hon þolva bætt*, sagt Hrimgerd.

Ähnlich ist es in der Lokasenna; hier nennt sich Loki Str. selbst *Laufeyjarson* und Str. 53 sagt Sif von sich *hana eina* »mich allein«. Am nächsten steht der Völospa das Hyndlalied. Hier heisst es gegen Ende der einleitenden Rede der Freyja:

Þór mun hon blóta, þess mun hon biðia,

denn hier geht kein Eigename voraus, nur die Duale *vit skolom, biðiom*, und erst am Schluss der Rede folgt das Possessivum der ersten Person *með runa mínom*. Die dritte Person dürfte hier überredend wirken: *hon* klingt objektiver: »dem Thor wird sie opfern, darum wird sie bitten ...«.

Für die Völospa scheint es charakteristisch zu sein, dass *hon* stets enklitisch gebraucht wird. Bei *ek* kommt auch Proklise und Betonung vor. Mein Eindruck ist, dass *hon* fallenden Ton in die Darstellung bringt. Dem stark verkündenden Wort *Ask veit ek standa* 19 folgt *þat man hon folkvíg fyrst í heimi*, fast könnte man übersetzen: »Dies kennt *man* als ersten grossen Krieg in der Welt«. Auf das starke *Ek sá Baldri ...* 31 folgt der Abgesang *Hapt sá hon liggia* 35. Auch 38 und 39 sind Fortsetzungsstrophen: 38 handelt vom dritten Saalbau, 39 setzt 36 fort (ursprünglich vielleicht sogar in unmittelbarer Folge 36+39, denn der Schwertstrom *Slíð* von 36 gehört zu den *þunga strauða* von 39). In der Stefstrophe 46 gilt *fiöld veit hon fræða* der Vergangenheit, welcher nicht das brennende Interesse von *fram sé ek lengra* gehört, wo vom Kommenden die Rede ist: *um ragna rök, rømm, sigtíva*. Gedämpft klingt der Ton der Verheissung in 59 *ser hon upp koma qðro sinni iqrð ór ægi* und in 64 *sal sér hon standa sólo fegra*. Zuletzt steht in 66 *hon* im Abgangswort: *nú mun hon sökkvaz*.

Ich versparte mir die Belege der Odinsbegegnung; hier stehen die Worte an Odin mit *ek, mik, mín* umrahmend, viermal *hon* und einmal *henni* in drei Strophen. Das Stück fällt unter den Gesichtspunkt der direkten und indirekten Rede: als solche steht der Bericht über den Vorgang dem Zitat der Rede gegenüber: in ihren an Odin gerichteten Worten sagt die Seherin *ek, mik, mín*, im Bericht vor und nachher *hon* und *henni*. Man könnte von Selbstobjektivierung sprechen.

Hinzukommt aber doch auch der Unterschied im Tonfall. Die Antwort der Seherin auf *i augo leit* »schaute ins Auge« ist ein Sich-aufrecken:

Was fragst du mich? Wozu prüfst du mich?
Genau weiss ich, Odin, wo du dein Auge bargst!

Zu solcher Entfaltung von *mátt ok megin* steigt auch die Einleitung Str. 1—2 auf, auch diese der Legitimation als Seherin dienend. Betrachtet

man die übrigen *ek*-Strophen, so findet man auch in ihnen die Situation kräftigen oder besser gewaltigen Einsatzes: *Ask veit ek standa* — das meint nicht nur die Bedeutung des Weltbaums, sondern eine Verschwisterung der Seherin mit den Nornen, die vom Weltbaum kommen, und *Ek sá baldri, blóðgom tívurr*, das handelt vom grossen Ereignis auf das die Odinsbegegnung vorbereitet. Wir erhalten eine einleuchtende und bedeutsame Gliederung der *Völospa*, wenn wir diese mit *ek* bezeichneten Einsätze in 1—2, 19, 28 und 31 beachten: sie hören mit Balders Tod auf, sie gehören in den aufsteigenden Teil der Darstellung. Im weiteren steht *ek* nur in der Stefstrophe: *fiöld veit hon fræða, fram sé ek lengra*: die Kunde von den Gefahren und vom grossen Untergang wird aufgewogen durch das *fram síá lengra* »weiter vorausschauen«.

So betrachtet, kann uns der Gegensatz von *ek* und *hon* eine Lesehilfe werden. Die *Völospa* hat ja, wie mir scheint, zwei Seiten. Als Vortragsstück verlangt sie ein fast dramatisches Auftreten, setzt sie die Situation des Auftretens vor einer Gemeinde so deutlich voraus, dass der Vortragende zum Spielen der Seherinnenrolle gedrängt wird; er kann so manchen verdeckten Zug aus dem Werk herausholen. Ich behandle diese Seite in einem Aufsatz in der Zeitschrift für deutsche Philologie im Anschluss an Vortragsprobleme anderer Werke des Mittelalters. Die *Völospa* hat aber noch eine andere Seite, die sich an den Einzelnen wendet. Sie ist insoferne unserer Art zu lesen besonders aufgeschlossen (und daher kommt ihre grosse Wirkung auf ihr modernes Publikum, denn kein Werk hat die Anschauung von altnordischer Religion und Dichtung so stark geprägt wie die *Völospa*). Diese Seite ist als das Miterleben der Seherin aufzufassen. Die *Völospa* gestaltet hier die Seelenlage des Wissenden und Priesters, — das ist, mit *einem* Wort, des Sehers. Hier hat der Wechsel zwischen *ek* und *hon* seine Wurzel, hierfür hat er den Wert eines Leitfadens für die Interpretation. Es ist nicht leicht, dies zu verdeutlichen. Ich möchte etwa so sagen: in *ek* liegt die Härte des Wissens und die Kraft der Persönlichkeit — hier steht die Seherin auf dem Felde, das sie beherrscht, in *hon* aber liegt das Bestimmte von der Sache her und das Verhältnis der Zugehörigkeit zu Odin oder allgemeiner, zu einem Gott. Dass dieser Gott eben Odin ist, kennzeichnet die Periode der Religionsentwicklung, und damit sind die in Str. 29 angedeuteten Mittel der Vervollkommnung des Sehertums zu verknüpfen: es sind Odinsgaben gemeint, welche die Seherin mit Odins Geist erfüllen und ihre Schau auf Odins — *sit venia verbo* — Probleme richten: Balders Tod und Ragnarök.

Wir kommen damit auf die Frage der Snorronischen *Völospa*, denn es muss uns nun als ein tiefgehender Eingriff erscheinen, wenn Snorris

Text, soweit die Anführungen in der Gylfaginning erkennen lassen, das *hon* beseitigt hatte. Mit *veit ek* und *skolo* für *sá hon* und *sér hon* wird das Gedicht aus der Vision zu einer Wissensdarstellung. Man kann nicht sagen, Snorri zitiere geflügelte Worte, denn die drei Strophen 38—39 und 64 werden in Gylf. Kap. 51 und 16 gebracht, in 51 wohl mit der allgemeineren Formel *svá sem hér segir*, aber in 16 mit *svá segir í Völuspá*.

Dass es sich wirklich um eine bestimmte Fassung des Gedichts handelt, zeigen die übrigen Abweichungen vom Text in R und H. Die Str. 3 wird in Gylf. 3 rationaler, weniger anschaulich. Ich stelle neben Neckels Völospa die Fassung von Finnur Jonssons Snorra Edda¹ (1926), welche in der ‚konstruktiven‘ Art normalisiert:

- 3,1 *Ár var alda,*
þat er Ymir byggði ... dafür bei Snorri þat's ekki vas
 3,5 *íþrð fannz æva ... íþrð fansk eigi*
né upphiminn,
gap var ginnunga,
en gras hvergi ... en gras ekki.

Hier scheint sich das Nichts bemerkbar zu machen, aus dem nach der Genesis Gott die Welt erschuf.

Die Str. 19 wird in Gylf. 15 um *heilagr* bereichert auf Kosten des *standa*, das wegen der Wiederaufnahme in 47 (*askr standandi*) in 19 mit Recht doppelt gesetzt und also stark betont sein durfte:

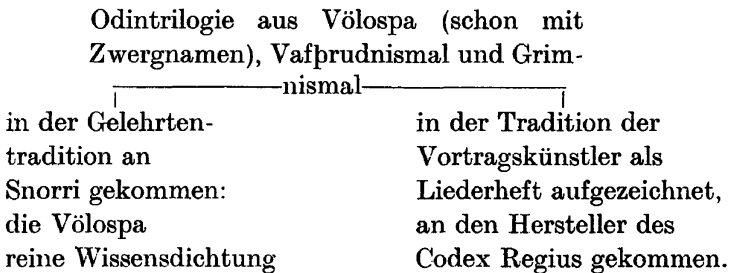
- 19,1 *Ask veit ek standa, ... ask veitk ausinn,*
heitir Yggdrasill,
hár badmr, ausinn ... hór badmr heilagr
hvíta auri.

In 40 wird Gylf. 11 das anschaulichere *sat* durch *býr* »haust« ersetzt und ferner hier wie mit *faðir* das Präsens eingeführt — dieses Praesens macht die Zeitbestimmung der schon auf Ragnarök zueilenden Seherin rückgängig: für die Seherin sind schon die Unholde da und warten und werden demnächst losbrechen, nach Snorris Text werden sie erst und noch geboren:

- 40,1 *Austr sat in aldna ... austr býr en aldna*
í Iárnviði
ok faðdi þar ... ok faðir þar
Fenris kindir.

Snorri hatte also eine mehr abgeschliffene Version der Völospa als wir in R und H vorfinden, und man muss, obwohl Snorris Liederbenützung das eddische Völospaheft als Vorstufe von R bezeugt, den Stammbaum so zeichnen, dass die Liederheftüberlieferung eine solche Umbildung zulässt. Daran ist ja nicht zu denken, dass Snorris Liederheft zu den Vorstufen des Codex Regius gehörte, denn der Regius hat die altertümlichere, ursprünglichere Form. Snorri muss ein Liederheft mit bearbeiteter Völospa gehabt haben oder man verlegt die Verbindung der drei Lieder Völospa, Vafprudnismal und Grimnismal in die mündliche Überlieferung: das heisst, das Völospaliederheft war die Aufzeichnung einer Trilogie des mündlichen Stadiums. Das letztere scheint mir wahrscheinlicher: einmal aufgezeichnet, bestand nicht genug Anlass die Form des reinen Wissensgedichts einzuführen, denn diese war ein Produkt der Überlieferung in den Kreisen, die am Wissen, an der Merkdichtung besonders interessiert waren und das stoffreiche Gedicht von der Seherin ihrem Geiste gemäss umformten. Solchen Antiquaren möchte man aber doch nicht zutrauen, dass sie die Fassung von R, wenn sie ihnen geschrieben vorlag, durch eine andere ersetzen. In der mündlichen Tradition der Odintrilogie aber konnte die Umbildung sich einstellen.

Das wäre also der Stammbaum:

Mit Vortragstrilogien etwas anderer Art — nämlich mit parallelen Behandlungen des gleichen Stoffes — rechnet D. v. Kralik in der Nibelungentradition (Die Sigfridtrilogie im Nibelungenlied und in der Thidreks-saga I, 1941, 290). Dem würde hier die thematische Verbindung ‚drei Odinsbegegnungen‘ entsprechen. Aber für Kraliks Trilogien ist ferner wesentlich, dass je zwei Tragödien und eine Komödie miteinander verbunden sind. Auch dieses Nebeneinander gibt es im Codex Regius, wenn man den Begriff der Komödie etwas weiter nimmt, nämlich bei den drei Helgiliedern, wo das erste Lied vom Hundingstöter in der Biographie ihres Helden nur bis zum Triumph hinführt. Man könnte die Völospa als Balder- und Odin-Tragödie auffassen, die zwei anderen als Lieder vom

Triumph Odins. Möglicherweise war aber die zyklische Trilogie, wie sie im Völospaheft vorläge, auf der Seite der Heldendichtung durch die Lieder der drei durch Wiedergeburt verbundenen Helden namens Helgi — s. die Prosa nach Hund. 2,51 — vorgebildet. Auch hier könnte man sagen: aus der Helgi-Trilogie entstand ein Helgiliederheft, obwohl wir in diesem Fall keinen philologisch greifbaren Hinweis auf ein Liederheft haben.

NORE HAGMAN

Kring några motiv i Hávamál

När kung Bele och Torsten Vikingsson — i andra sången av *Fritiofs saga* — tar avsked av sina söner, lägger som bekant Tegnér i deras mun åtskilliga visdomsord, som han hämtat ur *Hávamál*. Ett par rader, som brukar uppmärksammas, är följande:

Ty qvinnans bröst är svarfvadt på hjul, som rullar,
Och vankelmod bor under de liljekullar.

(28, 3—4)¹

I *Hávamál* lyder motsvarande passage:

þvíat á hverfanda hvéli vóro þeim hierto sköpuð,
brigð í bríóst um lagið.

ty på rullande hjul deras hjärta är skapat,
föränderlighet i bröstet inlagd.

(84, 3—4)²

Dessa välkända textställen erinrar man sig, när man rákar läsa följande i en av Gamla Testamentets apokryfiska böcker:

En dåres hjärta är såsom hjulet på en vagn,
och hans tanke såsom hjulnavet, som vrider sig runt.

(Syr. 33:5)³

---

¹ Esaias Tegnér's Samlade skrifter, I, Sthlm 1847.

² Nordisk filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. A. Tekster. 4. bind. Eddadigte. Voluspá, Hávamál. Ed. Jón Helgason. Khvn 1951.

Sámunds Edda. översatt från isländskan av Erik Brate, Sthlm 1913.

³ Av praktiska skäl citeras i denna uppsats 1917 och 1921 års sv. översättning. Skulle emellertid en påverkan kunna tänkas, bör man nog jämföra eddatexten med Versio vulgata. Bibelöversättningarna skiftar något. Den latinska versionen av bibelversen lyder:

Praecordia fatui quasi rota carri,
et quasi axis versatilis cogitatus illius.

(Ecclesiasticus 33: 5)

Det är ungefär samma bild, som den judiske vishetsläraren och den västnordiske skalden använt. Man kan inte undgå att bli intresserad. Det är kanske inte bara Tegnér, som lånat. Ordspråkssamlingar brukar i allmänhet inte vara originalverk.

Företalet till den gammaltestamentliga skriften uppger, att en man, som invandrat till Egypten på Ptolemaios Euergetes' tid,¹ översatt sin farfars samling av tänkespråk från hebreiska till grekiska. Om författarens egen biografi lämnas få upplysningar. Han presenterar sig i slutet av sin bok som »Jesus, son till Eleasar, son till Syrak, från Jerusalem» (Syr. 50: 27), och på andra ställen talar han om sina irrfärder (Syr. 34: 12. 51: 13). Det är alltid osäkert att dra slutsatser rörande författarens liv av innehållet i en skrift som denna, men det är kanske bittra erfarenheter i verkligheten, som avspeglas i följande betraktelse:

- 21 Det viktigaste för livet är mat och dryck och kläder
och hus till att skyla nakenheten.
- 22 Bättre är den fattiges liv under eget brädsdjul
än läckra rätter i främmande hus.
- 23 Har du litet eller mycket, lät dig nöja därmed;
så skall du slippa att höra dig skymfas för din härkomsts skull.
- 24 Det är ett uselt liv att gå från hus till hus;
och där man lever såsom främling, får man ej öppna sin mun.
- 25 Utan tack får du bjuda på mat och dryck,
och därtill får du höra sårande ord:
- 26 »Träd hitfram, främling, red till bordet,
och om du har något, så giv mig att äta.»
- 27 »Gå din väg, främling, och giv rum för förnämt folk.
Min frände har kommit på besök; här måste övas gästvänskap.»
- 28 Tungt är sådant för en man med förstånd:
bannor för härkomsts skull och hårda ord av borgenärer.
(Syr. 29: 21—28)

Och på ett annat ställe återvänder författaren till samma tema:

- 28 Min son, akta dig för att leva ett tiggarliv;
ty bättre är att dö än att tigga.
- 29 Den som ser efter en annans bord,
hans leverne är icke att räkna såsom liv.

¹ Översättaren flyttade till Egypten i Ptolemaios VII Euergetes' 38. regeringsår, dvs. 132 f. Kr. (Engnell-Fridrichsen, Svenskt bibliskt uppslagsverk, 2, Gävle-Sthlm 1952, sp. 1307 f.).

Han besmittar sin själ med den andres rätter,
 men den som är förståndig och väluppfostrad, han tager sig till vara.
 30 I den skamlöses mun ljuder tiggarbönen söt,
 men i hans inre brinner en eld.

(Syr. 40:28—30)

Man kan särskilt lägga märke till det ställe, där Syrak anser det vara bättre att leva i fattigdom under eget bräskjul än leva kräsligt hos främmande (Syr. 29:22).¹ Det finns en motsvarighet härtill i *Hávamál*:

Bú er betra, þótt lítit sé,
 halr er heima hvern;
 þótt tvær geitr eigi ok taugreptan sal,
 þat er þó betra en böen.

Bú er betra, þótt lítit sé,
 halr er heima hvern;
 blóðugt er hiarta þeim er biðia skal
 sér í mál hvert matar.

Ett bo är bäst fast blott helt litet,
 herre är hemma envar;
 Fast man tågor har till tak och blott två getter äger,
 är det bättre än bedja om mat.

Ett bo är bäst fast blott helt litet,
 herre är hemma envar;
 blödande är hjärtat på den som bedja skall
 sig mat till varje mål.

(36, 37)

I början på det längre citatet nämner Syrak, vad han anser vara ett minimibehov för människans existens:

Det viktigaste för livet är mat och dryck och kläder
 och hus till att skylla nakenheten.

(Syr. 29:21)²

¹ Melior est victus pauperis sub tegmine asserum
 quam epulae splendidae in peregre sine domicilio.
 (Eccli. 29:29).

² Initium vitae hominis aqua, et panis,
 et vestimentum, et domus protegens turpitudinem.
 (Eccli. 29:28)

Han återkommer till samma sak längre fram i sin skrift, där han ger en utförligare beskrivning:

Det förnämsta av allt som är nödigt för en människas liv
är vatten, eld, järn och salt,
vetemjöl, honung och mjölk,
druvans blod, olja och kläder.

(Syr. 39:26)¹

Denna förteckning på livsförnödenheter är naturligtvis förestavad av orientaliska förhållanden. Men trots detta kommer man att tänka på några strofer i *Hávamál*, som också redogör för en del grundvillkor för människans välbefinnande. Iscensättningen här är å andra sidan typiskt nordskandinavisk. Det är fråga om en man, som gått över fjället. Han är frusen efter vandringen, och han söker gästfrihet i en gård. I samband härmed nämner skalden olika ting, som är nödvändiga för honom:

Eldz er þorǫf þeims inn er kominn
ok á kné kalinn;
matar ok váða er manne-þorǫf,
þeim er hefir um fiall farit.

Vatz er þorǫf þeim er til verðar kœmr,
þerro ok pióðlaðar..

Eld behöver, den in har kommit
och kall har blivit om knäna.
Mat och kläder den man tarvar,
som har över fjällen farit.

Vatten tarvar vandrarn, som kommer till måltid,
handduk och vänlig välkomst..

(3; 4, 1—2)

Eld, mat, kläder, vatten .., det erinrar om Syraks bägge listor över vad som hör till livets nödtorft.

Innan främlingen går in, tillrådes han att nogsamt se sig för:

¹ Initium necessariae rei vitae hominum, aqua, ignis, et ferrum, sal, lac, et panis similagineus, et mel, et botrus uvae, et oleum, et vestimentum.

(Eccli. 39:31)

Gáttir allar ádr gangi fram,
um skoðaz skyli,
um skygnaz skyli ..

Alla dörrar, innan in man går,
skarpt skádas skola,
skarpt granskas skola..

(1, 1—3)

Det finns ett slags motsvarighet till denna förhållningsregel hos Syrak, fastän det där inte är fråga om livsviktig vaksamhet utan om belevnhet:

22 Dären skyndar med ilande steg in i ett hus,
men den väl förfarne dröjer försynt vid ingången.

23 Den vettlöse spejar från dörren in i huset,
men den väluppfostrade stannar därutanför.

(Syr. 21:22—23)¹

Man kan härmed jämföra en annan passage, där visheten framställs som en kvinna och den vise som hennes tillbedjare:

22 Begiv dig ut efter henne såsom en spanare,
och ställ dig på lur där hon träder in.

23 Ja, säll är den som blickar in genom hennes fönster
och lyssnar vid hennes dörrar..

(Syr. 14:22—23)²

En eddastrof, som blivit välbekant genom Tegnérs omdiktning, handlar om mannen utan vänner:

¹ 25 *Pes fatui facilis in domum proximi;
et homo peritus confundetur a persona potentis.*

26 *Stultus a fenestra respiciet in domum;
vir autem eruditus foris stabit.*

(Eccli. 21:25—26)

² .....

vadens post illam quasi investigator
et in viis illius consistens;
24 qui respicit per fenestras illius,
et in januis illius audiens..

(Eccli. 14:23—24)

Hrørnar þoll, sú er stendr þorpi á,
 hlýrat henne þorkr né barr;
 svá er maðr, sá er manngi ann;
 hvat skal hann lengi lifa?

Tallen torkar, som på tomten stár,
 och ej skyddas av bark eller barr;
 sá är ock en, som ingen älskar.
 Vi skall han längre leva?

(50)

'Det torra trädet' är ett motiv, som också påträffas hos Syrak (kap. 6). Avsnittet har rubriken: »Förhåvelsens följder», och lyder:

- 2 Förhäv dig icke i ditt hjärtas rådslag,
 på det att du ej må föröda din kraft, lik en rasande tjur:
- 3 dina löv skall du förtära,
 och dina frukter skall du fördärva
 och själv stå kvar såsom ett förtorkat träd.
- 4 En ond själ fördärvar den som har en sådan
 och gör honom till ett ämne för fiendernas skadeglädje.

(Syr. 6:2—4)¹

Nästa avsnitt i samma kapitel handlar om »Sanna och falska vänner» (6:5—17). En del av detta parti återges här:

- 5 En len strupe gör vännernas antal stort,
 och en tunga som talar milt framkallar mycken vänlighet.
- 6 Må de vara många, som du lever i frid med,
 men till förtrogen hav en på tusen.
- 7 Om du vill skaffa dig en vän, så sätt honom först på prov,
 och förtro dig icke så snart åt honom.

¹ 2 Non te extollas in cogitatione animae tuae velut taurus,
 ne forte elidatur virtus tua per stultitiam;
 3 et folia tua comedat, et fructus tuos perdat,
 et relinquareis velut lignum aridum in eremo.
 4 Anima enim nequam disperdet qui se habet,
 et in gaudium inimicis dat illum,
 et deducet in sortem impiorum.

(Eccli. 6:2—4)

- 8 Ty mången är en vän, så länge han har gagn därav,
men håller icke ut, när du kommer i trångmål.
9 Och mången vän förvandlas till fiende
och omtalar sedan osämjan på sådant sätt att du får skam därav.
10 Mången är vän, så länge han sitter vid ditt bord,
men håller icke ut, när du kommer i trångmål.
11 Medan det går dig väl, vill han vara lik dig
och uppträder med myndighet mot ditt husfolk;
12 men råkar du i betryck, så bliver han din motståndare
och gömmer sig undan för dig.

(Syr. 6:5—12)¹

Efter eddastrofen om den torra tallen (50) ägnar författaren några rader åt en sådan opålitlig vänskap, som Syrak varnar för:

Eldi heitari brennr með illom vinom
fridr fimm daga;
en þá sloknar, er inn sétti kœmr,
ok versnar allr vinskapr.

Om ock hetare än eld med osäkra vänner
brinner fem dagars fred,
så sloknar dock, när sex de bliva,
och vissnar all vänskap.

(51)

¹ 5 Verbum dulce multiplicat amicos et mitigat inimicos,
et lingua eucharis in bono homine abundat.

6 Multi pacifici sint tibi;
et consiliarius sit tibi unus de mille.

7 Si possides amicum, in tentatione posside eum,
et ne facile credas ei.

8 Est enim amicus secundum tempus suum,
et non permanebit in die tribulationis.

9 Et est amicus qui convertitur ad inimicitiam,
et est amicus qui odium et rixam et convitia denudabit.

10 Est autem amicus socius mensae,
et non permanebit in die necessitatis.

11 Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coaequalis,
et in domesticis tuis fiducialiter aget.

12 Si humiliaverit se contra te,
et a facie tua absconderit se,
unanimen habebis amicitiam bonam.

(Eccli. 6:5—12)

Bland de levnadsregler, som Syrak meddelar, finns några, vilka förts samman under rubriken »Den onda kvinnan». En sentens lyder:

Såsom en sandig backe för en gammal mans fötter
är en munvig hustru för en stillsam man.

(Syr. 25: 20)¹

En parallell till denna liknelse finns i *Hávamál*, där falska kvinnors kärlek säges vara, som »skyli haltr henda hrein í páfialli», dvs. som om »halt man på töfjäll skulle taga en ren» (90). Den sandiga backen motsvaras här av ett fjäll under snösmältningen och den gamle mannens fötter av en halt man.

Utom dessa spridda överensstämmelser mellan *Jesu Syraks bok* och *Hávamál* finns det också i bägge verken vissa typiska kännetecken för genren. Enligt Henrik Schüek var de helleniserade judiska författarna mycket intresserade av att behandla temat 'visheten', förmodligen under inflytande från stoicismen, där läran om den vise och hans dygder intog en central plats. I de didaktiska böckerna i Gamla Testamentet är motsättningen mellan den vise och den dåraktige ett omtyckt ämne.² Och så är också fallet i *Hávamál*. Det är en hel del strofer, som inledes med orden »ósnjallr maðr» (16), »ósvíðr maðr» (23), »ósnotr maðr» (24—27, 79), i översättning »en ovis man», och där det sedan redogörs för de felaktiga handlingar han begår. I motsats härtill står »fróðr sá þykkiz» (28), »fróðr þikkiz» (31), på svenska »klok den tyckes», och så nämns, vad en vis man gör i en särskild situation el. dyl. Det är för det mesta fråga om rent praktiska levnadsregler hos både Syrak och eddaskalden: hur man ska visa måttlighet i mat och dryck, iaktta försiktighet i umgänget med andra människor, överhuvud alltid tänka sig för, innan man säger eller gör något. Schüek skriver följande om de nämnda judiska böckerna: »... vishetsidealet är icke den ortodoxe, utan den »fromme» d. v. s. den rättrådige mannen, som tillika är praktiskt klok, besinningsfull och fri från behov, som sett mycket av världen och som är van att röra sig bland världens store».³ Någon from man i vår mening är inte den, som framställs som klok och förständig i *Hávamál*, man tvekar, om man

¹ Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani
sic mulier linguata homini quieto.

(Eccli. 25: 27)

² Schüek, H., Allmän litteraturhistoria, 1, Sthlm 1919, s. 195 ff.

³ Schüek, a. a., s. 197.

ska kunna kalla honom rättrådig, men som ovan nämnts framstår han otvivelaktigt som en erfaren och besinningsfull människa. Att han inte har alltför stora behov, har tidigare visats i samband med stroforna 3—4 (»Eldz er þorð ...» etc.) och 36—37 (»Bú er betra ...» etc.). Både den judiske tänkespråksförfattaren och den nordiske skalden vill framhäva nyttan av att vara vittberest. Den förre skriver:

- 10 Den som intet har erfarit vet föga,
 11 men den som har farit vida omkring, han är rik på visdom.
 12 Mycket har jag sett under mina irrfärder,
 och min insikt är större, än mina ord låta förstå.

(Syr. 34: 10—12)¹

Om den vise säger han bl.a.: »Han färdas genom främmande folks länder, ty med både gott och ont bland människor gör han sig förtrogen» (Syr. 39: 4).² Och i *Hávamál* läser vi:

Sá einn veit er vida ratar
 ok hefir fiöld um farit,
 hverio geði stýrir gumna hverr,
 sá er vitandi er vits.

Blott den vet, som vida reser
 och fjärran farit har,
 vad lynnesart leder envar.
 Han vet, vad vett är.

(18)

Enligt Schücks karakteristik är en annan av den vises roller att umgås med denna världens store. »Bland stormän gör han tjänst, och inför fursten träder han fram» (Syr. 39: 4). En furstespegel i miniatyr påträffas

¹ 10 Qui non est expertus pauca recognoscit,
 qui autem in multis factus est multiplicat malitiam.

11 Qui tentatus non est qualia scit?
 qui implanatus est abundabit nequitia.

12 Multa vidi errando,
 et plurimas verborum consuetudinis.

(Eccli. 34: 10—12)

² In terram alienigenarum gentium pertransiet,
 bona enim et mala in hominibus tentabit.

(Eccli. 39: 5)

hos Syrak (10:1—5), och i *Hávamál* finns en strof (15), som beskriver, hur en kungason (»þjóðans barn») bör vara.

De två ordspråkssamlingarna sysslar endast med förhållandena i detta livet. Det hinsides har ingenting att erbjuda. Kännetecknande för Syrak är följande:

- 16 . . . . i dödsriket söker man förgäves goda dagar.
 17 Allt levande åldras såsom en klädnad;
 sedan urminnes tid är ju så förordnat: »Du skall döden dö.»
 (Syr. 14:16—17)

Angående sorgen över de döda ger han dessa råd:

- 20 Överlämna dig icke åt sorgen;
 slå den ifrån dig, och tänk på änden.
 21 Förgät icke detta, ty en död vänder aldrig åter;
 honom gagnar du icke, men väl skadar du dig själv.
 22 Betänk, att såsom det har gått honom, så skall det ock gå dig:
 »I går mig, i dag dig.»
 23 När den döde har kommit till ro, må du ock låta hans minne hava ro;
 och låt trösta dig över honom, då nu hans ande har flytt.
 (Syr. 38:20—23)¹

Men det finns någonting, som kan leva kvar:

- 11 Människors sorg gäller de dödas kroppar,
 men ett gott namn varder icke utplånat.
 12 Var rädd om ditt namn, ty det får du längre behålla
 än rika gyllene skatter i tusental.
 13 Ett gott livs dagar äro lätt räknade,
 men ett gott namn förbliver evinnerligen.
 (Syr. 41:11—13)²

¹ 21 Ne dederis in tristitia cor tuum,
 sed repelle eam a te, et memento novissimorum.

22 Noli oblivisci, neque enim est conversio;
 et huic nihil proderis, et te ipsum pessimabis.

23 Memor esto iudicii mei; sic enim erit et tuum:
 Mihi heri, et tibi hodie.

24 In requie mortui requiescere fac memoriam ejus
 et consolare illum in exitu spiritus sui.

(Eceli. 38:21—24)

² 14 Luctus hominum in corpore ipsorum;
 nomen autem impiorum delebitur.

Samma tema tas upp i Syr. 44: 1—15. I det fall Syrak omfattat tron på en skuggtillvaro i Scheol, så räknas denna inte som någon odödlighet. Det är det goda eftermälet, berömmelsen, som lever kvar. Samma uppfattning möter oss i *Hávamál*:

Deyr fé, deyia frændr,
deyr siálfr it sama;
en orztírr deyr aldregi
hveim er sér góðan getr.

Deyr fé, deyia frændr,
deyr siálfr it sama;
ek veit einn, at aldri deyr:
dómr um dauðan hvern.

Fä dör, fränder dö,
även själv skiljes du hädan,
men eftermälet aldrig dör
för envar, som ett gott har vunnit.

Fä dör, fränder dö,
även själv skiljes du hädan,
men ett vet jag, som aldrig dör,
domen över död man.

(76, 77)

I denna uppsats har ett antal paralleller mellan *Jesu Syraks bok* och *Hávamál* anförts. Eftersom de är ganska många och ibland uppvisar iögonfallande likheter, bör man nog räkna med den möjligheten, att den gammaltestamentliga skriften utövat ett visst inflytande på eddadikten.¹

15 Curam habe de bono nomine;
hoc enim magis permanebit tibi
quam mille thesauri pretiosi et magni.

16 Bonae vitae numerus dierum;
bonum autem nomen permanebit in aevum.

(Eccli. 41:14—16)

¹ Tidigare har Samuel Singer (*Sprichwörter des Mittelalters*, 1, Bern 1944, s. 1—18) sökt påvisa överensstämmelser mellan *Hávamál* och bibliska skrifter, t.ex. Jesaja, Jeremia och Predikaren. Beträffande en dylik parallell har Rolf Pipping

anfört kritik och kommit med ett annat förslag (Hávamál 21 och ett par ställen hos Seneca, APhS 20 (1949), s. 371—375).

Om en vers i Predikaren erinrar f.ö. de första raderna i ovan citerade Hávamál 76, 77 («Deyr fé..» etc.). I denna halvstrof konstateras, att både fä och människor brukar dö. I Predikaren står följande betraktelse: »Ty det går människors barn, såsom det går fänaden, dem alla går det lika. Såsom fänaden dör, så dö ock de; enahanda ande hava de ock alla. Ja, människorna hava intet framför fänaden, ty allt är fåfänglighet» (Pred. 3:19), enligt Vulgata: »Idcirco unus interitus est hominis et jumentorum, et aequa utriusque conditio. Sicut moritur homo, sic et illa moriuntur. Similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius: cuncta subjacent vanitati» (Ecclesiastes 3:19).

ERIC ELGQVIST

Vad betyder det rundanska *ailti*?

Det svårtolkade *ailti* ingår i följande förbannelseformel på Tryggevælde-stenen: *sa: uarþi: at: rita: is: ailtistainþansi // iþa: hiþan: traki* och i en därmed i det närmaste identisk formel på Glavendrup-stenen: *at: rita: sa: uarþi: is: stainþansi // ailti: iþa: aft: aṇan: traki*. De båda inskrifterna, vilka ristats av samme mästare, torde härröra från tiden 850—950 (Lis Jacobsen, Forbandelsesformularer s. 72). Jfr H. Andersen, Runestenenes Forbandelsesformularer s. 3, 5.

Av sammanhanget framgår, att *ailti* är pres. konj. av ett verb, men om dettas form och betydelse svävar man alltjämt i okunnighet. Wimmer för det, Runenschrift s. 366 f., 378, Danmarks Runemindesmærker II s. 381 f., 394, IV:2 p. XXVII, Haandudgave s. 103 f., 106, 231, till det fda. *æltæ* 'förfölja, jaga', en motsvarighet till det fvn. *elta*, som betyder dels 'bortjaga', dels 'trycka, klämma'. För det runristade *æltæ* antar Wimmer betydelsen 'öve völd imod, tilføje overlast'.

A. Kock finner det visserligen, ANF 1922 s. 2, »något tvivelaktigt», huruvida *ailti* är att hänföra till det nämnda *æltæ*, men har ingenting att anmärka mot den av Wimmer antagna betydelsen 'öve völd imod'. Denna betydelse accepteras även av V. Dahlerup, Det danske Sprogs Historie (2. Udg.) s. 14, Johs. Brøndum-Nielsen, Nordisk kultur VI s. 122, och E. Moltke, Danmarks Runeindskrifter,¹ Text sp. 627. A. Bæksted, Runerne s. 56, inlägger i *ailti* betydelsen 'ødelægger', och W. Krause, Was man in Runen ritzte s. 22, översätter verbet *ailta* med 'beschädigen'. Jfr även Peter Skautrup, Det danske Sprogs Historie I s. 122.

Av Lis Jacobsen utsättes Wimmers tolkningsförslag för skarp kritik dels i Forbandelsesformularer s. 67 f., dels i DR, Text sp. 627 f. På båda ställena framhålles, att såväl det fda. och fsv. *æltæ* som det fvn. *elta*

¹ I det följande förkortat: DR.

brukas dels om levande varelser med betydelsen 'driva fram, jaga, förfölja, fördriva', dels om mjuk massa (deg, ler o.s.v.) med betydelsen 'knåda, älta'. Hellre än att ansluta sig till Wimmers uppfattning tolkar Lis Jacobsen *ailti* som en form av verbet *elda*, vilket synes kunna ha använts i betydelsen 'föra eld över'. Hon hänvisar till den gamla seden att taga ett jordområde i besittning genom att föra eld över det. »På lignende måde tænker jeg man har kunnet tage stenen i eje ved at 'elda' den — føre en fakkell over den el. lign.» I DR, Text sp. 628, uppgives, att Lis Jacobsen icke längre vill stå för denna förklaring av *ailti*. Detta ord bör betraktas såsom varande av okänt ursprung.

Ivar Lindquist, vilken, Religiösa runtexter II s. 128, finner Lis Jacobsens kritik av Wimmers tolkningsförslag berättigad, uppger sig vilja ersätta den gamla tydningen genom att hänföra *ailti* till ett urnord. **aglitjan*. Detta ord sammanställer han med feng. *eglan* 'to ail', *æt-eglan* 'molest', *ge-eglan* 'injure' och got. *us-agljan* 'bedrängen'.

*

I ANF 1946 s. 171—181 har Harry Andersen utförligare och grundligare än någon tidigare forskare behandlat det runristade *ailti*. Andersen ansluter sig, a.a. s. 172, 180, oförbehållsamt till Lis Jacobsens uppfattning, att Wimmers tolkning icke kan vara riktig, då *ailti* måste ha en helt annan betydelse än den man kan inlägga i fda. *æltæ* och vn. *elta*.

Andersen går, a.a. s. 173, icke närmare in på Lis Jacobsens hypotes, att *ailti* är en form av verbet *ælda* 'elda'. Då Lis Jacobsen förklarar, att hon icke önskar upprätthålla detta förslag, avstår Andersen från att bedöma det.

Andersen ställer sig, a.a. s. 173, 180, avvisande till det av Lindquist framställda tolkningsförslaget. Han finner Lindquists framställning alltför lakonisk och framhåller, att han underlåtit att visa, hur ett ursprungligt **ægtli* redan i runda tid kunnat utvecklas till *ælti* (ristat *ailti*). Sin uppfattning sammanfattar Andersen, a.a. s. 180, sålunda: »Ivar Lindquists Opfattelse *ægtli* < **aglitjan* maa opgives af lydlig og runografiske Grunde.»

Själv framställer Andersen, a.a. s. 174 ff., en ny teori om det svårtydda ordets ursprung. Han uppger, att det är möjligt att uppfatta *ailti* icke endast som *æilti*, *æildi* utan även som *ælti*, *celdi*. »Den simpleste Løsning er at læse hvad der staaer: *ailti* = *æilti*, et Verbum med Diftong og *lt* i Roden. Det kan ikke bevises at vi har Diftong i *ailti*, men det kan sandsynliggøres.» En ingående granskning av några ord med *ai* (*æi*) i stammen ger enligt Andersen vid handen, att det i den s.k. Før—Jelling-

Gruppens runinskrifter, till vilka inskriptionerna på Glavendrup- och Tryggevælde-stenarna höra, icke finns säkra exempel på *ai* som tecken för *æ*. Andersen finner det av denna anledning metodiskt riktigt att antaga, att diftong föreligger såväl i *ailti* som i *stain*, och att läsa *æildi* eller *æilti*.

Det nämnda *æilti* uppfattar Andersen som en form av verbet **æilta*, vilket han antar vara bildat med iterativ-intensiv-suffixet *-atjan*, känt från bl.a. flera svenska verb. Roten till **æilta* finner han i det nno. *eil* 'lang Skure eller Indhulning, Rende' (Solør) och verbet *eila* 'indhule, sætte Skure eller Rende paa' samt nsv. dial. *ela* 'den breda inskärningen under venstra snöskidet' (Rietz). Det norska *eil* har av S. Bugge förbundits med litau. *eilė* 'Række, Fure' och lett. *ailis* 'Række'.

Det runda. *æilta* bör enligt Andersen tolkas som 'fåra, skära i, göra inskärning i, hugga i, hugga sönder'. Den ursprungliga betydelsen kan icke med säkerhet fastställas. Uttrycket *æilta stein* torde syfta på ödeläggandet av en runsten antingen därigenom, att den blir sönderslagen, eller därigenom, att runorna på den bli borthuggna eller bortmejslade. Ett verb med sådan betydelse passar enligt Andersen utmärkt i sammanhanget och harmonierar med det *briuta* 'ödelägga', som förekommer i flera runristade förbannelseformler. Det är emellertid möjligt, att i *æilta* betydelsen varit mera specialiserad än i *briuta*. I fråga om betydelsen kan *æilta* ha stått nära det fda. *æltæ* 'öva våld emot, ödelägga', med vilket Wimmer opererade, även om det är ett helt annat ord än detta *æltæ*. Andersen finner det svårt att uttala sig om orsakerna till att *æilta* med den av honom antagna betydelsen gått förlorat.

Utan att hänvisa till Harry Andersens tolkning uppger V. Kiil, ANF 1955 s. 146, att *ailti* är pres. konj. av ett verb med betydelsen 'skjære furer', vilket hör samman med nno. *eil* 'lang skure' och nsv. dial. *ela* 'den brede innskärninga under venstre ski'. Förbannelseformeln på Glavendrup-stenen översätter han sålunda: »Til en 'rite' vorde den som skjærer furer i denne steinen eller drager den (bort som minne) etter en annen.»

*

Av det ovan anförda torde framgå, att den av Wimmer lanserade förklaringen av *ailti* knappast kan vara riktig. Av Andersen har grava anmärkningar riktats mot I. Lindquists i förbigående framställda tolkningsförslag, vars värde synes böra betecknas som hypotetiskt. Andersens grundliga utredning har flera betydande förtjänster. Mot det av honom framställda tolkningsförslaget kan emellertid riktas den anmärkningen,

att det delvis grundar sig på utnyttjandet av skäligen obetydliga språk-rester och att den betydelseutveckling Andersen antar för *æilta*, förefaller en smula osäker och långsökt. Med anledning härav är det måhända icke helt omotiverat att undersöka, huruvida icke Lis Jacobsen trots allt var inne på rätt väg, då hon år 1935 sammanställde *ailti* med *elda*.

Enligt Harry Andersen är det, såsom i det föregående framhållits, möjligt att uppfatta *ailti* icke endast som *æilti*, *ælti* utan även som *æildi*, *ældi*. De två senare formerna leda osökt tanken till den av Lis Jacobsen framställda hypotesen om förande av *eld* runt den med en förbannelseformel försedda runstenen.

Det fda. verbet *ælda* 'elda' hör närmast samman med substantivet *eld*, *æld*, en fda. motsvarighet till fsv. *elder*, *ælder* och fvn. *eldr* 'eld'. Dessa tre substantiv ha liksom det feng. *æled* uppkommit ur germ. **ail(i)ða-*. Angående denna härledning hänvisas framför allt till F. Leffler, SvLm I: 7 s. 1 ff., men även till A. Kock, Svensk ljudhistoria I s. 199 f., E. Olson, De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan s. 334, Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik I s. 164, och Hellquist, Svensk etymologisk ordbok³ s. 179.

Med anledning av att Glavendrup- och Tryggevælde-stenarna uppvisa ristningarna *haiþ-*, *raist*, *skaip*, *stain* och *þai* (*þæim*) och att det enligt Harry Andersen i Føer—Jelling-Gruppens runinskrifter icke finns säkra exempel på *ai* för *æ*, torde det vara riktigare att uppfatta *ailti* som *æildi* än att tolka det som *ældi*. Vare sig man ger den ena eller den andra formen företräde, bör *ailti* uppfattas som pres. konj. av ett runda. verb med betydelsen 'elda'.

Även om man håller på samhörigheten mellan *ailti* och *elda*, är det uppenbart, att *ailti* icke rätt gärna kan ha den betydelse, som Lis Jacobsen antog i Förbandelsesformularer. Avstår man från att tänka på trolldom och magi, är innebörden i *ailti* icke allt för svår att finna.

I äldre tid har *elda* kunnat betyda 'upphetta, glödga'. Sålunda har i ä.d.a. *ilded steen* betytt 'genom *eld* uppvärmd sten' (Kalkar I s. 451). Jfr uttrycket *is ailti stain* på Tryggevælde-stenen. Att fsv. *elda* kunnat ha samma betydelse som *ilde*, framgår av uttrycket *af eldapo iarne* (Söderwall under *elda*). I NT 1526 talas om *Gull ... thet eeldhat och bepröf-fuat är*. Det fvn. *elda* har bl.a. betydelsen 'upphetta, göra glödande'. På Island har man känt konsten att *elda grátt silfr*. I äldre tider har man i hela Norden kunnat *elda* sten likaväl som järn och andra metaller.

Vid stensprängning har människan sedan urminnes tider använt *eld*. De flesta stenar, särskilt sådana av granit, springa häftigt sönder, om man först hettar upp dem och sedan begjuter dem med vatten. Ännu i

slutet av 1800-talet levde många smålänningar, som kunde berätta, hur de sprängt sten, icke minst på vägar och åkrar, med eld och vatten. I större skala har denna sprängningsmetod kommit till användning vid äldre tiders malmbrytning (Carl A. Fürst, Fornvännen 1929 s. 311). Jfr även Ärland Noreen, Fornvännen 1929 s. 162, 168, och F. Wildte, FmFt 1933 s. 47. I en av sina romaner, Christianus Sextus, har Johan Falkberget i kapitlet Den glödande vägen till Paradiset givit en ypperlig skildring av sprängning med eld och vatten i en norsk koppargruva.

Tryggevælde-stenen är liksom Glavendrup-stenen av grovkornig granit (DR, Text sp. 252, 283). Förbannelseformeln på den förra stenen: **sa: uarþi: at: rita: is: ailtistainþansi // ipa: hiþan: traki** synes böra tolkas sålunda: »Må den bliva en 'ræte', som med eld (spränger sönder och) förstör denna sten eller släpar den härifrån.»

I två östnordiska runinskrifter (de på Stentofte- och Björketorp-stenarna) riktas hotelser mot män, som bryta minnesvårdarna, i tre andra (de på Saleby-, Glemminge- och Skærn-stenarna) mot våldsverkare, som bryta upp stenarna. Enligt en inskrift (den på Sønder-Vinge-stenen) skall en förbannelse drabba den som ödelägger (**auþi**) minnesmärket. Ristaren av inskrifterna på Tryggevælde- och Glavendrup-stenarna har tydligen räknat med två möjligheter. Antingen kunde stenarna genom sprängning förstöras på den plats, där de stodo, eller också kunde de brytas upp, föras bort och eventuellt användas på annat håll.

PIERRE NAERT

Sämre, sämst.

Ett etymologiseringsförsök.

Nsv. *sämre*, *sämst*, fsv. *sēmbre*, *sēmaster*, med deras feng. motsvarigheter *sēmra*, *sēmest* (Söderwalls och Hellquists *sēmost*, alltså med *o* i andra stavelsen, har jag inte funnit i andra uppslagsverk; däremot har Bosworth-Toller ett exempel på *sēmust*) sakna ännu tillfredsställande etymologi. Hellquists förslag (efter P. Persson, Indog. Wortf., s. 364) »möjl. till en ie. rot *sēi* [det borde ha stått *sē(i)*!] o. besl. med adj. *sen*», formellt möjligt (se nedan) övertygar av semantiska skäl inte, och inte heller Bosworth-Tollers och Greins (Sprachschatz der angelsächsischen Dichter) härledning av *sām-* (ie. **sēmi-*) 'halv' — att ett ord för 'halv' kan få pejorativ betydelse inser var och en, men att det skulle böjas i komparativ och superlativ är mindre troligt.

Ordens förekomst i två skilda germanska språkgrenar pekar närmast på en urgermansk bildning. Deras form är däremot ett mera intrikat problem. De sv. formerna peka närmast på en rotvokalism urg. $\bar{e}$ ($\bar{e}_1$), men medge även $\bar{e}_2$ (ie. $\bar{e}i$; jfr Hellquist); jfr *hēr* (fvn. *hēr*), vanligen avlett av ie. **kēi-*.¹ De feng. formerna fördraga sig inte med denna sista vokalism (urg. $\bar{e}_2$ kvarstår i detta språk [*hēr*, osv.], öppnas inte till $\bar{a}$), men medge dess avljud urg. *ai* (jfr fvn. *deila*: feng. *dēlan*). Utifrån denna vokalism ser jag mig emellertid inte i stånd att ge någon förklaring av ordet. Återstår alltså urg. $\bar{e}_1$. Även det är möjligt. I ställning framför *m*, som

---

¹ (Korrekturnot). Om en avvikande åsikt om ursprunget av $\bar{e}_2$ se nu senast Fr. van Coetsem, Das System der starken Verba und die Periodisierung im älteren Germanischen (=Mededel. d. Koninkl. Nederl. Akad. v. Wet., Afd. Letterk., Nieuwe Reeks, Deel 19, No. 1), Amsterdam 1956, särskilt s. 22—41. Enligt van Coetsem går $\bar{e}_2$ tillbaka på ie. *ei* (kort!) när *e* i eller *i* stod i nästa stavelse. Denna teori är tämligen väl underbyggd men medför ingen ändring i det som här följer: något acceptabelt etymon med ie. *ei* för vårt ord torde inte kunna uppbringas.

här är fallet, skulle man visserligen vänta övergång till $\bar{o}$ (jfr *nōmon* = got. *nēmum* 'de togo') i stället för $\bar{e}$ som är den spontana utvecklingen av det urg. ljudet (och *i*-omljud av detta $\bar{o}$ till $\bar{e}$), men $\bar{e}$ är inte utan motstycke; jfr (*ge*)*nāeman* 'ta bort' = fvn. *næma* (om inte $\bar{e}$ -et i denna feng. form med Holthausen, Alteng. etym. Wb., är att förklara som beroende på inverkan från *be-dālan* 'beröva', skulle det alltså vara antingen en direkt reflex av urg. $\bar{e}_1$ eller resultat av *i*-omljud på ett först till $\bar{a}$ utvecklade sådant $\bar{e}_1$; jfr strax nedan). Dessutom finns det ett ord där urg. $\bar{e}_1$ blivit $\bar{a}$ framför *m*, nämligen *sām* (> *sam*-) 'halv' (jfr ovan), och flera där samma övergång föreligger framför andra konsonanter (se Wright, § 119, not 2). Ett sådant $\bar{a}$ bör givetvis ha blivit omljutt till $\bar{e}$ i de komparationsformer som sysselsätta oss, om inte redan i den positiva formens stam (jfr *i*-omljudet av det ur $\bar{e}_1$ uppkomna $\bar{a}$ -et framför *w* i *lāwan* av **lāwjan*, äldre **lāwjan* [Wright, § 120]). En större betänklighet är vid första anblicken att urg. $\bar{e}_1$ blir $\bar{e}$ i västsaxiska men $\bar{e}$ i engelska och kentiska (Wright, § 119), en växling som, av uppslagsformerna i ordböckerna att döma, inte föreligger i vårt ord. Granskar man beläggen för *sāmra*, *sāmest* i dessa ordböcker, konstaterar man emellertid att inte ett enda är med säkerhet av icke-västsaxisk proveniens. Frånvaron av $\bar{e}$ -former i dessa ord bevisar alltså ingenting. Och även om det visade sig att någon icke-västsaxisk text har $\bar{e}$ -former, skulle det inte vara någon allvarligare motinstans: då vi här nämligen ha ett $\bar{e}$ som endast undantagsvis ej blivit rundat till $\bar{o}$, kunde det tänkas att det även i fråga om växlingen $\bar{e} \sim \bar{e}$ hade gått sin egen väg. Man skulle också kunna tänka på inflytande från *lāssa*, *lāst(a)*, med $\bar{e}$ genom *i*-omljud av $\bar{a}$ av urg. *ai*, och från *māst(a)*, som självt fått sitt $\bar{e}$ av *lāst(a)*. På så sätt uppkommet $\bar{e}$ visar ingen interdialektal växling med $\bar{e}$ utom i sen kentiska (Wright, § 134).

Vad beträffar andra stavelsens vokalism framgår det redan av det föregående att allt tyder på att den varit *i*: urg. **-izē/ōn*, **-ista-* (*a*-et i fsv. *sāmester* är inte mycket att bygga på; formen torde inte förekomma många gånger [ett belägg hos Söderwall, inga hos Schlyter]).

Var finns emellertid ett **sēm-* med passande betydelse sedan vi ratat **sēmi-* 'halv'? Det finns ett mycket näraliggande, och även det med *-i* som stamvokal (-suffix) i positivum, nämligen det ponerbara **sēmi-*, avljud till **sōmi-* i fvn. *sōmr* 'passande', och som detta sista participium possibilitatis till den välkända roten i fvn. *sama*, *sōma* 'vara passande'. Denna form, **sēmi-* > urn. **sāmi-*, förhåller sig till **sōmi-* på exakt samma sätt som fvn. *kvæmr* 'som kan komma', fär. *kvæmur* 'som har Spiredygtighet', fsv. *kvæmber* 'skicklig, skickad, tjänlig, lämplig, pas-

sande, tillbörlig', etc.,¹ förhålla sig till fvn. *-kómr* i *hugkómr* = *hugkvæmr* 'betänksom, agtsom', och den förhåller sig till verbet *sóma* på samma sätt som *hæfr* 'brugbar, tjenlig, nyttig; antagelig, uforkastelig' förhåller sig till *hófa* 'vara passande, osv.' (flera paralleller kunde anföras). Dessutom är detta avljud, urg. $\bar{e}_1$, betygat i denna rot i färöiska: *sáma* [såama] 'sømme, sømme sig, anstaa', *sámi* [såam] m. 'hvad der sømmer sig el. anstaar, passende Orden el. Skik' med avledningen *sámiligur*, *-liga* 'sømmelig, passende; etc.' samt kanske i fsv., nämligen i *sæmer* 'anstår', 3 sg. pres., KS, Bures utgåva, s. 35¹. Då ordet emellertid inte står i det i handskrift bevarade partiet vågar man inte bygga något på denna skrivning; Adolf Noreen, Altschw. Gr., § 174, yttrar om den, eller rättare sagt om en infinitivform som inte torde förekomma i texten: »ist wol von *sæmia* beeinflusst oder nur schreibfehler». Dessutom förekommer den med större sannolikhet i sv. dial. (Rietz) *säma*, *sämma* 'anstå, höfvas, passa': att *sämja* skulle kunna ha förlorat sitt *-j-* och dessutom undergått en sådan betydelseutveckling är föga troligt.

Dessa former fylla den enda ännu tomma platsen i den även i germanska annars välstyrkta serien ie. **sem-*, **som-*, (**sēm-*), **sōm-*, **s(b)m*, t. ex. fvn. *sí-*, *sama*, *sóma*, *sumr* (de två exemplen på ett avljud **sēm-* i Pokornys Indogerm. etym. Wb., s. 905, anföras endast med ett »vielleicht»; jfr samma förf., IF 39, s. 217). Adolf Noreens sätt att anføra sådana mindre vanliga avljudsstadier, Altsl. Gr., § 165 ff.: »Bisweilen [och likn. uttryck] kommt in dieser reihe ... vor» är ägnat att vilseleda. Man kan tro att det är fråga om intrång, kanske sena intrång, från andra avljudsserier. I de flesta fall är det i själva verket helt regelbundna växlingar, så t. ex. *svefn*, *svefia*, *sæfa*, *sófa*, *syfia* = ie. *e - o - ē - ō - 0*; jfr lat. *pedem*, gr. $\pi\acute{o}\delta\alpha$, lat. *pēs*, got. *fōtus*, find. *upa-bdā-h*.

Till detta $\bar{e}$ -stadium jfr vidare synonymen mlt. *tēmelik*, osv. ~ *tem(me)lik* (>sv. *tämlig*) och *betāme* 'ds'.

Den semantiska utveckling som den här föreslagna härledningen förutsätter — **'passande' > 'dålig'* —, och som kanske gjort läsaren undrande, är lätt att förstå (eufemien — ibland av tabuistiskt ursprung — och ironien äro dess vanligaste orsaker) och lätt att styrka med paralleller. Det är allmänt känt att ord med neutral betydelse ha svårt att behålla denna oförändrad: den utvecklar sig antingen i meljorativ eller pejorativ riktning; jfr lat. *simplex*, *mediocris*, *commūnis*, med

¹ Feng. *gecwēme* 'agreeable' anses allmänt vara 1a urg. **kūēmīja-* (> **kūōmīja-* > *-cwēme* genom *i*-omljud), men är i och för sig tvetydigt: det kunde ha $\bar{o}$ som grundvokal.

betydelseförsämring redan i fornspråket, fr. *juste* i bet. 'knapp', etc., etc., syrjänska *murtsa* 'kaum, schwerlich', synkoperad form av *murtesa* 'das (bestimmte) Mass enthaltend' (detta sista exempel efter Fokos-Fuchs i Nyelvtudományi közlemények LIV [1953], där förf. anför ett flertal mera extrema men ej direkt hithöriga fall). Från nordiskt språkområde kunna följande exempel (det finns fler) anföras: sv. (< mlt.) *föga* (till *foga* 'anpassa'), *ganska*, *tämligen*; sv. *måttligt*, sydsv. dial. *holians* (se Hellquist); fvn. *háttá* 'indrete, ordne, slikke noget paa en vis Maade', *háttáðr* 'af en vis Beskaffenhed' — för. *háttá* [háhta] 'indrete paa en vis Maade (nu spec. ilde) [framhävt av mig], etc.', *háttáður* [háhtavür] 'beskaffen; af maadelig Beskaffenhed [framhävt av mig]'; fvn. *lagligr* 'passende, belejlig, bekvem' — nno. *lagleg* 'ds.', nisl. *laglegur* 'net, kön; artig; flink, behændig; hensigtsmæssig, passende, som kan slutte i en Sammenføjning' (alltså i stor utsträckning utveckling i meljorativ riktning; jfr. *sómi* osv. bl. a. 'ära') men nno. *lagleg* även 'middelmaadig, ikke meget stor (»saa passe») (Torp), bornholmskt *laulier* 'middelmaadig, ikke betydelig' (Espersen) (utveckling i pejorativ riktning); sv. dial. *passelig*, *passlig* både 'passande' (Vg.) och 'dålig, klen, under medelmåttan', t. ex. *passlig kär* 'simpel karl' (Svea-, Götal.) (Rietz), och, till slut, kanske just vårt ord, eller nästan: sv. dial. *sämlig*, *sämlog* 'passande' (Vg. Kåkindes hd, Fl. flerstädes) och 'dålig' (Vg. Kåkindes hd) (Rietz).

Från Västergötlands nutidsdialekt finnes i Landsmålsarkivets samlingar i Uppsala, enligt vänligt meddelande av Manne Eriksson, blott ett belägg på denna sistnämnda form, nämligen från Vartofta härad, Hömbs socken *sämmliare* (med tjockt *l*) komp. 'dåligare, sjukare'. Annars — fortfarande enligt Manne Eriksson — finnas belägg med *-r-*: *sämrig*, Kinnefjärdings hd: fl. socknar; komp. *sämrier* (Källby sn); Kållands hd: komp. *sämriare* (Otterstads sn); Skånings hd: *sämrrer* (Skånings-Åsaka sn); Laske hd: *sämrrig*, *sämrriger* (Laske-Vedums sn); Barne hd flera soknar: *sämrrig(g)*, *sämrrig(g)er*; Vilske hd: *sämrrig(g)er* (Göteve sn); Bjärke hd: pl. *sämrrig(g)a* (Magra sn); Kullings hd: *sämrrig(g)* (Lena sn); Gäsene hd: *sämrrig(g)er* (Ornunga sn) samt Ås hd: *sämrrig(g)er* (Hällstads sn). Betydelsen är överallt 'dålig, sjuk', resp. 'mycket dålig', 'av sämre slag'.

Om dessa former skriver Manne Eriksson: »Det är tydligt att *r*-formerna är ursprungliga (växl. *r* ~ *l* är inte ovanlig i dial.) och att ordet utgår från komp. *sämre*. Någon anledning att för ordet *sämrig* [det borde ha stått *sämlig*!] anta samband med roten *säm(m)-* 'passande' som vi har i västg. *det sämmar sig (inte)* 'det är (inte) lämpligt, passande' (t. ex. från

Vadsbo o. Kinne h:dr) föreligger således inte». Jag är av annan mening. Det är nämligen inte tydligt att *sämrig* (med *r*) är en avledning av *sämre*. Var finnas nämligen de paralleller som skulle göra denna härledning trolig, dvs. **värrig*, **bättrig*, **störrig*, **mindrig*, etc.? Varför skulle dessutom en semantiskt så väl förankrad bildning ha blivit vanställd till *sämlig* (med *l*)? Allt går mycket bättre i hop om man antar att det primära är *sämlig* 'passande', och att ordet blivit folketymologiskt ombildat till *sämrig* sedan det fått betydelsen 'dålig' enligt den banala semantiska lag som vi nyss sett.

Att det här ponerade **sēmi-* 'passande' gått förlorat i positivum kan bero på homonymien med **sēmi-* 'halv', som även det gått förlorat i nordiskan men ej i fornengelskan. Men det kan även vara en följd av en inneboende tendens hos själva ordet; jfr att nisl. *sæmur* (<*sémr*), som inte kolliderar med någonting, numera kommit ur bruk i positivum (Blöndal har inte något ex. på det, och inte heller, från nyare tid, ordbokssamlingarna i Reykjavík), medan det ännu lever — visserligen endast i stelnade förbindelser — i komparativ och superlativ: *pér er sæmra/sæmst að gera* (*svo eða svo*), o. dyl.

CLAES-CHRISTIAN ELERT

Bidrag till en fonematisk beskrivning av svenska.

1.1 En fonetisk analys har som mål en fysiologisk och fysikalisk beskrivning av det talade språket. Ur språkvetenskaplig synpunkt är emellertid en fullständig kännedom om artikulatoriska och akustiska fakta i talförloppet icke tillräcklig. Det är talets funktion som medel för kommunikation, dvs. som bärare av ett meddelande från en individ till en annan, som har centralt intresse. Den fonetiska beskrivningen måste därför kompletteras med en undersökning av hur ljudföreteelserna kan fylla sin språkliga uppgift. Företeelser i språket, som ur kommunikativt-funktionell synpunkt är likvärdiga, bör därvid sammanföras i klasser. En fonematisk beskrivning innebär en sådan klassifikation. Att på det viset reducera det praktiskt taget oändligt varierande talförloppet till ett begränsat antal kommunikativa invarianser, är en viktig uppgift vid en deskriptiv behandling av svenska språket. Genom sin klassifikation av talförloppets företeelser i enlighet med deras språkliga funktion ger den fonematiska analysen den ändamålsenliga ramen för en språkvetenskapligt användbar fonetisk framställning. Den utgör ett led i en fullständig beskrivning av språket, också omfattande de grammatiska och semantiska planen. Därigenom blir den en förutsättning för en jämförelse av nsv. som ett teckensystem med andra slag av teckensystem, bland dem också andra språk i det närvarande och det förflutna. En differentiering mellan de företeelser i talförloppet som är relevanta, och dem som i förhållande därtill är sekundära, är av betydelse för de områden av tekniken som sysslar med mänskligt tal, t.ex. telefon- och radioteknik (se t.ex. Fant 1953, 336 f., Malmberg 1954, 132 f.).¹

Norskans och danskans ljudlära har blivit föremål för sammanhängande fonematiska beskrivningar (no. av Borgström 1938, Vogt 1939 och 1942,

---

¹ Beträffande arbetenas titlar m.m. hänvisas till litteraturförteckningen, som är uppställd efter författare och utgivningsår.

Haugen 1942, se äv. 1953, II, 412 ff.; da. av Uldall 1935, Martinet 1937, Hjelslev 1948, Andersen 1954).¹ Sv. har i detta avseende icke behandlats lika utförligt. Iakttagelser om fonematiska förhållanden i sv. har dock gjorts på flera håll, i många fall på allra senaste tid (Malmberg 1939, 1945, 50 och 1949, 161, Hammarström 1951 och 1956, Fant 1954, Elert 1955). Föreliggande uppsats är avsedd att beskriva vissa fonematiska förhållanden i sv. Utgångspunkten för den fonematiska analysen är de fonetiska fakta som kan iakttas vid uttalet av isolerade ord.

1.2 För bestämningen av de kommunikativt-funktionella enheterna i ett givet språk finns det formella undersökningsprocedurer. En sådan utgår från den s.k. kommutationsprincipen. Enligt denna är den fonetiska skillnaden mellan två element i språket funktionellt relevant, då den beledsagas av en skillnad i betydelse. Som undersökningsprocedur innebär kommutationsmetoden, att man uppställer listor av partiellt likartade element i språket, t.ex. rimmande ord som *par, far, bar, klar, svar* osv. Av en sådan lista framgår det att en växling mellan ljudelementen [p, f, b, kl, sv]² i en f.ö. likartad omgivning kan medföra betydelseskilnad. Dessa ljud säges då vara kommutativa. Genom fortsatt analys finner man, att [kl] och [sv] kan uppdelas i mindre element, som vardera ensamt är kommutativt. Det framgår t.ex. av listorna ['kam:] *kam*, ['lam:] *lamm* och ['sa:l] *sal*, ['va:l] *val*. Analysen har då visat, att den fonetiska distinktionen mellan [p, f, b, k, l, s, v] är funktionellt relevant i språket, eftersom en växling mellan dessa konsonanter i en f.ö. likartad omgivning kan medföra betydelseväxling. En klass av ljud som är funktionellt distinkta från alla andra ljud bildar ett fonem. De enskilda ljuden i talförloppet säges vara realiseringar av fonem.

Kommutationsmetoden har utbildats av den nu skingrade Pragskolan och de danska glossematikerna (Trubetzkoy 1939, Hjelslev 1943). Den amerikanska språkvetenskapen, som bygger på traditionerna från Sapir (1921) och Bloomfield (1933), använder en undersökningsprocedur av annat slag för att finna de funktionellt relevanta enheterna, nämligen den s.k. distributionsmetoden. Vid användandet av denna metod behöver

¹ En grafematisk analys av da. skriftspråk har utförts av P. Diderichsen (1953).

² För den fonetiska transkriptionen (inom []) användes det internationella fonetiska alfabetet (Principles 1949). Bland de tecken som används, märks [u] *u* i *hus*, [ø] *u* i *hund*, [ɛ] och [ø] öppna varianter av [e] och [ø], [d̥] tonlöst [d], ['] akut tonaccent och huvudtryck, [*] grav tonaccent och huvudtryck och [ː] starkt bitryck. — Fonematisk transkription står inom snedstreck (//). I en fonematisk transkription motsvaras varje fonematisk enhet av en symbol, t.ex. en bokstav som antyder fonemets fonetiska realisering.

icke betydelsen tillgripas som kriterium, åtminstone icke på de preliminära stadierna. Den fonematiska analysen sker på så sätt, att man registrerar de olika fonetiska omgivningar som ett ljud kan uppträda i, alltså ljudets distribution i talförloppet. Man kommer då att finna, att vissa ljud har en sådan distribution, dvs. förekomst i förhållande till andra ljud, ordgränser och prosodiska företeelser, att de aldrig förekommer i exakt samma ställning som ett annat. Så är t.ex. fallet med [ø] och [œ] i flera varianter av sv. riksspråk. Sådana ljud säges vara i komplementär distribution. Ljud som är i komplementär distribution och som har fonetisk likhet med varandra, utgör varianter, s.k. allofoner, av samma fonem (Bloch & Trager 1942, 42).

Kommutations- och distributionsmetoderna leder i stort sett till samma resultat. Orsaken är givetvis ett samband mellan de underliggande principerna. Den fonetiska skillnad som föreligger mellan två ljud, som aldrig uppträder i samma omgivning, kan icke heller ensam uppbära en betydelse-distinktion i språket. [ø] och [œ], som i flera riksspråksvarianter aldrig uppträder i samma omgivning, och således är i komplementär distribution, kan heller icke förekomma i samma kommutationslista. Eftersom [œ] endast finns framför [r] och andra supradentaler, en ställning i vilken [ø] aldrig förekommer, är uppträdandet av en motsättning mellan [œ] och [ø] alltid samtidig med en motsättning mellan å ena sidan [r] eller annan supradental och å den andra sidan ett annat konsonantljud.

En konsekvens av den fonematiska beskrivningens inriktning på att registrera de kommunikativt-funktionella företeelserna blir, att den utelämnar allt det som i talförloppet uppträder i obligatorisk förbindelse med andra fonetiska företeelser. Den företeelse, vars förekomst är förutsägbar ur förekomsten av en annan, har icke något eget informationsvärde.¹ Avskiljandet av allt som är förutsägbart, innebär en förenkling av beskrivningen. Å andra sidan, eftersom det som har utelämnats, är just det som kan förutsägas, härledas, ur de uppgifter som ges, är det möjligt att med ledning av generella regler rekonstruera den fonetiska realiseringen ur den fonematiska beskrivningen. I det avseendet är en sådan beskrivning fullständig. En fonematisk beskrivning strävar alltså

---

¹ Strukturingsvistikens härvidlag en parallell i den matematiska kommunikationsteorin. Enligt denna är oförutsägbarheten, möjligheten till ett fritt val mellan olika signalenheter, det väsentliga vid överförande av information. Det inom meddelandet förutsägbara är redundant, dvs. i kommunikativ mening överflödigt, och kan avskiljas utan att informationsmängden minskar (Shannon & Weaver 1949, 104).

att tillgodose de metodiska kraven på fullständighet och så stor enkelhet som möjligt.

Om procedurerna för en strukturell analys på ljudlärans plan har det förts en omfattande teoretisk diskussion. Den kan icke behandlas i denna summariska inledning till en beskrivning av fonematiska förhållanden i ett bestämt språk. (För denna diskussion, se bl.a. Fischer-Jørgensen 1949 och 1952).

2.1 *Det språkliga materialet.* Den sv. dialekt som beskrivningen grundar sig på, kan betecknas som svenskt rikstalspråk, framför allt den form det har i Stockholm och Mälardalskapen. I framställningen skall emellertid hänsyn i viss mån tas till andra regionala varianter, som enligt gängse uppfattning fyller villkoren för »gott riksspråksuttal» (Gjerdman & Henningsson 1933, Gjerdman 1954a, 373 f., Bergman 1954, 13). Bland dessa märkes riksspråket i Syd- och Västsverige (sydsv. riksspråk är beskrivet av bl.a. Bergman 1941, Lombard 1945, Ingers 1950) och det bildade sv. talspråket i Finland (beskrivet bl.a. av Pipping 1893, Bergroth 1922). De olika varianterna av rikstalspråket utgör trots alla överensstämmelser skilda språkliga system och bör betraktas som sådana. Det är likväl framställningsvis praktiskt att låta en fonematisk beskrivning av andra riksspråksvarianter än den i Stockholm och Mälardalskapen ta form av en registrering av deras avvikelser från denna centrala variant.

I den föreliggande fonematiska undersökningen har några begrepp upptagits i sin konventionella betydelse utan att ha fått någon definition med immanenta kriterier, dvs. sådana som grundar sig enbart på förhållanden inom det språkmaterial som skall beskrivas. Ett sådant medvetet avsteg från beskrivningens immanens ligger i bestämningen av materialet för analysen inom det angivna språket: *uttalet av isolerade ord*. Ett annat är uppdelningen av fonemen i vokaler och konsonanter.¹

3.1 *Vokaler.* Vid bestämningen av fonematiskt relevanta skillnader mellan vokalljuden är det lämpligt att dessa preliminärt uppdelas i ett antal grupper i enlighet med den prosodiska omgivning som de regelbundet uppträder i. Traditionellt räknar man vid den fonetiska beskrivningen av sv. med fyra olika grader av relativ tryckstyrka vid uttalet

---

¹ Det är sannolikt att det finns strukturella kriterier för dessa begrepp. För »ord» är man i så fall närmast böjd att anta en definition som baserar sig på iakttagelser av restriktioner av fonemens distribution vid ordgränserna. En definition av »vokaler» och »konsonanter» som icke grundar sig på ljudens fysiologisk-fysikaliska egenskaper, kan troligen ske såsom en strukturell formulering av regeln, att varje ord innehåller minst en vokal.

av isolerade ord: huvudtryck (som i de tryckstarka stavelserna av orden *bok*, *armen* och *armén*), starkt bitryck (som i de tryckstarka stavelserna i det sista ledet av sammansatta ord), svagt bitryck¹ (som i första och tredje stavelsen av orden *konstitutionell*, *indeterminism* eller tredje stavelsen av orden *böckerna* och *bagare*) och svagtryck (som i andra och fjärde stavelsen av orden *konstitutionell*, *indeterminism* eller andra stavelsen av orden *böckerna* och *bagare*). Vid analysen är det inte nödvändigt att använda fyra grader av tryckstyrka. De kan reduceras till två, här förslagsvis kallade fortis och levis. Fortis omfattar då både huvudtryck och starkt bitryck, levis de båda graderna svagt bitryck och svagtryck. Som det längre fram skall visas (s. 48) drabbar en sådan reduktion endast icke-fonematiska drag i språket.

I enlighet med tryckaccents- och kvantitetsförhållandena uppdelas vokalljuden vid behandlingen på följande sätt:

1) Vokaler i fortisstavelse:

a) långa vokaler (3.2); b) korta vokaler (3.3);

2) vokaler i levisstavelse (3.4). (Vokaler i levisstavelse är alltid korta; se dock nedan s. 42.)

3.2 *Långa vokaler*. Kommutationslistor:

[*ra:ta] <i>rata</i>	['da:n] <i>da'n</i>	['ba:r] <i>bar</i>
[*re:ta] <i>reta</i>	[de:n] <i>d'n</i>	['be:r] <i>ber</i>
[*ri:ta] <i>rīta</i>	['di:n] <i>DIN</i>	['bi:r] <i>bīr</i>
[*ru:ta] <i>rota</i>	['du:n] <i>don</i>	['bu:r] <i>bor</i>
[*rū:ta] <i>rūta</i>	['dū:n] <i>dun</i>	['bū:r] <i>bur</i>
[*ry:ta] <i>ryta</i>	['dy:n] <i>dyn</i>	
[*ro:ta] <i>Rota</i> ²	['do:n] <i>dån</i>	['bo:r] <i>bår, bor</i>
[*rē:ta] <i>rāta</i>	['dē:n] <i>dä'n</i>	['bæ:r] <i>bår</i>
[*rø:ta] <i>rōta</i>	['dø:n] <i>dön</i>	['bœ:r] <i>bör</i>

I stora delar av språkområdet, t.ex. Östsv., förekommer inte ljuden [ɛ:] och [ø:] framför [r] eller de andra supradentala ljuden [d, t, ŋ, ʃ, l]. Begränsade till denna fonetiska omgivning är emellertid vokalljuden [æ:] och [œ:], t.ex. i ['bæ:r] *bår* och ['bœ:r] *bör*. [ɛ:] och [æ:], resp. [ø:] och [œ:] kan därför sammanföras som allofoner av samma fonem. Den fonetiska likheten och morfologiska skäl (jfr t.ex. ['strø:] *strö* och ['strœ:r] *strör*, ['dø:] *dö* och ['dœ:r] *dör*) talar mot den möjlighet som teoretiskt finns

¹ Den grad av tryckstyrka, som faller på en av stavelserna i osammansatta ord med grav tonaccent, brukar också betecknas som svagt bitryck.

² Namn på en valkyrja.

att sammanföra de fonematiskt distinkta enheter som bestämts genom kommutationsanalysen, på ett rakt motsatt sätt, alltså [ɛ:] med [œ:] och [ø:] med [æ:].

Hos åtskilliga riksspråkstalande personer, särskilt i Sthlm och Finl., förekommer icke allofonen [ɛ:]. De ord som i andra riksspråksvarianter innehåller denna vokal, har i deras tal i stället [e:], t.ex. är skriftspråkets *leka* och *läka* homonyma och har formen ['le:ka]. Men eftersom allofonen [æ:] finns i denna form av riksspråket framför [r] och andra supradentaler, innebär frånvaron av [ɛ:] icke någon reduktion av antalet fonematiskt distinkta enheter bland de långa vokalerna (jfr motsvarande företeelse bland de korta vokalerna, nedan denna sida). Liksom i riksspråket i övrigt finns det där kommutation mellan tre främre delabialiserade långa vokalljud, t.ex. i ['bi:r] *bir*, ['be:r] *ber* och ['bæ:r] *bär*.

3.3 Korta vokaler i fortisstavelse. Kommutationslistor:

['rat:]	<i>ratt</i>	['ram:]	<i>ramm</i>	
['ret:]	<i>rett</i>	['rem:]	<i>rem</i>	
['rit:]	<i>rätt</i>	['rim:]	<i>rim</i>	
['rut:]	<i>rött</i>	['rum:]	<i>Rom</i>	
['rət:]	<i>rutt</i>	['rəm:]	<i>rum</i>	['mər:] <i>murr</i>
['ryt:]	<i>rytt(-are)</i> ¹	['rym:]	<i>rym</i>	
['röt:]	<i>rätt</i>	['röm:]	<i>rom</i>	['mər:] <i>morr</i>
['rēt:]	<i>rätt</i>			['mær:] <i>märr</i>
['røt:]	<i>rött</i>			

Kommutationslistorna visar, att det finns nio fonematiskt distinkta korta vokalljud i fortisstavelse: [a, e, i, u, ø, y, o, ε, ø]. Ljuden [ɛ] och [ø] förekommer i stora delar av språkområdet (framför allt Östsv.) aldrig framför [r] eller andra supradentala konsonanter. Enbart i denna fonetiska omgivning förekommer emellertid ljuden [æ] och [œ], t.ex. i ['tæʃ:] *ters* och ['tœʃ:] *törs*. Av samma skäl som vid behandlingen av motsvarande företeelse vid de långa vokalljuden (se ovan) räknar vi [ɛ] och [æ] resp. [ø] och [œ] som allofoner av samma fonem.

I Sthlm och Finl. liksom i riksspråksuttalet i stora delar av Östsv. förekommer vokalen [ɛ] som motsvarighet till bägge de korta vokalerna [e] och [ɛ] i övriga riksspråksvarianter. Orden *rett* och *rätt* är där homonymer med uttalet ['rət:]. I dessa riksspråksvarianter är de korta vokalljuden [ɛ] och [æ] i komplementär distribution och utgör således allofoner

¹ Också osjälvständiga morfem, t.ex. ordstammar, kan användas vid kommutationsanalysen.

av samma fonem. [æ] förekommer nämligen framför [r] och andra supradentala konsonanter, [e] i övriga ställningar. Det finns alltså där icke några kommutationsserier, i vilka mer än två olika korta främre delabialiserade vokalljud kontrasterar mot varandra. I motsats till vad fallet är bland de långa vokalljuden föreligger bland de korta vokalljuden i fortisstavelse verkligen en reduktion av antalet fonematiskt distinkta element i de riksspråksvarianter, där ord som *rett* och *rätt* är homonyma. Sådana reduktioner av antalet fonematiska distinktioner i en viss fonetisk omgivning är en vanlig företeelse i olika språk.¹

3.4 *Vokaler i levisstavelse.* Vokalljuden i levisstavelser har aldrig fått någon uttömmande fonetisk beskrivning. Upplysningar om de enskilda orden ges naturligtvis i uttalsordböcker (Lyttkens & Wulff 1885 och 1921, SAOB, Bergman 1950) och vissa regelbundet uppträdande förhållanden har beskrivits i fonetisk litteratur (t.ex. Danell 1911, Lyttkens & Wulff 1916, Zetterholm 1947, Malmberg 1949 och 1951, Gjerdman 1954a). Traditionellt betraktas alla trycksvaga stavelser som korta och likaså de däri ingående vokal- och konsonantljuden. De korta vokalerna i levisstavelser är i fråga om kvaliteten i vissa fall mest lika motsvarande långa vokalljud, i andra fall motsvarande korta vokalljud i fortisstavelse. Den exakta kvaliteten hos vokalljuden i levisstavelser är emellertid ganska svår att observera med vanliga auditiva metoder. För att nå allmängiltiga resultat skulle man helst med användning av modern apparatur för ljudupptagning och akustisk analys systematiskt undersöka spontant tal hos ett antal personer från olika delar av landet.

Det är icke möjligt att uppställa längre kommutationslistor för vokalerna i levisstavelse på samma sätt som för vokalerna i fortisstavelse. I några fall förekommer dock serier av kommutationsexempel av en viss omfattning, t.ex. *seren, siren, syren; reda, rede, redi(g), redo*; familjenamnen *Ahlin, Ehlin, Ohlin, Uhlin, Ählin, Öhlin*. Tabell I avser att visa ett antal ordpar, som kontrasterar i fråga om kvaliteten hos ett vokalljud i levisstavelse. De i tabellen anförda ordparen och andra iakttagelser rörande vokalerna i levisstavelse gör det emellertid sannolikt, att antalet fonematiskt distinkta element bland dem är mindre än bland vokalerna

¹ Sammanfall mellan fonemen i viss fonetisk omgivning brukar kallas neutralisation (se t.ex. Trubetzkoy 1939, 206 ff.). Tyska har samma sammanfall mellan korta allofoner av fonemen /e/ och /ä/ som sv. — G. Hammarström, som har berört förhållandet mellan fonemen /e/ och /ä/ i sv., avviker däremot från det vanliga strukturella beskrivningssättet. Han placerar det korta ä-ljudet (i t.ex. *kärr*) i »une catégorie intermédiaire». »D'un point de vue il est phonème, d'un autre il est variante combinatoire». (1951, 13).

i fortisstavelse. Uppträdandet av vissa kvalitativa skillnader bland vokalljuden i levisstavelse är nämligen i många fall beledsagat av vissa bestämda förhållanden i vokalljudens fonetiska omgivning. Några sådana förhållanden är följande:

- 1) ställning före [r] eller annan supradental konsonant, t.ex. fördelningen av [æ] och [ɛ] el. [ɛ] i [bæ'so:] *berså* och [bɛn- el. bɛn'so:l] *bensol*;
- 2) ställning före annan vokal, t.ex. fördelningen av [ɪ] och [ɪj] i [pɪ'lu:t] *pilot* och [pɪj'u:n] *pion*;
- 3) ställning i slutet eller öppen stavelse, t.ex. fördelningen av [ɛ] el. [ɛ] och [e] i [mɛn- el. mɛn'to:l] *mentol* och [me'tu:d] *metod*;
- 4) ställning före eller efter fortisstavelse i ordet, t.ex. fördelningen av [e] och [ə] i [e'le:v] *elev* och [*le:və] *leve*;
- 5) I levisstavelser som föregår fortisstavelser i samma ord (alltså i s.k. trycksvaga förstavelser), är vokalens kvalitet i vissa fall beroende av avståndet från fortisstavelserna. Man kan jämföra t.ex. kvaliteten av e-ljuden i de båda levisstavelserna före fortisstavelserna i ord som *general* och *mecenat*, vilka åtminstone i vissa riksspråkvarianter uttalas [jɛne'ra:l] och [mɛse'na:t] (Lyttkens & Wulff 1916, 121 f. samt 1921, 125 o. 244).
- 6) Slutligen erbjuder vissa typer av avledningar särskilda problem, nämligen de, vilkas suffix innehåller ordets enda fortisstavelse, t.ex. avledningar på *-(ar)inna* och *-eri*. Ett genomgående drag i de sv. ordens struktur är att vokal såväl som efter vokalen följande konsonant i stavelse med levistryck är kort. Dubbelteckning av konsonantecken efter vokal i levisstavelse är en ortografisk vana utan motsvarighet i uttalet. Man kan t.ex. jämföra de första stavelserna i ord som [kɔme'di:] *komedí* och [kɔmɪ'te:] *kommitté*, [akø'sti:k] *akustik* och [akø'ra:t] *ackurat*. Vid avledningar på *-(ar)inna* och *-eri* kan man dock ifrågasätta, om inte anknytningen till grundordet medför, att denna regel upphävs. Om orden *säteri* och *sätteri* har skilda uttal, ligger distinktionen helt i skild vokalkvantitet (och därmed sammanhängande vokalkvalitet) i levisstavelse. Utan tvivel är det möjligt att genom olika vokal- och konsonantlängd särskilja de båda orden. Denna potentiella distinktion mellan långa och korta ljud kan jämföras med det parisiska uttalet av franska *tête* och *tette*, där distinktion normalt icke föreligger men är möjlig att göra (Malmberg 1942—43, 49 f.). Också andra avledningar på *-(ar)inna* och *-eri*, som är bildade av stamord med lång fortisvokal, har i allmänhet det långa vokalljudets kvalitet i levisstavelse, där den korta motsvarighetens vore att vänta, t.ex. [bage'ri:] *bageri*, [skapa'rim:a] *skaparinna*, [jute'ri:] *gjuteri*, [røve'ri:] *röveri* (jfr [gale'ri:] *galleri*, [kløde'ri:] *kludderi* och [drøme'ri:] *drømmeri*). Det är tydligt, att vi i detta fall står inför ett

av de gränsfall inom språket, då den fonetiska realiseringen avviker från i övrigt generellt giltiga strukturella regler till följd av faktorer, som ligger utanför det fonetisk-fonematiska området. Som redan nämnts har de anförda avledningarna anslutit sig till stamord med lång vokal i fortisstavelse.¹

Iakttagelser av dessa samband mellan vokalkvalitet i levisstavelse och den fonetiska omgivningen leder till slutsatsen, att det bland vokalljuden i levisstavelse icke föreligger lika många fonematiskt distinkta element som bland vokalerna i fortisstavelse. I levisstavelse förekommer båda ljuden [u] och [ɔ]. Men deras fördelning är antingen bestämd av den fonetiska omgivningen eller också befinner de sig i fri variation. I slutet stavelse före ordets fortisstavelse förekommer endast [ɔ], t.ex. i [kɔn'tu:r] *kontur*, däremot aldrig [u]. I öppen stavelse före ordets fortisstavelse och i stavelse efter fortisstavelser råder fri variation mellan [u] och [ɔ], t.ex. [mu-] el. [mɔ'tu:rər] *motorer*, ['ji:rɔ] el. [-ru] *giro*, [*çyr:kɔr el. -kur] *kyrkor*. Även i ord där en historiskt betingad stavning med *å* förefaller att befördra ett uttal med [ɔ], är en fri växling mellan [u] och [ɔ] möjlig och förekommer säkert också i spontant tal. Trots stavningen *kåså* och *byrå* torde uttalen [ku'sæ:r] och [*by:ru] vara möjliga vid sidan av uttalen [kɔ'sæ:r] och [*by:rɔ].

I riksspråket i Östsv. och Finl., där ord som *rett* och *rätt* är homonyma och har uttalet ['rɛt:], finns heller icke i levisstavelse någon fonematisk motsättning mellan ett e- och ä-ljud. Troligen fördelar sig ljuden [e, ɛ, ε, æ, ə] i levisstavelser också i andra riksspråksvarianter i enlighet med den fonetiska omgivningen. Förhållandena kräver dock närmare undersökning. Om dessa antaganden, att det icke finns fonematisk distinktion mellan ljuden [u] och [ɔ], resp. [e, ɛ, ε, æ, ə] i levisstavelse är riktiga, kan man räkna med att fonematisk distinktion föreligger mellan sju element i serien av vokaler i levisstavelse.

3.5 Den kommutativa och distributiva analysen av vokalerna i de tre

¹ Ytterligare exempel på att fonetisk-fonematiska förhållanden icke är tillräckliga för en förklaring av den fonetiska realiseringen, utan att semantiska o. likn. kriterier måste tillgripas, erbjuder ord som kan utgöra hela satser, t.ex. interjektioner och svarsord. I sådana kan ordtypen avvika från de mest grundläggande strukturella principerna i sv., t.ex. [ja] *ja*, [nɔ] *nå* (kort vokal i fortisstavelse utan någon efterföljande konsonant i ett i satsen icke undanhållet ord) [næ] *nä*, talspr. för *nej* (allofonen [æ] utan efterföljande supradental konsonant). Se också tab. IV, not e och f. — Företeelser av denna art är sällsynta i språket men av stort intresse, därför att de utgör skärningspunkter för olika aspekter på språket (fonetiska och semantiska, diakroniska och synkroniska), se Malmberg 1940—41, 244 f., Jakobson 1949, Martinet 1955.

av den prosodiska omgivningen bestämda grupperna (se ovan s. 39) kan sammanfattas på följande sätt: Bland långa vokaler kan man urskilja nio fonematiskt distinkta element, bland korta vokaler i fortisstavelse också nio (dock endast åtta i vissa viktiga riksspråksvarianter, se ovan s. 41). Bland vokalerna i levisstavelse är det endast sju fonematiskt distinkta element, som kan urskiljas med säkerhet.

Vid en definitiv beskrivning bör man överväga möjligheterna till strukturellt berättigade reduktioner av denna mängd av preliminärt bestämda element. Enligt den traditionella beskrivningen av de sv. vokalljuden är enskilda element i de ovan behandlade tre serierna samhöriga på grund av fonetisk likhet och betraktas som långa och korta varianter av »samma ljud» (långt och kort a-ljud osv.). De på detta vis genom fonetisk likhet samhöriga elementen framgår av följande parallella uppställning av allofonerna i de tre serierna.

I fortisstavelse		I levisstavelse
Långa	Korta	
[ɑ:]	[a]	[a, ɑ]
[e:]	[e, (ɛ)]	[e, ɛ, ε, æ, ɐ]
[i:]	[ɪ]	[ɪ, i, ij]
[u:]	[u]	[u, ɔ]
[ʊ:]	[ø]	[ʊ, ø]
[y:]	[ʏ]	[ʏ]
[o:]	[ɔ]	
[ɛ:, æ:]	[ɛ, æ, (ɛ)]	
[ø:, œ:]	[ø, œ]	[ø, œ]

Termerna lång och kort vokal har här och i det föregående använts i anslutning till den sedvanliga terminologin vid sv. ljudbeskrivning. Den skillnad i fysikaliskt mätbar varaktighet hos ljuden, som förekommer då orden uttalas isolerat, är dock kombinerad med, i vissa fall ersatt av en rad andra fonetiska företeelser. Den slutgiltiga diskussionen av möjligheterna att reducera antalet fonematiska element bland vokalerna genom att sammanföra fonetiskt närliggande ljud i de olika serierna till fonem, måste därför anstå tills de åtföljande prosodiska företeelserna har analyserats strukturellt (se nedan s. 47 f.).

4.1 *Konsonanter.* Kommutationslistorna i tabell II visar, att fonematisk distinktion kan uppbäras av 23 skilda kvaliteter av konsonantljud. I de flesta fall föreligger också distinktion mellan en kort och en lång variant av samma konsonantljud. Reduktioner inom denna mängd

av element är möjliga att utföra och erbjuds i första hand av de supradentala ljuden, nasalerna och längdförhållandena. Den fonematiska tolkningen av konsonanternas längd sammanhänger emellertid med behandlingen av övriga prosodiska företeelser (se nedan s. 47 f). Riktlinjer för ytterligare en del reduktioner ges avslutningsvis i samband med en diskussion av hur långt den fonematiska analysprocessen bör drivas (se nedan s. 52 f).

4.2 *Supradentalerna*. I de centrala varianterna av riksspråket (Melansv., Norrl.) förekommer förutom [r] ytterligare ett antal supradentala konsonanter, [d, t, s, ŋ, l]. Som framgår av den kommutativa analysen, utgör dessa ljud fonematiskt distinkta element (se tabell II). Av [t] och [s] förekommer långa och korta varianter, av de övriga i stort sett endast korta varianter. En undersökning av talet i de riksspråksvarianter som har supradentala konsonanter (utöver [r]) visar, att morfem som slutar på [-r], också har växelformer utan detta finala [-r], och att detta är fallet, när efterföljande morfem börjar med en supradental, t.ex. ['ju: *tvæt:ar'mɛj:] och ['han: *tvæt:a 'sɛj:]. Man finner vidare, att alla morfem som börjar med annan supradental konsonant än [r] också har en växelform, som börjar på en mot supradentalen svarande dental. Den fonetiska kombinationen [r]+dental ljud förekommer överhuvudtaget icke i de riksspråksvarianter som har de berörda supradental ljuden. Det är därför möjligt att utan tvetydighet i språkbeskrivningen tolka varje supradental (utom [r]) som en fonetisk realisering av fonemkombinationen /r/+dental fonem. Detta förenklar i mycket hög grad den morfologiska beskrivningen. Man skulle annars få räkna med ett antal morfemvarianter med och utan finalt /r/ t.ex. /tvät:ar/ och /tvät:a/ och ytterligare andra med omväxlande dental och supradental initialkonsonant, t.ex. /säj:/ och /säj:j/. Regeln att /r/+efterföljande dental fonem realiserar som en mot dental fonemet svarande supradental, bör kompletteras så, att den får följande lydelse: Varje dental fonem som omedelbart (dvs. utan att serien av dental fonem avbrytes av ett icke-dental fonem) följer efter /r/, realiserar som en mot dental fonemet svarande supradental. Så är fallet även om dental fonemen skiljes åt av morfem- eller ordgränser, t.ex. ['bæ:ŋ, stɛ:n] *bärnsten*, ['foɛ:s:t *sŋɑ:vadə'han: 'ø:və 'stɛŋslət] *först snavade han över stängslet*. Om ett icke-dental fonem bryter serien av dentaler, förhindrar det vidare supradentalisering, t.ex. ['ku:ŋ, knar:] *kornknarr*, ['ma:s:k, lan:d] *marskland*.

Det resonemang som har förts här, är det som implicit också ligger bakom den traditionella beskrivningen av sv. Inte heller i denna räknar man ju med två varianter av de morfem som slutar på [-r] eller börjar

på dental. Men den fonematiska analysen har utförts utan hänvisning till andra än immanenta kriterier, alltså sådana som föreligger i det språktillstånd som skall beskrivas. Någon hänvisning på den fonetiska realiseringen i äldre språkstadier (som manifesterar sig i ortografin) eller andra riksspråksvarianter har icke behövt göras. De supradentaler som uppstår genom att morfem med finalt [-r] efterföljes av morfem med initial dental beskrives också på samma sätt som supradentaler inom ett morfem, som aldrig upplöses, t.ex. i ['ba:n] *barn*, ['bu:d] *bord*.

Uppdelningen av supradentalerna i /r/+dentalfonem låter sig också väl förenas med fonetiska fakta. Artikulatoriskt såväl som akustiskt kännetecknas supradentalerna av drag från såväl /r/ som de mot supradentalen i fråga svarande dentalljudet.

De supradentala ljuden [d, t, s, ŋ, l] förekommer icke i riksspråksuttalet i Sydsv. eller i det bildade talspråket i Finl. I deras ställe uppträder i Sydsv. [r]+dental och i Finl. [r]+dental. När de övriga riksspråksvarianternas supradentaler beskrivs fonematiskt som /r/+dentalfonem, innebär det, att det trots olikheterna i fonetisk realisering råder strukturell enhetlighet på denna punkt.¹

4.3 *Fonemet /s/*. Hos åtskilliga riksspråkstalande i Östsv., framför allt i Stockholm, fördelar sig ljuden [ʃ] och [s] så, att [ʃ] förekommer initialt och [s] medialt och finalt inom orden. Vi får sålunda uttalen ['ʃø:] *sjö* och ['ʃa:l] *sjal*, men [sta'su:n] *station*, ['føs:] *fors* och ['be:s] *beige*. Motsättningar som *page* : *pars* (det senare ordet gen. av *par*), båda uttalade ['pa:s] är alltså upphävda i dessa riksspråksvarianter, och samma ljud [s], förekommer två gånger i ett ord som [kɔnveʃa'su:n] *konversation*, och orden [*svʃ:a] *syrsa* och [*vʃs:a] *vyssja* rimmar. Eftersom [ʃ] och [s] i dessa riksspråksvarianter är i komplementär distribution och den fonetiska likheten är mycket stor, kan ljuden betraktas som allofoner av samma fonem. Den enklaste lösningen är därvid att behandla dem som realisationer av fonemkombinationen /rs/ även i början av ord (jfr Bergman 1955, 10). Motsatsen, att använda [ʃ] i samtliga fall, skulle innebära en mindre lämplig lösning, eftersom den skulle komplicera beskrivningen då fonemen /r/ och /s/ tillhör olika morfem eller ord, men likväl realiseras som [s].²

¹ I en del riksspråksvarianter (t.ex. i Sthlm) som i övrigt har de supradentala ljuden, förekommer icke [l], som i stället motsvaras av [r] eller [l]. I dessa riksspråksvarianter blir givetvis icke heller de omedelbart efterföljande dentalerna realiserade som supradentaler, t.ex. [*blu:d,kæ:rls-sv,ste:m] *blodkärllssystem*.

² Övergången av [ʃ] till [s] kan förklaras med hänvisning till språkets strävan att låta fonematiska distinktioner uppbäras av fonetiskt väl skilda ljud. Utanför-

4.4 Undersökningen leder alltså till det resultatet, att man kan urskilja följande fonematiskt distinkta element bland konsonanterna: /p, t, k, b, d, g, f, s, ç, v, j, m, n, ŋ, r, l, h/ och i de flesta riksspråksvarianter /ʃ/. Av de flesta av dessa konsonantljudd finns fonematiskt distinkta korta och långa varianter. Konsonanternas längdförhållanden behandlas i samband med vokallängd och övriga prosodiska företeelser.

5.1 *Junkturer*. Mellan de sammansatta orden [*lan(d)s,la:g] *lands-lag* och [*lan(d)sla:g] *land-slag* (som motsats till *sjöslag*) kan det förekomma en uttalsdistinktion, som är kommunikativt relevant. De båda orden skiljer sig åt i fråga om stavelsegränsens läge (ev. också i andra fonetiska avseenden). Stavelsegränsens läge anger gränsen mellan ordens sammansättningsleder. En annan fonetisk företeelse som kan tjäna som tecken för gräns mellan sammansättningsleder, är valet av allofon. Förekomsten av aspirerade allofoner av de tonlösa klusilerna efter [s] inom ett ord är ett tecken för att en gräns mellan sammansättningsleder går mellan [s] och klusilen i fråga, jfr t.ex. [*o:s,t'öp:] *ås-topp* och [*o:stöp:] *å-stopp* samt i Östsv. [*rən:s,t'e:n] *rens-ten* och [*rən:ste:n] *rännsten*. I ett sammansatt ord som [*snø:ru:s] *snö-ros* är den tidigare omtalade realiseringsregeln (ovan s. 39), att fonemet /ö/ framför supradental uppträder med allofonen [œ], skenbart upphävd. Företeelsen sammanhänger givetvis med uppdelningen av det sammansatta ordet i sammansättningsleder. Man kan jämföra t.ex. uttalet [*snœ:ru:s] *snör-os* (t.ex. lukt av brända snören).¹ Också regeln att lång vokal alltid följes av kort konsonant och vice versa, kan i liknande fall upphävas, t.ex. i [*u:t,ryk:a] *uttrycka*, jfr [*u:t,ryk:a] *utrycka*. Eftersom alla dessa skilda fonetiska företeelser har samma funktion, nämligen att ange läget av gränsen mellan sammansättningsleder i sammansatta ord, beskrives de strukturellt som allofoner av en och samma fonematiska enhet. Sådana kommunikativt relevanta gränsmarkeringar har kallats *junkturer* eller *gränssignaler*. Vid den fonematiska beskrivningen av det sv. ordets struktur måste vi räkna med en sammansättningsjunktur, i den fonematiska transkriptionen betecknad /-/.

6.1 *Tryckaccent och längd*. Som tidigare har nämnts (s. 39 ovan) räknar

språkliga förhållanden (t.ex. inlärdas uttalsnormer) kan ha spelat en roll vid förallmänligandet av [s] (se Gjerdmann 1918, 124 ff.), men detta ljud har också starkare stöd inom ljudsystemet, eftersom det ingår i en fonetisk serie med andra supradentala ljud, under det att [ʃ] i det fallet är mer isolerat.

¹ På grund av svårigheten att finna kommutativa ordpar, som ceteris paribus illustrerar junkturfenomenen, har det blivit nödvändigt att anföra några exempel som är ganska långsökta, men språkligt möjliga och därför representativa.

man traditionellt i sv. med fyra grader av tryckstyrka. Vid uppdelningen av vokalerna i olika av den fonetiska omgivningen definierade serier reducerades dessa grader till två: fortis, omfattande huvudtryck och starkt bitryck, och levis, omfattande svagt bitryck och svagtryck. Vid beskrivningen av tryckstyrkefördelningen vid uttalet av isolerade ord är det inte heller ur fonematisk synpunkt nödvändigt att göra en uppdelning i fler än dessa två grader. Kännedom om ordgränser och fördelningen av fortis och levis i ett ord är tillräcklig för att man skall kunna härleda fördelningen av den traditionella beskrivningens fyra grader av tryckstyrka och alla andra usuella tryckstyrkeförhållanden vid uttalet av ordet i fråga. Följande regler gäller nämligen: första och ofta enda fortisvokalen uppbär huvudtryck, och den sista fortisvokalen i ett ord uppbär starkt bitryck. Svagt bitryck och svagtryck fördelar sig bland levisvokalerna i ordet i enlighet med rytmiska lagar, som i stor utsträckning är giltiga också för andra språk, (Martinet 1949, 13) eller är också en följdforeteelse till den grava tonaccenten (se ovan s. 39, not 1). Tabell III och IV belyser, hur fördelningen av svagt bitryck och svagtryck i sv. regelbundet sammanhänger med ordets stavelseantal och läget av fortis-stavelserna.

En sammanställning av ljudens längdförhållanden och fortisvokalernas läge i ett ord visar emellertid, att det icke heller är nödvändigt att urskilja dessa två grader av tryckstyrka. Lång vokal har alltid fortistryck och följes av kort konsonant. Kort vokal med fortistryck följes alltid av lång konsonant. Vokal med levistryck är själv kort och följes av kort konsonant. Konsonanter, som inom ordet icke direkt föregås av en vokal (dvs. står initialt eller som andra eller tredje osv. ljud i en konsonantkombination) är alltid korta.¹ Fördelningen av fortis och levis framgår således helt av läget av långa och korta ljud. Den vokal som själv är lång eller följes av lång konsonant, har fortistryck, alla övriga levistryck. Det välkända ömsesidiga beroendet mellan vokal- och konsonantkvantitet i sv. behöver inte nödvändigtvis beskrivas på så sätt, att endera förklaras vara en funktion av den andra och såsom överflödig uteslutas ur den fonematiska beskrivningen (jfr t.ex. Jones 1950, 179, Elert 1955, 142). I stället kan tryckaccentsförhållandena såsom varande allofoniska uteslutas ur den fonematiska beskrivningen. Om ordgränserna är definierade, kan man från kännedomen om kvantiteten av de enskilda ljuden i ett ord härleda samtliga fakta rörande tryckaccenten med hjälp

---

¹ Undantag utgör vissa varianter av sydsv. talspråk (Malmberg 1945, 50 f.) och sv. i Finl. (Pipping 1893, 134 f.).

av generella regler. Inom ordet utgör alltså tryckaccenten en av ljudens kvantitet beroende variabel. Däremot kan man icke härleda ljudens kvantitet ur kännedomen om fördelningen av fortis och levis. Det skulle nämligen vara omöjligt att avgöra, om det är fortisvokalen själv eller den efterföljande konsonanten som är lång. Ljudens kvantitet måste för den skull medtagas i den fonematiska beskrivningen.

Distinktionen mellan långa och korta ljud kan emellertid fonematiskt tolkas på olika sätt. I vissa språk, t.ex. ty., där det regelbundet råder s.k. lös tillslutning mellan lång vokal och efterföljande konsonant och fast tillslutning mellan kort vokal och konsonant i tryckstarka stavelser, har det visat sig lämpligt att betrakta denna skillnad som den väsentliga för distinktionen mellan långa och korta vokaler. Som B. Malmberg har visat (1945, 50) är det dock knappast lämpligt att gå tillväga på likartat sätt vid beskrivningen av sv. Skillnaden i tillslutning mellan vokalen och efterföljande konsonant åtföljer inte regelbundet kvantitetsskillnaderna på samma sätt som i t.ex. ty. Om man fasthåller vid skillnaden i ljudens varaktighet som det väsentliga, är det en möjlighet att betrakta de två graderna av längd i sig själva som fonematiska enheter. Den längst gående reduktionen av antalet enheter i foneminventariet erhåller man likväl, om man beskriver de långa ljuden som kombinationer av fonem. Den i många riksspråksvarianter förekommande diftongiseringen av långa vokaler ger ett visst stöd för en tolkning av motsättningen mellan lång och kort vokal som en fonematisk distinktion mellan diftong och monoftong. Så skulle t.ex. de långa *i*- och *y*-ljuden, i många riksspråksvarianter uttalade [ij] och [yj], också fonematiskt kunna beskrivas /ij/ och /yj/. Men om man tar hänsyn till samtliga vokaler, finner man, att diftongiseringens art (uttryckt t.ex. artikulatoriskt genom angivande av tung rörelsens riktning) vid olika vokaler skiftar så starkt, att den inte låter sig lätt fångas i någon allmän formel. De långa ljuden, vare sig det är fråga om vokaler eller konsonanter, kan också beskrivas som identitetsgrupper, dvs. dubbleringar av motsvarande korta ljud. Vilket av dessa alternativ man stannar för vid beskrivningen av sv., måste avgöras med hänsyn till konsekvenserna för en strukturell beskrivning på ett mer vidsträckt underlag än uttalet av isolerade ord, t.ex. den fonetiska realiseringen i sammanhängande tal och beskrivningen på det morfologiska planet (jfr Hammarström 1956, 34 f.).¹

¹ Av G. Fants uppgifter om frekvensvärdena för första och andra formanten i långa och korta vokalljud i sv. (1954, 89) framgår, att skillnaderna mellan korta och långa allofoner, åtminstone för de bakre och främre vokalererna var för sig kan beskrivas i enhetliga termer. I de korta o-, å-, och a-ljuden är de båda lägsta

Vid den preliminära analysen uppdelades vokalljuden på tre serier i enlighet med de beledsagande tryckaccents- och kvantitetsförhållandena (se ovan s. 39). Gemensamt för samtliga av de nyligen anförda metoderna för fonematisk beskrivning av kvantitetsdistinktionen är, att de möjliggör en sammanslagning av dessa tre serier av vokalljud till en enda, bestående av nio vokalfonem. Om distinktionen mellan ett kort ljud och dess långa motsvarighet beskrives på ett enhetligt sätt, kan ljuden förklaras som allofoner av samma fonem. Den allofoniska variationen betingas av växlande fonetisk omgivning, nämligen frånvaro eller närvaro av den fonematiska enhet som har valts för att beteckna längd. På motsvarande sätt kan också serierna av korta och långa konsonanter sammanslås till en enda. Tryckaccentsförhållandena kan man på detta stadium bortse från. Som tidigare visats, är de helt beroende av fördelningen av långa och korta ljud inom ordet (ovan s. 48).

6.2 *Tonaccent*. Att man i sv. i motsats till de flesta andra europeiska språk räknar med tonal ordaccent, är ett exempel på att man också i traditionell språkbeskrivning medvetet eller omedvetet tillämpat fonematiska principer. Regelbundna variationer i kurvan för grundtonsfrekvensen över ordenheter förekommer i alla språk. I sv. kan emellertid sådana utgöra den enda distinktiva egenskapen mellan för övrigt lika ord, t.ex. de ofta citerade kommutationsparen ['buren] *bùren* (best. form av *bur*) och [*buren] *bùren* (perf. part. av *bära*) o. likn. Vid instrumentalfonetiska undersökningar av grundtonskurvan och de därmed i viss utsträckning sammanhängande tryckaccents- och kvantitetsförhållandena i sv. ord har man kommit fram till en mycket komplicerad och svårtydd bild av distinktionerna mellan de båda typerna av tonaccent. Problemet hör till de flitigast undersökta och oftast diskuterade i sv. fonetisk forskning (t.ex. Kock 1878 och 1901, Svanberg 1924, Meyer 1937 och 1954, Malmberg 1953, Gjerdman 1954 b). Kvar står emellertid det för en fonematisk tolkning väsentliga, nämligen att det inom så gott som alla dialekter föreligger en skillnad mellan två typer av tonal ordaccent, vilka i enlighet med den traditionella terminologin kan benämnas akut och grav tonaccent.

I olikhet med tryckaccentsförhållandena kan icke fördelningen av de båda typerna av tonaccent helt härledas ur kännedomen om andra drag i ordets struktur. I tabell III ges en formelmässig framställning av strukturen av sv. ord med högst tre vokaler. Tabellen visar relationerna mellan vokalantal, fördelning av långa och korta ljud samt junktur och formanterna något höjda, i de korta i-, y-, e-, u-, ä- och ö-ljuden något närmare varandra i förhållande till motsvarande långa ljud.

tryck- och tonaccent. I vissa fall kan både akut och grav tonaccent förekomma inom en i övrigt likartad ordtyp. Ordtyperna II och III, VI och VII, samt VIII och IX i tabell III skiljes åt endast genom växlande tonaccent. Enligt den traditionella beskrivningen, som inför ett morfologiskt eller semantiskt kriterium i ljudbeskrivningen, utgöres dessa ordtyper av flerstaviga, icke sammansatta ord med huvudtryck på annan stavelse än den sista. I en strukturell beskrivning, där man söker undvika kriterier som egentligen hör hemma på ett annat plan av språkbeskrivningen än det som just beskrives, kan dessa ordtyper karaktäriseras av att de innehåller mer än ett vokalfonem, men endast ett långt fonem, och att detta långa fonem efterföljes av ett vokalfonem inom samma ord. Den tonala ordaccenten låter sig alltså i sådana fall icke härledas ur den genom vokantal och fördelning av långa och korta ljud definierade ordtypen. Det är därför nödvändigt att åtminstone på detta stadium av analysen betrakta de båda typerna av ordaccent som fonematiska enheter.

7.1 *Foneminventariet.* Enligt den föregående analysen utgöres foneminventariet i sv. av nio vokalfonem /a, e, i, o, u, y, å, ä, ö/ och arton konsonantfonem: /p, t, k, b, d, g, f, s, ʃ, v, j, m, n, ŋ, l, r, h/ och i de flesta riksspråksvarianter /ʃ/. Därjämte måste man räkna med /-/ sammansättningsjunktur inom ordet, två typer av tonal ordaccent, akut och grav, samt någon form av fonematisk beskrivning av distinktionen mellan korta och långa ljud. Begränsningen av materialet till uttalet av isolerade ord innebär, som tidigare har påpekats (ovan s. 38, not 1), att ordgränserna (och därmed också antalet vokaler inom ordet) vid beskrivningen har förutsatts utan någon strukturell definition. Om materialet utvidgas till att omfatta också den fonetiska realiseringen i längre enheter av talförloppet, t.ex. satser, måste den beskrivning som här ges, kompletteras och på vissa punkter kanske justeras, särskilt när det gäller jukturer, kvantitet och tryck- och tonaccent. I en strukturell undersökningsprocess, som går från mindre enheter till större, innebär emellertid en analys av detta slag de första stegen.

Fonemen motsvaras i viss utsträckning av den oreflekterade språkiakttagelsens uppfattning av ljudenheterna i språket. Men den fonematiska analysen arbetar inte med psykologiska metoder. Den strukturella analysens uppgift är att undersöka, hur språket fungerar som ett system för kommunikation. A. Martinet har vid ett tillfälle klart uttryckt relationerna mellan strukturbeskrivning och språkutövningens fenomenologi. Funktionen är det primära; språkkänslan — hur nu detta begrepp vetenskapligt definieras — är ett resultat av språkssystemets funktion.

»It is an effect and not a cause, and it is obvious that if we want to proceed scientifically, we should, as far as possible, examine causes rather than effects.» (1949, 6) »If the results the phonologist achieves agree with the common linguistic sense of the natives, so much the better.» (1949, 5). Att de fonematiska enheterna skulle verifieras av språkkänslan för att få vetenskaplig giltighet, är lika litet att förvänta som att en sådan stadfästelse skulle fordras för de kategorier som analysen på det grammatiska planet leder fram till, t.ex. kasus, tempus, modus osv. Om sitt modersmåls ljudsystem är språkutövaren i regel lika omedveten som om dess grammatiska struktur.

Det är därför berättigat, att man med användning av kriterierna för språklig relevans, kommutation och icke-komplementär distribution, söker blottlägga en struktur, som är enklare än den som är omedelbart urskiljbar för en större eller mindre del av språkutövarna. En ytterligare reduktion av foneminventariet kan ske genom att de element, som genom kommutations- och distributionsanalysen har identifierats som fonem, upplöses såsom kombinationer av två (eller flera) andra fonem. Samtidigt som antalet fonem minskas, elimineras också tidigare restriktioner i fonemens distribution (Harris 1951, 90 ff.). Redan i det föregående har fonematiskt distinkta ljudföreteelser, de supradentala ljuden [d, t, s, ŋ, l] analyserats som fonemkombinationer. Detta beskrivnings-sätt är där ytterst närliggande, eftersom det i hög grad förenklar språkbeskrivningen på det morfologiska planet (se ovan s. 11). Ytterligare en del sådana upplösningar av fonematiska element i två fonem kan göras utan att resultatet i högre grad avlägsnar sig från en omedelbar anknytning till den fonematiska realiseringen. Så kan /p, t, k/ ersättas av fonemkombinationerna /bh, dh, gh/. Det initiala konsonantfonemet i ['p'a:r] *par* skiljer sig från det i ['ba:r] *bar* både genom tonlöshet och aspiration. För den fonematiska beskrivningen är det endast en av dessa egenskaper som är relevant, nämligen den som möjliggör den enklaste beskrivningen. Oaspirerade tonlösa klusiler, t.ex. de som förekommer efter /s/ inom samma ord (som i ['spro:k] *språk*, [*ska:ta] *skata* m.fl.) kan lika väl tolkas som allofoner av /b, d, g/ som av /p, t, k/. En liknande analys kan också göras av de tre nasala konsonanterna /m, n, ŋ/. Två av dessa kan beskrivas som kombinationer av den tredje nasalkonsonanten + en homorgan klusil, alltså t.ex. n=/n/, m=/nb/ och ŋ=/ng/.

Den egentliga motiveringen för en upplösning av detta slag är att det finns en fonetiskt betingad symmetri inom ett språks fonemsystem. Majoriteten av de sv. konsonanterna låter sig inordnas i ett system, bestående av ett antal treledade analoga serier:

p	b	f	v	m
t	d	s	—	n
k	g	ç	j	ŋ

För att beskriva enheterna i ett sådant fast uppbyggt system är det icke nödvändigt att låta var och en motsvaras av sin särskilda symbol. I stället kan enhetens position i systemet uttryckas med koordinater. En av serierna kan tagas som referensserie, och de övriga bestäms genom sin relation till denna. Det är detta som sker, när /p, t, k/ upplöses som /bh, dh, gh/. Den första komponenten i fonemkombinationerna (b, d eller g) anger fonemets position längs axeln labial-labiodentalt: dentalt : velart artikulationsställe och den andra komponenten (h) dess position längs en axel tonlös aspirerad klusil : tonande oaspirerad klusil : tonlös frikativa osv. Också de sv. vokalerna inordnar sig i ett sådant system och kan bli föremål för en liknande förenkling. Upplösningen av fonem på grundval av deras position i ett fonetiskt-fonematiskt system leder slutligen till att tecknen i den fonematiska transkriptionen kommer att stå som symboler för de minimala distinktiva egenskaperna (»distinctive features») hos fonemen (t.ex. nasalitet, aspiration, frikativitet osv.; jfr Jakobson, Fant & Halle 1952, Elert 1955 och Malmberg 1956).

Hur långt reduktionen av de fonematiska enheterna skall drivas, förefaller i hög grad vara beroende av beskrivningens syfte. Om den fonematiska deskriptionen skall tjäna som en ram för framställningen av fonetiska fakta, är det icke ändamålsenligt att gå utöver de enheter som isoleras genom de första stegen i analysproceduren (jfr Fischer-Jørgensen 1955, 33 ff.). Skall den fonematiska beskrivningen ingå som ett led i en fullständig beskrivning av språket i dess helhet, är det däremot ofta ändamålsenligt att gå utöver detta minimum. För en jämförelse av det undersökta språket med andra strukturerade beteendesystem kan det vara nödvändigt att den deduktiva analysen i enlighet med de en gång antagna postulaten fullföljes till sina yttersta konsekvenser.

Tabell I. *Exempel på kommutation bland vokaler i levisstavelse.*

Till vänster och nedanför diagonalen exemplifieras kommutation mellan vokaler i levisstavelse före ordets fortisstavelse; till höger och ovanför diagonalen exemplifieras kommutation mellan vokaler i levisstavelse efter ordets fortisstavelse.

För jämförelse av vissa av vokalerna i levisstavelse är det icke möjligt att få exakt kommutativa exempel. I stället anföres ordpar, där de jämförda ljuden förekommer i approximativt likartad omgivning (t.ex. *musik* och *fysik*) eller enskilda ord som själva innehåller båda de undersökta vokalerna i levisstavelser (t.ex. *eskulap*, *essüst*).

	a	e	i	o	u	y	å
a		<i>reda</i> <i>rede</i>	<i>reda</i> <i>redi(g)</i>	<i>reda</i> <i>redo</i>	<i>Sala</i> <i>salu</i>	jfr <i>kürra</i> o. <i>kürry</i>	<i>mätta</i> <i>mätto</i>
e	<i>Ehlin</i> <i>Ahlin</i>		<i>rede</i> <i>redi(g)</i>	<i>rede</i> <i>redo</i>	<i>förste</i> <i>förstu</i>	jfr <i>kürre</i> <i>kürry</i>	<i>rede</i> <i>redo</i>
i	<i>pistill</i> <i>pastill</i>	<i>siren</i> <i>seren</i>		<i>redi(g)</i> <i>redo</i>	<i>salı(g)</i> <i>salu</i>	jfr <i>Johnnie</i> o. <i>ponny</i>	<i>redi(g)</i> <i>redo</i>
o	<i>opposition</i> <i>apposition</i>	<i>monad</i> <i>menad</i>	<i>docenter</i> <i>dissenter</i>		jfr (<i>till-</i>) <i>varo</i> o. <i>varu</i> (- <i>hus</i>)	<i>Mälbo</i> <i>Mälby</i>	jfr <i>giro</i> o. <i>byrå</i>
u	<i>rubin</i> <i>rabbın</i>	<i>Uhlin</i> <i>Ehlin</i>	<i>Uran</i> <i>Iran</i>	<i>Uhlin</i> <i>Ohlin</i>		jfr <i>zulu</i> o. <i>toddy</i>	jfr <i>varu-</i> (<i>hus</i>) o. <i>byrå</i>
y	<i>byrett</i> <i>barett</i>	<i>syren</i> <i>seren</i>	<i>syren</i> <i>siren</i>	<i>poly-</i> <i>gymi</i> <i>poly-</i> <i>goni</i>	jfr <i>fysik</i> o. <i>musik</i>		jfr <i>kurry</i> o. <i>byrå</i>
å	<i>Åhlin</i> <i>Ahlin</i>	<i>Åhlin</i> <i>Ehlin</i>	<i>anomal</i> <i>animal</i>	<i>Åhlin</i> <i>Ohlin</i>	<i>tornera</i> <i>turnera</i>	<i>topografi</i> <i>typografi</i>	
ä	jfr <i>äma-</i> <i>bel</i> o. <i>amatör</i>	(<i>essüst</i> o. <i>renäs-</i> <i>sans</i>)	<i>emigra-</i> <i>tion</i> <i>immigra-</i> <i>tion</i>	<i>prepo-</i> <i>sition</i> <i>propo-</i> <i>sition</i>	(<i>eskulap</i>)	(<i>dys-</i> <i>pepsi</i>)	(<i>konnäs-</i> <i>sör</i>)
ö	<i>Öhlin</i> <i>Ahlin</i>	<i>Öhlin</i> <i>Ehlin</i>	jfr <i>idén</i> o. <i>ödem</i>	<i>Öhlin</i> <i>Ohlin</i>	<i>Öhlin</i> <i>Uhlin</i>	jfr <i>för-</i> <i>gylleri</i> <i>fysionomi</i>	jfr <i>för-</i> <i>äldrar</i> o. <i>forell</i>

Tabell II. *Kommutationslistor utvisande fonematiska motsättningar mellan sv. konsonanter.*

ljud	initial ställning		final och medial ställning				
			korta ljud			långa ljud	
	[-a:l]	[-øk:]	[ra:-]	[ka:-]	[nu:-]	[ra:-]	[kø:-]
[p]		<i>pock</i>		<i>kap</i>		<i>rapp</i>	<i>kopp</i>
[t]	<i>tal</i>				<i>not</i>	<i>ratt</i>	<i>kott(-ar)</i>
[k]	<i>kal</i>	<i>kock</i>	<i>rak</i>			<i>rack</i>	<i>kock</i>
[b]	<i>bal</i>	<i>bock</i>	<i>Raab</i>			<i>Rabb(-e)</i>	<i>kobb(-ar)</i>
[d]	<i>dal</i>	<i>dock</i>	<i>rad</i>		<i>nod</i>	<i>radd(-a)</i>	
[g]	<i>gal</i>				<i>nog</i>	<i>ragg</i>	<i>kogg</i>
[m]	<i>mal</i>	<i>mock</i>	<i>ram</i>			<i>ramm</i>	<i>kom</i>
[n]		<i>nock</i>	<i>Ran</i>	<i>kan(-a)</i>		<i>rann</i>	
[ŋ]						<i>rang</i>	
[f]	<i>fal</i>	<i>fock</i>				<i>raff(-ig)</i>	
[s]	<i>sal</i>	<i>sock</i>	<i>ras</i>	<i>kas</i>	<i>nos</i>		
[ʃ]		<i>tjock</i>					
[v]	<i>val</i>		<i>rav</i>	<i>kav</i>			
[j]		<i>jokk</i>					<i>koj</i>
[ʃ]	<i>sjal</i>	<i>chock</i>				<i>Rasch</i>	
[h]	<i>hal</i>						
[l]		<i>lock</i>		<i>kal</i>	<i>Nol</i>	<i>rall(-are)</i>	<i>koll(-a)</i>
[r]		<i>rock</i>	<i>rar</i>	<i>kar</i>	<i>Nor</i>		<i>korr</i>
[t]			<i>vart</i>	<i>kart</i>			<i>kort</i>
[d]				<i>kard(-a)</i>	<i>nord</i>		
[n]				<i>karl'n</i>	<i>norn(-a)</i>		
[s]			<i>rars</i>	<i>karls</i>	<i>Nors</i>		<i>kors</i>
[l]				<i>Karl</i>			

Tabell III. *Formelmässig framställning av strukturen av sv. ord med högst tre vokaler.*

V=vokalfonem; C=konsonantfonem; (C)=ställning i vilken ett eller flera konsonantfonem fakultativt kan förekomma; :=längd. Omkring vokalfonemen grupperar sig övriga fonem på följande sätt:

1) (C)V:(C) eller (C)VC:(C), nedan betecknade *a*;

2) (C)V(C), nedan betecknat *a*.

Även om *a*: och *a* i viss mån överensstämmer med vad som traditionellt betecknas som långa resp. korta stavelser, har inte begreppet stavelse införts i den fonematiska beskrivningen. *a*: och *a* är endast att betrakta som förkortningstecken för de fonemkombinationer som de genom sin definition representerar. Ingenting utsåges om t.ex. gränserna mellan dessa grupperingar inom orden.¹

Tryckaccentsangivelsen med exponenter överensstämmer med den i SAOB och Malmberg 1951.²

Vokal- antal	1	2				3			
Längdför- hållanden	a:	a:a		aa:	a:a:	a:aa		aa:a	
Tonaccent	akut	akut	grav	akut	grav	akut	grav	akut	grav
Tryck- accent	4	40	32	04	3-2	400	302	040	032
Exempel	bro kal katt	huset	broar	allé	bok- hallen	hallar	akut	stöd	böc- kal- maski- prin- kerna lade nen sessa
Typnr	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX

Vokal- antal	3					
Längdför- hållanden	aaa:	a:a:a	a:aa:			aa:a:
Tonaccent	akut	grav	grav			grav
Tryck- accent	104	3-20	30-2	3-0-2	3-02	03-2
Exempel	<i>bageri</i>	<i>sten- trappa</i>	<i>kassa- brist</i>	<i>mur- bruksvägg</i>	<i>skrivmaskin</i>	<i>maskindel</i>
Typnr	X	XI	XII	XIII	XIV	XV

¹ I Sydsv. och Västsv. har vissa ord av typ V och av andra typer med mer än ett långt fonem (dvs. »sammansatta ord») akut tonaccent och starkt bitryck, t.ex. [ʰo:rs,hy:ra] *årshyra*. Denna ordstruktur förekommer inte alls i de östsv. riks-språksvarianter som i första hand ligger till grund för beskrivningen här. De etymologiskt och semantiskt sett sammansatta ord, som i dem kan ha akut ton-

Tabell IV. *Fördelningen av huvudtryck, starkt och svagt bitryck och svagtryck i icke sammansatta ord med mer än tre stavelser.*

Tryckaccentsangivelsen med siffror överensstämmer med den i SAOB.

Stavelse med huvudtryck	Akut tonaccent		Grav tonaccent	
Första stavelsen	4010 40101 401010	<i>serierna</i> <i>femininum</i> <i>interrogativ^a</i> <i>interrogativa^b</i>	3020	<i>visserligen</i>
Andra stavelsen	0401 04001 el. 04010 040010 0400101	<i>botaniker^d</i> <i>bakterier</i> <i>beteendena^d</i> <i>evinnerligen</i> <i>determinativa^d</i> <i>förborgerligande</i> <i>förborgerligandena</i>	0302 03020	<i>regementena^c</i> <i>prinsessorna</i> <i>beteendena^c</i>
Tredje stavelsen	1040 10401 104010	<i>intressera</i> <i>inkunabel</i> <i>matematiker</i> <i>kalendarium</i> <i>matematikerna</i>	1032 10302	<i>lärarinna</i> <i>testamente^c</i> <i>florentinare</i>
Fjärde stavelsen	0104 01040 el. 10040 010401 el. 100401 0104010 el. 1004010	<i>professionell</i> <i>konstitutiv</i> <i>finansiera</i> <i>fotografera</i> <i>diplomatarium</i> <i>parlamentariker</i> <i>extemporalerna</i>	01032 010302	<i>åhörarinna</i> <i>venetianare</i>
Femte stavelsen	10104 101040 1010401 10104010	<i>konstitutionell</i> <i>indeterminism^e</i> <i>demokratisera</i> <i>interskandinavisk^f</i> <i>demokratiserande</i> <i>extraordinarie</i> <i>demokratiseringarna</i> <i>bibliotekarierna^d</i>	101032 1010302 10103020	<i>honoratiore</i> <i>förespråkarinna</i> <i>neapolitanare</i> <i>bibliotekarierna^c</i>

accent, t.ex. [ˈfre:da(g)] *fredag*, [ˈbɛr:jman] *Bergman*, saknar starkt bitryck på senare ledet och tillhör ordtyper II och VI (Danell 1911, 57).

² SAOB anger tryck- och tonaccent i ord med sifferexponenter, jämte tecknet ~ för att beteckna sammansättningsfogen i sammansatta ord. Exponenternas bety-

- a) även med tryckstyrka på sista stavelsen.
- b) även med tryckstyrka på näst sista stavelsen.
- c) även med akut tonaccent.
- d) även med grav tonaccent.
- e) jfr *muhammedanism* 01004 på grund av anslutning till stamordet *Muhammed* 040.
- f) jfr *identifiera, elektrifiera* m.fl. 01004 på grund av anslutning till stamorden *identisk, elektrisk* osv. 040.

Litteraturförteckning.

- ANDERSEN, P. 1954, Dansk fonetik, Nordisk lærebog for talepædagoger I, 308—53, Kbhvn.
- BERGMAN, G. 1941, Sydliga provinsialismen i det bildade svenska talspråket, ANF 56, 125—250.
- 1950, Uttalsordlista, Skr. utg. av Nämnden f. sv. språkvård 6, Sthlm.
- 1954, Nämnden för svensk språkvård, Språkvård, Skr. utg. av Nämnden f. sv. språkvård 11, 1—31, Sthlm.
- 1955, Språket på Söder, Sthlm.
- BERGROTH, H. 1922, Om konsonantljuden i den bildade finlands-svenskan, NsvSt 2, 78—140.
- BLOCH, B. & TRAGER, G. 1942, Outline of linguistic analysis, Baltimore, Md.
- BLOOMFIELD, L. 1933, Language, New York.
- BORGSTRÖM, C. 1938, Zur Phonologie der norwegischen Schriftsprache, NTS 9, 250—73.
- DANELL, G. 1911, Svensk ljudlära, Sthlm.
- DIDERICHSEN, P. 1953, Bidrag til en analyse af det danske skriftsprogs struktur, Selskab f. nord. filologi, Årsberetn. 1951—52, 7—22, Kbhvn.
- ELERT, C.-C. 1955, Svenska fonem och deras strukturella relationer, Nordisk sommeruniversitet 1954, Moderne videnskab, Orientering og debat 4, 140—4, Kbhvn.
- FANT, G. 1953, Speech communication research, IVA 24:8, 331—7.
- 1954, Phonetic and phonemic basis for the transcription of Swedish word material, Acta oto-laryngol., Suppl. 116, 83—96.
- FISCHER-JØRGENSEN, ELI, 1949, Remarques sur les principes de l'analyse phonémique, Recherches structurales 1949, 214—34, Kbhvn.
- 1952, On the definition of phoneme categories on a distributional basis, Acta Ling. 7, 8—39.
- 1955, Om vokallængde i dansk rigsmål, Nord. tidsskr. f. tale og stemme 15, 33—56.

---

delse: 4 huvudtryck i ord med akut tonaccent; 3 huvudtryck i ord med grav tonaccent, 2 starkt bitryck i sammansatta ord (varvid ~ också förekommer), eller den grad av bitryck som faller på en av de stavelser i ett osammansatt ord med grav tonaccent, som icke har huvudtryck; 1 svagt bitryck; 0 svagtryck.

- GJERDMAN, O. 1918, Studier över de sörmländska stadsmålens kvalitativa ljudlära I, Uppsala.
- 1954a, Svensk fonetik, Nordisk lærebog for talepædagoger I, 372—94, Kbhvn.
- 1954b, Acc. 1 och acc. 2, akut och gravis, Nsv St 32, 125—54.
- GJERDMAN O. & HENNINGSSON, H. 1933, Svensk uttals- och väläsningslära, Sthlm.
- HAMMARSTRÖM, G. 1951, Sur la durée des phonèmes suédois, Coimbra.
- 1956, Problèmes phonométriques, et autres, concernant la durée en suédois, Coimbra.
- HARRIS, Z. S. 1951, Methods in structural linguistics, Chicago.
- HAUGEN, E. 1942, On the stressed vowel systems of Norwegian, Scandinavian studies presented to George T. Flom, 66—78, Urbana, Ill.
- 1953, The Norwegian language in America I—II, Philadelphia & Oslo.
- HJELMSLEV, L. 1943, Omkring sprogteoriens grundlæggelse, Kbhvn.
- 1948, Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet, Selskab f. nord. filologi, Årsberetn. 1948—49—50, 12—24, Kbhvn.
- INGERS, I. 1950, Sydsvenskt riksspråk, Skr. utg. av Nämnden f. sv. språkvård 7, Sthlm.
- JAKOBSON, R. 1949, The phonemic and grammatical aspects of language in their interrelations, Actes du sixième congrès international des linguistes, 5—18, Paris.
- JAKOBSON, R., FANT, G. & HALLE, M., 1952, Preliminaries to speech analysis, Massachusetts Institute of Technology, Acoustics Laboratory, Technical Report No. 13, Cambridge, Mass.
- JONES, D. 1950, The phoneme: Its nature and use, Cambridge.
- KOCK, A. 1878, Språkhistoriska undersökningar om svensk accent, Lund.
- 1901, Die alt- und neuschwedische accentuierung, Strassburg.
- LOMBARD, A. 1945, Sydsvenska och uppsvenska, ANF 60, 1—72.
- LYTTKENS I. A. & WULFF, F. 1885, Svenska språkets ljudlära och beteckningslära jämte en afhandling om aksent, Lund.
- 1916, Ordsfatt och ljudförråd, Lund.
- 1921, Svensk uttalsordbok, Lund.
- MALMBERG, B. 1939, Vad är fonologi?, Moderna språk 33, 203—13.
- 1940—41, Observations sur le système vocalique du français, Acta ling. 2, 232—46.
- 1942—43, Bemerkungen zum quantitativen Vokalsystem im modernen Französisch, Acta ling. 3, 44—56.
- 1945, Die Quantität als phonetisch-phonologischer Begriff, LUÅ n.f. avd. 1, bd 41, nr 2.
- 1949, Kort lärobok i fonetik, Lund.
- 1951, Svensk fonetik, Lund.
- 1953, Sydsvensk ordaccent, LUÅ 49.
- 1954, La phonétique, Paris.
- 1956, Distinctive features of Swedish vowels, For Roman Jakobson 11 Oct. 1956, 316—21, The Hague.
- MARTINET, A. 1937, La phonologie du mot en danois, Bulletin de la Société linguistique de Paris 33, 169—266.
- 1949, Phonology as functional phonetics. Publications of the Philological Society 15, London.

- MARTINET, A. 1955, *Economie des changements phonétiques*, Berne.
- MEYER, E. A. 1937 & 1954, *Die Intonation im Schwedischen*, I, 1937 och II, 1954, Stockholm.
- NOREEN, A. 1903, *Vårt språk I*, Lund.
- PIPPING, H. 1893, *Om det bildade uttalet av svenska sproket i Finland*, *Nystavaren* 4, 119—41.
- Principles of the International phonetic association 1949, London.
- SAOB=Svenska akademiens ordbok.
- SAPIR, E. 1921, *Language*, New York.
- SHANNON, C. E. & WEAVER, W. 1949, *The mathematical theory of communication*, Urbana, Ill.
- SIGURD, B. 1955, Rank order of consonants established by distributional criteria, *Studia linguistica* 6, 8—20.
- SVANBERG, N. 1924, *Den musikaliska accenten*, *Nsv. St.* 4, 164—71.
- TRUBETZKOY, N. 1939, *Grundzüge der Phonologie*, Prag.
- ULDALL, H. J. 1935, The phonematics of Danish, *Proceedings of IIInd Congress of Phonetic sciences*, 54—7.
- VOGT, H. 1939, Some remarks on Norwegian phonemics, *NTS* 9, 136—44.
- 1942, The structure of the Norwegian monosyllables, *NTS* 12, 5—29.
- ZETTERHOLM, D. O. 1947, »Vocal murmur» i engelskan och stockholmskan, *Nsv. St.* 27, 133—47.

SVEN BENSON

Om genuskategorier och genuskriterier i svenskan

Ett av språkvetenskapens mera intrikata problem är den grammatiska terminologien. Detta problem är i själva verket av mycket djupgående natur. Det finns nämligen knappast två språk av exakt samma struktur, i varje fall icke om man fattar begreppet struktur i dess strängaste bemärkelse. Olikheter i fråga om struktur medföra olika system av empiriskt funna kategorier. Detta medför i sin tur att det är ytterst vanskligt att komma fram till grammatiska termer, som kunna definieras på samma sätt för flera språks vidkommande. Den västerländska grammatiska terminologien har i stor utsträckning övertagits från latinet och var ursprungligen avpassad för det latinska språkets struktur. För de enskilda språkens vidkommande har man ofta tummat på definitionerna, kanske definierat begreppen utifrån andra synpunkter, men sökt bevara den med vederbörande term förknippade allmänföreställningen. Gösta Holm har i sitt arbete *Om s-passivum i svenskan* givit en utmärkt exposé över hur man under olika tidsskeden sökt komma till rätta med termerna och begreppen aktivum — passivum.

När jag i denna uppsats tar upp frågan om genusbegrepp och genuskategorier i svenskan, är det i livligt medvetande om att det knappast går att nå fram till definitioner med överspråklig allmängiltighet. En definition av genus, som skall kunna vara tillämplig på alla språk, blir med nödvändighet så urvattnad att den knappast blir användbar för de enskilda språken. Jag anser det därför berättigat att söka nå fram till definitioner och kategorier som äro speciellt avpassade för nusvenskan. Detta behöver icke utesluta att vissa av de synpunkter som här anläggas, kunna ha relevans även för andra språk, speciellt de historiskt eller strukturellt närbesläktade.

En god översikt över de användningar, som ordet genus fått i svenska språket, rymmes under SAOB:s artikel genus. Jag citerar denna i utdrag: »Benämning på varje särskild av de kategorier i vilka substantiven efter det betecknades olika kön resp. saknad av kön 1. efter arten av substantivens egen 1. av med dem förenade ords böjning 1. form indelas; ... äv.: egenskap(en) att tillhöra ngn viss av nämnda kategorier (ngt visst genus) 1. (om bestämningsord) att hava den form som vid syntaktisk förbindelse med ett sbst. dettas genus medför; äv. dels om sammanfattningen av de olika genus ss. grammatisk kategori, dels om indelningen i genus ss. princip för grammatisk klassifikation; i moderna fackvetenskapliga framställningar äv. i allmännare anv. om (kategorier uppkomna gm) indelning av substantiv osv. efter andra synpunkter än naturligt kön 1. böjningens 1. formens beskaffenhet.» (Jag bortser här från genus såsom synonym till diates vid verben samt från ordets användning inom logiken och naturvetenskaperna).

Om vi giva ordklassbeteckningarna deras traditionella innebörd, kunna vi konstatera att genus såsom kategori förekommer vid substantiv, adjektiv, räkneord och pronomina. Emellertid föreligger en väsentlig skillnad mellan genus vid substantiv och genus vid övriga ordklasser. Normalt har ett substantiv blott ett genus och kan blott hava detta genus. Vid övriga ordklasser är genus som regel avhängigt av ordets beroende av ett substantiv. (Vid pronomina förekommer därjämte ett mera allmänt neutrum som icke beror på syntaktisk eller semologisk anknytning till ett visst substantiv). Genusbegreppet och genusföreställningen ha primär anknytning till substantiv, sekundär till övriga ordklasser. Paul Diderichsen uttrycker för danskans vidkommande saken så att substantiven själva icke böjas till kön men styra ett bestämt genus, medan attribut, predikativ och vissa pronomen ha s.k. styrt genus, varvid böjning tjänar till att avge ett visst samhörighetsförhållande (Elementær dansk Grammatik s. 92 f.). Jag skulle för egen del vilja föreslå termen primärt genus för substantiven och sekundärt genus för övriga ordklasser.

I denna undersökning skola vi främst ägna oss åt primärt genus.

I två mera brett lagda undersökningar ha de med de svenska substantivens genus sammanhängande frågorna upptagits, nämligen Esaias Tegnér's Om genus i svenskan och Adolf Norens Vårt språk. I detta sammanhang bör även Emil Olsons arbete Studier över pronomenet den i nysvenskan nämnas.

Tegnér's undersökning är egendomlig så till vida att den icke ger någon klar definition av begreppet genus. Den innehåller däremot ett mycket stort material och mycket väsentliga synpunkter ha framförts på vilka

psykologiska faktorer som spela in vid valet av anaforiskt pronomen. Trots åtskilliga teoretiska oklarheter är verket oundgängligt för den som vill tränga in i problemkomplexet.

Noreens definition av begreppet genus får ses i relation till den användning han gör av termerna deklination och *sexus*. Vid substantiven talar Noreen om två slag av deklination, numerusdeklination och speciesdeklination. Allt efter artiklarnas olika form skiljer han (band IX) mellan två olika speciesdeklinationer, en utral deklination eller *n*-deklination och en neutral deklination eller *t*-deklination. För den utrala deklinationen anför han följande kännetecken:

- a) Den bestämda suffigerade artikeln utgöres normalt i sg. av *-(en)* ...
- b) Den bestämda s.k. fristående ... artikeln heter i sg. *den*
- c) Den obestämda artikeln heter i sg. *en*
- d) Kongruensformer sakna i sg. böjningsändelse, t.ex. en *ful* karl,

hon är *liten*.

På motsvarande sätt anföras följande kännetecken för den neutrala deklinationen:

- a) Den bestämda suffigerade artikeln utgöres normalt i sg. av *-(e)t* ...
- b) Den bestämda »fristående» artikeln heter i sg. *det*
- c) Den obestämda artikeln heter i sg. *ett*.
- d) Kongruensformer ha i sg. böjningsändelsen *-t*, t.ex. ett *fullt* barn,

barnet är *litet*.

Den användning Noreen här gör av termen deklination är icke ologisk i den mån man betraktar den suffigerade artikeln som ett ordböjningselement. Däremot avviker den från gängse terminologi och betraktelsesätt, och den är enligt min mening förenad med vissa olägenheter. Åtskilliga ord ha en för båda species gemensam form, d.v.s. sakna iakttagbar suffigerad artikel. Detta gäller ord som *början*, *gamman*, *klagan*, *borgen*, *examen*, *fröken*. Man kan icke fastställa dessa ords speciesdeklination genom studium av deras slutartikel utan endast genom att iakttaga deras bestämningar (inklusive framförställda artiklar). Därmed blir emellertid speciesdeklinationen frikopplad från ordböjningen och grundvalen för termen deklination undanryckt.

Genus betraktas av Noreen som en semologiskt, icke morfologiskt betingad kategori. Han skriver: »För min del vill jag ... fatta genus såsom det språkliga uttrycket för föremålets indelning i rangklasser, men ... betrakta *sexus* såsom en självständig, ehuru förmodligen en gång ur den förra lösbruten, kategori» (Vårt språk V: 304). Noreen nödgas emellertid samtidigt konstatera att några fullt klart och tydligt utpräglade genuskategorier icke finnas i den nutida svenskan.

Sexus definierar Noreen som »den grammatiska kategori som har till specifik uppgift att ange något såsom ägande (eller icke ägande) kön samt dettas art». Han tillägger: »Det är här liksom vid andra grammatiska kategorier ej fråga om hur saken i realiteten förhåller sig utan blott om huruvida det faktiska förhållandet medelst språkformen markeras. Så t.ex. äro naturligtvis *får* och *svin* könsbestämda föremål, och hvarje särskilt får eller svin är af antingen manligt eller kvinnligt kön. Men intet af detta anges medelst språkliga former, hvadan glosorna — ej föremålen — *får* och *svin* äro insexuella».

Allteftersom könsbestämmdhet anges eller icke, uppdelar Noreen glosorna i två huvudkategorier, sexuella och insexuella. De sexuella glosorna ange enligt Noreen könsbestämda föremål och kännetecknas bl.a. av att de i singularis såsom anaforiskt pronomen använda *han* eller *hon*. Denna huvudkategori indelas vidare i tre specialkategorier, nämligen 1) maskulina eller han-könliga glosor, 2) feminina eller hon-könliga glosor och 3) kommuna eller tvekönliga glosor. De insexuella eller okönliga glosorna indelas icke vidare.

Svaghetera i Noreens resonemang ligga i öppen dag. Genusbegreppet försvinner praktiskt taget helt. Sexusprincipen blir otillfredsställande avgränsad, genom att hänsyn tages såväl till ordens («glosornas») sexus-betecknande innebörd som deras anaforiska pronomen. Om ordet *tjur* anaforiskt betecknas med *den*, så sprängs systemet.

Jag har så pass utförligt uppehållit mig vid Noreens betraktelsesätt, terminologi och kategorier, emedan hans behandling av hithörande frågor är ett försök att radikalt lösa problemen utan kompromiss med nedärvda föreställningar.

När det gäller att komma till rätta med termer som numerus, deklination, genus, kasus, species etc. förefaller mig följande väg att vara framkomlig. Varje substantiv tillhör normalt en enda (numerus)deklination, d.v.s. bildar obestämd pluralis blott på ett enda sätt; *gosse* — *gossar*, *man* — *män*, *gäst* — *gäster*. Det är en primär egenskap hos varje enskilt substantiv att bilda pluralis på ett visst sätt. Vad Noreen kallar species-deklination är likaså något för det speciella ordet karakteristiskt. Numerusdeklination och speciesdeklination äro företeelser i samma plan; det enskilda substantivet kan icke fritt oscillera mellan olika deklinationer. Species, numerus och kasus äro däremot sekundära egenskaper; även om det enskilda substantivet vid varje enskilt tillfälle måste uppträda i visst kasus, numerus och species, kan det dock generellt sett uppträda i vilket kasus, numerus och species som helst. (Att sedan kasus, numerus och

species kunna definieras antingen som morfologiska eller semologiska kategorier är en annan sak.)

Om man över huvud taget vill rädda kategorien genus åt vårt språk stå flera olika möjligheter till buds, men skall kategorien verkligen ges någon mening, måste det uppenbart ske genom inkräktande antingen på speciesdeklination eller på sexus (som Noreen fattar dessa kategorier) eller eventuellt på bådadera.

Vi skola först göra några utblickar till andra språk. I latinet kan ett substantivs genus icke bestämmas av dess »deklination» men väl av böjningen hos dess attributiva och predikativa bestämningar. Med hjälp av ett attribut kan genus hos *poeta* bestämmas; *poeta laureatus est*. I tyskan bestämmas ett ords genus med hjälp av den bestämda artikeln; *Mädchen* säges vara neutrum, trots att det betecknar en kvinnlig varelse. I danskan talar man numera vanligen om fælleskøn och intetkøn, varvid dessa termer få väsentligen samma innehåll som Noreens utrum och neutrum.

Det förefaller mig mycket väl motiverat att låta speciesdeklination betecknas som genus.

Med utgångspunkt i den bestämda artikeln vill jag indela de svenska substantiven i två artikulära genus: utrum och neutrum. Artikulärt genus definierar jag som egenskapen hos substantiv att i förekommande fall i singularis antaga viss slutartikel (*-n* eller *-t*) eller viss fristående artikel eller visst förenat determinativt pronomen (*den* resp. *det*).

Det är nödvändigt att komplettera bestämd slutartikel med bestämd fristående artikel och t.o.m. determinativt pronomen då vissa substantiv såsom *vacklan* och *examen* ej antaga bestämd slutartikel. Emellertid råder fullständig korrespondens mellan å ena sidan *den* som artikel och determinativt pronomen och å andra sidan *-n* som slutartikel, liksom även mellan *det* och *-t*. Bestämd fristående artikel och determinativt pronomen bli komplement till det primära kriteriet, slutartikeln.

Ordmaterialets fördelning på dessa båda kategorier är ganska stabilt. Visserligen ha flera hundra exempel framdragits på växling mellan *-n* och *-t* (se exempelvis Gerdelius i SoS XIV), men huvuddelen av de ord som visa växling utgöres av nyinkomna lånord.

Historiskt sett kan genus utrum sägas ha uppkommit genom sammanfall mellan maskulinändelsen *-enn* och femininändelsen *-en*. Åtskilliga svenska dialekter ha bibehållet tre genus, manifesterade genom tre formellt åtskilda slutartiklar.

Artikulärt genus är en rent formell klassindelning, som icke har något samband med objektivt konstaterbart kön, ej heller med föreställning om biologiskt kön. *Stadsbud* blir artikulärt neutrum, *statsråd* likaså.

Gentemot artikulärt genus ställer jag en annan indelning av substantiven efter det anaforiska pronomen varmed de ersättas. Denna indelning, som kommer Noreens sexusindelning nära men icke helt sammanfaller med denna, benämner jag indelning efter anaforiskt genus. Anaforiskt genus definierar jag som egenskapen hos substantiv att i förekommande fall ersättas av visst anaforiskt pronomen. Anaforiskt genus blir även beteckningen på de kategorier, i vilka substantiven kunna indelas med hänsyn till vilka anaforiska pronomen de ersättas av.

Om vi indela det tyska substantiven efter artikulärt och anaforiskt genus, kunna vi uppställa följande system av klasser, av vilka de med × betecknade utan vidare kunna anses fyllda

	<i>der</i>	<i>die</i>	<i>das</i>
<i>er</i>	×		
<i>sie</i>		×	
<i>es</i>			×

Emellertid äro de ovan som tomma betecknade klasserna icke absolut tomma. Substantiv som *das Söhnchen* och *das Mädchen* kunna under vissa omständigheter ersättas med *er*, resp. *sie*. Givetvis influeras den talande eller skrivande därvid av föreställningen om biologiskt kön. De nämnda exemplen visa att det för tyskans vidkommande kan vara av intresse att särskälla anaforiskt genus från artikulärt.

För svenskans vidkommande är jag mest böjd för att räkna med fyra anaforiska genus, *han-*, *hon-*, *den-* och *det-*genus. Dessa fyra grupper kunna parvis sammanföras till två högre enheter *h*-genus och *d*-genus.

Det kan naturligtvis diskuteras om man över huvud taget bör räkna med två anaforiska *d*-genus. Valet mellan *den-* och *det-*genus betingas nämligen av vederbörande substantivs artikulära genus. Den omständigheten att reglerna för växling mellan två anaforiska genus äro beroende av växlingen mellan artikulära genus utesluter emellertid icke ett särskällande i det anaforiska planet.

Om vi kombinera anaforiskt genus med artikulärt kunna vi uppställa följande tablå:

		utrum	neutrum
h-	han	gosse, *galt, *invalid, *tjur, *hingst	*statsråd, *vittne
	hon	flicka, tös, *höna, *so, *ko, *invalid, *fluga	*statsråd, *sto, hem- biträde, *vittne
d-	den	*höna, *so, *ko, *fluga, björn, gran, säl, stol, kärlek, *galt, *tjur, *hingst, *paket	—
	det	—	*sto, hus, hat, guld, lejon, *paket, *vittne

Ordmateriallets fördelning på de olika kategorierna av anaforiskt genus är mycket labil i svenskan. I ovanstående tablå utmärkas de ord med asterisk, som ha mer än ett anaforiskt genus, och dessa ords antal skulle kunna utökas högst avsevärt, även om vi bortse från alla de slag av personifikation som kunna förekomma inom poesi och högre prosastilarter.

Genusväxlingarna i det anaforiska planet kunna vara av sex slag: *han* — *hon*, *han* — *den*, *han* — *det*, *hon* — *den*, *hon* — *det*, *den* — *det*. Av dessa växlingar har den sista ovan berörts; den är betingad av genusväxling i det artikulära planet. De övriga växlingarna kunna sammanföras till två huvudtyper: växling mellan de två *h*-grupperna samt växling mellan *h*- och *d*-genus. Växlingen *han* — *hon* är till sina orsaker ganska klar: den betingas av att vederbörande substantiv beteckna individer av än maskulint, än feminint biologiskt kön, t.ex. *patient*, *invalid*, *adjunkt*. Dessa ord ha vad SAOB kallar individens genus. Noreen benämner dem kommuna eller tvekönliga. Man kan säga att inom klassen av alla adjunkter är den enskilde adjunkten antingen av hankön eller av honkön.

Alla ord av detta slag äro ingalunda antingen av *han*- eller *hon*-genus. Ett ord som *fluga* är anaforiskt *den*- eller *hon*-genus men icke *han*-genus. Den enskilda flugan inom klassen av alla flugor är likväl i biologiskt hänseende antingen av *han*-kön eller av *hon*-kön. Ordet *poppel* är alltid *den*-genus. Likväl är varje enskild poppel inom klassen av alla popplar

antingen av *han*- eller av *hon*-kön. I fall som de två sista gör sig icke föreställningen om individens kön gällande på samma sätt som i det första fallet.

Intressantare än växlingen mellan *han*- och *hon*-genus är växlingen mellan *h*- och *d*-genus, antingen man betraktar problemet synkroniskt eller diakroniskt. Fornsvenskan kände tre artikulära genus; väljes determinativt pronomen till kriterium på artikulärt genus, kan tredelning iakttagas så långt tillbaka i urnordisk tid som källmaterialet för oss. Tredelningen är samgermansk. I fråga om anaforiskt genus och anaforiska pronomen råda mera säregna förhållanden. Det urgermanska anaforiska trekönade pronomenet, got. *is, si, ita*, plur. *eis, ijos, ija*, saknas i de nordiska språken. Dessa känna i stället ett tvekönat personligt pronomen, mask. *hann*, fem. *hon*. Detta suppleras i neutrum singularis och hela pluralis med former av det demonstrativa *sa, su, þat*, fsv. *þæn, þe, þæt*.

När neutrum *þæt* redan i fornsvenskan fungerade som anaforiskt personligt pronomen, förelågo goda förutsättningar för att även mask. och fem. *þæn, þe* skulle undergå en funktionsförskjutning och konkurrera med *han, hon*. Av Emil Olsons framställning och exempel (a.a. s. 61 o. flerst.) framgår att pronomenet *den* i nysvenskan ej sällan använts anaforiskt med syftning på person på ett sätt som nu är oss främmande. I detta avseende har emellertid en regress inträtt och ett jämviktsläge uppnåtts. Genom sammanfallet i riksspråket mellan artikulärt maskulinum och artikulärt femininum har *den* däremot fått en uppgift att fylla såsom anaforiskt pronomen vid substantiv som artikulärt äro genus utrum och som icke äro förenade med föreställning om kön.

Föreställningen om förekomst av kön är en viktig faktor för valet mellan *h*- och *d*-genus, men den är icke den enda. Ordbildnings- och deklinationstyp spela alltjämt en viss roll. Speciellt synes vacklan mellan *hon* och *den* föreligga vid substantiv tillhörande paradigmet *-a: -or*. För mig personligen förefaller det lika naturligt att använda *hon* som *den* med syftning på en *uggla*, en *fluga* eller en *loppa*. Däremot kan jag blott tänka mig att använda *den* om en *trast*, en *geting* eller en *lus*. Härvidlag torde det individuella språkbruket växla starkt.

Jag har från diskussionen undanhållit pluralia tantum och egennamn. Pluralia tantum falla utanför genussystemen som jag fattat dem. I pluralis finns endast ett anaforiskt pronomen, *de*, vilket är oböjligt till genus. Däremot tillät de nordiska fornspråkens struktur att pluralia tantum genusbestämdes genom det anaforiska pronomenets böjning. De plurala artikelformerna korrespondera ej med singularens artikelsystem. Plur. *länderna* kan tillhöra paradigmet *land-landet* eller *länd-länden*. Den

plurala slutartikeln är till sin form beroende av deklinationstypen, icke av singularens artikelform.

Vid egennamn kan man skilja mellan å ena sidan person- och djurnamn och å andra sidan ortnamn. Person- och djurnamn antaga numera mycket sällan bestämd slutartikel; genom fristående artikel och determinativt pronomen kunna de klassificeras som utrala. Anaforiskt antaga de individens genus.

Formellt och historiskt innehålla många ortnamn bestämd slutartikel, t.ex. *Dalarna, Härjedalen, Frostviken, Ringsjön, Ryssberget*. Det artikel-liknande elementet i dessa ord har emellertid icke normal artikelfunktion. *Ryssberget* kan lika litet mista sitt artikelliknande element som *Omberg* kan antaga ett dylikt.

Med hänsyn till fristående artikeln äro flertalet ortnamn neutrala. Man säger alltså *det vackra Härjedalen, Frostviken, Dalarna*, även om dylika konstruktioner kanske undvikas. Däremot säger man *den vackra Ringsjön*, utan tvivel på grund av association med simplex *sjö*. Ur artikulär synpunkt äro *Härjedalen, Frostviken* och *Dalarna det-genus*, medan *Ringsjön* är *den-genus*.

Jag har i min framställning avsiktligt undvikit termen *sexus* och i stället infört termen *anaforiskt genus*. Termen *sexus* leder ofelbart tanken till biologiskt kön. Nu regleras emellertid valet av anaforiskt pronomen även av andra faktorer än kön eller föreställning om kön, exempelvis deklinationstyp.

Jag har vidare undvikit termerna maskulinum, femininum, reale och neutrum i indelningen efter anaforiskt pronomen. Termerna maskulinum, femininum, utrum och neutrum har jag däremot använt i det artikulära planet. Det är ytterst ett praktiskt-pedagogiskt problem om termerna maskulinum, femininum, reale och neutrum skola komma till användning i det anaforiska planet.

Språkets makt över tanken är stor, och det torde vara vanskligt att söka utrota de härdvunna föreställningar som åtfölja grammatiska termer. Det är en härdvunnen föreställning att substantiv som bilda bestämd form genom tillägg av *-(e)t* är neutrala. Det är likaledes en härdvunnen föreställning att substantiv som ersättas med *han* är maskulina, medan substantiv som ersättas med *hon* äro feminina. Tyvärr, och här ligger den terminologiska och systemologiska svårigheten, föreligger det även en föreställning om att neutrum är en till maskulinum och femininum sidoordnad storhet.

Beckman har i sin *Svensk språklära* (här cit. efter 1952 års edition) sökt tillgodose de med genusbeteckningarna förenade allmänföreställ-

ningarna på följande sätt. Han skiljer i första hand mellan två genus i nysvenskan, utrum och neutrum, beroende på den bestämda slutartikelns karaktär. Beckman indelar vidare genus utrum i underavdelningar, maskulinum, femininum och reale, och använder härvidlag det anaforiska pronomenet som kriterium. Vissa andra läroboksförfattare tala om endast två genus, *den-* och *det-*genus, vid substantiven samt förvisa kategorierna maskulinum och femininum till pronomenläran; andra åter betrakta det jag här kallat artikulärt genus som böjningskategorier och indela substantiven i fyra genus med hänsyn till anaforiskt pronomen.

Det förefaller mig vara mycket väsentligt att man vid uppställande av grammatiska kategorier iakttar klarhet i fråga om kriterier. Intet naturligt språk är helt logiskt och konsekvent till sin byggnad; därav följer att olika kriterier, även om de äro väsensbesläktade, sällan ge samma kategorier. Jag har i ovanstående framställning sökt välja enkla och klara kriterier för de två typer av genus som vi kunna iakttaga; dock har jag för artikulärt genus måst välja stödkriterier. När jag ovan använt två kriterier, artikel, resp. anaforiskt pronomen, och ändå betecknat de uppkommande kategorisystemen och klasserna som *genus*, hänger detta samman med de med *genus* förknippade allmänföreställningarna. Givetvis kunde även andra kriterier än de nu valda ha använts; man skulle därvid ha kommit fram till andra grupperingar av ordmaterialet.

OLAV T. BEITO

Har alle endringar i eit morfologisk system opphav i innhaldsplanet?

Dr. phil. Aage Hansen har i Festskrift til Peter Skautrup¹ ei utgreiing »Kasusudviklingen i dansk» (s. 183—193). Han kjem der fram til fylgjande ålmenne slutning:

»Også ved en historisk udredning af et forløb i et morfologisk system er det vigtigt at huske enheden af indholdssiden (der her ofte kaldes den morfologiske funktion) og udtrykssiden (sædvanlig kaldet de morfologiske former), og samtidig holde sig for øje at forskydninger, ændringer begynder i indholdet og måske først lidt efter lidt sætter sig spor i udtrykssystemet. Dette system er principielt konservativt, det hinker efter udviklingen i indholdet. Man kan sikkert hævde generelt at det aldrig er således (som man tidligere synes at have været tilbøjelig til at tro) at først kommer forandringer i formsystemet, fremkaldt af ydre faktorer, — fx. generelle lydudviklinger der fremkalder sammenfald af former og bortfald af lydige kendetegn, — og sekundært et derefter ændret indholdssystem. Det er i indholdsplanen nyskabningen foregår, ophævelsen af gamle modsætninger, nygruppering af modsætninger fx., og det der udspilles i udtryksplanen, er kun udstrålinger heraf, de eksisterende former søger at gruppere sig, synkretisere sig osv. så overensstemmelsen mellem udtryk og indhold kan blive retableret. De kampe der her kommer til at stå, fx. mellem to former der konkurrerer om enepladsen i nyordningen, er et indre anliggende i dette plan, og her kommer faktorer som frekvens, lydlig kvalifikation, analogidannelser til at spille deres rolle.» (o.c. 192 f.).

Såleis som Aage Hansen sjølv gjer merksam på, kjem han her i motsetnad til tidlegare granskingar. Det er nok her å nemna eit par døme frå Meillet, *Caractères généraux des Langues Germaniques*: »C'est la ruine

¹ Aarhus 1956.

phonétique des finales qui a précipité la simplification de la flexion» (s. 113) ... »Les formes de nominatif et d'accusatif sont donc confondues en germanique occidental par le simple jeu des changements phonétiques» (s. 170).

Desse ulike synsmåtane skal eg i det fylgjande prøva på tilfang frå kasusutviklinga ved substantiva i norsk. Vi veit at resultatet av denne utviklinga langt på veg er det same i norsk som i dansk; men i norsk har kasussamanfallet gått noko seinare, og i nynorske målføre finst det fleire restar av det gamle kasussystemet, som kanskje kan gje rettleiing om det spørsmålet eg her har sett opp.

Nominativ — akkusativ.

I norsk er det synkretisme av nominativ-akkusativ liksom i dansk. Av ulike morfologiske former for dei to kasus har det berre halde seg stivna restar i einskilde målføre ned mot våre dagar (jfr. t.d. Hans Ross, Norske Bygdemaal XVI, 126). Elles har substantiva no ikkje lenger ulike former til å merkja av denne gamle kasusskilnaden. Eineforma (her kalla nemneforma) går anten attende på gamle samformer for dei to kasus, eller den kan vera framkomen ved lydrett reduksjon eller bortfall i endingane; stundom kan det òg vera nominativforma eller ei oblikv form som har vorte einerådande. Samformer av det siste slaget finn ein serleg i målføra, t.d. nominativ *stā'və* m. (Vest Telemark, Setesdal, Råbygge-laget, Sunnfjord og Nordfjord), *hā're* m., *stō'va* f. (i *a*-mål), oblikve kasus *hā'ra* m., *stō'go*, *stug'(g)u* o.l. (i jamvekts-mål). Desse analogiske eineformene har til føresetnad dei mange lydrette samformene og er yngre enn dei (jfr. Seip, Norsk Språkhistorie 2. utg. s. 188 og 303 ff.). — Når i gno. t.d. ei opphavleg nominativform vert nytta som objekt eller ei gamal oblikv form som subjekt, då kan ein ikkje ut frå einstaka døme slutta at nominativ- og akkusativformene ålment har mist sin gamle kasusfunksjon. Det kan vera analogisk utjamning innanfor paradigmaet til einskilde ord, der ei form står isolert i høve til andre, som t.d. *maðr* m. i høve til *mann* (jfr. Seip o.c. 305). Men slike tilfelle er med og aukar talet på samformer og gjev mønster for vidare utjamning.

Korkje nominativ eller akkusativ har lenger nokon morfologisk funksjon ved substantiva. Skilnaden mellom subjekt og objekt kjem berre fram gjennom ordfylgja, som har vorte fastare og har fått grammatisk funksjon. Einast sume pronomen kan enno i si bøygning merkja av skilnaden mellom nominativ og akkusativ. Kasussamanfallet er då kome lenger ved nominativ-akkusativ enn ved dei andre kasus, trass i at desse

to kusus etter sine funksjonar var skarpast skilde. Ja, dei hadde i røynda ingen viktig sams syntaktisk funksjon. Såleis var nominativ åleine om å karakterisera subjektet, men i motsetnad til dei tre andre kusus, kunne nominativ ikkje vera objekt eller styrd av preposisjon. Opphavet til kasussamanfallet ved nominativ-akkusativ av substantiv kan difor ikkje vera å finna i dei morfologiske funksjonane, men i det omfattande samanfallet av dei morfologiske formene, og her har nok lydutviklinga hatt mykje å seia.

Genitiv.

På same måten som i dansk er *s*-genitiv no den einaste levande genitiv-forma i norsk. Av andre genitivformer finst berre restar i sume målføre og helst i faste ordsamband, serleg etter *til*, t.d. til vegar, til ti'ar (Sunnhordland, Hardanger), eit fåra ver (Nordhordland).

Når dei gamle genitivformene på *-a*, *-ar*, *-u* vanleg er avlagde, kjem det av at dei fall saman med andre kususformer og difor vart uskikka til å merkja av genitiv. Såleis er det i gno. ingen skilnad mellom genitiv og dei andre oblikve formene i ubunde eintal av *an*- og *ōn*-stomnane, og *in*-stomnar og og neutrale *an*-stomnar hadde same form for alle fire kusus i ub. sg. Seinare gjorde vokalreduksjon og *r*-bortfall at formene på *-a*, *-ar*, *-u* vart ubrukande til genitivsmerke i dei fleste målføre. Alt tidleg (før 1300) finn vi difor døme på at *-s* kjem inn i staden for andre genitivformer eller vert lagd til eldre utydelege genitivformer (jfr. Seip o.c. s. 189 og 306). — Men om *s*-genitiven såleis har utvida området sitt, finn vi òg i gno. døme på lydrett bortfall av *-s* (jfr. Seip o.c. s. 188). Genitiv har difor alt i gno. ofte vanta ei tydeleg morfologisk form.

I nynorsk har genitiv mist det meste av sitt gamle funksjonsområde. Som primærled finst genitiv berre i einskilde stivna uttrykk, serleg med preposisjon, t.d. til gards, til manns, til bords, til måls, innan (el. utan) gards. Elles er genitiv i denne funksjonen trengd unna av akkusativ og dativ. Såleis kjem i sein gno. ofte akkusativ inn i staden for genitiv som styring til preposisjonar og objekt til verb (sjå Seip, o.c. 308 f.), og nedanfor skal vi få døme på dativ for eldre genitiv i desse funksjonane. — Vi veit at dei preposisjonane og verba som styrde genitiv, var færre enn dei som styrde akkusativ eller dativ, og dei utgjorde ikkje faste, skarpt avgrensa tydingsgrupper i høve til dei preposisjonar og verb som styrde andre kusus.

Som sekundærled har òg genitiv eit lite område i nynorsk. Av målføra merkjer telemålet seg ut med noko meir bruk av *s*-genitiv enn andre;

men elles vert no genitiv helst nytta om eigehøve ved substantiv der eigeforma har stor frekvens, mest ved sernamn. Genitiv på -s er heller sjeldsynt ved hokjønnsord, ved ord med linn form og i fleirtal (jfr. Aasen, Norsk Grammatik § 180. Anm.). I staden for genitiv har vi no oftast omskrivingar med preposisjonar (til, åt, av o.fl.), med pronomen i genitiv (hans, hennar, hennes) eller eigeomspronomen, og dessutan er ofte nytta samansetjingar som tidt er oppkomne av genitivuttrykk, t.d. mannsalder m. (Aasen skreiv Manns Alder), meir sjeldan omskrivingar med heile setningar.

Genitiv som primærled har vorte unnatrengd av andre kasus, men som sekundærled har genitiv vore åleine om sin kasusfunksjon. Likevel har genitiv her i stor mon vorte unnatrengd av andre uttrykksmåtar, serleg i dei tilfelle der dei gamle genitivformene var uklære eller vart øydelagde av lydutviklinga. Desse formelle tilhøva er det nok som har gjeve så gode vilkår for genitiv-avløysarar og ført til sterk avgrensing av genitiv i denne funksjonen.

Dativ.

I nynorsk skriftmål er dativ vanleg ikkje i bruk anna i einskilde faste ordlag. Ubundne dativformer finst heller ikkje i målføra anna i stivna uttrykk som av garde, på ferde, i live. Men bundne dativformer er enno i levande bruk over store delar av landet.¹ I desse dativ-måla har enno dei bundne dativformene ein fast plass i bøygningsystemet og ein levande morfologisk funksjon. Her skal eg gjeva døme frå målføret i Hallingdal, slik som det no vert tala av gamle og midalders folk:

1. *Morfologiske former*

<i>stā' ve</i>	dat. sg.,	<i>stā' vo</i>	dat. pl. av	<i>stāv</i>	m.
<i>veg' gi</i>	» »	<i>veg' go</i>	» »	»	<i>vegg</i> m.
<i>lā' va</i>	» »	<i>lā' vo</i>	» »	»	<i>lā' ve</i> m.
<i>hū' se</i>	» »	<i>hū' so</i>	» »	»	<i>hūs</i> n.
<i>eg' gi</i>	» »	<i>eg' go</i>	» »	»	<i>egg</i> n.
<i>ep' pte</i>	» »	<i>ep' plo</i>	» »	»	<i>ep' pte</i> n.
<i>au' ga(e)</i>	» »	<i>au' go</i>	» »	»	<i>au' ga</i> n.
<i>snōr' n</i>	» »	<i>snō' ro</i>	» »	»	<i>snōr</i> f.
<i>eyj' næn</i>	» »	<i>eyj' jo</i>	» »	»	<i>eyj</i> f.

¹ Om utbreiinga sjå Olai Skulerud: Um dativ av namnord i nynorsk (s. 187 f.). Heidersskrift til Gustav Indrebø. Bergen 1939.

kłáiv'vən dat. sg., *kłáiv'vo* dat. pl. av *kłáiv* f.
jáiv'tn » » *jáiv'to* » » » *jáiv't* f.
bō'kən » » *bō'ko* » » » *bō'k* f.
vi'kun » » *vi'ko* » » » *vi'ku* f.

2. Morfologisk funksjon.

a) Indirekte objekt (omsynslekk):

je hēs'te fōr'. jera man'ne áv tē'nest.

b) Direkte objekt:

e bid'da man'ne. ē'rō förel'dro. följ'ji dessa kār'e. de hēn'da gū'te. de hōv'vda jēn'tun. detta gag'na bōn'do. de jikk' manne gött'. jē'ta sau'o. mō'ta krȳ'tyro. lā'nā tē'naro. e sak'na hȳi've minā. mann' måttā slep'pā hēs'te. de van'ta man'ne på vē'tā. e ven'tu fái'äre.

c) Ved adjektiv:

han ē lik' följ'ji sino. hēs'tn va red'da bi'lo.

d) Ved preposisjonar:

han stō' framfōr dōr'n. já brō'ro mi. e ha tē'se de i blā'e. gā' (i) sök' kälāisto. ē hadda vōre lajt' no'i fjel'lo ette sau'o. han būr' uppi gā'te. de bār' isā'mən mē kār'o. i myl'jo dessa tvā' äi'jo. e' o'n an'dris bror min vō'ro på lajnj'-stōle. fjȳ'ry jȳ'no tvā' trāi'alausā jēn'tu mē ryn'jo sinā på ar'me. han sprinj'lj'i or skod'no si. e vil hāi'matt te sum'mare. um mōd'no. ävn tā stē'kastā kār'o. skā'va át jáiv'to.

Blant døma ovanfor har vi òg funne dativ ved verba *bia*, *venta*, *gjæta*, *sakna* og ved preposisjonane til og mellom. I desse tilfella har då dativ utvida området sitt på kostnad av genitiv (jfr. ovanfor s. 3). Men elles er nok dativ no på retur i målføret. Dette ser ein best om ein granskar målføret hjå ungdomen. — Av 14 heimelsmenn i alderen 16—19 år (1956) var det berre 8 som i det heile nytta dativ, og desse var alle meir eller mindre ustøe.

I dei ulike funksjonar syner dativ ulik evne til å halda seg; dette er merkande i målet til dei eldre generasjonane òg, men gjev seg endå sterkare utslag hjå ungdomen. Best held no dativ seg styrd av preposisjon; dernest kjem dativ som indirekte objekt, så dativ som direkte objekt og endeleg dativ ved adjektiv. Hjå den unge generasjonen har eg notert dativ ved preposisjon mesta dobbelt så ofte som indirekte objekt i dativ; direkte objekt i dativ og dativ ved adjektiv har eg hjå dei unge berre funne i einstaka døme.

Preposisjonsuttrykk kan koma i staden for annan syntaktisk bruk av dativ, såleis stundom for indirekte objekt, t.d. *jē' de te man'ne* for *jē' man'ne de*. I staden for *gå' sök' kälärsto* som er ein gamal dativ om måten, høyrer ein no *gå' i sök' kälärsto*. — Når dativ ved preposisjonar har halde seg så godt og i visse høve jamvel har utvida området sitt, då kjem det fyrst og fremst av den sterke stoda denne dativen har frå gamalt. Fleirtalet av dei vanlege preposisjonane kunne såleis styra dativ i gamalnorsk. Ved dei preposisjonane som kunne styra både dativ og akkusativ, var det oftast ein grei tydingsskilnad mellom dei to kasus, såleis at dativ var påstad- og akkusativ tilstad- og fråstadnemning. Denne same tydings-skilnaden har sidan halde seg mellom dativ og nemneform i hallingmålet, som i andre nynorske dativmålføre. Dette er den viktigaste morfologiske funksjonen dativ har halde oppe ned til våre dagar, og når kjensla for denne dativfunksjonen no held på å bli borte hjå ungdomen, vil vel dativ ved preposisjonar til slutt bli berre stivna restar i faste ordlag.

Ein annan funksjon dativ lenge har halde oppe, er å merkja av det indirekte objektet. Men ovanfor er nemnt at komplement kan koma i staden for det indirekte objektet. Dessutan har utviklinga av ei fastare ordfylgje, med indirekte objekt framfor det direkte, verka med til å gjera denne dativfunksjonen uturvande.

Vi har hatt døme på at dativ ved direkte objekt stundom har kome i staden for genitiv; men elles vert no dativ i denne funksjonen meir og meir avlagd. Dei verba som tok dativobjekt frå gamalt, var òg langt færre enn dei som tok objekt i akkusativ, og dei utgjer korkje formelt eller etter tyding nokor klårt avgrensa gruppe.

Dativ ved adjektiv stod i gno. mest predikativt. I denne stoda konkurrerte dativ ofte med preposisjonsuttrykk; her er serleg nemnande gno. vid med akkusativ (jfr. Nygaard, *Norrøn Syntax* § 103). Men oftast stod i gno. subjektspredikatsordet i nominativ, og i analogi med det har no predikatsordet vanleg nemneform.

Dei uttrykksmåtar som i hallingmålet meir og meir avløyser dativ, er av same slag som dei vi finn i andre norske målføre der dativ er avlagd eller held på å verta det. Såleis har vi her ei ålmenn utvikling i norsk.

I det førre har vi fleire gonger peika på at ulike morfologisk funksjon har gjeve ulike vilkår for opphalding av dativ. Her er òg grunn til å minna om at gno. dativ var ei samansmelting av fire kasus (eigenleg dativ, instrumentalis, ablativ og lokativ); i seinare tid har dativ òg i einskilde tilfelle kome i staden for genitiv. Dette gav dativ eit sers

omfatande innhald, som for målkjensla lett ville verta vidsveimt og upresist. Andre uttrykksmåtar kunne her vera klårare og enklare.

Når det gjeld dei morfologiske formene, har vi sett at det berre finst fåe restar av ubunden dativ, men eit heilsleg system for bunden dativ. Denne skilnaden kan ikkje ha sitt opphav i innhaldsplanet, sidan dativ som kasus har same innhald i bunden og ubunden form. Men det fell i augo at dei ubundne eintalsformene for dativ var langt meir utsette for reduksjon eller apokope enn dei tilsvarende bundne formene. Alt i gno. finn vi såleis ofte bortfall av dativendinga ved sterke hankjønnsord i ubunden form (jfr. Seip o.c. 309), og i fleirtal skulle det jamt verta lydrett samanfall av bundne og ubundne dativformer. Den ulike lagnaden dei bundne og dei ubundne dativformene har fått, må difor botna i ålmenn lydutvikling. — Men der dei ubundne dativformene vart morfemause eller uklåre, måtte målet ty til andre uttrykksmåtar, og desse seiemåtane kunne så tevla med dei dativformene som enno stod att.

Dativformene i norske målføre er eit godt døme på konservatismen i formsystemet. Desse dativ-måla har såleis i lange tider halde på morfologiske former som jamvel Ivar Aasen heldt for uturvande (jfr. Norsk Grammatik § 179. Anm.). — Men når no ungdomen i Hallingdal og andre dativbygder held på å slutta med dativbruken, då er det ikkje berre ei indre utvikling i målføret, men meir resultat av påverknad utanfrå, frå målføre utan dativ og frå normalmåla, bokmål og nynorsk. Denne påverknaden veit vi, har vorte så mykje sterkare i våre dagar med meir skulegang, lesnad, radio og større samferdsle.

*

I mange høve har vi her sett samanhangen mellom morfologisk form og funksjon. Vi har òg hatt døme på at formsystemet er konservativt. Men dei endringane i kasussystemet som er omhandla, synest oftast botna i dei morfologiske formene, og lydutviklinga med reduksjon og bortfall av endingar har vore ei verkande årsak.

BJARNE ULVESTAD

Terms of Direction in the Syvde Dialect, Norway.

The totality of the words of direction that are used relatively consistently by the speakers of a dialect or a group of dialects, may be considered one of the many word fields that represent whole constellations of inter-related and interdependent terms in defineable areas, and as such can best be studied on a subsystem basis.¹ Only after such subsystem investigations have been completed, is it, in my opinion, possible or advisable to treat of some of the terms involved as members also of other subsystems of the linguistic superstructure, without getting lost in a maze of seemingly conflicting statements or explanations.

In the following, an attempt will be made to describe as fully as possible the directional terms, and their referential meanings, as they are at present used in one Norwegian dialect, the Syvde dialect of Southwestern Sunnmøre, Norway. However, there is good reason for assuming that the terms under discussion are in general representative not only of this individual Sunnmøre dialect, but of the majority of the Sunnmøre dialects, at least of those that are spoken in *fjord villages*. The author has lived at Sunnmøre for close to twenty years, in three different fjords (Syvde Fjord, Volda Fjord, Storfjord), and thus he would scarcely have failed to notice any major deviations from Syvde dialect usage, though numerous minor differences can no doubt be found.²

Mention may be made at this point of the fact that rather little has

---

¹ For an interesting discussion of a typical Old Norse subsystem, see A. M. Sturtevant, "The Use of Color in the Elder Edda," *GR*, XIII (1938), 289—99.

² In I. Aasen, *Norsk Ordbog*, 4th edition (Kristiana, 1918), many directional terms that are similar or identical with those used in the Syvde dialect are treated, although in a rather unsystematic way and without consistent references as to regional terminological or/and referential variations. See e.g., under *inn*, *ut*, *ned*, *upp* in his dictionary.

been done in this field as far as the Germanic and, more specifically, the North Germanic languages are concerned. Among the notable exceptions are the two excellent articles by Stefán Einarsson, "Terms of Direction in Modern Icelandic,"¹ and "Terms of Direction in Old Icelandic."² Einarsson, who has an extensive knowledge of geographical and topographical conditions in Iceland, as well as of the history of settlements and old main-roads of travel, has in many instances been able to find significant correlations between the various local systems of directional terms and various other concomitant cultural manifestations. Before Einarsson, no scholar has treated the Icelandic (and Old Norwegian) terms of direction from the point of view of a more or less coherent system, but text critics have at times made use of different usages of different terms with referential variations (e.g., *út*, *inn*, *fram*) as the means for establishing the place of origin of a saga or a manuscript.³ Other scholars have made references to such terms for other purposes. Thus, Kemp Malone has made use of directional terms and related information in establishing what appears to have once been the true meaning of the cardinal directions, especially in early North Sea navigation.⁴

The ways in which various linguistic groups divide up or draw lines through their spatial dimension and then express these imaginary lines in terms of words of direction may be considered important aspects of linguistic *Weltanschauung*, in the concrete meaning of the term. For these directive words and their underlying concepts, as well as their frames of reference, serve to guide man in his journey through this world of lands and seas and mountains and deserts. Therefore, the study of the variations and differentiations of the terms of direction may be made to yield very interesting information, which may in turn be useful also to the students in the wide field of cultural linguistics, and to students of other aspects of human culture. A given system of directive words will tend to predispose the individual user of the system to think and speak, in other words, orientate himself and others in terms of the readily available words only, even if the words that he uses do not at all indicate the directions which other individuals representing different linguistic groups, or people belonging to the same group but speaking from different points

¹ *Scandinavian Studies Presented to George T. Flom* (Urbana, 1942), pp. 37—48.

² *JEGPh*, XLIII (1944), 265—85.

³ *Ibid.*, p. 265. Cf. B. Guðmundsson, "Staðþekking og áttamidanir *Njálssögu*," *Andvari*, LXIII (1938), 68—88.

⁴ "King Alfred's North," *Speculum*, 5 (1934), pp. 139—67.

of view, would consider to be more adequately expressed in other ways. To give an example taken from my own experience:

When, as a speaker of the Syvde dialect I say: *Syd til Brandal*¹ 'south to Brandal', the fact that the place called Brandal actually lies in the direction north northwest from my position, or my village, would be considered immaterial by my neighbors, if considered at all. They all use the same expression, some of them, such as the milk-truck drivers, use it every day. Correction would normally be offered only by the possessor of a more sophisticated directional system, say, a person from one of the islands of Sunnmøre (see below). I, however, speaking as a landlubber at the time and therefore employing my own local system of directions, would feel awkward if I used such intermediate terms as north northwest in front of my neighbors. On the other hand, the compass terms would be felt quite natural if I were standing on the deck or bridge of a boat when I used them.

A historical or diachronic treatment of the problems at hand would indubitably add interest to the following discussion, but, for the sake of brevity and because of some difficulties involved, I shall confine myself to giving primarily a synchronic discussion, and I shall only refer to a few established historical facts that seem pertinent.

The terms for the four cardinal directions, which were, it seems, developed and systematized by North-Germanic seamen, were undoubtedly formed with the heavenly bodies, the sun, star constellations, and individual stars as frames of reference. This is borne out by the etymologies of the words used not only in the Germanic languages, but also in most of the Indo-European languages. Thus, east, Old Norse *austr*, is considered to come from the Indo-European reconstructed form **aurus*, meaning the sunrise redness of the sky, and the other cardinal directions are presumably derived from the words indicating the left, right, and back direction from the person facing the sunrise. These directions were then found to correspond to the position of the sun at different times of the day, which fact explains such words as the Upper German *Abend* for 'west', *Morgen* for 'east', and so forth. The observation of the fact

---

¹ In this and the following examples, I use, on the whole, standard *Landsmål* orthography. A phonemic transcription would perhaps have been more adequate, but it would necessitate extensive translations of the expressions cited and it was felt advisable to avoid this. The phonemic system of the Syvde dialect has been described in another paper and will be published elsewhere. It should be noticed that I write the words approximately in their dialect form, including the dative endings (-a, -ene, -å), which are no longer used in standard *Landsmål*.

that the constellation of the Great and Little Bear turned in small circles around a fixed point of the sky could be used for direction-finding at night, and from then on only necessity required the development of our familiar compass term system. This necessity was fully realized by the Northmen who for the first time tackled the wide spaces of the North Atlantic, a long time before the "loadstone" was discovered, the magnet stone with the property of showing due north, when suspended in the air or floating on a cork in water. It later developed into the infinitely more refined compass, which in turn brought about the establishment of more and more exact terms of direction to be used when landmarks and other terrestrial frames of reference were lacking, such as on the open sea or in the desert. The Norsemen, who certainly managed to get around even before the magnetic *leidarstein* was known in Northern lands, became expert navigators only after they had introduced this invaluable instrument for finding due north in the starless nights of the North Sea.

We shall see that the terms of the cardinal (compass) directions are very rarely used in my dialect, except for the names and directions of the winds. Instead, local topographical frames of references are used. I have found that in Sunnmøre three more or less deviating directional term systems are employed at present. For these I have chosen the following operational classification: (1) the "wider" fjord and valley system, (2) the "narrower" fjord and valley system, and (3) the island system. In addition, we have (4) the sea system, based on the compass terms and therefore of only minor interest in this connection. These systems certainly overlap in many respects, but they clearly deviate in others. I am there going to treat the two first, the "wider" and "narrower" fjord and valley systems, in some detail.

Before I proceed to state the inventory of the directional term system, it seems advisable to give a few general remarks about the actual use of the various terms in combination with prepositions and other more or less predictable syntactical elements.

The Syvde dialect directional terms indicate direction to a place, from a place, and what one may call direction at a place.¹ The terms for directions *to a place* are made up of the directional terms proper (D) plus preposition (P) plus the name of the place (N), whether the latter be general or more specific (e.g. *ut i gardane* vs. *ut i Lid*). Thus, one may term

---

¹ Compare the similar terms (*Place to which, — from which, — at which*) in G. T. Flom, *The Morphology of the Dialect of Aurland (in Sogn, Norway)* (Urbana, 1944), p. 88.

the typical to-place constellation DPN. Examples are: *upp i markja, ned til sjønå, burt i Vikja, fram i dalen*. The terms indicating the direction away from a place are made up of the directive terms proper (sometimes with minor changes) with a suffix *-a* plus noun (=D-a N): *uppa* (or *ova*) *markjene, nada* (or *neda*) *sjønå, burta Vikjene, frama Dala*. The terms for direction at a place are basically similar to those indicating direction to a place, but the nouns occur more regularly with a dative suffix: *upp i markjene, ned med sjønå, burt i Vikjene, fram i dala*.

One may also use the terms in the sense of direction without a specific goal, that is, in the sense of a general direction one way or another. Such terms are composed of the terms proper plus one of the three adverbs *igjønå* 'through, along', *over*, *etter*: *upp igjønå, nada igjønå, upp etter, upp over*. Obviously, only the terms proper are of real interest here, but this bit of information may help facilitate the reader's understanding of the examples given.

It may be noted here that the great elaboration of directional specifications in the Syvde dialect is related to the obligatory status of the terms of direction within a considerable number of every-day frames. A few examples only can be given here: In answer to a question such as *Kvar du hev vore?* 'Where have you been?' a directional term is normally obligatory, especially if local or intimately known place specifications or place names are used in the answer. If one, e.g., wants to say "I have been to the Klas Farm" (*Klasgarden*), the relative topographical position of the speaker will make one of the directional terms used in the following statements obligatory: *Eg hev vore ut i Klasgarda,¹ -inn i Klasgarda, -upp i Klasgarda, -ned i Klasgarda, -burt i Klasgarda*. On the other hand, it is quite natural to say *Han tjente i Klasgarda*, cf. Ivar Aasen's well-known poem introduced by the phrase *I Pegara tent' e ett laangtrøitt Aar ...*² Still, *Han tjente ut i Klasgarda*, with the term *ut* added, is equally "correct", and one can only say that the terms of direction are usually obligatory in some utterances but not in others. The reasons for this seem to be very difficult to find and will not be discussed here, since we are more interested in the *system* of the terms of direction as such than in stating in which types of utterances the terms are to be considered obligatory or not.

¹ The farm name *Klasgarden* exists, and here and in the following only actually occurring examples of terms of direction usage are given. Because of the location of this farm, a statement such as, for example, *Eg hev vore fram i Klasgarda* is impossible.

² Ivar Aasen, *Dikting* (Oslo, 1946), p. 20.

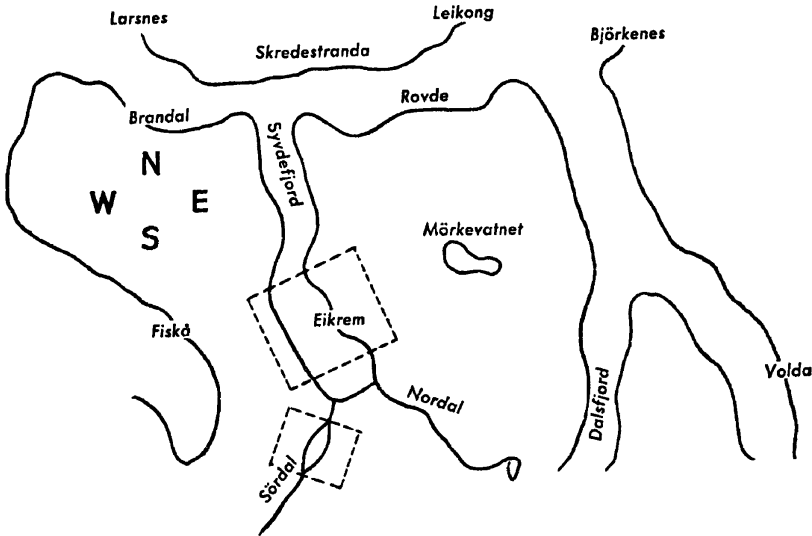

Fig. 1. Map of the Syvde Fjord and Surrounding Districts.

For a convenient presentation of the pertinent directional terms of the “wider” system, a rough map of the Syvde Fjord and its neighboring districts is necessary (fig. 1). The “narrower” fjord system may then be illustrated by a very schematic drawing of part of the fjord region; this drawing can also be used to illustrate the valley system (fig. 2). If we assume that the speaker is at Eikrem, the directions to the various places may be expressed as follows.

To Fiskå: *syd på Fiskane, ut på Fiskane, ut og syd på Fiskane.*

To Brandal: *syd til Brandal, ut til Brandal, ut og syd til Brandal.*

To Larsnes: *ut på Larsneset.*

To Skredestranda: *ut i Skredestranda.*

To Leikong: *ut i Leikong.*

To Rovde: *nord på Rovdane, ut på Rovdane, ut og nord på Rovdane.*

To Mörkevatnet: *nord til Myrkevatna.*

To Björkeneset: *nord på Björkeneset, ut og nord på Björkeneset.*

To Dalsfjord: *inn i Dalsfjorden.*

To Volda: *inn i Volda, nord i Volda (inn og nord i Volda?).*

These examples, whose number could, of course, easily be expanded, illustrate what I have chosen to call the “wider” system and also serve to indicate some of the restrictions in usage. We see that all the terms can be

used alone, and *ut* can be used before *nord* and *syd* in term compounds. The term *inn* is apparently restricted in this respect, at least I have never heard the logically expected compounds *inn og nord*, *inn og syd*. Therefore, we may call *ut* a primary term, *nord* and *syd*, secondary terms, and leave *inn* unassigned in terms of primacy, as far as usage in the Syvde dialect is concerned. The fact that *inn* patterns very neatly with *ut* in most cases may be taken to indicate that the former should also be considered a primary term. It may be noted that Aasen lists *inn og sud* in his *Norsk Ordbog* (under *inn*), but he does not specify dialect. The terms (and compound terms) possible in the wider system are therefore: *ut*, *inn*, *nord*, *syd*, *ut og nord*, *ut og syd*, six in all. It will be noticed that *vest* and *öst* are lacking. We may compare this "wider" system of terms with that of the wind directions: *nord*, *syd*, *öst*, *vest*, *nordöst*, *nordvest*, *sydöst*, *sydvest*. Here, *nord* and *syd* are primary terms with respect to position in compounds; *öst* and *vest* are secondary. In the system of wind directions there are accordingly eight terms, i.e., two more than in the "wider" system discussed above. To the secondary status of *öst* and *vest* in the wind system and their non-occurrence in the "wider" system, may possibly be attributed the fact that valley names compounded of *öst* or *vest* plus *dal* are extremely rare in Southwestern Sunnmøre, whereas names like *Nordal* and *Sördal* (or *Symndal*) are quite frequent.

The apparently illogical and widely deviating referential meanings of the directional terms used in the "wider" system may be explained plausibly enough by reference to the modes of travel prevalent even less than fifty years ago. The roads around the Syvde Fjord were finished as late as the turn of the century; consequently, people almost always had to travel by boat if they were going some distance. If someone were to go to Fiskå, for example, he would row "out" the fjord to a certain point (*Eidså*) and proceed from there by foot in a generally western direction, i.e., out the fjord, then left. Similarly, *syd til Brandal*, *nord på Rovdane* etc. indicate that *syd* and *nord* had the general meanings left and right respectively. Thus, *ut og nord* means: out the fjord, then turn right. If the destination is located in another fjord (e.g., Volda), the primary term *ut* is abandoned (*ut og inn i Volda*, according to several native Syvdings, would sound "ridiculous"), whereas the secondary term (*nord* or *syd*) could conceivably be used after *inn*. Combinations of three terms (e.g., *ut og nord og inn i Volda*) do not occur in the Syvde dialect, as will be further illustrated below.

For the description of the "narrower" fjord and valley system, as opposed to the "wider" system, the schematic "map" represented in fig. 2

refers to the two dotted squares in fig. 1. The valley system deviates slightly from the fjord system, so that the terms for the valley system will be given in parentheses every time they differ. While the rather narrow river going through Nordal corresponds roughly to the fjord as a center of the region, more exact correspondence is obtained if we use for our purpose the dotted square for Sördal in fig. 1 as a frame of reference, where the lake Sördalsvatnet may be equated with the fjord.

		Mountain range		
		1	A	9
Slope		2	B	10
		3	C	11
Fjord/Lake		4	D	12
		5	E	13
Slope		6	F	14
		7	G	15
		8*	H	16
		Mountain range		

Fig. 2. Frames of Reference for Terms of the "Narrower" System

The letters A, B, C, ... H in the diagram above, and the figures 1, 2, 3, ... 16, serve to indicate the directions from the positions given and can be correlated with the inventory examples, the number of which could be vastly increased.¹ Only enough examples to illustrate the system are offered in this paper. The symbol (=) means that the same directional terminology is, *mutatis mutandis*, used for the valley, otherwise the corresponding valley terms are given in parentheses. The first four valley examples are given in full even though they correspond completely. Only directions *to a place* are recorded here; they are easily convertible into from-place and at-place directions and therefore need not be recorded in this short paper. The inventory for the narrower system may be recorded as follows:

- B-A, *upp i fjellet, (upp i fjellet)*
 B-C, *ned til nausta, (ned til vatna)*
 B-D, *ned på sjøen, (ned på vatnet)*
 B-E, *burt på sjøen, (burt på vatnet)*

¹ I am grateful to the following persons, who served as informants during the summer of 1953, and who have subsequently given me much helpful information through correspondence: Professor Arnold Nordal, Oslo (from Syvde), Hans Vedlog, Simon Eikrem, and Adam Nedreberg.

- B-F, *burt i Løsetfjørå* 'the Løset shore,' *burt og ned i Løsetfjørå*, (=)
 B-G, *burt på Løset*, (=)
 B-H, *burt i Løsetfjellet*, *burt og upp i Løsetfjellet*, (=)
 B-1, *ut og upp i markja*, (*heim og upp i ...*)
 B-2, *ut i gardane*, (*heim i ...*)
 B-3, *ut og ned i fjørå*, (*heim og ned i ...*)
 B-4, *ut og ned på sjøen*, (*heim og ned på ...*)
 B-5, *ut og burt på sjøen*, (*heim og burt på ...*)
 B-6, *ut og burt i Taksetfjørå*, *burt og ned i ...*, *ut og ned i ...*, (*heim og burt i, ... burt og ned i ...*, *heim og ned i ...*)
 B-7, *ut og burt på Takset*, (*heim og burt på ...*)
 B-8, *ut og burt i Taksetfjellet*, *burt og upp i ...*, *ut og upp i ...*, (*heim og burt i ...*, *burt og upp i ...*, *heim og upp i ...*)
 B-9, *inn og upp i markja*, (*fram og upp i ...*)
 B-10, *inn i gardane*, (*fram i ...*)
 B-11, *inn og ned til naustå*, (*fram og ned til ...*)
 B-12, *inn og ned på sjøen*, (*fram og ned på ...*)
 B-13, *inn og burt på sjøen*, (*fram og burt på ...*)

From B-9 to B-16 we have the same terms as from B-1 to B-8 all the way except that *inn* replaces *ut* (fjord system) and *fram* replaces *heim* (valley system).

The system remains basically the same whatever the position of the speaker. Thus, as far as the directional terms *per se* are concerned, G-6=B-3; G-H=B-A; G-16=B-9; D-2=D-1; D-5=B-5, etc. However, for the midfjord speaker position (E), *burt*, *ut og burt*, *inn og burt* may be used for directions to either side (the ABC side and the FGH side). Since place-names are normally used in connection with the directional terms proper, this marginal two-fold applicability of the terms apparently does not produce any confusion or ambiguity; e.g., *ut og burt til Klasnausta* can only refer to a direction E-3, because 3 marks the location of the boathouse (naust) of the Klas Farm. People who live at B or G are apt to use the general direction terms *hitate* 'hither again' or *hitat igjønå* 'hitherward again' for the directions E-C and D-F respectively. The term *hit* is generally used only in the sense of 'hither' and can only be compounded (as the first element) with *upp* or *ned*. If the speaker is at B, F-D=*hit igjønå*, C-B=*hit og upp igjønå*, and A-B=*hit og ned igjønå*. The logically expectable compounds *hit og inn igjønå* and *hit og ut igjønå* do not seem to occur, although I suspect they do. My informants failed to give consistent

information on this point. The valley directional terms show no recognizable deviation from the fjord terms in this respect.

The examples listed above are representative of all the possibilities, and in a sense also of the restrictions, of the "narrower" system. Their usage may be graphically illustrated by the diagram below.

1	2	3
<i>ut</i> (<i>heim</i>)	<i>burt</i>	<i>upp</i>
<i>inn</i> (<i>fram</i>)		<i>ned</i>
	<i>hit</i>	

In this system we have primary, secondary, and tertiary terms (1, 2, and 3 respectively). All the terms can occur alone, and the following combinations are possible, always with the first element to the left of the second and with *og* as a connective: 1 plus 2, 1 plus 3, and 2 plus 3. Consequently, the terms employed in the "narrower" system are, for the fjord region: *ut*, *inn*, *burt*, *hit*, *upp*, *ned*, *ut og burt*, *inn og burt*, *ut og upp*, *ut og ned*, *inn og upp*, *inn og ned*, *burt og upp*, *burt og ned*, *hit og upp*, *hit og ned*, which makes sixteen in all. The valley system has the same number of directional terms, but here, *heim* is used instead of *ut*, and *fram* instead of *inn*, as is shown by the diagram above.

We notice that only *og*-compounds of two directional terms occur in the Syvde dialect. This indicates that it is the morphemic-conceptual simplicity and not the objective-logical reference that is the decisive factor. Thus, a direction like C-8, which, by means of triple terms, could be quite accurately stated as *ut og burt og upp* from the position of the speaker, may be indicated in three ways, apparently according to what the speaker in question may consider the most useful directional information, possibly also according to habit: *ut og burt*, *ut og upp*, and *burt og upp*. This, however, is not the only way. The possibility of ambiguousness is frequently avoided if adequate frames of reference be found, for instance, by using a house or another named or nameable point as a departural position, i.e., a referential shift from the speaker's position to some more distant known and named position. If the speaker wants to express with maximum explicitness the direction C-8, he may, for example, choose a house located at * as a frame of reference and say: *ut og upp igjønå frå*

Hanshusa or *ut og ova fyr Hanshusa*. Such shift-positions of reference are generally quite easy to find.

Clearly, the directional term system of the Syvde dialect is three-dimensional and two-dimensional at the same time. The terms used to express the third dimension (*upp*, *ned*) also indicate intermediate two-dimensional directions (*ut og upp*, *inn og ned*), and in the fjord villages there are thus at any point four cardinal and four intermediate directional terms. *Syd* and *nord* are only used for directions to places outside the fjord proper, and, as we have seen, they represent the directions left and right from the "outer" end of the fjord. Beyond the fjord inward, we do not find the corresponding use of *syd* and *nord*, but it is worth noticing that this usage may once have existed. Witness the names of the two valleys, Nordal and Sördal, corresponding to the right and left side respectively of a person facing out the fjord. The tertiary terms *upp* and *ned* are used on the sloping sides of the fjord and the valley.

The directions along the rivers and fjords in Sunnmøre are thus to be regarded as primary, but when one leaves the fjord, one does not thereby lose the frame of reference for the *ut/inn* terms. These terms are used as far out in the ocean as the coast or island mountains are visible, and even farther. Indeed, the oldtime West-Norwegian navigation experts, the Vikings and the settlers of Iceland, projected their terms of direction and used them also in Iceland, although with references that were even more distorted than they are on the coast of Norway today. As a good example of such distortion, one may cite the directional terms used on the southern coast of Snæfellsnes in Western Iceland: the opposition is *sudr:út*, but *sudr* really corresponds to the compass direction east, whereas *út* has the direction west.¹

When one leaves the Syvde Fjord, the terms *nord* and *syd* usually take the places of *burt*, *hit*, *upp*, *ned*, whereas *ut* and *inn* remain. This is the general island system. How this system works in the island fjords, where some measure of confusion would seem unavoidable, I have not been able to ascertain.

As we have seen, the by far most important directions in the system are the ones represented by *ut* and *inn*. Thus *ut* is used for indicating directions to the fishing banks far off the coast: *ut på Eggja*, *ut på Tampen*. For places situated at still greater distance no direction terms are normally used: *til England*, *til Torshavn* (city on the Faroe Islands), *til Afrika*. However, one may still hear people say *ut til Island*. This is presumably a remnant of the old "colonial" usage.

¹ Einarsson, "Terms of Direction in Modern Icelandic" (fn. 1, p. 2 above), p. 43.

For the direction back from the fishing banks, etc., one normally uses no directional terms at all, but rather *til Alesund*, *heimatte*. In the latter term, *heim* 'back home' does not refer to any direction, as it does in the valley system, where it means 'down the valley'. One may also use the compass direction *öst* for the way back to the coast of Norway. For directions on the open sea, without reference to home or country, the compass terms *nord*, *syd*, *vest*, *öst*, with all the intermediates possible, are regularly used.

The meaning of the direction *nord* as it is used by the Syvde dialect speakers, varies from east through northeast to north, but, as has already been mentioned, the term *nord* really only means a turn to the right at the end of the fjord. It cannot be used in order to tell someone how to reach a place hitherto generally unknown to him. In such a case, the words of guidance offered, if spoken by someone in Syvde, usually run somewhat like this: "If you want to go to [name of the place], you turn north at the end of the fjord and sail north along the land until you see a red house with two chimneys on a farm that reaches higher up the mountainside than the others. Then you are at the mouth of the next fjord. You now sail away from land, keeping the boathouse of the farm I mentioned directly under the house with the two chimneys until you see the church of [name of the place] to your right."

This type of information illustrates the old way of coast navigation, which is still used, also by pilots and other sophisticated navigators. However, coastal waters are dangerous and tricky. The tidal currents are often unpredictable, so that on many occasions skippers and pilots have to sail by hearing,¹ with only occasional direct visual observation. Therefore, we may say that the complex terms of direction are only really meaningful in the home district, with thousands of things that serve as frames of reference. On the foggy North Sea nothing but the compass can serve as a dependable guide.

The system which I have attempted to describe above is rapidly losing ground, and one may expect it to become extinct in a few decades. At Vik, a little town at the "inner" end of the Syvde Fjord, with many inhabitants from various parts of Norway, "city usage" has to a large extent taken the place of the older system. Instead of *Han er ut med honom Gjerde-Ole* 'he is visiting Ole Gjerde', one now often hears *Han er med* (even *hos*) *Gjerdnes*. Evidently, few of the dialectal terms are felt by

---

¹ An excellent description of such sailing by hearing is furnished by Hans Geitvik in his *Bondeliv på Sunnmøre* (Volda, 1926), p. 58.

the speakers to be "literary" enough even for letter style; only in Hans Brekke's *Bygdesoga for Syvde Herad*¹ does one find numerous examples of the terms of direction in their dialectal usage. Some phrases gathered from this book will be given here. It may be interesting to note that Hans Brekke's home at Syvde could be located with some degree of certainty even if we had only the use of terms of direction in his book as evidence. Examples from *Bygdesoga* (figures in parentheses refer to pages, italics mine): "I Rövsdalen, *bortanfor* Buholm og *ovanfor* Nystøylen, er det ei skrede ..." (31). Here, Brekke is writing as if he were looking at the *skrede* from the end of the road to Buholm; if he used the other side of the valley as reference, the use of *bortanfor* would not fit the situation. "Ein dag kom kona *fram* med mat til han ... kona var ikkje koma lenger *heim* enn til Leirdeplane ..." (31). The husband was working up in the valley, therefore *fram* and *heim*. "Stova vart flytt *ned* til Vik ..." (99). "Fylet vart funne *ute* i Skredestranda ..." (189); cf. the map above (fig. 1). "Husa vart sette opp att eit stykke lenger *ute og nede* på böen ..." (190). *Ute og nede* is standard *Landsmål* for the compound term *ut og ned* as used in this description. The point of reference is here the site of the old location of the farm houses, not that of the speaker (writer). "Ei dotter låg i ein geitefjøs eit stykke *heimanfor* hine husa ..." (196). The reference is here obviously to a valley (Gryddalen).

I hope that this short paper, which grew out of a larger study of the Syvde dialect that is yet to be completed, has at least indicated some of the advantages of studying various aspects of a language as subsystems or more or less closed word fields. These advantages would obtain whether our purpose be diachronic or, as here, predominantly synchronic description. It is regrettable that the fascinating field of directional terms has not enticed more investigators, particularly because important data are, for various reasons, now in the process of disappearing from the dialects, especially in the larger industrial centers.

¹ Syvdsbotn, 1945. Hans Brekke was a life-long inhabitant of Syvde and had only grade school education, which explains in part his consistent use of the terms of direction in an otherwise literary style of *Landsmål*.

JÖRAN SAHLGREN

Ordlängdsbalans.

I tidskriften Arkiv för nordisk filologi band 71 har Erik Neuman meddelat en uppsats med den träffande titeln »Missförstådda ljudförändringar». Att han missförstått min utredning i »Ordlängdsbalansen i svenskan» (Namn och bygd 1930) måste bero på att jag uttryckt mig i för otydliga och knappa ordalag och att jag förutsatt större kunskaper hos läsaren, än jag haft rätt att begära.

Det språkliga fenomen, som jag kallar ordlängdsbalans, har uppmärksamrats bl.a. av Eduard Sievers, Esaias Tegnér, Axel Kock och Karl Luick. I Grundzüge der Phonetik (5:e uppl. 1901, s. 264 f.) skriver Sievers: »Vor Allem aber regelt sich die Silbendauer zu einem grossen Theile nach der Silbenzahl der Sprechakte, denen die betreffenden Silben angehören. Sprechakte, die an äusserem Umfang, d.h. eben an Silbenzahl, nicht zu verschieden sind, werden gern mit gleicher oder doch annähernd gleicher Dauer gesprochen, vgl. etwa Sprechakte wie *heil*, | *heilig*, | *heilige*, | *heiligere* | u.s.w. Dann entfällt aber auf jede Einzelsilbe eines aus weniger Silben bestehenden Sprechakts ein grösseres Stück Zeit als auf die Einzelsilben eines Taktes von mehr Silben. Aber auch selbst da, wo Gleichheit der Dauer der Sprechakte nicht erreicht wird, herrscht doch stets die Neigung, vielsilbige Takte schneller, solche von weniger Silben langsamer zu sprechen, d.h. eben die Silbendauer nach der Taktform zu modificiren.»

I »Undersökningar i svensk språkhistoria», s. 67 f. skriver Axel Kock bl.a.: »Språket har tendens att uttala ett långt, fullt akcentueradt ord i hastigare tempo än ett kort, fullt akcentueradt ord, tydligen beroende därpå att, då ett ord merendels uttrycker ett begrepp, man sträfvar efter, att utsägandet af de olika begreppen (hvilka ofta dessutom kunna vara sinsemellan sidoordnade och likartade) icke skall upptaga en alltför olika tidslängd.»

Detta Kocks yttrande har jag bl.a. återgivit i min uppsats. Neuman

finner tydligen Kocks synpunkter vara av obetydligt intresse, att döma av hans beteckning av mitt Kock-citat som »vidlyftigt». Neuman försöker reducera Kocks iakttagelser till att blott röra sådana övergångar som *Supermannaland* > *Sörmland* och *Vikingaker* > *Vingåker*. Hans sätt att redogöra för mina tankegångar är på flera ställen högst egendomligt färgat. Den som vill lära känna mina meningar, måste jag tyvärr hänvisa till min egen uppsats.

Neumans reflektioner karakteriseras rätt väl av följande passus (s. 190):

»Sahlgren anser ju, att ordlängdsbalansen varit 'en strävan, som reglerar ordens kvantitetsförhållanden', men man måste då säga, att den förvisso varit en mycket nyckfull strävan, eftersom den av *Riseberga* (som enligt S. överskridit den vanliga ordlängden) först gjort *Riseberga* med kort vokal men sedan *Rēseberga*, på nytt med lång vokal.» Detta resonemang är helt hämtat ur Neumans tankeverkstad. Det genuina uttalet är nämligen numera *ǣsbar̄ə* med kort *e*. I 1539 års jordebok skrives namnet *Reseberga*.

I ett par fall ger jag Neuman obetingat rätt. Sid. 191, not 5 påpekar han ett fatalt tryckfel, som jag gjort mig skyldig till. För en form av det norska namnet *Tanum* har jag som härkomsttid uppgivit »omkr. 1585». Det rätta är »omkr. 1595».

Likaså vill jag bestyrka riktigheten av hans uppgift, att han »aldrig vetenskapligt sysslat med ortnamn».

Detta gäller även hans senaste skrift. Han utgår från att ljudutvecklingen i namnen *Tunhem*, *Tanum* etc. beror på att *Tunheim* som »upp-takt» i sådana förbindelser som *Tunheims sokn* eller *Tunheims kirkia* stått i »trycksvag» ställning. Att det finns något som heter starkt bitryck och svagt bitryck, nämner han inte. Han nämner ej heller, att sockennamnen oftast stå i utsagt eller underförstått motsatsförhållande till varandra, t.ex. »Han är antingen från Kvistbro eller Edsberg». »Han är barnfödd i Tångeråsa.» »Jag skall flytta till Hardemo socken.»

Som ex. på »trycksvag» användning av sockennamnet *Tanum* i Bærums hd (NG 2, s. 136) citerar Neuman 9 språkprov, där ortnamnet står i förbindelse med *sokn* eller *kirkiusokn*¹. Låt oss se närmare på de sju äldsta.

j iord þæiri sæm Gata hæittir j Tuneims kirkiu sokn ... j Akars kirkiu sokn 1324 DN 2, s. 131 or.

¹ Han klagar i en not över att jag redovisat dessa belägg med enbart »*Tuneims* (gen.)».

j vestestagardenom j Jongre er liggber j Tunæimns kirkiu sokn 1348 DN 4, s. 261 or.

badæ gardænæ er liggicæ j Tuneims sokn i Berghæims herade ... er ligger j Askæ sokn 1358 DN 4, s. 308 or.

ok liggær i Tunæims sokn j vestra Berghæimi 1359 DN 4, s. 314 or.

j væstra Bærg hæimi j Tunæims sokn ... j æystra Bærgheimi er ligher j Haslæimsoghn 1365 DN 4, s. 345 or.

j æfste gardenom j Bolghæsetre er liggber j Tunæims sokn j vestre Berg hæimi 1374 DN 5, s. 206 or.

liggia þessar jærdr allar j Tunæims sokn j Bærgheims herade 1389 DN 4, s. 422 or.

Jag tillåter mig fråga: finns det verkligen någon utom Neuman, som tror, att sockennamnen i dessa exempel vid uppläsandet stått i trycksvag ställning?

Ändå värre blir det då han skall bedöma intensitetsaksenten i en del norska gårdnamn. I följande språkprov: *i Thoneim øfsthe gardhen 1484, a Tonem j Lagerdall a Vestfollen 1534, paa Thoneym y Suaruestad soghen i Laffuirdal a Vestfollen 1546* står enligt Neuman gårdnamnet *Tanum*¹ »i trycksvag ställning». Skulle dylika metoder användas av ortnamnsforskare, skulle deras vetenskap snart råka i vanrykte. För mig står det klart, att *Ton-* i dessa språkprov haft starkt tryck.

Dessa exempel torde förslå för att visa halten av Neumans resonemang-er. Hans funderingar om en aksentuering *Husaby* med huvudtryck på slutleden äro så svagt funderade att de knappast behöva någon gensaga.

Jag inskränker mig till att kommentera Neumans utläggningar rörande exemplet *Hosbo sokn 1419 SDns 3, s. 436*. Han skriver s. 201:

»Formen är av stort intresse ty den visar tydligt, att i den trycksvaga upptakten² *Husaby* i ordfogningen *Husaby sókn* den obetonade mellanvokalen *a* synkoperats och de övriga trycksvaga vokalerna förkortats och övergått *u > ø* och *y > æ*, vilket senare av en tanklös eller om den ursprungliga formen okunnig² skrivare lika väl kunnat återgivas med *o* som med *y*. Att *y* i *husaby* ej haft huvudtryck, framgår också av *SDns III, s. 541, Söderköping 1420 2/2; i Husabo sokn.*»

Formen förekommer i följande ej av Neuman anmärkta sammanhang: *»wan æghodeel i Waldungæstadhun i Hosbo sokn i Østkinda hæradhe i Østergötlande liggjande mellan wika.»*

Hur Neuman kan påstå att *Hosbo* här står i trycksvag upptakt, förstår jag inte. Den noggranna lokaliseringen kräver starktryck för

¹ I Svarstad sn, Lardal hd, NG 6, s. 369.

² Spärrat av J.S.

alla ortnamnen. I varje fall om man räknar med tänkande människors uttal.

Märkligt är, att Neuman ej har kännedom om det utbredda bruket av inbyggarbeteckningen *-boar*, för vilket Elias Wessén i NoB 1932, s. 85 ff. givit en detaljerad redogörelse. Wessén skriver sid. 86: »Till namn på *-by* 'bosättning; by' svara regelbundet inbyggarbeteckningar på *-boar*.» Dessa uppträda särskilt ofta i sockennamn. Wessén ger en mängd exempel bl.a. *Akirbo sockn* efter byn *Åkerby* i Uppland, *Dalbo sockn* efter *Dalby* (Uppl.), *Ekbo sockn* efter *Ekby* (Östergötl.), *Enebo sockn* efter *Eneby* (Östergötl.), *Hammarbo sockn* efter *Hammarby* (Södermanl.). Det är alldeles säkert att *-bo-* i *Hosbo sockn* är en form av inbyggarbeteckningen *-boar* och ej, som Neuman tror, uttalsform av *-by*. Detsamma gäller den andra av Neuman framdragna formen *Husabo sockn* 1420 SDns 3, s. 541.

För att visa hur osannolika hans båda hypoteser (:*Husabo* trycksvagt, *-bo* utvecklade av trycksvagt *-by*) äro, återger jag en bit av brevet ifråga. Där läses bl.a. »liggiandis i Østkynda hærådhe i Stenbo sockn ok i Husabo sockn ... i Kotbo sockn i Biærchakinda hærådhe; item i Silwastathorp vj thyn i Abo sockn i Lysingx hærådhe.»

Det är uppenbart, att formerna *Stenbo sockn*, *Kotbo sockn* och *Abo sockn* ej stå i trycksvag ställning och att senare ledernas *o* ej är tecken för ett grumligt *e*-ljud. *Abo sockn* heter nu *Stora Åby socken*, och den är uppkallad efter byn *Åby*, jfr t.ex. *ii aby een halfuan attung jord j abo sockn i lyusingx hærådhe*.¹ Om formerna *Kotbo* och *Stenbo* se vidare G. Franzén, *Vikbolandets by- och gårdnamn 1*, s. 138.

Jag övergår nu till en exemplifiering av olika fall av ordlängdsbalans.

Ordlängdsbalansen inverkar normaliserande på stavelsernas och ordens längd och tryck. Onormalt korta stavelsers och ords uttalstider förlängas, långa stavelsers och ords uttalstider förkortas och bitrycken reduceras.

Exempel på förlängda korta ord äro fornord. *pū* 'du', *sā* 'den', där den korta slutljudande vokalen förlängts.

Då genom konsonantbortfall en vokal kommit i slutljud och stavelsen härigenom förkortats har vokalen fått ersättningsförlängning i t.ex. fnord. *sā* 'såg', *mā* 'må', *brā* (av *bregda*'), *fē*, *fē* 'fä'.

Förlängningar av korta vokaler efter korta stamstavelser eller förkortningar av vokaler efter långa stamstavelser ha föranlett den s.k. vokalbalansen. Som exempel fsv. *skari* 'skara', *rike* 'rike'. Den norrländska apokopen regleras av ordlängderna.

Ersättandet av gammal förbindelse kort vokal+kort konsonant med

¹ A. Nordén, *Norrköpings Medeltid*, s. 61.

nya kombinationer av antingen lång vokal+kort konsonant eller kort vokal+lång konsonant beror också på ordlängdsbalans.¹ Fsv. *bik* 'beck' blir nysv. *bēk* eller *beck*, fsv. *gor* blir nysv. *går* eller *gorr* osv.

Uddljuds förlängningen av kort vokal förorsakas enligt min tanke även av ordlängdsbalans. De stavelser, som börja på kort vokal i uddljud, ha känts som kortare än normala stavelser med uddljudande konsonant och ha därför förlängts. Som exempel må anföras nysv. *ost*, *orm*, *ok* och *åker*.

---

¹ Jfr A. Kock, Studier öfver svensk ljudlära, s. 382 ff.

Anmälan.

Gunnar Leijström, Jón Magnússon, Sven B. F. Jansson, Isländsk-svensk ordbok. Íslenzk-sænsk orðabók. Andra utvidgade upplagan. XXXIV + 424 s. Stockholm 1955. Kooperativa Förbundets Bokförlag.

Då första upplagan av G. Leijström-Jón Magnússons Isländsk-svensk ordbok utkom 1943 trodde väl ingen, att den redan efter tre år skulle vara utsåld. En andra, reviderad och utvidgad upplaga utkom 1955, nu med tre författarnamn på titelbladet; där har nämligen tillkommit Sven B. F. Janssons. I förordet kan man mellan raderna och av underskriften utläsa att det är den sistnämnde, som stått för nyutgåvan av den värdefulla boken.

Jag ämnar här icke göra någon jämförelse mellan de båda versionerna utan vill bara göra en del påpekanden, som kanske kan vara till någon nytta vid utarbetandet av den tredje upplaga, som alla Islandsvänner måste tillönska boken.

Efter anvisningar för ordbokens begagnande och förklaring av förkortningar ges »Några regler för nutida isländskt uttal». Boken är ju en populär handbok och man får icke begära fina fonetiska distinktioner, sådana vore väl snarast en belastning. I vissa avseenden skulle jag dock önska lyckligare formuleringar.

Det säges, att *e* uttalas som »ett mellanljud mellan [svenskt] *e* och *ä*». Om *i* och *y* heter det däremot att de uttalas »nästan som *e* i sv. *leva*». Enligt min erfarenhet uttalas *e* ej sällan som *ɪ*alf. *æ* (jfr också Buergel Goodwin i SvLm 1908 passim). Uttalslatituden är stor också hos isländskt *i*, *y*, men skall man generalisera kommer man enligt vad jag tror närmast med att säga att det uttalas som ett mellanljud mellan svenskt *i* och *e*, dvs. framtungan är icke i så palatalt läge som vid långt sv. *i*, men icke heller så sänkt mot nedre framtänderna som vid *e* (Buergel Goodwin transkriberar a.a. s. 79 ff. regelbundet *ɪ*, *ɨ*). I vissa ord och hos vissa personer stå isl. *i*, *y* nära sv. *i*, i andra fall komma de närmare *e*; det senare räknas ofta obildat. Särskilt som korta ha de ofta ett ljudvärde mycket likt det hos sv. kort *i*. Man får veta att *g*, *k* uttalas muljerade före vissa vokaler, bl. a. *y*. Den som med ledning av denna och ovan behandlade uppgifter uttalar namnet på nationalrätten *skyr* som *skier* löper stor risk att inte bli förstådd.

Ordbokens uppgift att *u* uttalas nästan som *ö* i sv. *snö* förefaller mig

— om inte annat — opedagogisk. Intet »riksspråkligt» svenskt ljud motsvarar väl helt det isländska *u*, men ung. lika nära som *ö* i *snö* kommer väl svenskt *u* i t. ex. *surra*. Isl. *u* kan väl generellt karakteriseras som ett mellanljud mellan detta svenska *u* och sv. *ö*. Som obetonat i t. ex. *hattur* är det — enligt mitt öra — svårt att skilja från *u* i sv. *masur*. Jfr f. ö. S. Einarsson Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache s. 20.

Diftongen *æ* anges ha samma ljudvärde som sv. *ai*. Ofta är förra komponenten enl. mitt öra ett öppet *ä*, ung. Imalf. a. Särskilt tycks mig detta vara fallet efter *g* och *k*, i t. ex. *gær, gæs, ágætt, kærlega* (betr. en i de båda sistnämnda orden förekommande monoftongisering jfr nedan).

Som kort synes diftongen *á* stundom få en första komponent nära *á*, t. ex. i ortnamnet *Bárdardalur*. I detta sammanhang kan också påpekas att korta diftonger ha en stark tendens att kontraheras. *Bárdardalur* kan alltså uttalas ej olikt ett *Bordardalur* liksom *þeirra* vanligen uttalas *þerra*, och *ætla* blir *atla* (Buergel Goodwin har a.a. s. 112 givit flera exempel på företeelsen; jfr Einarsson a.a. s. 21, Kress Die Laute des modernen isländischen 52 ff.)

Om *á* uppger ordboken att det uttalas som *au*, dvs. som sv. *au*. Rätt hade väl varit: som sv. *ao*. På liknande sätt förhåller det sig med *ó*; det uttalas enl. ordboken »som [sv.] *ou* (d.v.s. o + efterslag av u)». Uttalet är ju i själva verket *do*.

Om *hl, hr* och *hn* heter det, att de »uttalas *h* + tonlöst *l, r, n*». Ätminstone beträffande *hn* är uppgiften, så vitt jag förstår, klart oriktig. Lutströmmen går hela tiden mer eller mindre fullständigt genom näsan och något *h* artikuleras inte. Ljudet är närmast ett tonlöst *n* (Imalf. *n*), kanske med särskilt starkt markerad nasal utandning. (Även *hl, hr* torde oftast sakna *h*-förslag och uttalas då som tonlösa *l, r*; jfr f. ö. Buergel Goodwin a.a. s. 98 o. passim, Kress a.a. 168 f.).

Om *gg* i t. ex. *vegg* får man veta, att ljudet är tonlöst. Om *bb* och *dd* ges däremot icke motsvarande upplysning. I t. ex. orden *pabbi* och *labba* uttalas ju *bb* mycket likt ett svenskt *pp*, ehuru det avviker ifråga om aspirationen. De isländska klusilernas uttal är ju över huvud ett omstritt och intrikat problem (se t.ex. Einarsson a.a. 33 ff.), som man självklart ej kunnat gå in på. I en bok som vänder sig till en bredare publik, torde det vara motiverat med en upplysning att *b, d, g* i vissa närmare angivna ställningar uttalas »ungefär» som sv. *p, t, k*. Detsamma gäller mutatis mutandis för *ll, nn, rl, rn*. Ordboken uppger, att *nn* uttalas *ddn* efter accentuerad [=med accenttecken utmärkt] vokal och diftong samt att *rl, rn* uttalas *ddl, ddn*. Intet säges om tonlöshet, vilket däremot påpekas ifråga om *ddl* för *ll*. Orden *bill, einn, barn* ge ju för ett svenskt genomsnittsöra vanligen intryck av att uttalas ungefär *bitl, eittn, ba(r)ttn*. En upplysning om detta förhållande torde ge den vanlige läsaren större möjligheter att bilda sig en något så när riktig föreställning om uttalet än ordbokens anvisningar. (Själva klusilen i *einn* är enl. Kress a.a. densamma som i *vatn*; jfr Einarsson Icelandic s. 18).

Kanske hade det varit motiverat att påpeka att isl. *s* regelbundet får en alveolar färgning, det närmar sig något sv. sje-ljud i *fors*.

Vad som skall medtagas och icke medtagas i en ordbok av dennas begränsade omfång är naturligtvis ett mycket besvärligt problem, och när jag härnedan kommer med några påpekanden rörande ordförrådet äro dessa i allmänhet inte att betrakta som anmärkningar utan som önskemål till benäget övervägande vid arbete på en ny upplaga. Säkerligen kunna författarna själva med sin ojämförligt mycket större kunskap om det isländska ordförrådet mångdubbla listan. — På flera punkter nedan har fil. lic. Gun Widmark bidragit med material.

Ábyrgð anges betyda »ansvar, borgen, försäkring». Medtagen är alltså icke den moderna betydelsen »rekommendering» (av brev), t. ex. i *kaupa ábyrgð á bréfum*.

Aðeins brukas i talspråk ofta i betydelsen »bara litet grann, en aning».

Adhafast kan betyda »uträtta» t. ex. *þeir gátu ekkert adhafzt*.

Adild översattes »att vara part i mål». Det kan också betyda »medlemskap», t. ex. *Skjalid, sem svipti Júgoslavíu adild að Kominform* (Morgunblaðið 1956 nr 144). I enlighet därmed kan *adili* betyda »medlem», t. ex. *Að Íslendingar hefðu gerzt adilar að Atlanhafsbandalaginu* (Därs.)

Afgreiða återges med »expediera». Det kan också betyda »framlägga» (t. ex. en budget).

Andstyggð betyder förutom ordbokens »avsky» även »något avskyvärt» (så även hos Blöndal), t. ex. *Svei þér, andstyggðin* hos Jón Thoroddsen.

Atök betyder icke bara »slagsmål» utan också »strid, kamp i allmänhet».

Bleikur »skär».

Blessaður har ju i nutida isländskt vardagsspråk en mycket rik användning även utanför hälsningsformlernas område, det uttrycker ömhet, otålighet, hänfullhet, krav på lydnad osv., t. ex. *Blessaður karlinn* »stackars karl» eller »den sympatiske karln», *tak þú hann blessaður* »ja, ta den då».

Blettur »gräsmatta på en tomt».

Brautskrá användes i bet. »utskriva».

Dragast »dröja».

Eiturlyf brukas om diverse gifter, bl. a. narkotika.

Enda, konj., torde ha en något vidare betydelsesfär än den i ordboken angivna (: »under förutsättning att, försåvitt; också»). Det betyder sålunda bl. a. »ju (också)», ja kanske det även kan återges med »för, då ju, ty», t. ex. *þessi áætlun nauð strax í byrjun mikilla vinselda, enda kemur mörgum vel að geta notað nóttina til ferðalags* (det gäller nattliga bussförbindelser Reykjavík-Akureyri) (Tíminn 1956 nr 168). En annan nyans förekommer i ett exempel som *Sér sé nú tekinn a glapnast sýn, segir hún, enda muni fáir trúnað á leggja, þó hún segði að eitthvað bæri fyrir hana* (Thoroddsen Maður og kona). Här återges det kanske bäst med »och».

Einasti återges i ordboken med »enaste» i st. f. »enda».

Endasteypa »vända upp och ned på».

Eyðileggja »förstöra».

Feginshendi »med uppräcka händer».

Fífill »maskros» m. m., användes ofta i det bildliga uttrycket *mega muna sinn fífil feðri* »ha sett bättre dagar, få det värre, gå nedåt» o. d.,

t. ex. *Segja má. að síðan hafi biskupsdómur á Íslandi mátt muna sinn fífil fegri.*

Flaka användes i fraser som *Svipjóð var flakandi í sárum eftir þessa löngu styrjöld* »Sverige hade gapande sår efter detta långa krig».

Flæktur, particip av *flækja*, betyder bl. a. »inblandad» (t. ex. i en kriminalaffär).

Fylgilag är dels »sällskap» o. d., dels »kärleksförhållande», t. ex. *Að hann hafi tælt 15 ára stúlka til fylgilags við sig* (Tíminn 1956 nr 160).

Fyrirvari förekommer i fraser som *Panta sæti með nægum fyrirvara* »beställa plats i god tid».

Fyrst anges vara konj. med bet. »eftersom». Här kunde kanske också angivits att det även är adverb och då betyder »först», t. ex. *Fyrst stóðu að þeim samtök bænda, síðan tóku landsþing að veita fé til þeirra.*

Færi betyder också »vägslag, före».

Under *glöggur* kunde kanske meddelats att det kan kompareras *gleggri, gleggstur*.

Grjúpan är en av de provinsiella synonymerna för »rökt korv». Det förekommer i Borgarfirði. På Sörlandet användes *bjúga* (i ordboken med den för vida översättningen »korv»), på Nordlandet *sperðill* (upptaget i ordboken).

Hallalaus kan brukas om budget i bet. »balanserad».

Handtaka »arrestering», t. ex. *Miklar handtökur fóru nú fram.*

Gera heyrumkunnugt (el. ibland *heyrum kunnugt*) förekommer i bet. »kungöra».

Hnippa í »stöta till».

Hræra uppges i ordboken bara betyda »röra», *hræringur* dessutom »blandning av skyr och havresoppa». *Skyrhræra* och *skyrhræringur* skulle däremot betyda »skyr sammanrört med havregröt». Enligt min erfarenhet är det vanligaste namnet för blandningen av skyr och havregrynsgröt *hræra* och *hræringur*; båda orden användas promiscue i denna betydelse. Se också Blöndal.

Iðnfræðingur användes stundom om ingenjör, särskilt »icke högskoleutbildad ingenjör» i motsats till *verkfræðingur*.

Indæll. Här kunde kanske också medtas övers. »förtjusande».

Kannast við »känna till».

Klaki »tjäle».

Klettabelti översattes knappast bäst med bara »klippvägg». Det betecknar ett långsträckt, bandliknande, tvärbrant klipparti i en bergssida, ofta upptill och nedtill begränsat av jord- eller gruspartier (med växtlighet); företeelsen är densamma som på Färöarna kallas *hamar*.

Kryfja til mergjar är ett vanligt uttryck för »skärskåda noggrant».

Kynþokki det isländska ordet för »sex».

Allt í lagi stående uttryck för att beteckna att allt är som det skall. Det kan t. ex. motsvara ett sv. »Ingen orsak» som svar på en ursäkt.

Leggjast á eitt betyder förutom »förena sig, sluta sig tillsammans» också »samverka».

Leiðabók är namn på den officiella kommunikationstabellen för de isländska busslinjerna.

Lófatak översattes med »handuppräkning», tydligen efter Blöndals »Haandsoprækning». Ordet är insatt i denna andra upplaga. Emellertid är Blöndals uppgift av allt att döma alldeles felaktig. (Han har också i någon mån bätrat på den genom att i tillägget s. 1038 skriva: »tilf[øj] 2. Haandtryk, Haandslag. — 3.=lófaklapp»). Ordet betyder nu på Island ung. »applåder, handklappning». Blöndals översättning härstammar säkerligen från Fritzer, hos vilken man finner *lófatak* översatt med 1) Haandslag. 2) Haandoprækning. Denna senare betydelseuppgift är med all sannolikhet felaktig även den (se härom Halldór Halldórsson i *Tíminn* 1956, 18 nov. s. 4). En felaktighet har här sålunda traderats från Fritzer via Blöndal till Isl.-sv. ordbok. I själva verket är det befogat att iakttaga en viss försiktighet vid bruket av Blöndal; där finns åtskilligt gods med som knappast hör med i en ordbok över isländskt nutidsspråk.

Mistak »missgrepp, misstag» torde böra ersättas med *Mistö*k. Ordet användes väl knappast annat än i pluralis.

Mý — liksom f. ö. *fluga* — betyder på Island icke »mygga» i svensk bemärkelse, eftersom myggor inte finns på ön. Islands *mý* äro nära besläktade med de djur som på svenska kallas *knott*; arten är dock amerikansk (*Simulium vitatum*).

Nefnilega är mycket vanligt — åtminstone i talspråk — i uttrycket *það er nefnilega það* »just det, ja visst ja, ja så på det viset». Det har sålunda här samma betydelse som *einmitt*. .

Niðurröðun betyder också »fördelning» i sammanhang som *niðurröðun starfa í stjórninni*.

Ofn kan också betyda »värmeelement»; jfr *miðstöðvarofn* med samma betydelse.

Raforkuver är ett mycket vanligt ord för »elektriskt kraftverk». På det enkla ordet *ver* upptas endast betydelsena »hav, fiskläge, häckningsplats för fåglar».

Rismál återges med »den tid man brukar stiga upp (kl. 6)». Uppgiften om klockslaget återgår väl på Blöndal; den är avgjort föråldrad. På landet är det vanligt att stiga upp framemot 8. I städerna börja arbetarna sin dag kl. $\frac{1}{2}$ 8, och de stiga knappast upp $1\frac{1}{2}$ timme dessförinnan.

I aðra röndina »på samma gång».

Segulband »magnetofonband».

Skapsmunir kan också betyda »sinnen», t. ex. *Komst ólya ú skapsmunina* »det blev jäsning i sinnena» (*Tíminn* 1956 nr 142).

Subblegur betyder ofta »smutsig och ovärdad».

Svei þér »tvi dig».

Tágrönn adj. fem. »vidjesmal» (om kvinna).

Takk fyrir mig användes ofta i bet. »tack för maten».

Tískusýningarstúlka »mannekäng».

Torkennilegur betyder ej bara »oigenkämlig» utan också »vanställd, avtård».

Tugþúsundir »tiotalstusen».

Undanfarid användes i fråga om den närmast förflutna tiden i fraser som *Leirböðin í Hveragerði sem Hveragerðishreppur hefir rekið undanfarid*, dvs. »de senaste åren».

Vanta kunde kanske exemplifieras med en fras som *Klukkuna vantar 15 mínútur í fimm l. dyl.*

Hins vegar anv. ofta i bet. »emellertid, men», t. ex. *Hins vegar hvarflaði það varla að raunsæismönnum að vinna Finnland aftur.* Det kan också förekomma i sammanhang där det kanske bäst återges med sv. »fastän (istället)», »medan tvärtom», t. ex. *Hollendingar urðu þó að viðurkenna að stúlkunni [som satte ned markeringsflaggorna felaktigt] hefði orðið á 'mistök', en hins vegar mátti vel greina, að hún ætlaði að tryggja hin illa fengna sigur betur* (Tíminn 1956 nr 168).

Velta kunde måhända belysts med något exempel av typen *Veltur á miklu fyrir þjóðina, að* »det betyder mycket för folket, att».

Víðar »på (många) andra ställen».

Vissulega betyder icke »visserligen».

Yfirráð kan betyda »överlägsenhet».

E-ð stendur í þófi behöver icke bara syfta på resultatlösa diskussioner, det kan användas i diverse sammanhang där man inte kommer någon vart trots framstötter.

Beträffande de geografiska namnen i bokens slut kan kanske påpekas att Skåne på isländska ej bara heter *Skáney* utan även *Skánn*.

Jag övergår nu till några specialområden inom ordförrådet. Av iakttagelser rörande havets och fiskets terminologi vill jag nämna:

Bræðsla betecknar den på Island mycket välkända process genom vilken man framställer sillolja och som ger en rest använd vid fiskmjölsberedning. Av sillfångsterna går vanl. en del till saltning, en del till frysning och en del i *bræðslu*.

Bræla är ytterst vanligt i rapporterna om sillfisket och betyder »vind som åstadkommer sjögång (ev. i förening med dimma)», t. ex. *Engin veiði var í gær vegna brælu á miðunum* (Tíminn 1956 nr 168).

Mál är en mängd av 135 kg sill.

Vaða är ytterst vanligt om fisk (sill) i bet. »gå upp till ytan i stim», t. ex. *Sild sást ekki vaða í gær. Töldu sjómenn hins vegar víst, að hún mundi koma upp með kvöldinu og veiði verða góð* (Tíminn 1956 nr 142).

Här kan också nämnas att *hæð* icke bara betyder »höjd, förhöjning, backe» utan också »högtryck» och alltså är motsatsen till *lægð* »lågtryck» (medtaget i ordboken).

Bland ord ur bondens verksamhetssfär må nämnas:

Bleikur »black (om häst)».

Fara fetið »skritta långsamt».

Fetgangur »måttlig skritt».

Fordagæzlumaður l. *ásetningsmaður* »tjänsteman med uppgift att insamla uppgifter om böndernas höförråd och utfodring».

Föxóttur om häst: »röd med grå man».

Glaseygður »med färglös iris».

Gryfja »liten silo (för hö)». En stor silo kallas *turn*.

Hestur betyder inte bara »så mycket hö som en häst kan bära» utan är också ett bestämt mått: 100 kilo.

Hrúga »höstack» (mindre än *galti* o. *sæti*).

Jarpur om häst: brun, dvs. med brun hårrem och mörkare man och svans.

Kró uppges betyda »den ena hälften av ett fårhus». I fråga om äldre tid, då de små torvfårhusen voro ensamrådande kunde denna definition ha någon giltighet, ehuru den är ytterst vag. De äldre fårhusen äro ju inrättade så, att krubban, *jata*, är förenad med ena kortväggens mitt och på tre sidor omgiven av fårens utrymme, *kró*. De moderna fårhusen bestå ju av en mängd avbalkningar, *kræer*, för fåren, och dessa skiljas åt av krubbor.

Litföróttur uppges betyda »med insprängda grå hår». Det utmärkande för en häst som kallas så, är emellertid — som namnet ju också säger — att han skiftar färg under året. Han är stickelhårig (har alltså ljusa hår i den f. ö. mörkare hårremmen) och antalet ljusa hår ökas och minskas under året.

Rauður om häst: »med fuxars färg» (brunröd med ljus man och svans).

Rekstur betyder även »drivning (av får till l. från fjällbete)» och »fårhjord som drives».

Saxa hey anges betyda »sammanföra hö i högar och jämna det». Vid saxning formar man till jämna fång genom att räfsa hötappar samman tapp vid tapp mot foten.

Súrhey återges med »surhö, surfoder», *vothey* med »surhö, ensilage». »Surhö» torde vara ett mycket ovanligt ord. I förbigående kan påpekas att den isländska ensileringen ännu nästan uteslutande sker utan tillsats av AIV-syra, varför *súrhey* inte är alldeles detsamma som nu avses med *surfoder*.

Sæti kanske bäst översättes med »(stor) höstack», såsom skett vid *galti*. Åtminstone i Borgarfirdi användes ordet blott om stora stackar. Under alla förhållanden är ett *sæti* större än *hrúga*; i vissa trakter motsvarar *sæti* ung. en *baggi*, dvs. en halv *hestur*.

Bland i idrottsspråket hemmanhörande ord eller uttryck som saknas i ordboken må nämnas:

Aukaspyrna »frispark».

Hornspyrna »hörna».

Vitaspyrna »straffspark».

Skidaganga »skidlöpning».

Vidbragð »start (i löpning)».

Här kan kanske också nämnas »fackord» av typen *hörkuskot* »hårt skott», *bláhorn* i fraser som *Hann skýttur með vinstra fæti í bláhorn marksins* dvs. precis i målhörnet med snudd på plankorna.

Några slangord och vardagsord kanske jag också vågar nämna; trots att sådana väl icke ingå i planen för ordboken:

Galli »overall».

Kók vard. ord för coca-cola; *tvær* (l. ibl. *tveir*) *kók* »två flaskor coca-cola».

Sveitó vard. i uttryck som *Hann er sveitó* »han ser ut som en bonde (i gång och klädedräkt)».

Några ord ur politikens och nationalekonomiens värld må också anföras: *Alþýðusambandið* är Islands Landsorganisation. (Att ordet *Alþýðubandalagið*, namn på det vänstersocialistiska och kommunistiska partiet, saknas är naturligt, eftersom partiet bildades 1956.) — Ytterligare kan påpekas *Áætlunarbúskapur* »planhushållning», *framfærsluvísitala* »levnadskostnadsindex», *kröfuganga* »demonstrationståg», *ógnarstjórn* »sterrorregim».

Att en hel del namn på föremål och företeelser som tillhöra en försvinnande eller försvunnen materiell kultur, saknas i ordboken är ju mycket förståeligt. Det gäller t. ex. smörkärning och spinning. En nackdel med detta är att en mängd ord hos en klassiker som Jón Thoroddsen saknas. — Ett ord, som jag gärna ville slå ett slag för, är *lækjarhús*, namn på ett rum vars ena ände genomströmmas av en bäck och där dricksvatten hämtas och mjölk o. d. kyles. Ordet saknas märkligt nog hos Blöndal.

Åtskilligt utrymme har i ordboken sparats genom att ord av vissa vanliga ordbildningstyper uteslutits; en komensation härför lämnas genom en instruktiv, kortfattad ordbildningslära i bokens början. Till ordtyper som sålunda i viss utsträckning äro underrepresenterade hör verbalavledningarna på *-un*. Kanske hade det varit motiverat att medta ett ord som *fágun* »polityr» i t. ex. *fágun síðanna sunnan úr Frakklandi*. Orden på *-un* äro ju icke bara abstrakter. *Súgburrkun* — ordet saknas — betyder sålunda inte bara »hötorkning med fläkt» utan också »fläktinrättning för hötorkning».

Till slut några rent formella påpekanden. På ordet *deild* har genusuppgiften »f.» bortfallit. Sid. 138 sp. 2 näst nedersta raden står *efter* i st. f. *eftir*. *Rakki* översattes med orden »rack på ett rå»; *rå* är ju realgenus i sv. *Skyr* översattes »en [sic] slags maträtt (löpnad mjölk som sedan [sic] silas ...)». Ordet *vant* s. 372 har kommit på orätt plats. *Vogris* anges betyda »vigel på [sic] ögat». *Glóður hættur* uppges betyda »gå tidigt i säng».

Uppsala.

GÖSTA HOLM.

Litteraturkrönika (1956).

Av K. G. Ijunggren och S. Benson.

Det är glädjande att kunna notera, att Hermann Pauls klassiska »Grundriss» alltjämt hålles vid makt resp. förnyas. Icke mindre än tre band från 1956 vittnar härom, alla sedan länge välbekanta för germanisterna men alla också sedan länge mycket svåråtkomliga. I helt oförändrad form föreligger *Andreas Heusler, Deutsche Versgeschichte mit Einschluss des Altenglischen und Altnordischen Stabreimverses. Erster Band Teil I und II. 314 S. Zweiter Band Teil III. 341 s. 2. unveränderte Aufl. Berlin, W. de Gruyter u. Co. 1956 (Grundriss der germanischen Philologie. 8:1.)* Det är alltså bl.a. frågan om det för nordisterna viktiga band, som utom den allmänt grundläggande framställningen av verslärans grundbegrepp också behandlar den forngermanska versen och då inte minst den fornordiska och som länge har ingått i kursplanerna för fil.-lic.-examen i Sverige. Även om Heuslers metrisk teorier inte står helt oanfäktade, är det mycket tillfredsställande, att hans viktigaste handbok i metrik änyo är tillgänglig i bokhandeln. Det andra bandet avhandlar liksom tidigare utförligt den forntyska versens historia.

K.G.L.

I helt ny gestalt framträder däremot *Jan de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte. Band I. 2., völlig neu bearbeitete Auflage. 505 s. Berlin W. de Gruyter 1956 (Grundriss der germanischen Philologie. 12:1)*. Åtskilligt har hänt inom den religionshistoriska forskningen sedan 1935, då första upplagan kom ut — därom vittnar redan den 40 sidor starka bibliografien. Problemställningarna inom vetenskapen har i hög grad förskjutits, till stor del genom forskningsinsatser av G. Dumézil och författaren själv, vilka båda alltmera har arbetat sig bort från ett evolutionistiskt betraktelsesätt under ivriga och synnerligen beaktansvärda försök att i stora snitt visa allmängiltiga, av tid och rum relativt oberoende inslag i religionerna och att i varje företeelse fånga det i religiöst avseende centrala (»man fragt zuviel, woraus eine Vorstellung gewachsen ist, — zuwenig, was sie selbst ist»; »wir fragen nicht länger was er (= der Mensch) geglaubt hat, sondern wie er geglaubt hat»). Det stora avsnitt i den förra upplagan, där förf. gick igenom sitt material folkstam för folkstam har fått vika för en stor syntes, varigenom enheten och enhetligheten i undersökningsobjektet starkt understrykes, och även i övrigt är verket till mycket stor del nyskrivet. Förra delen av bandet är sig dock tämligen lik, med bl.a. den bästa hittills existerande sammanfattningen av vad man vet eller tror sig veta om kult och tro under stenålder, brons-

ålder och järnålder. Den nya framställningen möter alltså främst i det senare och större partiet, i stora avsnitt med rubrikerna »Die religiösen Grundlagen des Menschenlebens», »Seelen, Geister und Dämonen, Schicksalsmächte», »Macht und Kraft» och »Das Heilige und die Kultformen». Förf:s framställning, som är späckad med konkreta detaljer, är som vanligt både lättillgänglig och fängslande, trots att den fyller alla anspråk på vetenskaplighet. För filologer är särskilt att beakta, att arbetet på många punkter utmärkt kan tjäna som kommentar till såväl edda- och skaldediktningen som viktiga delar av den fornnordiska prosalitteraturen. Man avvaktar med stort intresse den andra delen, där de enskilda gudagestalterna behandlas.

K.G.L.

Ett arbete med i väsentliga stycken filologisk inriktning är *H. Celander, Förkristen jul enligt norröna källor. 91 s. Stockholm, Almqvist och Wiksell 1956 (Göteborgs universitets årsskrift. Vol. LXI. 1955.)* Det var från början tänkt såsom inledning till en mera omfattande framställning av den nordiska julens historia, som förf. icke har fått tillfälle att fullborda. Förf. går först samvetsgrant igenom det knapphändiga autentiska materialet (själva ordet *jul* och dess närmaste släktingar, Odensnamnet *Jólner*, och månadsnamnet *Ýlir*, Haraldskvädets anspelning på »juldrickande» och Sigvats strofer om alfabetet i Austrfararvisor och äldre Gulatingslagens bestämmelser om julgillen), granskar därefter kritiskt Snorres skildringar av den hedniska midvinterfesten, vilka befinnes icke förtjäna någon tilltro, och sammanställer och diskuterar slutligen sagalitteraturens upplysningar om till den fornnordiska julen knuten ritual (blot *til års ok fridar*, orakel, löften m.m.). I en exkurs diskuteras bakgrunden till Odens binamn *Jólner*, d. v. s. de sätt på vilka Oden kan ha förknippats med julen.

K.G.L.

Ernst Schwarz, Germanische Stammeskunde. 248 s. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1956. (Germanische Bibliothek hrsg. v. R. Kienast u. R. v. Kienle. 5. Reihe.) Detta arbete, som ansluter sig till de redan föreliggande läro- och handböckerna av samme författares hand, avser att ge en översikt över de germanska stammarnas historia fram till tiden för Tyska rikets, Englands och de nordiska nationalstaternas framträdande, en sammanfattning av hittills vunna forskningsresultat och en kritisk redogörelse för de talrika ännu bestående problemen. Uppgiften att någorlunda överskådligt framställa det invecklade läggspel, som germanernas historia under den ifrågavarande tidrymden utgör, löses på det hela taget mycket förtjänstfullt. Efter en överblick över källorna, som man gärna hade velat se litet utförligare, behandlas i 10 korta kapitel så problemfyllda men väsentliga ämnen som germanernas uppkomst och urhem, deras förhållande till italiker, kelter, illyrier, veneter och balter, deras utbredning och uppdelning, i vilket avsnitt förf. följer samma huvudlinjer, som han tidigare har dragit upp i »Goten, Nordgermanen, Angelsachsen» (1951; jfr ANF 66:239 f.) m.m. Därefter behandlas de enskilda stammarna eller folken, kimbrier, teutoner, o.s.v., grupperade i fem avsnitt: Östger-

maner. Nordsjögermaner, Weser-Rhen-germaner, Elbegermaner och nordgermaner. Två avslutande kapitel innehåller värdefulla sammanfattande synpunkter och problemställningar rörande de germanska folkvandringarnas mekanik och folkvandringarna över huvud samt en kort överblick över de för germanerna så viktiga öst-västliga folkvandringarna med huvudvikten på problemen kring den stora slaviska expansionen västerut. Varje kapitel avslutas med litteraturhänvisningar där man dock stundom saknar ännu aktuella nordiska inlägg. Givetvis spelar språkliga argument av olika slag en betydande roll i denna historiska framställning; de behandlas med lovvärd försiktighet och kritisk vederhäftighet och bidrager till att göra detta verk till en nyttig läro- och handbok.

K.G.L.

André Martinet, Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique. (Bibliotheca romanica, edendam curat W. v. Wartburg. Series prima. Manualia et commentationes. X.) 396 s. Éditions A. Francke S.A. Berne 1956. I inledningen till första avsnittet av detta stora arbete skriver Martinet: »C'est au désir d'élargir le cercle de ceux qui appliquent à l'étude de l'évolution phonique les points de vue fonctionnel et structural que le présent *Traité* doit son existence.» Verket omfattar två stora huvudavsnitt, *Théorie générale* och *Illustrations*. I det förra avsnittet framlägger Martinet sin uppfattning om språkljudens liv och inbördes relation under rubrikerna *Fonction*, *Structure*, *Économie* och *Prosodie*, medan det senare avsnittet innehåller exempel till det förra. För att visa teoriernas allmängiltighet har Martinet valt exempel ur så skiftande språk som irländska, spanska, engelska och baskiska.

En syntes av språkhistoria och strukturalism framstår i och för sig som en icke blott framkomlig utan nödvändig väg för modern språkforskning. Det förefaller som om språkhistorikern måste taga vederbörlig hänsyn till de system, som existera vid varje godtyckligt vald tidpunkt i ett språks historia. Lika uppenbart förefaller det att strukturanalys utan hänsyn till språkets liv och förändring är en steril vetenskap. I sina strävanden att systematisera ljudförändringarna är Martinet otvivelaktigt inne på riktiga vägar, även om icke alla ljudförändringar som kunna iakttagas i de enskilda språken låta sig tvångsfritt förenas med de uppställda allmänna teorierna. Avhandlingen är väl värd att läggas till grund för språkvetenskapliga diskussioner på ett högt plan.

S.B.

Fr. van Coetsem, Das System der starken Verba und die Periodisierung im älteren Germanischen. Mededelingen der Koninklijke nederlandse Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde. Nieuwe Reeks, Deel 19, No. 1. 88 s. N. V. Noord-hollandsche uitgevers maatschappij, Amsterdam 1956. Coetsems kortfattade men metodiskt klara arbete berör ytterligt väsentliga problem inom germanistiken. Utifrån en strängt funktionalistisk språkuppfattning söker förf. skapa större klarhet i vokalsystem och speciellt avljudsförhållanden i den äldsta germanskan under dess olika skeden. Historiskt gör förf. en indelning av den äldsta germanskan i en urger-

mansk och en samgermansk period. Den urgermanska perioden kännetecknas av övergångarna $\acute{o} > \acute{a}$ och $\bar{a} > \bar{o}$, vilka giva urgermanskan ett enklare vokalsystem än det som tillkom indoeuropeiskan. Till den samgermanska perioden förlägger förf. accentens stabilisering, försvagningen av de stavelser som icke uppbyro huvudtryck samt begynnande omljud, varvid accentstabiliseringen får markera gränsen mellan urgermanska och samgermanska.

Coetsem räknar vidare med att avljudet alltjämt var fullt levande under den urgermanska tiden, varvid ett kvalitativt avljud $\acute{e} : \acute{a}$ kom att funktionellt motsvara ett äldre $\acute{e} : \acute{o}$. Detta spelar en väsentlig roll för förf.:s uppfattning om de reduplicerande verben. Coetsem räknar nämligen icke med att de enstaviga pret. sg. av typen *helt* (till *halda*) och *gekk* till (*ganga*) äro ljudlagsenliga fortsättningar av en gång reduplicerande former som drabbats av ljudbortfall och därmed följande reduktion av stavelseantalet. Han tänker sig i stället ett sekundärt avljud i dessa ord, i det att han menar att de olika avljudsstadierna icke i sig själva äro karakteristiska för vissa former hos verbet utan att avljudet endast har till uppgift att formellt skilja det starka verbets former från varandra.

Beträffande uppkomsten av det s.k. $\bar{e}^2$ lägger Coetsem fram en teori att detta utvecklats ur diftongen *ei*. I motsats till dem som tidigare behandlat denna diftong räknar Coetsem icke med en generell övergång $ei > \bar{i}$ utan i stället med en splittring $ei < \begin{matrix} \bar{i} \\ ee \end{matrix} > \bar{e}^2$. Som parallell anföres splittringen av *eu* i *iu* och *eo*.

Specialister på de enskilda språkens äldre skeden komma förmodligen att vilja sätta frågetecken i kanten för vissa av Coetsems resonemang. Detta hindrar icke att den helhetssyn på de äldsta skedena av de germanska språkens historia, som han nått fram till, kan komma att visa sig mycket fruktbar för den framtida diskussionen.

S.B.

Karl Schneider, Die germanischen Runennamen. Versuch einer Gesamtdarstellung. Ein Beitrag zur idg.-germ. Kultur- und Religionsgeschichte. XII + 635 s. + tabeller. Verlag Anton Hain K.G. Meisenheim am Glan 1956. I detta väldiga arbete, som har kommit till som »Habilitationsschrift» vid universitetet i Marburg, har förf. företagit en mycket djupplöjande undersökning av den klassiska frågan om den samgermanska runradens ursprung. I skrifthistoriskt avseende ansluter han sig väsentligen till den norditaliska linjen, men undersökningen tar främst sikte på att, som titeln anger, utreda runnamnen och dessas religionshistoriska bakgrund, varvid en jämförande detaljgranskning av de fornengelska, fornnorska och isländska rundikterna och Abecedarium Nordmannicum har kommit att bilda kärnan. Förf. fördelar runnamnen på föreställningar knutna till det germanska bondelivet (*fé, óðal* m.fl.), till kulten (t.ex. *sól*) och till det kosmogoniskt-mytologiska området (t.ex. *íss*, den kosmiska urmaterien, *ýr*, idegranen såsom världsträdet o.s.v.), och söker med denna utgångspunkt rekonstruera en indogermansk teogoni. Tidigare försök att förklara fuparkens ordningsföljd kritiseras och underkännes; själv vill förf. spåra

en symmetrisk uppbyggnad med runorna 12—13 (*jāra erntebäuerliches Schicksal — *urdiz religiöses Schicksal) som centrum, kring vilket övriga runor och begrepp grupperats symmetriskt enligt principen 1—24 (*fé* Viehbesitz — *ódal* Bodenbesitz), 2—23 o.s.v. I ett omfattande tillägg behandlas bl.a. magiska inskrifter av *alu*-typen, magiska inskrifter med s.k. begreppsrunor och *erilar*-problemet. Arbetet vittnar om stor lärdom och djärv konstruktiv fantasi — till resultaten nödgas man i stor utsträckning ställa sig avvaktande.

K.G.L.

Hjalmar Annerholm, Studier över de inkoativa verben på na(n) i gotiskan och de nordiska fornspråken. XVIII + 244 s. (Stockholm studies in Scandinavian philology. 14.) Lund 1956. De i gotiskan och de nordiska språken talrikt förekommande verben på *na(n)* bilda en morfologiskt och semantiskt avgränsbar grupp, som ytterst återgår på ieur. ordbildningstyper. Huvudbetydelsen hos dessa verb är intransitiv — inkoativ. Ordgruppens bildning har alltsedan Jacob Grimms dagar varit föremål för forskningens intresse, men först genom Annerholms doktorsavhandling har typen fått en monografisk behandling. Förf:s syfte med undersökningen har varit »att med utgångspunkt från redan uppnådda forskningsresultat söka ytterligare belysa sambandet mellan de ursprungliga (ieur.) nasalpresentierna och de i got. och nord. sekundärt uppkomna analogiska bildningarna, dvs. närmast particip- och adjektivavledningarna».

Genom en inträngande analys av de gotiska och fornnordiska *na(n)*-verbens böjning och betydelse lyckas förf. i viss utsträckning särhålla de nord- och östgermanska nybildningarna från de traderade nasalpresentierna. Annerholm konstaterar, att *na(n)*-verb sparsamt uppträda jämväl i de västgermanska språken men att typen där aldrig blivit produktiv. Att typen däremot verkligen varit produktiv i gotiskan visar förf. genom en noggrann jämförelse mellan den gotiska bibelöversättningen och motsvarande grekiska grundtext. Han har härvidlag funnit att de gotiska *nan*-verben speciellt väl voro ägnade att återge grekiskans aoristus passivum.

S.B.

Ivar Lindquist, Die Urgestalt der Hávamál. Ein Versuch zur Bestimmung auf synthetischem Wege. 271 s. Lund C.W.K. Gleerup 1956 (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. 12) Professor Lindquist tar i detta stora arbete upp till behandling den gamla frågan om Hávamáls ursprungliga skick. Förf:s teser är att det här ursprungligen är fråga om renodlad undervisning i hedendom, närmare bestämt om det högtidliga talet vid en initiationsrit, att en kyrkans man under senare delen av 1200-talet medvetet har företagit omkastningar och förvrängningar för att utplåna verkets ursprungliga karaktär, att de olika byggestenarna emellertid allttjämt nästan alla är till finnandes i den traderade texten och att det sålunda är möjligt att restituera och rekonstruera dennas ursprungliga gestalt. Förf. företager en mycket ingripande sådan operation enligt vad han kallar subjektiv och syntetiskt kritisk metod, i första hand byggande på hans

egen inlevelse i dikten, och anser sig sålunda få fram ett helgjutet konstverk, det egentliga Hávamál, plus ett »Spät-Hávamál» (Loddfáfnismál). För att blott antyda arbets sättet och resultatet kan nämnas, att Lindquist inleder sitt »Hávamál endrsamid» med ett inledningsavsnitt uppbyggt av Háv. 109:3, 111:9, 109:4, 111:10, en halvstrof från Gylfaginning kap. 2, ett par verser ur Háttalykill och en del egna nydiktningar. Där efter följer som str. A 1—A 8 nuvarande Háv. 47, 39, 49, 52, en vers ur Gautreks saga kap. 1, 66, 67, 78 o.s.v., här och var med nytillskott ur egen fatatur. Den sålunda återgivna texten jämte översättning åtföljes av en i flera kapitel indelad specialkommentar, där tillvägagångssättet utförligt belyses och motiveras och en mångfald enskildheter behandlas. Förf. är väl medveten om att det Hávamál, som han här presenterar, på många håll kommer att mötas med misstro men försvarar vältaligt och med påtaglig entusiasm sina teser och metoder. Det kan inte betvivlas, att detta verkligt originella och ofta väl stilerade arbete kommer att på många sätt stimulera den gamla diskussionen om den uppenbarligen dåligt traderade diktens — eller diktsamlingens — ursprungliga utseende och gestalt. Själv tillhör krönikören dem som finner det naturligt att ordningsföljden i gnomiska diktverk lätt blir något nyckfull, delvis genom frånvaron av en egentlig röd tråd, delvis kanske genom att nya strofer (»stökur») då och då här lättare än eljest kan komma till och införlivas före kodifieringen.

K.G.L.

Den 21 juni 1956 fyllde professorn i fornnorska vid universitetet i Oslo dr Anne Holtsmark sextio år. Hon hyllades på högtidsdagen genom en festskrift av den mycket sympatiska norska typen, d.v.s. ett fylligt urval av jubilarens egna tidigare på spridda ställen publicerade uppsatser: *Anne Holtsmark, Studier i norron diktning. XI+203 s. Oslo Gyldendal Norsk Forlag 1956.* Man återfinner här tretton av prof. Holtsmarks studier från tiden 1928—1954, som tillsammans bildar ett representativt urval ur ett rikt och betydande vetenskapligt författarskap. Den största studien är den över »Myten om Idun og Tjatse i Tjodolvs Haustlong» (ANF 64), vidare må nämnas »Vitazgjafi» (Maal og Minne 1935) »Det norrøne ord ludr», »Bil og Hjuke» (Maal og Minne 1945) och »Vefr Darradar» (ib. 1939).

K.G.L.

W. Baetke, Über die Entstehung der Isländersagas. 109 s. Berlin Akademie-Verlag 1956. (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philol.-hist. Klasse Bd 102. H. 5.) Förf. utvecklar här närmare den syn på den isländska släktsagans uppkomst och förutsättningar, som han antydde i den 1951 utkomna undersökningen »Christliches Lehngut in der Sagareligion» (se ANF 67:273) och som i väsentliga stycken sammanfaller med den som företrädes av en nu rätt lång rad isländska forskare med Sigurdur Nordal och Einar Ólafur Sveinsson i spetsen. Den nya skriften innehåller en ingående uppgörelse med såväl friprosateorien som med de företrädare för bokprosateorien, som räknar med att de på 1200-talet verksamma anonyma författarna

har rört sig med ett någorlunda fixerat och relativt palitligt traditionsstoff. Av principiellt intresse är analysen av olika arter av muntlig tradition, den så att säga officiella och medvetet vårdade, som måste ha spelat en stor roll inom kulten och rättslivet och i furstarnas omgivning, och den i detta sammanhang mötande fria och folkliga, som rimligtvis har följt de välbekanta, i många riktningar omformande lagarna för folklig epik. Liksom för de nämnda islänningarna m.fl. framstår för Baetke släktsagan som en produkt av sturlungatiden, utbildad senare än både kungasagan och fornaldarsagan och utgörande det isländska bondesamhällets storartade sidostycke till den höviska epik som vid samma tid blomstrade i Europa under furstars och riddares beskydd. Sagornas litterära värde är omvänt proportionellt mot deras betydelse som historiska och kulturhistoriska källskrifter.

Det ligger förvisso mycket i denna uppfattning av släktsagan, som på senare tid har hävdats alltmera eftertryckligt. Man kan dock fråga sig, om inte fiktionskaraktären för närvarande överbetonas en del och om skillnaden i syfte mellan släktsagan och t.ex. kungasagan verkligen är så stor som numera ofta göres gällande. Man bör nog räkna med att även släktsagornas författare kan ha varit besjälade av önskan att behandla ett av dem som autentiskt betraktat stoff pragmatiskt och att de åtminstone i viss mån kan ha avsett att skriva biografier och lokalhistoria, fastän de naturligt nog inte har haft senare tiders källkritiska normer. Även om vi betraktar resultaten väsentligen som diktning, kan vi knappast i fortsättningen kasta bort de enskilda byggstenarna utan att dessförinnan ha vägt och skärskådat dem en för en.

K.G.L.

Peter Hallberg, Den isländska sagan. 148 s. Stockholm. Svenska Bokförlaget — Bonniers 1956. (Verdandis skriftserie 6.) I denna vederhäftiga, välskrivna och lättlästa lilla bok tecknar förf. de väsentliga dragen i den isländska sagalitteraturen. Första hälften ägnas åt genrens förutsättningar och förhistoria med översikter av sturlungatidens allmänna kulturella och historiska situation, 1100- och 1200-talens isländska litteratur och av diskussionen friprosa contra bokprosa. I den senare hälften belyses med få men goda och påtagliga exempel islänningasagens stil, personskildring och livssyn samt refereras några av de främsta sagorna. Boken kan användas som kursbok vid akademiska studier för de lägre betygen i nordiska språk och litteraturhistoria.

K.G.L.

Gisla saga Súrssonar udg. af Agnete Loth. XIII+94 s.+2 kartor. Köpenhamn Munksgaard — Oslo Dreyer — Stockholm Svenska Bokförlaget-Norstedts. (Nordisk filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. A. Tekster. 11. bind.) Denna utgåva återger i arkaiserande normalisering den första, kortare redaktionen av sagan (i pergamenthandskriften AM 556 a, 4:o) med för prosan sparsamma, för verserna mera frikostiga varianter. Utg., som är knuten till Arnamagnæanska samlingen, beskriver i en inledning

de olika redaktionerna och redogör kortfattat för sagans ställning, främst dess beröringspunkter med andra källor samt har försett texten med förklaringar.

K.G.L.

Legendarisk Olavssaga etter Uppsala universitetsbiblioteks Delagardieska samlingen nr. 8 II. Med en inledning av Anne Holtmark. 26 s.+faks. Oslo — Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter 1956. (Corpus Codicum Norvegicorum Medii Aevi. Quarto serie. vol. II.) Den för några år sedan påbörjade norska faksimilserien har nu fortsatt med den väl-skrivna och tydliga 1200-talshandskrift i Uppsala som innehåller den s.k. legendariska Olavssagan. Välskriven är också professor Anne Holtmarks inledning, där handskriften beskrives och på goda grunder, språkliga och kulturhistoriska, lokaliserar till Trondheim — originalet anses som bekant ha varit isländskt, men mellan detta och Delag. 8 ligger i varje fall ett norskt mellanled. Handskriften är viktig såsom varande den enda fullständiga av den s.k. legendariska gruppen av Olavssagor, vilken likaledes kortfattat beskrives i inledningen. I ett sista avsnitt av denna behandlas senare tillskott i handskriften, vilka trots sin obetydlighet är av det största litteraturhistoriska intresse: ett fragment av en fornnorsk knytteldikt av liknande typ som de fornsvenska Eufemiavisorna och ett fragment av en ballad — båda är bitar av hittills felande länkar.

K.G.L.

Stjórn AM 227 Fol. A Norwegian Version of the Old Testament Transcribed in Iceland. With an Introduction by Didrik Arup Seip. 18 s.+257 faks. Köpenhamn Ejnar Munksgaard 1956. (Corpus Codicum Islandicorum. Vol. XX.) Detta nya tekniskt mycket högtstående faksimilverk innehåller en sannolikt i Skálholt efter en förlorad norsk förlaga skriven handskrift (B enligt Ungers edition) av det i början av 1300-talet på kung Håkon Magnussons initiativ tillkomna bibelverk, som av okänd anledning har kommit att kallas Stjórn. I inledningen redogör Didrik Arup Seip för de olika Stjórn-handskrifterna, samt för verkets högst intressanta filologiska bakgrund — särskild uppmärksamhet förtjänar notiserna om vad man (d.v.s. G. Storm och D. A. Seip) har tyckt sig konstatera rörande vissa skikt i Stjórn härstamning från en äldre norsk bibelöversättning, enligt Seip senast från förra hälften av 1100-talet.

Volymen är den sista i den av dr Ejnar Munksgaard 1930 med Flateyjarbók påbörjade monumentala serien Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi. Man instämmer gärna i vad seriens redaktör, professor Jón Helgason, säger i ett förord: »Genom att påbörja denna serie och föra den framåt med stor skicklighet och aldrig sviktande omsorg har dr Munksgaard gjort den internationella forskningen en ovärderlig tjänst». Verksamheten har emellertid inte avslutats — en ny faksimilserie, Manuscripta Islandica, har som bekant redan börjat utkomma på samma förlag. (se ANF 70:115 f.).

K.G.L.

En väl genomförd sak-och-ord-studie är *V. Kiil, Hornbøge, langbøge og finnboege. 156 s. Oslo Aschehoug o. Co. 1954 (Norveg. Folkelivsgranskning 4.)*. Här behandlas ingående den klassiska hornbågen, som även tycks ha hört hemma i Norden under bronsåldern, långbågen, som annars är den nordiska forntidens vanliga bågtyp, och lapparnas och andra finsk-ugriska folks sammansatta båge, finnbågen, om vars tidiga anseende är Norden enligt förf. bl.a. mansnamnet Finnbogi vittnar. Materialet är arkeologiskt, etnografiskt, konsthistoriskt och inte minst filologiskt, i det att den fornordiska litteraturens vittnesbörd om bågar och bågterminologi flitigt utnyttjas.

K.G.L.

Einar Lundebø, o. Ingvald Torvik, Språket vårt gjennom tidene. 116 s. Oslo Gyldendal 1956. Författarna, de båda sekreterarna i den 1951 bildade Norsk språknemnd, har här åstadkommit en innehållsrik lärobok för den högre norska skolan. Den fylliga och väl dokumenterade översikt, som lämnas av utvecklingen från 1500-talet till våra dagar, gör emellertid boken förtjänt att uppmärksammas även utanför Norge på de håll där man har behov av en modern sammanfattning.

K.G.L.

Ludvig Larsson, Glossar till Codex AM 291, 4:to (Jómsvíkinga saga) utg. av Sture Hast. 101 s. Lund C.W.K. Gleerup 1956 (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. 13.) Den 1933 bortgångne författaren till det välkända verket »Ordförrådet i de äldsta isländska handskrifterna» (Lund 1891) utarbetade senare (före 1908) en förteckning över ordförrådet i den åtskilligt yngre men i bl.a. ortografiskt avseende särpräglade och ålderdomliga Jómsvíkingahandskriften AM 291 4:o. Det är detta material, som nu efter genomgång och kontroll av fil. lic. S. Hast har gjorts tillgängligt i ett tryck, som alltså utgör ett komplement till »Ordförrådet».

K.G.L.

Jonas Ramus, Ordsamling. Norderhov 1698. 20 s. Oslo 1956 (Skrifter fraa Norsk Maalføarearkiv ved Sigurd Kolsrud. VI.) — Thomas Bloch, Glossemata Tellemarchica. Fyresdal 1698. 37 s. Oslo 1956. (d:o VII). — Jacob Laugesen Bork, Ordsamling fraa Bø i Vesteraalen 1698. 23 s. Oslo 1956 (d:o VIII), Jacob Rasch, Norsk ordsamling. Stavanger 1698. 27 s. Oslo 1957 (d:o IX). 1697 uppmanade Mathias Moth såväl Norges som Danmarks biskopar att till förökande av de två rikenas »reputation» uppmana sockenpräster att samla från det danska riksspråket avvikande glosor, böjningsformer och fraser; särskilt efterfrågades namn på djur och växter, redskapsbeteckningar och övriga realia. Biskoparna efterkom uppmaningen, och det är fyra av de på detta sätt åstadkomna små men i många avseenden intressanta samlingarna, som professor S. Kolsrud nu har låtit offentliggöra. Ramus representerar Ringerike och i viss mån Romsdal, Bloch Telemarken och Bork Vesterålen i Nordland.

K.G.L.

Magnusson, Árni, Chorographica Islandica. 120 s. Reykjavík Hið Íslenska Bókmenntafélag 1955. (Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta. 2.

flokkur. I. 2.) Árni Magnússon insamlade under början av 1700-talet upplysningar, som tydligen var avsedda att läggas till grund för en Islands beskrivning. Det är detta hittills endast till en mindre del offentliggjorda primärmaterial, till största delen härrörande från Á. M. själv men delvis också insamlat av medhjälpare, som professor Ólafur Lárússon här har givit ut och försett med register. De flesta upplysningarna rör topografien men inte så få notiser är av historisk natur, varför verket har en viss likhet med t.ex. Johannes Bureus' *Sumlen*.

K.G.L.

Prosten Jón Steingrímssons självbiografi översatt av Vimar Ahlström. 322 s. Lund 1956. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. 13.) På Island räknas Jón Steingrímssons (1728—1791) utförliga självbiografi sedan länge till de klassiska verken. Även om den goda svenska översättning som nu har utkommit och vars värde ökas genom ett stort antal förklaringar (av S. B. F. Jansson och E. Wessén), inte kan räkna på någon större skandinavisk publik, bör fackmän på olika områden vara mycket tacksamma över att ha fått bekväm tillgång till ett verk som förutom att det är ett mänskligt dokument av ungefär samma typ som Jesper Swedbergs självbiografi är en av huvudkällorna för vår kunskap om såväl materiell kultur och levnadsvanor som tanke- och tros liv på Island under 1700-talet.

K.G.L.

Oskar Bandle, Die Sprache der Gudbrandsbiblia. Orthographie und Laute. Formen. XVIII+506 s. Köpenhamn, Munksgaard 1956. (Bibliotheca Arnemagnæana. 17.) Detta mycket omfångsrika arbete, som utgör en doktorsdissertation från universitetet i Zürich, vill effektivt bidra till kannedomen om reformations tidens isländska skriftspråk genom ett stort krafttag på samma linje som Jón Helgasons monografi över språket i Oddur Gottskálkssons *Nya testamentet* (1929) och Chr. Westergård-Nielsens undersökning över lånorden i 1500-talets isländska (1946). Även om våra dagars isländska står fornspråket så mycket närmare än de andra nordiska språken, så finner man dock även där talrika inhemska nybildningar och, särskilt tidigare, ett starkt främmande inflytande, drag som det väl lönar sig att söka närmare fixera. Dr Bandle, som är väl förtrogen med de olika nordiska språken, har gripit sig an med den första fullständiga isländska bibelöversättningen, redigerad av biskop Gudbrandur Þorláksson i Hólar och tryckt 1584, ett verk, vilket liksom sina sidostycken i Sverige och Danmark har kommit att utöva ett betydande inflytande på skriftspråksnormerna. Framställningen är i första hand deskriptiv och redovisar utförligt ortografien, ljudläran och formläran — det sistnämnda avsnittet innehåller också iakttagelser rörande ordbildningen, åtskilliga enskildheter, som griper över i syntaxen samt utförliga granskningar av lånorden och egennamnen. I viss utsträckning arbetar författaren emellertid också diakroniskt. Utan att gå närmare in på själva översättningsproblemet, framhåller han också vissa språkliga olikheter mellan olika delar av bibeln. Doktor Bandles bok gör intryck av att vara ett mycket

solitt arbete, som kommer att bli till stor och mångsidig nytta, och som borde få efterföljare, där den svenska och den danska reformationsbibeln behandlades på liknande sätt.

K.G.L.

Den 14 september 1956 fyllde Islands ambassadör i Köpenhamn professor Sigurdur Nordal sjuttio år. Den frejdade forskaren hyllades då bl.a. med *Nordæla. Afmæliskevædja til Sigurdur Nordals sjötugs 14. september 1956. 226 s. Reykjavik Helgafell 1956*. Denna festskrift innehåller 14 bidrag, alla av isländska forskare och alla med ämnen från isländsk filologi eller kulturhistoria. Omfångsrikast är Jón Helgasons bidrag (»Athuganir um nokkur handrit Egils sögu»); bland de övriga må här särskilt nämnas Bjarni Einarssons undersökning av bakgrunden till Gunnlaugssagans skildring av kampen på Dinganes, Einar Ólafur Sveinssons studie över sambandet mellan isländska fornsagor och norska dansvisor samt Jón Jóhannessons om Groenlendinga saga's ålder.

K.G.L.

Erik Dal, Nordisk folkeviseforskning siden 1800. Omrids of text- og melodistudiets historie og problemer især i Danmark. 448 s. Köpenhamn 1956, J. H. Schultz. Detta mäktiga arbete, som utgör en sammanarbetning av två prisskrifter, som belönats med guldmedalj vid Köpenhamns och Århus universitet, inledes med en bibliografisk förteckning — i kronologisk ordning — över viktigare arbeten inom det stora ämnesområdet. Återstoden sönderfaller i två huvuddelar, den ena med översikter över folkeviseforskningen i de olika nordiska länderna från Rasmus Nyerups och Arvid August Afzelius dagar fram till tryckåret, den senare skildrande diskussionen av vissa centrala problem, såsom uppdelningen i olika visgrupper, metriska spörsmål, dansvisan, härstamning och spridning, tillkomst och tradering m.m. Framställningen har så gott som genomgående karaktären av refererande och resonerande bibliografi — förf. är också bibliotekarie. Även om förf. avgjort mera är orienterad åt det stora ämnets folkloristiska och litteratur- och musikhistoriska sidor än åt dess rent filologiska, vilket märks i en och annan lucka, t.ex. förbigåendet av runstensstrofen från Vallentuna och Hallvards Lies rimstudier i MoM 1952 i redogörelsen för slutrimmets äldsta historia kommer arbetet att vara ett värdefullt hjälpmedel även vid den ännu till mycket stor del ogjorda filologiska behandlingen av den nordiska folkviseskatten.

K.G.L.

Den heliga Birgittas Reuelaciones Extrauagantes utgivna av Lennart Hollman. 247 s. Uppsala 1956. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet. Ser. 2. Latinska skrifter. Bd V.) Detta arbete, som har utgivits som doktorsavhandling vid Uppsala universitet, utgör det första steget till en ny och synnerligen välmotiverad utgåva — efter ett uppehåll om nära 300 år — av den heliga Birgittas skrifter i latinsk dräkt. Utöver själva texteditionen, som bl.a. innehåller den latinska redaktionen av den

ena av de två bevarade autograferna på svenska, nämligen den mot Magnus Eriksson riktade uppenbarelsen, omfattar arbetet en värdefull text-historik och en utförlig klassificering och beskrivning av Extrauagantes, ett kortare avsnitt om de motsvarande fornsvenska texterna samt glossarium, allt av betydande värde även för dem som framdeles kommer att ägna sig åt de fornsvenska Birgittatexterna. I ett appendix avtryckes en hittills icke publicerad fornsvensk version av Ex. 28, vilken innehåller Birgittas direktiv för utformandet av klosterkyrkan i Vadstena och vilken, som Hollman gör troligt, går tillbaka på hennes egen (svenska) originaltext.

K.G.L.

Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. Med inledning, anmärkningar och glossar utgivet av Emil Olson, XXVI+181 s. Lund C.W.K. Gleerup 1956. Framlidne professor Emil Olsons välbekanta arbete, vars första upplaga utkom 1909 och som för många generationer av svenska studenter har tjänat som en mycket lämplig första läsebok i fornsvenska, har i flera år varit utgången från förlaget, vilket på flera håll har känts som en brist. Denna har nu täckts genom den föreliggande fjärde upplagan, som är identisk med andra och tredje upplagorna (offsettryck).

K.G.L.

Sjællands stifts landebog 1567 udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved Svend Gissel. XXVI+260 s. Köpenhamn, Rosenkilde og Bagger. 1956. 1952 bildades i Köpenhamn av en rad yngre historiker, filologer och rättshistoriker »Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie». Publikationsverksamheten har inletts med vissa äldre domböcker (tingbøger) och nu närmast fortsatts med den 1567 av stiftsskrivaren i Själlands stift Mikkel Pedersen utarbetade redogörelsen för antalet tiondegivare samt kyrkornas, präst- och klockargårdarnas egendom i stiftet. Denna landebok, som är den enda bevarade från det nuvarande Danmark, är betydligt mera summarisk än Lunds stifts landebok från början av 1570-talet (utgiven 1950—52 av K. G. Ljunggren och B. Ejder; jfr ANF 65:303, 67:248) — sålunda förtecknar den t.ex. inte de ovissa inkomsterna och redogör inte för ägorna i detalj, ej heller för onera — men innehåller icke desto mindre ett stort och värdefullt material, av betydande intresse för såväl den ekonomiska historien som ortnamnsforskningen. Utgåvan är gjord med stor omsorg och försedd med inledning, namn- och sakregister.

K.G.L.

Aage Hansen, Udtalen i moderne dansk. 165 s. Gyldendal, København 1956. När arbetet på den stora danska ordboken var avslutat gällde bl.a. att avlägga räkenskap för ordbokens uttalsbeteckningar. Dessa byggs i stor utsträckning på den grund som skapades av Otto Jespersen i Modersmålets fonetik 1906. Det föll på Aage Hansens lott att för allmänheten utreda, hur ordbokens uttalsuppgifter skola tolkas och vari de inkonse-

kvenser bottna, som helt naturligt vidlåda ett arbete som utsträckts över nästan ett halvt sekel. Aage Hansen valde utvägen att göra en hel monografi över det danska riksspråkets uttal, naturligtvis med speciell hänsyn till förhållandena i ODS. Arbetet omfattar tre kapitel, Kvalitet, Kvantitet och Modulationer, av vilka speciellt de två förra blivit mycket utförliga och klarläggande. Förf. tar hänsyn icke blott till det danska riksspråket sådant detta talas i de bildade kretsarna i Köpenhamn utan även till det östjylländska lokalt färgade riksspråket, till huvudstadens vulgärspråk och till teaterspråket. Han har därjämte i viss utsträckning beaktat det ljudhistoriska skeendet under det sist förflutna seklet. Arbetet är till sitt syfte icke normativt utan deskriptivt; dock komma värderande synpunkter stundom fram. Det förefaller alldeles uppenbart att verket har en stor uppgift att fylla, både som handbok för lärare och som hjälpreda vid självstudier. Verket torde komma att få en uppgift icke blott som förklaring till ODS utan även — och kanske främst — som ett komplement till ordboken. Särskilt värdefullt synes det vara att Aage Hansen så väl beaktat det talade språkets stilarter.

S.B.

Claes Witting, Bidrag till studiet av fonetisk modifikation. Med särskild hänsyn till palatalisering av k framför i och sänkning av i. 198 s. Uppsala 1956. Claes Wittings doktorsavhandling faller inom ramen för den artikulatoriska fonetiken. I en teoretisk del diskuteras olika uppfattningar om orsakerna till ljudförändringar, varvid förf. bl.a. anser sig kunna konstatera att den s.k. anatomiska teorien icke blivit vederlagd. Den experimentella delen ägnas åt mätningsteknik samt redogörelser för de massförsök förf. gjort. Förf. söker skilja mellan å ena sidan palataliserande (mera dorsalt artikulerande) språk och dialekter och å andra sidan depalataliserande mål med apikalt kakuminal artikulation. De försök som förf. gör att ställa dessa artikulationstyper i relation till antropologiska fakta såsom huvudform och framför allt gomtyp äro mycket vaga. Förf. förmodar dock att den specifika genomsnittliga organbyggnaden bör kunna antagas som en underliggande s.a.s. riktningsgivande determinant för vissa fonetiska modifikationer.

S.B.

Johan Ernst Rietz, Svenskt dialekt-lexikon. 3. Register och rättelser av Erik Abrahamsson. 4+380 s. Uppsala, Lundequistska bokhandeln, Köpenhamn, E. Munksgaard 1955 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien 1955). 1867 förelåg J. E. Rietz snabbt klassisk vordna allmänna svenska dialektordbok i tryck. Denna av alla nordister flitigt nyttjade fyndgruva är allttjämt ensam i sitt slag och kommer att så förbliva under åtskillig tid ännu, även om planer nu lär finnas att söka få till stånd en modernare ersättare. Ur lexikalisk synpunkt är Rietz emellertid ett svårhanterligt arbete, vilket framför allt beror på att som uppslagsformer har valts de enligt författarens mening mest ursprungliga inom det för honom tillgängliga materialet, vilket har ordnats efter sin mer eller mindre säkert styrkta etymolo-

giska samhörighet. Det är därför välbekant, att risken att förbise relevant material alltid ligger på lur vid begagnandet av den annars i många stycken förträffliga ordboken. Denna risk har nu eliminerats genom ett stort registerarbete, och med hjälp av detta komplement blir det hädanefter lätt att finna sig till rätta i Rietz. Lektor Abrahamsson, som har haft tillgång till Rietz' originalmanuskript i Lunds universitetsbibliotek, har också kunnat rätta åtskilliga tryckfel, delvis av besvärande art, såsom när — som det har visat sig — flerstädes beteckningarna *hl.* (=Halland) och *kl.* (=Kalmar län) har förväxlats.

K.G.L.

Sven Benson, Blekingiska dialektstudier. I. 153 s. Lund 1956. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 9.) Detta arbete är ett exempel på hurusom även inom språkvetenskapen lösandet av rent praktiska problem kan fordra vitt förgrenade teoretiska förarbeten. Förf. arbetar sedan en del år på en ordbok över folkmålen i Bleking och har då ställts inför det intrikata problemet att samordna ett stort primärmaterial med av olika skäl mycket skiftande beteckningssätt. Arbetet innehåller talrika riktlinjer för källkritisk och lexikalisk behandling av dialektuppteckningar och förfäktar energiskt vikten av en s.k. fonematisk bearbetning av stoffet enligt strukturalistiska linjer men under tillvaratagande även av språkhistoriska synpunkter och metoder. Det hela demonstreras på två med varandra delvis sammanhängande problemknippen. Större delen av bokens utrymme ägnas åt det hart när klassiska problemet om *u* och *o* i gammal kort rotstavelse. Blekingmålen visar här en mycket komplicerad bild, men förf. ger en intressant lösning under indragande och sammanställande av material från ett vida större område i södra Sverige och gör gällande en från tidigare forskning i åtskilliga stycken avvikande fördelning mellan *u*- och *o*-fonemen under äldre skeden; bl.a. är att märka, att en västerut inom undersökningsområdet i vissa fall (*bråte, knåda* m.fl.) uppträdande *ö*-vokalism härledes ur kort *u* i vissa ljudkombinationer. Bokens andra avsnitt ägnas utvecklingen av äldre *z* och *ð*.

K.G.L.

Stig Björklund, Älvdalsmålet i Andreas Johannis Prytz' Comoedia om konung Gustaf then första 1622. 192 s., 1 karta, fransk resumé. Uppsala 1956. (Ingår även i Svenska Landsmål, årg. 1956, B 58.) I sin kommentar till Lundells utgåva av Prytz' Comoedia 1883 antog Noreen att de i dramat ingående partierna på dalmål representerade Älvdalsmål, detta emedan dialektpartiernas språk närmast liknar det nutida Älvdalsmålet. Stig Björklund visar i sin doktorsavhandling att skillnaderna mellan Älvdalsmål, Moramål och Orsamål under 1600-talet voro föga framträdande, och att Noreens slutsats därför var svagt underbyggd. Det har emellertid lyckats honom att göra troligt, att dalmålspartierna i dramat verkligen äro författade av en infödd älvdaling, Daniel Johannis Elvedalius Buscovius, vilken är nämnd bland de agerande studenterna på komediens rollista. Därmed får det anses säkerställt att dialekten verkligen representerar Älvdalsmål.

Björklunds arbete ger viktiga bidrag till kännedomen om utvecklingen av målen ovanför Siljan. Åtskilliga dialektdrags, speciellt diftongernas, historia blir väl belyst genom att förf. dragit in i undersökningen en hel del jämförbart dialektmaterial från övre Dalarna från tiden fram till 1728. Detta material värderas kritiskt och sakkunnigt. Björklunds hela arbete präglas av dess författares stora förtrogenhet med Dalarnas rikt skiftande språkvärld.

S.B.

Olav Ahlbäck, Svenskan i Finland. 77 s. Stockholm Svenska bokförlaget 1956 (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 15.) Med Olav Ahlbäcks arbete Svenskan i Finland fortsätter Nämnden för svensk språkvård den linje som började med Ingemar Ingers Sydsvenskt riksspråk, nämligen undersökningen av det svenska tal- och skriftspråkets regionalt betingade skiftningar. Den nutida finlandssvenskan beskrives med hänsyn till ljud- och böjningssystem, syntax och ordförråd på ett klart och översiktligt sätt, varvid förf. jämväl beaktar de historiska synpunkterna. Även de finlandssvenska dialekterna beröras, och förf:s förtrogenhet med folkmålen och deras historia ger ökad klarhet åt bilden av de faktorer, som varit bestämmande för den finländska varianten av det svenska riksspråket.

Ahlbäcks skrift vänder sig främst till en bredare läsekrets, icke till fackmännen. Detta hindrar icke att även språkvetenskapsmännen där finna viktiga iakttagelser, som komplettera tidigare större undersökningar.

S.B.

Albert Sandklef, August Bondeson. 252 s. Lund 1956. Gleerups förlag. I denna biografi över den berömde halländske folklivsskildraren August Bondeson (1854—1906) ägnar dr Sandklef i stor utsträckning sin uppmärksamhet åt den filologiska bakgrunden till Bondesons författarskap, som innehåller såväl arbeten på ren dialekt som på mer eller mindre dialektpräglat riksspråk. Bondesons arbetsmetoder studeras ingående, och boken kastar ett värdefullt ljus över viktiga sidor av den svenska folkmåls- och folklivsforskningen vid början av landsmålsföreningarnas och J. A. Lundells epok.

K.G.L.

A. H. Smith, English Place-Name Elements. I. Introduction, bibliography, the elements á - iw, maps. LV + 305 s. II. The elements jafn-ytri, index and maps. 416 s. Cambridge University Press 1956. Detta omfattande men likväl lätthanterliga arbete avser att ersätta Sir Allen Mawer's bekanta »The Chief Elements used in English Place-Names» med en översikt, vari de tre senaste decenniernas talrika landvinningar har tillgodogjorts. Verket har fått formen av en ordbok med det dubbla syftet att supplera och under en hatt sammanföra de allmänna översikter över namnelement och namntyper, som ingår i English Place-Name Society's olika landskapsmonografier, samt att redovisa de senaste årtiondenas

många framsteg i fråga om det lexikografiska bearbetandet av de engelska ortnamns-elementen. Det är i första hand de i bebyggelsenamn förekommande efterlederna och osammansatta elementen som behandlas, men även förleder har i stor utsträckning uppmärksamrats, ävensom prefix, prepositioner, adverb och böjningsändelser av toponymiskt intresse. I de olika artiklarna, som självfallet är av mycket växlande omfång, utnyttjas forn- och medelengelskt material från andra håll än ortnamnsskatten, dialektmaterial, topografiska och antikvariska iakttagelser m.m. samt inte minst jämförelsematerial från nordiskt och kontinentalgermanskt område. Där så har befunnits möjligt, redogöres för de olika elementens regionala fördelning. En betydande, i åtskilliga fall åtminstone tills vidare olösbar svårighet har varit att skilja mellan olika element, som redan tidigt visar sammanfall i formen. Förf., som är professor vid University College i London och English Place-Name Society's huvudredaktör, har — så långt en nordist kan bedöma saken — för det allra mesta skickligt löst sin krävande uppgift. Han har mycket goda kontakter med den nordiska ortnamnsforskningen, och vad som gör hans verk, som för övrigt har tillägnats professor Eilert Ekwall i Lund såsom ett tecken på erkänsla för dennes banbrytande insatser inom den engelska namnforskningen, värdefullt även för den nordiska ortnamnsforskningen är i främsta rummet redovisningen av de många nordiska ortnamns-element, som möter i England och som belyser dessas bruk under en tidrymd, då de inhemska nordiska källorna flyter mycket sparsamt. Men självfallet är det också för denna av stor betydelse att på detta sätt ha fått lätt tillgång till en samlad överblick över de angelsaxiska element, som har nordiska sidostycken.

K.G.L.

Åke Granlund, Studier över östnyländska ortnamn. 475 s. Helsingfors 1956. Syftet med denna stora och solida gradualavhandling från Helsingfors universitet är att närmare belysa vissa grupper av ortnamn, som framstår som säregna eller typiska för det svenskspråkiga området från Helsinge i väster till Pyttis i öster (med inbegripande av tre numera finskspråkiga socknar). I ett första avsnitt behandlas sockennamnen, varvid särskild omsorg har lagts på belysandet av namnen *Helsinge*, *Sibbo* och *Pernå* — de två förra enligt förf. egentligen ånamn med personbetecknande förled, det senare med finsk förled (fi. *pärnä* 'lind'). Det andra, vida större avsnittet behandlar vissa grupper av by- och gårdsnamn, nämligen ursprungligen terrängbetecknande namn (*Malm*, *Tölö*, *Kuggsund*, *Virvik*, *Munksnäs* o.d.), namn på *-stad* och *-by*, vilka förf. bedömer som jämförelsevis unga, *-böle* och *-om* (*Drombom*, *Eskilom* o.d.), de senare förklarade som ursprungligen elliptiska inkolentbeteckningar i dativ pluralis (*Hopom*: *Hopjärvi* o.s.v.). Flertalet namn har tidigare diskuterats, men förf., som visar en mycket grundlig lokalkännedom, stor förtrogenhet med de senaste årtiondenas nordiska ortnamnsdiskussioner och därtill en i detta fall oundgänglig förtrogenhet med finska språket och finska ortnamns-typer, har på en mångfald punkter kunnat dels ställa namn i ny belysning, dels bättre underbygga äldre förslag. En svensk läsare har kanske stun-

dom en känsla av att förf. i väl hög grad föredrager antroponymiska förklaringslinjer på bekostnad av toponymiska men måste medge, att förf. oftast ger goda skäl för sin uppfattning. Förf. tycks inte vilja föra någon av de av honom behandlade ortnamnsgrupperna bortom medeltiden.

K.G.L.

Ivar Modéer, Skeppsnamn och skärgårdsnamn. 164 s. Stockholm Natur och Kultur 1956. Professor Modéer redogör här i tolv mycket populärt hållna kapitel för flera av de forskningsresultat som han tidigare har publicerat i olika arbeten med utförligare dokumentering. De fyra första kapitlen ägnas fartygsnamn från vikingatiden fram till 1700-talet, medan de åtta återstående sysslar med olika slag av kustnamn såsom grundstöttningsnamn, likhetsnamn, namn syftande på väder och vind, djurliv, sjömärken, värdkasar m.m.

K.G.L.

Kungl. Gustav Adolfs Akademiens vice præsens, industrimannen och mecenaten Edwin Berger, som bl.a. synnerligen verksamt har understött den svenska ortnamnsforskningen, hyllades på sin åttiofemårsdag av akademien genom en festskrift, *Sed och sägen. Festskrift till Edwin Berger den 13/5 1956. 133 s. Uppsala Kungl. Gustav Adolfs Akademien 1956.* Festskriften innehåller 14 bidrag av bl.a. N. Ahnlund, E. Abrahamsson, B. Collinder, Manne Eriksson, Herbert Gustavson, J. Sahlgren, A. Sandklef, D. Strömbäck och H. Ståhl, de allra flesta behandlande språkliga eller filologiska spörsmål.

K.G.L.

Christian Molbechs Brevveksling med svenske Forfattere og Videnskabsmænd udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved Morten Borup. I. 1812—1824 LV+280 s. II. 1825—1846 371 s. III. 1847—1866 383 s. Köpenhamn Rosenkilde og Bagger—Lund C.W.K. Gleerup 1956. 1812 sändes av den danska underrättelsetjänsten tre vetenskapsmän till Sverige för att under förevändning av forskningar inhämta för den danska statsledningen värdefulla upplysningar om stämningar och förhållanden i grannlandet. Deras namn var Christian Molbech (1783—1857), Rasmus Nyerup och Rasmus Rask. Deras spioneriverksamhet torde icke ha blivit av mera graverande art — däremot knöt de bestående vetenskaps- och vänskapsband och kom i själva verket att bli den akademiska skandinavismens pionjärer. I särskilt hög grad gäller detta Molbech, som tack vare att hans förtjänster mera låg på bredden än i djupet av hans verksamhet kom att förvärva talrika mer eller mindre flitiga svenska brevvänner. En direkt insats för den nordiska språkforskningen kom han att göra genom att leda f.d. medicine, sedermera botanices studeranden Carl Säve in på den forskningslinje, som 1858 ledde honom fram till den då nyinrättade professuren i nordiska språk vid Uppsala universitet. De i den vackra utgåvan ingående breven från Säve är också de ur språkvetenskaplig syn-

punkt mest intressanta, men även brevväxlingen med J. E. Rydquist, H. Reuterdahl, J. G. Liljegren, J. E. Rietz och i viss mån även med P. Wieselgren och B. E. Hildebrand innehåller stoff av intresse för de nordiska språkstudiernas historia; detsamma gäller en längre skrivelse till Svenska Akademien med synpunkter på hur akademiens ordboksarbete borde bedrivas. Utgivaren presenterar i en välskriven inledning såväl Molbech som hans korrespondenter och har försett breven med nödiga kommentarer. Molbechs svenska korrespondens har visserligen ingalunda varit förbisedd av forskningen, men den nu föreliggande utgåvan (som dock icke är helt uttömmande) gör ett ur många synpunkter intressant stoff lätt tillgängligt.

K.G.L.

Flores och Blanzefflor. Kritisk upplaga utg. av Emil Olson. Nytryck (med ett Tillägg). XXV+143 s. + faks. Lund 1956. (Saml. utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 214.) Emil Olsons synnerligen välkända utgåva av den yngsta bland Eufemiavisorna (1921) är den första i en serie nytryck av viktigare utgångna texteditioner, som Svenska Fornskriftsällskapet har för avsikt att få till stånd för att möta efterfrågan från såväl forskningen som den högre undervisningens sida. I ett kort tillägg till inledningen riktar professor C. I. Ståhle uppmärksamheten på den viktigaste Eufemiaviselitteraturen efter 1921.

K.G.L.

Bibelöversättningarna av år 1536 utg. av Gunnar Sjögren. I. Davidz Psaltare. Faks.+20 s. Malmö och Uppsala 1956. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 215, bd 62:1.) Svenska Fornskriftsällskapet, vars verksamhetsfält enligt gällande stadgar omfattar icke blott medeltidens utan också hela 1500-talets svenska litteratur, har med denna nya volym för första gången sökt sig till reformationstiden och påbörjat utgivandet i faksimil av de fyra bibelböcker, som utkom av trycket i Stockholm 1536 och som utgör viktiga led i åstadkommandet av en fullständig bibel på svenska. Serien utgöres förutom den nu föreliggande Psaltaren av Salomons ordspråk, Salomos Wijsheet och Jesu Syrach book. Utgivaren, lektor G. Sjögren, redogör i en efterskrift för de kända sju exemplaren av Psalt. 1536 och påvisar riktigheten av ett icke närmare motiverat antagande av A. E. Knös 1861, att som förlaga har tjänat Luthers 1524 utkomna översättning. I översättarfrågan tycks intet vara att tillägga till Johan Palmérs påvisande 1937—1939, att det är Laurentius Petri och icke Olavus Petri, som är upphovsman.

K.G.L.

Kristen Møller, Studier i sammensatte personnavne. (Udvalg for Folke-maals Publikationer. Serie A. Nr. 13.) 128 s. J. H. Schultz Forlag. København 1956. Föreliggande arbete berör huvudsakligen personnamn i förening med appellativer och adjektiv. Förf. beskriver i verkets förra del ingående hur personer benämns eller benämns i Gerns och Skannerups socknar i Gerns härad i östra Jylland, hur yrkesbeteckningar, släktskaps-

beteckningar o.d. — eller i vissa fall adjektiv — knyts till dopnamn, efternamn eller fullständiga namn. I den senare och till omfånget större delen behandlas motsvarande typer av personbenämningar i en rad västeuropeiska länder, såväl i nutid som i gången tid. En exkurs ägnas åt demonstrativt pronomen eller artikel i förbindelse med de på ovan angivet sätt sammansatta personbeteckningarna.

Det har uppenbarligen legat förf. varmt om hjärtat att sätta in sin hemorts namnskick i ett större nordiskt och västeuropeiskt sammanhang. För läsarens del framstår nog den första delen som den mest intressanta, och man hade gärna sett att förf. ägnat större utrymme åt det östjylländska primärmaterialet.

S.B.

Hervarar saga ok Heidreks. With notes and glossary by G. Turville-Petre. Introduction by Chr. Tolkien. XX 145 s. London — Viking Society for Northern Research 1956. Texten i denna utgåva, som är avsedd för elementära studier, är densamma som i den isländska Íslendingasagna-utgåvan, d.v.s. Guðni Jónssons normalisering på basis av Jón Helgasons kritiska utgåva 1924. I en kortfattad inledning redogör Chr. Tolkien för de viktigaste till Hervararsagan knutna problemen, dess olika redaktioner m.m., medan G. Turville-Petre svarar för en rätt utförlig detaljkommentar och ett för nybörjare avsett glossarium. Tidigare har Viking Society i samma serie och efter samma linjer utgivit Gunnlaugs saga Ormstungu.

K.G.L.

E. Walter, Studien zur Vápnfirðinga saga. XV+84 s. Halle/Saale M. Niemeyer 1956. (Saga. Untersuchungen zur Nordischen Literatur- und Sprachgeschichte hrsg. von Prof. Dr. W. Baetke. H. 1.) Detta första nummer av en nystartad serie, som i första hand skall syssla med den fornnordiska litteraturen men även avses komma att innehålla undersökningar rörande nyare nordisk litteratur och nordisk språk- och kulturhistoria, inledes med ett förord av utgivaren, professor Walter Baetke i Leipzig, vari han kortfattat framlägger den syn på islänningasagorna, som han mera ingående har utvecklat i det här ovan (s. 6 f.) omtalade arbetet »Über die Entstehung der Isländersagas». Dr. Walters studie över Vápnfirðingasaga innebär ett vidare steg efter samma linje och vill visa, att denna saga, som tidigare har ansetts innehålla förhållandevis mycket historiskt traditionsstoff, bör betraktas som produkten av en skrivande diktare omkr. 1250, vilken arbetar efter en noggrant genomtänkt plan under utnyttjande av talrika litterära motiv och med viss kristen tendens. Förf. granskar de historiska inslagen, typiska inslag i handlingens komposition och sagans ställning — som mottagare eller givare av impulser — i förhållande till andra sagaverk.

K.G.L.

UNIV. BIBLIOTEKET

- 3. MAJ 1957

LUND

JAN DE VRIES

Die Helgilieder.

Die drei Eddalieder von Helgi erzählen, wie sehr sie dem Inhalt nach von einander abweichen, die Lebensgeschichte eines und desselben Helden. Das hat der Eddaredaktor schon so verstanden, denn am Ende der Helgakviða Hjörvardssonar macht er die Bemerkung: *Helgi ok Sváva er sagt at væri endrborinn* und in der Schluszprosa des 2. Liedes von Helgi dem Hundingtöter wiederholt er das mit den Worten: *Helgi ok Sigrún er kallat at væri endrborinn*; dabei weist er auf ein verloren gegangenes Gedicht, die *Károljóð* hin.

Die beiden Lieder HHj und HH II haben den tragischen Ausgang des Heldenlebens, der durch eine Vaternrache heraufbeschwoen wird, gemeinsam; HH I erzählt dagegen am Schlusz die Heirat des Helden mit der Walküre, die von keiner einzigen Gefahr überschattet wird. Das germanische Heldenlied kennt sonst einen so versöhnlichen Ausgang nicht; man betrachtet deshalb HH I als das Erzeugnis einer jüngeren, weniger heldischen Gesinnung. Aber übrigens ist der Inhalt der drei Lieder in den grossen Linien gleichartig: ein Heldenleben, das mit der Rache für den getöteten Vater anhebt und dann gipfelt in der Liebe einer überirdischen Frau, die den Helden zu einem Kampf mit einem Mitbewerber nötigt. Die Einheit dieser Helgi-Tradition wird fast symbolisch dadurch angedeutet, dass alle Lieder ein ausführliches, ziemlich grobes Scheltgespräch diesem Kampf vorgehen lassen.

In HH II zeigt sich mit Hinsicht auf dieses Gespräch eine gewisse Verlegenheit des Redaktors. Als er bis zu diesem Abschnitt gelangt ist, begnügt er sich mit einem Hinweis auf den schon früher geschriebenen Text und sagt nur: *svá sem fyrr er ritat í Helgakviðu*. Wenn er aber nachher die Kampfstrophen zu Ende geführt hat, scheint er sich bedacht zu haben und fügt jetzt an sehr ungeeigneter Stelle, als Nachtrag zum Kampf, einige Strophen des Scheltliedes hinzu. Tatsächlich zeigen sich bedeutende Abweichungen: von den sechs in HH II angeführten Strophen,

ist nur die Hälfte beiden Gedichten gemeinsam. Die größten Vorwürfe (bes. die sexueller Art) fehlen in HH II. In beiden Liedern wird von Ziegen gesprochen, aber in HH II heisst es: du wirst eher als Ziegenhirt im Gebirge herumklettern als Kampf führen, in HH I, 43 aber: du warst ein *sveinn síðlauss*, als du die Ziegen Gullnis und nachher sogar die Töchter der Imð gemolken hast. Hat HH II gemildert? Das Scheltgespräch in HHj ist mindestens so grob wie das in HH I und hier sticht es etwas grell gegen die sonst feierliche Stimmung des Liedes ab. Die Scheltrede musz grob sein und die Ehre des Gegners schmälern, denn sie ist eine Art Wortmagie, die tatsächlich die Kampfkraft des Feindes schwächen soll. Aber vielleicht hat der Dichter von HH II das nicht vornehm gefunden und mit Helgis Vorwurf, es sei unziemlich *ónýtom orðom at bregða* eingestimmt. Hat er deshalb das ganze Stück erst einfach fortgelassen, später hat er dann doch die Strophen noch einmal durchgenommen und mit denen in HH I verglichen; er muszte dabei einige Abweichungen feststellen (z.B. den dunklen Ausdruck *Fíorsunga arf* in Str. 20), die ihn zu wichtig dünkten, um sie ganz zu unterdrücken. Wir können deshalb auch nicht bestimmen, wie grosz der Umfang der Scheltrede in HH II ursprünglich war; grob wird sie doch auch wohl gewesen sein, denn sonst wäre Helgis Vorwurf über die unnützen Worte gegenstandslos.

Dieses Beispiel zeigt, dasz der Edda-Redaktor sich davor gescheut hat, zweimal dasselbe aufzuschreiben. Es gibt dafür noch andere Beweise. Statt der Strophenreihe HH I, 21 ff. mit dem Aufgebot der beiden Heerführer lesen wir in HH II nur einen Prosasatz: Helgi sammelte eine grosse Flotte und fuhr nach Frekasteinn, aber hatte unterwegs einen gefährlichen Sturm zu bestehen. Auch der Kampf mit den Hundingsöhnen, den HH I kurz in zwei Strophen berichtet, wird in HH II nur in einer Prosabemerkung mitgeteilt.¹ Weshalb hat der Eddaredaktor das zweite Helgileid so fragmentarisch aufgeschrieben?

Wir wissen, dasz der Redaktor die Eddasammlung nach einem vernünftigen Plan durchgeführt hat. Das beweist einerseits die logische Anordnung der Götterlieder, andererseits die chronologische Reihe der Nibelungenlieder. Nur die Helgi-Gedichte machen eine Ausnahme: man sollte ja erwarten, dasz er die beiden Lieder von Helgi dem Hundingtöter

¹ Dasz wir tatsächlich eine Prosaauflösung annehmen müssen, beweist die Erzählung von der Ausrüstung der Flotte; hier steht *pá kvómo leiptr yfir pá ok stóðo geislar í skipin*, als ein Zeichen dafür, dasz die Walküren herangeritten kommen. Das ist die Paraphrase von HH I, 15, wo wir auch lesen: *af þeim líómom leiptrir kvómo* und *en af geirom geislar stóðo*.

erst nacheinander aufgeschrieben hätte und nachher das Gedicht von Helgi dem Hjórvardsohn. Das tut er eben nicht; er schiebt HHj zwischen die beiden Fassungen von HH ein. Wie sollen wir das erklären? Die Vermutung, dasz ihm HH II erst später bekannt geworden sei, nachdem er schon HHj fertiggeschrieben hatte, ist unwahrscheinlich. Man bekommt den Eindruck, dasz dem Redaktor das gesamte Liedmaterial vorgelegen habe, als er zu schreiben anfang, ob nun als eine Anzahl selbständiger Lieder, oder als eine Reihe von Liederheften (z.B. Götterlieder, Jung-Siegfriedlieder, Nibelungenlieder). Überdies wäre es ein sonderbarer Zufall, wenn ihm gerade in diesem Augenblick HH II bekannt geworden wäre. Denn hätte er dieses Gedicht nur einige Tage früher bekommen, so hätte er es an der richtigen Stelle anbringen können; wäre es nur einen Tag später geschehen, so wäre die Gelegenheit verpaszt, weil er dann schon mit dem Sigurd-Abschnitt angefangen hatte. So müssen wir davon ausgehen, dasz ihm von vornherein die drei Lieder bekannt waren. Zwei handelten von Helgi dem Hundingtöter; er hat sich dagegen gesträubt sie beide aufzunehmen: das Pergament war ja kostbar. Seine Wahl fiel auf HH I und die andere Fassung liesz er liegen. Nachdem er HHj aufgeschrieben hatte und zur Sigurd-Dichtung übergehen sollte, hat er das zweite Helgilied noch einmal zur Hand genommen und dabei feststellen müssen, dasz es noch Neues genug enthielt, um auch eingetragen zu werden.¹ Ganze Strophenreihen aber zu wiederholen, konnte er sich auch nicht leisten; so liesz er das Scheltgespräch fort (was er dann doch nachher wieder bereute), oder faszte mehrere Strophen in einem Prosasatz zusammen.

Wir dürfen deshalb wohl annehmen, dasz HH I und II in ihrer ursprünglichen Gestalt einander weitgehend ähnlich waren. Das gilt gewisz von dem Kampf mit Hóðbroddr; von Str. 13—55 des ersten Liedes, also von 43 Strophen, bringt HH II deren nur 12, die mit Prosabemerkungen vermischt sind. Das bedeutet also eine grosse Raumersparnis.

Was hat den Redaktor dazu veranlaszt, gerade HH I zu wählen? Diese nur aus Strophen bestehende Fassung hat den Vorzug einer geschlossenen Form; der Schlusz mit der glücklichen Vereinigung der Geliebten hat ihn wohl auch gefallen. Dagegen war HH II lockerer, episodenhafter gebildet und wohl auch teilweise mit Prosastücken ver-

---

¹ Es macht natürlich keinen Unterschied, wenn wir statt des Schreibers dessen Auftraggeber in Oddi als den Mann betrachten, der den Inhalt des Liedbuches bestimmte; dieser hat dann die Arbeit des Schreibers fortwährend kontrolliert und darin Änderungen vornehmen können.

mischt. Keine sagenhistorische, sondern rein dichterische Erwägungen dürften die Wahl bestimmt haben.

An dem Punkte, wo er von der Rachefabel auf die Høðbroddr-Episode übergeht, berichtet der Text der Handschrift in Prosa, dasz die Walküre sich Helgi mit Liebe nähert und ihn um Hilfe gegen Høðbroddr bittet. Die erste Strophe wird mit den Worten eingeleitet: *svá sem segir í Vølsungakviðu inni forno*. Die angeführten Strophen decken sich zwar inhaltlich mit HH I, 17—20, aber weichen im Wortlaut durchaus ab. Hier stehen sich zwei selbständige Fassungen gegenüber. Unmittelbar darauf wird eine mit HH I, 21—31 korrespondierende Strophenreihe unterdrückt und deren Inhalt mit einigen blassen Prosasätzen zusammengefasst.

Weshalb heiszt die Vorlage von HH II alt und weshalb Vølsungenlied? Dieser Name scheint befremdend für ein Helgilied; zwar steht das Wort *Vølsungr* in HH I einmal in Str. 52, aber das genügt kaum, deshalb das ganze Gedicht danach zu benennen. Aber HH II fängt mit einem Prosastück an, das *Frá Vølsungum* überschrieben ist; tatsächlich wird hier von Helgis Vater Sigmundr erzählt. Denn der Dichtung von Helgi dem Hundingtöter liegt die Vorstellung zu Grunde, dasz der Held der Sohn des berühmten Vølsungsköniges war. Der Redaktor kannte aber auch eine Tradition, dasz Sigmundr Sigurds Vater war. In dem Prosastück *Frá dauða Sinfiotla* legt er sich das so zurecht, dasz Sigmundr nach der Heirat mit Borghildr aus Dänemark nach Frakkland übersiedelt und sich dort mit Hjordís vermählt. Dadurch wird die Chronologie Helgi-Sigurd festgelegt und Sigurd auch mit dem Vølsungengeschlecht verknüpft; er heiszt sogar an einigen Stellen (Rm 18, Ssk 3 und 13) *Vølsungr ungi*.

Was lehren uns die Titelangaben des Codex Regius? Die mit roter Tinte geschriebenen Inhaltsangaben sind erst nachträglich, wenn auch wahrscheinlich vom Schreiber selbst oder von einem Rubrikator hinzugefügt; sie scheinen nicht einmal von Anfang an vorgesehen worden zu sein. Bei HHj und HH II stehen sie stark gekürzt an einem offengebliebenen Zeilenende; vor HH I ist die späte Zufügung noch greifbarer. Beim Übergang von den Götter- zu den Heldenliedern hat der Schreiber eine doppelte Interlinie (4 mm gegen normal 2 mm) offengelassen; die genügt aber nicht für eine später einzuschaltende Titellinie, denn dazu ist sie wieder 2 mm zu schmal. Deshalb wurde nachher der Titel mit Mühe in den zu schmalen Raum hineingepreszt. Überdies sind die Titel nicht gerade glücklich gewählt. Die HHj hat die Überschrift *Frá Hjørvarði ok Sigrinn*, die sich also nur auf den ersten Abschnitt bezieht. HH II ist wieder *Frá Vølsungum* überschrieben; das stimmt also zu dem

Hinweis (Prosa vor Str. 14) auf eine *Völsungakviða in forna*. Nun ist die Titelzeile vor HH I: *hér hefr up kvæði frá Helga Hundingsbana þeira ok H*, und danach, in die Marge hinübergreifend: *Völsungakviða*. Der Redaktor war also der Ansicht, dasz HH I und II zum Sagenkreis der Völsungen gehörten. Gewöhnlich macht man aus der Bemerkung in HH II Prosa vor Str. 14 die folgenden Schlussfolgerungen: das alte Völsungenlied sei eben HH I, und HH II, 14 ff. stelle ein ursprünglich selbständiges Lied dar, das zusammen mit anderen, davon unabhängigen Fragmenten zu einer kleinen Sage zusammengefügt wurde.¹ Das scheint mir nicht wahrscheinlich. Der Unterschied in diesem Abschnitt zwischen HH I und II ist, wie ich schon bemerkt habe, so bedeutend, dasz man das »alte Völsungenlied« nicht einfach mit HH I gleichsetzen darf. Und beweist der Satz: *svá sem segir í Völsungakviðu inni forno*, dasz nur das Stück Str. 14 ff. zu diesem alten Liede gehört haben sollte? An diesem Punkte angelangt, hat der Schreiber der Hs erst Veranlassung gehabt, nachdem er einen langen Prosaauszug gegeben hat, auf das Lied, das er jetzt wieder mitzuteilen anfängt, hinzudeuten. Der Name »das Alte Völsungenlied« stimmt jedenfalls gut zum Gesamttitel *Frá Völsungum*. Als er etwas später, bei der Fortlassung des Scheltgesprächs auf HH I hinweist, nennt er es *Helgakviða*.

So stehen sich HH I und II als eine Tradition von Völsungen dem Liede von Helgi Hjörvardsson gegenüber, das durch die Gestalt der Sigrlinn wieder enger mit dem Sigurdkreis verknüpft ist. Die alte Anordnung ohne HH II war also durchaus folgerichtig: erst ein Völsungenlied HH I, dann ein Lied von dem Hjörvardsohn Helgi, das durch die Figur der Sigrlinn unmittelbar zur Sigurddichtung überleitet. Nachdem aber ein zweites Lied von dem Hundingtöter (und zwar an ungeeigneter Stelle) hinzugefügt worden war, wurde der gute Zusammenhang wieder zerstört. Das war wohl die Veranlassung für den Redaktor ein neues Prosastück *Frá dauða Sinfjötla* einzuschalten, in dem die Verhältnisse zwischen den verschiedenen Helgigeslechtern klargestellt wurden.

Die Helgilieder sind deshalb Völsunglieder, weil Helgis Vater Sigmund gewesen sein soll, der ja als der berühmte Sprosz der Völsungen galt. Damit war aber auch eine Brücke zur Sigurdsage geschlagen, weil Sigmundr ja auch dessen Vater war. Diese Brücke aber hat das Einströmen von Elementen der Nibelungensage gefördert.

Das ist sehr deutlich der Fall in HHj. In der romantischen Vor-

¹ So Sijmons im Textband seiner Edda-Ausgabe S. 270—271.

geschichte wird erzählt, wie Hjórvardr sich den Besitz von Sigrlinn, der Tochter eines Königs Sváfnir, erwirbt. Dieser Ehe entspringt Helgi, der in seiner Jugend untätig und schweigsam war, aber in dem nach einer Begegnung mit der Walküre Sváva die wahre Heldenart zum Durchbruch gelangt. Diese Sváva, die schon dem Namen nach zu Sváfnir gehören dürfte, hat Eylimi zum Vater, aber diesen kennt die Sigurdsage als Vater der Hjórdís, die mit Hjórvardr verheiratet war. Statt Hjórdís aber setzt dieser Dichter einen anderen Namen der Sigurdsage und zwar Sigrlinn, die aber zu Sigmundr und nicht zu Hjórvardr gehört. Wir müssen also ursprünglich zwei Frauenfiguren annehmen:

Sigrlinn (=Hjórdís), Tochter von Eylimi
Sváva Tochter von Sváfnir.

In HHj sind aber die Verhältnisse verschoben und zwar finden wir:

Sigrlinn, Tochter von Sváfnir
Sváva, Tochter von Eylimi.

Dazu ist zu bemerken, dasz die Helgisage ursprünglich nur das Paar *Sváva: Sváfnir* gehabt hat, die beide auf eine suebische Grundform, die später noch zur Sprache kommen wird, zurückgehen. Sigrlinn und Eylimi stammen aus der Sigurdsage. Nun gehört zwar Eylimi zu dem Personal der nordischen Form der Sigurdsage, aber Sigrlinn hat der Dichter doch wohl nur aus der deutschen Siegfried-Überlieferung kennen gelernt, denn die Edda kennt sie nur in HHj, sonst aber in den Gedichten des Nibelungenkreises überhaupt nicht. Der Name Sigrlinn dürfte an sich schon die dänische Grundlage des Helgiliedes dartun, denn wir wissen dasz im 12. und besonders im 13. Jht niederdeutsche Lieder in Dänemark Eingang gefunden haben und sich dorthin nach Norwegen und Island verbreiteten. Ich denke mir deshalb die Einleitung der HHj als das Ergebnis einer Umarbeitung in Dänemark unter starker Verwendung der Siegfriedsage.

Es gibt aber noch mehr Namen, die der Nibelungensage entnommen sind. In HH ist Helgi der Sohn von Sigmundr und Borghildr. Dieser Name ist ebenfalls unnordisch; er tritt in Norwegen erst seit dem Anfang des 12. Jhts auf. Man wird nicht fehlgehen, ihn ebenfalls auf ein deutsches Vorbild zurückzuführen, vielleicht ein Phantasienamen neben den *-hildr* Namen der Nibelungensage.

Schliesslich wäre noch Hogni zu nennen, der ja auch zur Sage der Nibelungen gehört. Aber hier gibt es eine andere, und weit wichtigere Verbindung mit der Hjadningensage, in der ja Hogni der Vater der

umworbene Hildr ist, also ganz so, wie Helgi Hundingsbani um Sigrún, der Tochter Hognis, wirbt. Der Held der Hjadningensage ist aber Hedinn und so heizt in HHj der Bruder Helgis, der nach dessen Tod ihn rächen und Sváva heiraten wird.

Es ist befremdend, dasz die Hjadningensage also ihre Spuren gleicherweise in HH und HHj hinterlassen hat. Der Dichter von HH II ist sich dessen durchaus bewuszt, denn in Str. 29 sagt Helgi nach dem Kampf mit Hodbroddr, in dem er auch Hogni getötet hat, zu Sigrún die Worte: *Hildir hefr þú oss verit*. Er hat also die Wesensverwandtschaft der beiden Frauen klar ausgesprochen¹ und ich kann Otto Höfler nur zustimmen, wenn er bemerkt,² dasz nicht nur Hedinn, sondern auch Hogni aus der Hjadningensage stammt; das bedeutet aber, dasz diese auf die beiden Helgilieder (vom Hundingtöter wie vom Hjørwardssohn) Einflusz ausgeübt hat.

Merkwürdig ist jetzt wieder, dasz die Tochter von Hogni nicht Hildr sondern Sigrún heizt, und dieser Name weist auf die Sigurd-sage hin, in der die mit *sig-* zusammengesetzten Namen reichlich vertreten sind: Sigurdr, Sigmundr, Sigrdrífa. Die Namen sind also so sehr durcheinander gewürfelt, dasz man kaum von einer Sagenkontamination reden kann; die Laune des Dichters scheint die Namen aus den verschiedenen berühmten Sagenkreisen zusammengestellt zu haben.

Die Veranlassung zu dieser Vermischung mit der Hjadningensage und mit jener von Jung-Sigurd war natürlich der Umstand, dasz in allen drei eine Walküre auftritt, die Liebe zu einem sterblichen Helden empfindet.

Man hat wohl gesagt, dasz die Frauen der Helgisage keine eigentlichen Walküren seien, sondern vielmehr zum Typus der Kampfjungfrau gehören; Gustav Neckel spricht sogar von Theaterwalküren.³ Kennen wir aber die Ansichten über die Walküren, besonders wie sie sich nach der Bekehrung gewandelt haben mögen, so genau, dasz wir zu einem solchen Urteil berechtigt sind? Wie in der heidnischen Zeit die Walküren im Kampf entscheidend eingegriffen haben mögen, wissen wir nicht, aber die Vorstellung der Helgilieder, dasz sie wie Wetterleuchten aus dem Himmel herangeritten sind und schützend über dem auserwählten Helden schwebten, könnte sehr wohl den heidnischen Anschauungen entsprechen. Wenn aber der mythische Gehalt verloren geht, was kann dann mehr übrigbleiben als eine recht menschlich anmutende Kampfjungfrau?

¹ Vgl. auch S. Bugge, Helgedigte S. 181.

² S. Föchr. Genzmer S. 27.

³ Beiträge zur Eddaforschung (1908) S. 366.

Die Wikingerzeit scheint solche Weiber tatsächlich gekannt zu haben. In der irischen Schrift »Cogadh Gaedhel re Gallaibh« wird c. 36 erzählt von einer Wikingerflotte, die im Jahre 915 Irland verheerte, dasz sie unter der Führung der *ingen ruaid*, also des roten Mädchens, gestanden haben soll.¹ Man hat nicht ohne Wahrscheinlichkeit mit ihr die im IV. Buch von Saxo Grammaticus genannte Kampfjungfrau Rusila oder Rusla zusammengestellt². An reine Phantasiebildungen werden wir gewisz nicht denken dürfen, auch wenn solche Heerführerinnen auch in mehr oder weniger sagenhaften Quellen erwähnt werden.³ Weshalb kann eine spröde, zarte Jungfrau unter bestimmten Umständen (z.B. unter dem Zwang der Rachepflicht) sich nicht am kriegerischen Leben beteiligt haben? Die unter ihrer Führung kämpfenden Krieger konnten sie leicht als eine Art Walküre betrachten; die Nachrichten über das »Rote Mädchen« machen den Eindruck, dasz es nicht als eine gewöhnliche Frau aufgefasst wurde.

Wo die Heldensage die Gestalt einer Walküre zeichnen wollte, konnte sie nur in menschlicher Gestalt dargestellt werden. Die himmlische Schirmfrau des Helden, die ihm den Sieg gewährte, wohl meistens als Botin des Kriegsgottes Odin, bekam dadurch leicht den Charakter einer Jungfrau, die sich einem Helden widmete, weil sie von einer besonderen Neigung zu ihm erfaszt wurde. Das führt also ohne Weiteres zu der Vorstellung eines Liebesverhältnisses. Aber eine solche spröde Jungfrau, die aus eigenem Antrieb ihren Geliebten erkor, kam dadurch mit den Absichten ihres Vaters in Konflikt und dadurch konnte sich eine dramatische Situation entwickeln, die dem Dichter eine schöne Gelegenheit zu einer weiteren Ausmalung der Sage gab. Sie wird eine Jungfrau, die im väterlichen Hause aufwächst und umworben wird, die sich aber aus den Banden der Familie losreißt um ihrem eigenen Instinkte zu folgen und die sich jetzt in eine walkürenähnliche Kampfjungfrau verwandelt. Man darf erwarten, dasz eine solche Gestalt zwischen der liebenden Jungfrau und der heischenden Walküre schillernd hin und her schwankt; der Dichter hatte hier Spielraum zu persönlicher Formgebung. Das erklärt die mannigfachen Schattierungen dieser poetischen Gestalt.

Die Hildr der Hjadningensage ist eine menschliche Jungfrau, die sich Hedinn zum Geliebten erwählt und ihrem Vater trotz. Sie steigert sich

¹ Vgl. S. Bugge, Norsk Sagaskrivning og Sagafortælling i Irland (1908) S. 36 ff. hat versucht, dieses rote Mädchen, dessen germanischer Name etwa *Rudla* gewesen sein könnte, mit dem Normannenführer Rollo gleichzusetzen.

² Vgl. Steenstrup, Normannerne I, 19—22.

³ Vgl. z.B. B. Nerman, Studier i Sväriges hedna literatur S. 110—129.

aber im Verlauf der Handlung zu einer übermenschlichen Gestalt, wenn sie den schicksalhaften Kampf zwischen Vater und Geliebten schürt; sie wird aber eine furchtbare Verwirklichung der Kampfdämonie, wenn sie die Toten am Ende der Nacht zu neuem Leben erweckt und diesen Kampf bis zum Weltende erneuern wird. Man darf wohl vermuten, dasz eine solche Sage letzten Endes auf einen Mythos zurückgehen wird.

Sigrdrifa zeigt wieder eine andere Schattierung. Sie ist eine Walküre, aber war Odin unbotmässig, indem sie im Kampf einem anderen den Sieg verlieh, als der Gott ihr geheissen hatte. Weshalb war sie Odin ungehorsam gewesen? Wir dürfen vermuten, dasz sie aus persönlicher Neigung gehandelt hat, denn Hialmgunnarr, den Odin bevorzugte, war schon alt und Agnarr, dem niemand helfen wollte (*er vætr engi vildi þiggja*) dürfte deshalb der junge, sich zum ersten Male (galt es vielleicht hier auch eine Blutrache?) einem Feinde stellende Krieger gewesen sein. Odin straft sie mit einem Zauberschlaf, aber was noch schlimmer ist, er bestimmte zugleich, dasz sie nicht mehr als Walküre kämpfen, sondern mit einem Manne vermählt werden sollte. Darauf schwur sie, sich nur dem Manne hinzugeben, der keine Furcht kannte. So wurde Sigurd der ihr bestimmte Held, als er die Waberlohe zu durchschreiten wagte. Die Helreid Str. 7 fügt noch hinzu, dasz man diese Walküre *Hildir und hiálmi* nannte; dadurch wird die Walkürennatur dieser als *Hildir* bezeichneten Mädchen noch deutlicher.

Der Typus der Jungfrau, die sich dem Kampfleben widmet, ist in der skandinavischen Literatur reichlich vertreten. So Alvilda, die Tochter eines gautländischen Königs Syvardus, die den Helden Alf, der einen Drachen und eine Schlange tötet und sich dadurch die von diesen bewachte »Hildir« erworben hatte, dennoch verschmäht, nachdem ihre Mutter sie ihrer Schamlosigkeit wegen gescholten hatte. Sie fängt ein Kriegerleben an und wird schliesslich von Alfr in einem Kampf besiegt (Saxo 1. VII). Anders wieder Pornbjörg in der Hrólfs saga Gautrekssonar, die eine Tochter des Schwedenkönigs Eiríkr ist, und in Ullaragr als Fürstin herrscht, bis Hrólfr nach einer vergeblichen Werbung sie wieder in einem Kampf besiegt. Man sieht aus solchen Beispielen deutlich, dasz hier nicht die eigentliche Walküre, sondern das kampffreudige, der Heirat abgeneigte Mädchen gemeint ist.

Die Grenzen sind aber fließend und die dichterische Phantasie musste wohl dazu angeregt werden, auch die Walküre der Liebe erliegen zu lassen. Die Helgidichtung hat dazu als Motiv gewählt, dasz eine walkürenhafte, aber aus menschlichen Eltern stammende Jungfrau die Hilfe eines Helden einruft, um sich einer ihr aufgedrungenen Heirat zu ent-

ziehen. Das setzt voraus, dasz sie sich diesem Helfer hingibt: der Preis, den sie für seinen Beistand zu bezahlen hat. Die Wahl des Helden kann aber dadurch bestimmt sein, dasz sie ihn schon im voraus liebte. Die letzte in HH II vorliegende Lösung ist psychologisch am meisten befriedigend. Dagegen hat HH I eine andere Vorstellung: sie sagt in Str 17 abwehrend »Wir haben anderes zu besorgen, als zusammen Bier zu trinken«. Damit braucht nicht gemeint zu sein, dasz sie den Liebesantrag Helgis, der übrigens verschleiert genug ausgesprochen wird (*ef þær vildi heim með hildingom þá nótt fara*), zurückweist, sondern dasz er dazu erst eine Bedingung zu erfüllen hat: den Kampf mit dem ihr vom Vater bestimmten Høðbroddr.

Es ist gesagt worden, dasz die Walküre in HH I dem Charakter dieser übernatürlichen Wesen besser entsprechen soll als die von HH II. Sigrún bietet sich im ersten Helgilied dem Helden nicht als eine liebestolle Jungfrau an; man darf aber wohl fragen: weshalb hat sie gerade bei ihm Hilfe gesucht? Und wie selbstverständlich gibt sie sich nach dem Kampf dem Sieger hin: er darf beide genießen *Hoggna dóttir* und *Hringstaðir* (Str. 56)! Wenn sie das Biertrinken in der Königshalle, ehe der Kampf ausgetragen sein soll, verschmäht, darf man daraus nicht folgern, dasz sie eine blutlehzende Walküre sei, sondern sie spricht nur einen Gemeinplatz der Skaldenpoesie aus. Auch Sighvatr sagt in dem Lied auf die Nesjarschlacht Str. 6 *vasa sem mæri bæri mjóð* und Str. 12: die Heinir haben bewiesen, dasz sie mehr zu tun vermögen *an ǫl drekka*, und ähnliche Bemerkungen finden wir auch bei anderen Skalden.¹

Der Charakter der Walküre in HH II ist unklar. Erst wird erzählt, dasz Sigrún nach Helgis Kampf mit Hundigr aus der Luft auf das Schiff zu Helgi hinabsteigt und mit ihm zu sprechen anfängt. Er nennt sich Hamall, aber sie weisz besser Bescheid und sagt ihm, dasz sie beim Kampfe zugegen war und die Schlaueheit des Helden, der *í valrúnóm vígspiöll segir*, durchschaut. Man soll das Wort *valrúnar* nicht einfach als dichterische Umschreibung für »Kampf« auffassen; sie meint mit *rúnar* »Worte, die die Wahrheit verschleiern« (vgl. *nú vil dyblaz doglingr fyr mér*). Deshalb darf man noch nicht zu *vélrúnar* emendieren, denn es sind tatsächlich Runen, die auf einen *valr* bezogen sind. Das Wort *valrúnar* steht in diesem Abschnitt von HH II neben *valkyrja* und *valbygg*²; man

¹ Vgl. Krákumál Str. 18: *vasa sem vín konur bæri*. Die Skaldik hat an mehreren Stellen den Gegensatz zwischen dem Kampf und dem Festgelage oder der Liebesnacht mit einem Weibe: vgl schon Kormákr lv 61: *vasa sem fljóð í fadmi mér hefðak*, ähnlich Björn breidvíkingakappi lv 5 und Krákumál Str. 13.

² *Valbygg* ist hier natürlich nicht »welsche Gerste«; das beweist schon die *kenning*

ahnt, dasz der Dichter eben mit dem Wort *valr* den Grundton des Liedes hat aufklingen lassen wollen.

Nachdem die Walküre sich dem Helden offenbart hat, führt die daran anschliessende Prosa sie als *Hogna dóttir* ein, aber mit der Bemerkung: *pá reið hún með valkyrior um lopt ok um lög*, genau wie auch HHj in einem Prosasatz von Sváva sagt: *hon var valkyrja ok reið lopt ok lög*.¹ Als aber Helgi von seinem Kampf mit Hundingr unter dem Arasteinn erschöpft ausruht, kommt Sigrún wieder zu ihm und zeigt sich ihm als liebendes Weib, das auch Helgis Leidenschaft erregt. Sie bittet jetzt um Hilfe gegen Høðbroddr und behauptet, dasz sie ihn geliebt habe, noch ehe sie ihn gesehen hatte. Aber kurz vorher hatte sie ihn schon gesehen und sogar mit ihm gesprochen; ist diese Sigrún, Hognis Tochter, eine andere als die Walküre Sigrún? Man hat die Unstimmigkeit als so bedeutsam betrachtet, dasz man zwei verschiedene Lieder vorausgesetzt hat, die dann nachher von einem Redaktor zusammengeflochten wurden. Eher möchte ich an einen Dichter denken, der die Hamall-Geschichte als Einleitung komponiert hat, aber nicht stilsicher genug war um eine einheitliche Walküregestalt zu schaffen. Denn diese zweite Sigrún ist ja eine sonderbare Walküre; sie ist beim Kampfe zugegen und verspottet den gefallenen Høðbroddr mit niedrigen Schmähworten (Str. 25); trotzdem musz sie sich von Helgi erzählen lassen, was eigentlich stattgefunden hat. Eine Schlachtenlenkerin war sie keinesfalls, denn sie hat den Tod ihres Vaters und ihrer Brüder nicht verhindern können. Im weiteren Verlauf des Liedes ist sie nur ein menschliches Weib, das zwar kräftige Verfluchungen aussprechen kann, aber übrigens ruhig abwarten musz, bis Helgi sie in seinem Grabhügel zu sich bescheidet. Ich bekomme den Eindruck, dasz der Dichter seelisch schon zu weit von einer heldischen Gesinnung entfernt war um die richtige Natur einer Walküre zu verstehen.

Auch das Lied vom Hjørwardssohn weisz weder ein noch aus mit der ihm von der Tradition bescherten Walküre. In einem Prosasatz bemerkt er, dasz Sváva eine Walküre war, die *reið lopt ok lög*. Sie hatte sich aber schon früher dem Helden gezeigt, denn eine Walküre soll ihm den Namen Helgi gegeben und einen Schwert angewiesen haben. Es heiszt, und jetzt wieder in einem Prosasatz: *Hann sá ríða valkyrior níu ok var*

---

valbygg Yggjar bei Þjóðólfr Arnórsson (Skj I, 346). Es ist mir unverständlich, wie Gering in seinem Edda-Kommentar II, 107 behaupten kann, dasz eine übertragene Bedeutung in HH II, 3 »ausgeschlossen« sei.

¹ Die Helgipoesie hat diese Formel auch sonst verwendet, sogar an einer dazu sehr ungeeigneten Stelle: HH I, Str. 21 heiszt es von den ausgesandten Boten *sendi áro ... of lopt ok um lög*.

ein gofugligast; hón kvad ... Man bekommt fast den Eindruck, dasz der Verfasser sich seiner Sache nicht sicher war. Die Walkürenatur der Sváva verhindert sie nicht, sich förmlich mit Helgi zu verloben und in ihres Vaters Haus zu bleiben, während Helgi in den Krieg zieht. Weshalb es dann doch wieder heiszt: *var Sváva valkyria enn sem fyrr*, ist nicht recht deutlich; bei dem entscheidenden Kampf mit Alfr ist sie nicht zugegen und Helgi musz sie in seiner Todesstunde eilig holen lassen, um ihr seine letztwilligen Verfügungen bekanntzugeben.

Man kann also sagen, dasz die Walküren in den drei Helgiliedern kaum mehr in lebendiger Anschauung waren, geschweige dasz sie damals noch im Glauben lebten. Spätere Dichter haben ein altes Erbe übernommen, aber es nicht recht mehr verstanden; wie ist also das Verhältnis zwischen den älteren und den neueren Schichten der Überlieferung?

Die ursprünglich dänische Helgisage hat einen sehr alten Kern. Der Held war aber nicht eine geschichtliche Persönlichkeit, wie der ostgotische Dietrich von Bern oder der burgundische Gunnarr. Er war die Hauptfigur eines mythischen Dramas; deshalb trägt er auch den Namen Helgi, d.h. der Geweihte. Otto Höfler hat die membra disjecta eines alten Initiations-Mythologems zu einer Einheit zusammenzufügen versucht¹ und sogar die Entwicklungslinie bis zu der von Tacitus erwähnten Kultfeier im Semnonenwalde fortsetzen können. Seine Erklärung scheint mir sehr erwägungswert, wenn auch vieles durch die Art der Überlieferung einen hypothetischen Charakter hat. Es ist aber jetzt nicht mein Anliegen den Helgi-Mythos zu behandeln, sondern die Beschaffenheit der uns überlieferten Helgilieder näher zu bestimmen.

Denn die Form der Eddalieder gehört einer ziemlich späten Zeit an. Gerade die Motive, die zur mythischen Vorform gehört haben können, lesen wir manchmal nur in einem dürftigen Prosa-auszug, während die Strophen einer jüngeren Liedtradition anzugehören scheinen. Es ist deshalb für die richtige Beurteilung der ursprünglichen Helgisage wichtig zu verstehen, welcher Art die Eddalieder sind und welcher Zeit sie angehören. Dazu ist aber eine literar-historische Betrachtung erforderlich; ich möchte in kürzester Form meine Ansichten klarstellen und begründen.

Das erste Lied von Helgi dem Hundingtöter ist zwar ein einheitliches Gedicht, das nur aus Strophen besteht, zeigt aber einen durchaus unsicheren Stil. Man könnte diese Art der Edda-dichtung barock nennen. Der

---

¹ Das Opfer im Semnonenhain und die Edda, in Edda, Skalden, Saga, Festschrift F. Genzmer (1952) S. 1—67.

Dichter fühlt das Bedürfnis sein Gedicht mit Erinnerungen an eine längst verschwundene Vergangenheit zu schmücken, aber er kommt kaum darüber hinaus wie ein richtiger Mythograph schönklingende Namen der heidnischen Götterwelt zu verwenden. Er kennt die Namen *Óðinn* (Str. 12), *Víðrir* (Str. 13), *Alföðir* (Str. 38), neben *Yngvi* (Str. 55) und *Fróði* (Str. 13), besonders Meergottheiten wie *Ægir* (Str. 29) und *Rán* (Str. 30), aber auch den *Fenrisulfr* (Str. 40), *Gylfi* (Str. 49) und eine dunkle *nípt Nera* (Str. 4). Ein solches Wissen kann man aber bei jedem tüchtigen Skald erwarten. Weiter liebt er eine prunkvolle Ausgestaltung seiner Sprache; so fängt er mit der berühmten *Völuspá*-Zeile *ár var alda* an, läßt *Sinfjötli* Str. 36 sagen *fátt mantu fornra spialla*, wobei man wieder an *Vsp* Str. 1 erinnert wird: *forn spiöll fira þau er fremst um man*. In der besonders feierlichen Anfangsstrophe scheint neben eine Reminiszenz an die *Völuspá* auch eine an die *Grímnismál* durchzuschimmern; die *heilög vötn af Himinfjellum* sind wohl dieselben wie die *heilög vötn* in *Grm* 29. Zwar möchte ich nicht mit Sophus Bugge behaupten, dasz die *ætt geirmímis* in Str. 14 dem *Sökkmímir* in *Grm* 50 nachgebildet sei, aber eine Wendung wie *biörg eða brim* in Str. 28 konnte wohl von dem Ausdruck *biörg ok brim* in *Grm* 38 angeregt worden sein. Das Wort *tötrughypja* in Str. 43 kommt nur noch als Sklavinnenname in *Rþ* 13 vor; das dürfte wohl mehr als Zufall sein.

Die Nibelungenlieder wurden reichlich ausgenutzt. Der *ørlogþátr*, die in derselben Str. 3 als *gullin síma* variiert wird, erinnert sehr an die Zeile *þrymr um öll lönd ørlogsíma* in *Rm* 14, und in dieser Strophe steht auch das Wort *folkdjarfr*, das wir ebenfalls in *HH I* Str. 30 finden. Ein Ausdruck wie *glæða ørno* kehrt *Rm* Str 18 und 26, *Fm* Str. 35 als *hugin glæddi* wieder, ist aber auch in der Skaldik sehr häufig. Wenn es in Str. 9 von Helgi heiszt: *nam at vaxa fyr vina briósti* so verwendet *Fm* Str. 7 denselben Ausdruck von Sigurðr. Ob deshalb der Ausdruck *ógnar líómi* in Str. 21 nicht auch sein Vorbild in *Fm* Str. 42 hatte? Die lahme Bestimmung *iðgnógan* sticht hilflos gegen das bedeutungsvolle *óðökkum* in *Fm* ab.

Besonders das Brot scheint der Dichter gut gekannt zu haben. *Hrafn kvæð at hrafn* — *sat á háum meiddi* ist der Zeile *hrafn at meiddi hátt kalladi* in *Br* 5 sehr ähnlich. *Ungr gramr* heiszt Helgi in Str 7, wie Sigurd in *Br* 18. Besonders die Schlusstrophen sind stark von Brot abhängig. Der Heilwunsch mit dem Zeitwort *nióta* in Str. 55 und 56, erinnert an Brynhilds Worte in *Br* 8 und 10. Ausserdem ist der Ausdruck *una lífi* in Str. 55 fast ein Modewort der jüngeren Nibelungendichtung: *Gðr II*, 27, *Oddr* 14, *Sg* 10. Sophus Bugge hat diese Beziehungen schon ausführlich klargelegt, ich darf deshalb darauf hinweisen. Die Erinnerungen an

Ausdrucke und Verszeilen in der Skaldendichtung werden uns noch später beschäftigen.

Der Dichter von HH I war also bestrebt, seinem Lied ein feierliches Kolorit zu verleihen; es sollte sich neben den Eddaliedern von Sigurd und den Nibelungen würdig ausnehmen. So eine Nornenszenerie, wie bei Helgis Geburt, hat es sogar für Sigurd nicht gegeben.

Dagegen sticht die Vorliebe für rohe sogar vulgäre Ausdrücke grell ab. Es klingt befremdlich, dasz die hehre Königstochter, die überdies noch eine göttliche Walküre sein soll, sich dazu herabläszt *Höðbroddr* als *kattar sonr* zu beschimpfen; am schlimmsten aber ist die unflätige Art der Scheltrede zwischen *Sinfjötli* und *Gudmundr*, die dann auch von Helgi als einem Helden unwürdig gerügt wird (Str. 45).

Schliesslich ist zu bemerken, dasz dieser Dichter trotz seiner peinlich angestrebten Feierlichkeit keine epische Begabung hat. Er verschwendet 33 Strophen auf die Vorbereitung des Kampfes, also mehr als die Hälfte des ganzen Liedes. Der Kampf selber aber wird in einer einzigen Strophe 53 abgehandelt, die überdies mit skaldischen Floskeln ausgestopft ist, merkwürdigerweise besonders an *Rögnvalds Háttalykill* erinnernd.¹ Auch die zahlreichen Kenningen weisen auf einen Dichter hin, der nach Skaldenart ein Heldenlied hat dichten wollen. Das alles bestätigt uns, dasz das erste Helgilied ein spätes Erzeugnis der eddischen Heldendichtung ist.

Das zweite Helgilied ist viel schwieriger zu beurteilen. Wir bemerkten schon, dasz bei der Niederschrift des Liedes als Teil der Eddasammlung auf das vorhergehende erste Lied Rücksicht genommen wurde; was dort in Strophen berichtet war, wird jetzt mit einigen wenigen Prosasätzen wiedergegeben: das gilt nicht nur von Ausschmückungen, wie dem Zusammenziehen der Flotte, dem Sturm, sondern auch von so wichtigen Teilen der Handlung wie Hundings Tod, dem Kampf mit dessen Söhnen und dem Kampf am *Frekasteinn*. In beiden Fällen braucht die Erklärung nicht dieselbe zu sein, denn HH I kann ja Einzelheiten breiter ausgemalt haben, in Übereinstimmung mit des Dichters Absicht, die Sage mit der Vereinigung von Helgi und *Sigrún* abzuschliessen. Aber wenn man für einige Stellen, die Hauptelemente der Sage behandeln, wohl annehmen musz, dasz HH II kurz in Prosa zusammenfaszt, was in HH I schon geschrieben war, so wird man kaum für andere, weniger wichtige Stellen

¹ Vgl *svipr einn var þat* mit Hl. Str. 22b und 33a *sverða svipr*, und besonders *hart móðakarn* vgl. *aldrklífs akarn* in Hl. Str. 15b. Auch *æstr í imu* erinnert an *æst brynþing* in Hl. Str. 18a.

die Prosabehandlung in HH II den Strophen in I gegenüber für ursprünglich erachten können. Musz man aber dann dem alten HH II nicht einen unwahrscheinlich grossen Umfang zuschreiben? Dazu ist zu bemerken, dasz das Scheltgespräch in HH II nur aus einigen wenigen Strophen besteht; kaum sind die Beleidigungen des Gegners angefangen, so greift schon Helgi ein um ihnen ein Ende zu machen. In HH I ist das auf 15 Strophen zerdehnt und hier ist eine jüngere, breitere Ausmalung doch wohl wahrscheinlich.

Dieser Umstand erschwert das richtige Verständnis für die eigentliche Form von HH II. Wie die Handschrift sie uns bietet, kann man tatsächlich nur von einem Trümmerhaufen reden. Der Kampf mit Hundingr steht in einigen Prosasätzen, aber eine an sich wenig bedeutsame Erkundung Helgis am Hofe Hundings braucht vier Strophen. Da treten sonst dem Liede unbekannt Namen wie Hemingr, Hamall, Hagall, Blindr enn Þólvisi auf; der letzte kommt auch in der dänischen Hagbard-sage vor, deren Inhalt weitgehende motivische Verwandtschaft mit dieser Episode von HH II hat. Hagbard wagt sich als Schildmaid verkleidet zu der Königstochter Signe, wird dann aber verraten und auf Anstiften des blinden Þólvis zum Strange verurteilt; diese Sage hat also ein tragisches Ende. Die Signý, deren Name schon an Sigrún an klingt, finden wir auch in einer andern Helgisage wieder, die uns in der Hrólfs saga kraka erhalten ist; dieser Helgi und sein Bruder Hróarr wagen sich an dem Hof ihres Vaterbruders Fróði, der ihnen nachstellt; dabei treten sie unter den Decknamen *Hoppr* und *Hó* (eig. zwei Hundenamen) auf; das erinnert doch wohl sehr an den Namen *Hamall* im Helgilied, wie das auch von R. C. Boer hervorgehoben wird.¹ Man bekommt den Eindruck, dasz diese dänischen Sagen sich mit einander vielfach vermischt haben und es dürfte kaum möglich sein, zu bestimmen, welche Handlungsmotive und welche Personen jeder von ihnen ursprünglich zugehörte. So kann man sogar vermuten, dasz die Gestalt des *Blindr enn Þólvisi* auch zum ursprünglichen Bestand der Helgisage gehört hat. Denn falls, wie Otto Höfler vermutet,² hier uralte Initiationsriten die Grundlage bieten sollten, so darf man das Auftreten dieser typischen Odin-hypostase nur erwarten. Man hat zwar auf einige Unstimmigkeiten hingewiesen, die den Eindruck wecken könnten, dasz die Strophen 2—4 ursprünglich nicht zum Helgilied gehört haben sollten; aber der uns überlieferte Text ist weit davon entfernt, uns ein Bild der ursprünglichen Sagenform zu gestatten.

¹ Vgl. Edda-Ausgabe II, 157.

² Z.a.S. S. 17—19.

Das Auftreten von Sigrún in der Strophenreihe 5—13 ist ebensowenig klar. Sie wird als eine richtige Walküre dargestellt, die nach dem Kampf mit Hundingr den Helden besucht und ihm andeutungsweise sagt, dasz sie dabei zugegen war, sogar ihm geholfen hat.¹ Trotzdem fängt sie mit ihm ein Gespräch an, alsob sie von den Ereignissen nichts wüsste; als aber Helgi sie zu täuschen versucht, sagt sie gerade aus, die Wahrheit genau zu wissen. Es ist zu bemerken, dasz die Schlacht nur in einem Rückblickgespräch behandelt wird: ein typisches Merkmal der jüngeren Eddapoésie. Über den wenig walkürenhaften Charakter der Sigrún habe ich schon gehandelt; es soll nur noch hinzugefügt werden, dasz das Motiv der Liebe, ehe man den Geliebten gesehen hat, im späteren Mittelalter sich einer groszen Beliebtheit erfreute; wir dürfen deshalb annehmen, dasz die Helgidichtung den Einflusz romantischer Dichtung erfahren hat, die sich aus Deutschland über Dänemark nach Skandinavien verbreitete.² Das ganze Stück Str. 14—18 macht, trotzdem sie der Redaktor als *Volsungakviða en forna* bezeichnet, einen sehr jungen Eindruck: das sich dem Helden anbietende liebestolle Mädchen, der unmittelbar von Gegenliebe ergriffene Held würden besser zu einem Spielmannsepos passen, als zu einem »alten« Eddalied. Freilich *forna* konnte es doch wohl nicht ohne irgendwelche Berechtigung genannt werden, wenn man es vergleicht mit dem ersten Helgilied.

Wenn es darauf zum Kampfe mit *Höðbroddr* kommt, enttäuscht uns der Redaktor durch einen Prosa-Auszug, in dem er nur eine Halbstrophe des Scheltgesprächs mit einem Hinweis auf HH I anführt; wir müssen wohl annehmen, dasz hier eine Reihe von Strophen unterdrückt wurde, weil der Gleichlauf mit dem anderen Helgiliede sie dem Redaktor als überflüssig erscheinen liesz. Er führt nur an, was dort nicht gefunden wurde, wie Str. 25, in der die Walküre den gefallenen König grausam verspottet. Die Kenning *gránstóð gridar* hat eine genaue Entsprechung in *grástóð gridar* in Str 20a des *Háttalykill*. Ich habe schon oben auf andere Behrührungen mit diesem Gedicht hingewiesen; irgendeinen Zusammenhang musz man wohl annehmen, aber wo diese Kenning zum

¹ R. C. Boer, Edda-Ausgabe I, 159 sagt: In der Schlacht bei Frekasteinn ist sie nicht zugegen; Helgi teilt ihr den Ablauf mit. Aber dagegen ist zu bemerken, dasz sie selber sagt in Str. 12 *varka ek fiarri*, was kaum etwas besagen wird als »ich war dabei«.

² Helga Reuschel, Paul und Braunes Beiträge 56 (1932) S. 326 ff nimmt sogar einen orientalischen Ursprung dieses Motives an, weil es eine Umgebung voraussetzt, in der die Annäherung von Mann und Mädchen besonders schwierig ist; sie führt als Beispiele die Geschichte von Nala und Damayanti im *Mahâbhârata* und von Zal und Rudabe in Firdausis Königsbuch an.

ersten Male geprägt wurde, lässt sich nicht so leicht bestimmen; am vorichtigsten scheint es zu sagen, dass dieser Typus sich um die Mitte des 12. Jhts gebildet haben wird.

Der darauf folgende Auftritt Str 26—29 wirft wieder ein eigentümliches Licht auf die »Walküre«; sie ist über den Tod ihres Vaters betrübt: statt zu frohlocken über die jetzt mögliche Vereinigung mit Helgi, muss sie sich von diesem trösten lassen. Hier zeigt sie sich gewisz nicht als eine Hildir; das entspricht aber der gefühlsseligen Art einer späteren Zeit.

Wieder folgt ein Prosastück, in dem ein ungemein wichtiges Element der Handlung äusserst dürftig referiert wird: Helgis Tod. Hier stehen die wichtigen Züge wie Dags Opfer an Odin und der Kampf im Fjöturlundr, in denen ich mit Otto Höfler¹ uralte mythische Überlieferung annehmen möchte. Die Verbindung dieses Fjöturlundr mit dem von Tacitus erwähnten Semnonenhain hat Uhland schon geahnt²; sie scheint mir durch die neuere Forschung durchaus bestätigt zu sein. Aber weshalb hat der Redaktor die hierüber handelnden Strophen wieder nicht angeführt? Denn hier fand sich ja keine Parallelstelle im ersten Helgiliede und man fragt sich: war die Überlieferung damals schon so trümmerhaft, dass der Redaktor keine Strophen mehr gekannt hat, oder hat er sie absichtlich fortgelassen? Wir kommen auf diese Frage später noch zurück.

Er verschwendet jedenfalls das kostbare Pergament für die eindrucksvolle Verfluchung Dags durch Sigrún; wie dankbar wir auch sein mögen, dass ein solcher Text überliefert worden ist,³ wir müssen doch lebhaft bedauern, dass damit die Handlung kaum weiter geführt wird. Das geschieht ebensowenig durch Dags Sühneangebot, wie durch Sigrúns gefühlsvolle Verherrlichung des gefallenen Helden. Wie man die Übereinstimmung von Strophe 38 mit Gdr I, 18 und besonders II, 2 auch beurteilen mag — die Ansichten darüber gehen weit auseinander⁴ — jedenfalls darf man auch hier wieder den Einfluss der romantisch angehauchten Spätzeit feststellen. Boers Auffassung, dass Gdr II, 2 ihres lyrischen Charakters wegen zu diesem Gedicht ursprünglich nicht gehört

¹ Z. a. S. S. 26 f und 33 f.

² Schriften VIII, S. 139.

³ Dass hier alte Fluchformeln angeführt werden, beweist die Übereinstimmung mit den Worten im Vertrag zwischen Igor und dem Kaiser von Byzanz in der nestorianischen Chronik (S. Grundtvig, Vid. Selsk. Oversigt 1870 S. 95).

⁴ Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde V, 392: HH II > Gdr II > Gdr I; Neckel, Beiträge zur Eddaforschung S. 295: HH II > Gdr I > Gdr II; Bugge, Helgedigte S. 206: Gdr I > Gdr II > HH II; Mohr, Zeitschrift für deutsches Altertum 76 S. 150: Gdr I > HH II > Gdr II. Ich möchte hier auf einen Aufsatz hinweisen, der demnächst in der Zeitschrift für deutsche Philologie erscheinen wird.

haben kann,¹ könnte genau so gut für das Helgilied gelten; man sieht hier wieder wie jüngere Stilelemente sich im Laufe der Tradition breitmachen.

Wenn nun in Str. 39 erzählt wird, dasz Helgi nach seiner Ankunft in Walhalla dem gefallenen Gegner Sklavenarbeit bestimmt, so steht das in so grellem Gegensatz zu der man möchte fast sagen erhobenen Stimmung der Schlussszene, dasz man hier an der Arbeit verschiedener Dichter denken möchte. Das bedeutet dann aber noch keinesfalls, dasz diese Strophe »zu den ältesten poetischen Ausführungen der prosaischen Erzählung« gehört haben sollte.² Mir scheint eine solche Herabwürdigung des Gegners nichts Altertümliches, gewisz nichts besonders Heidnisches zu sein und ich möchte daran erinnern, dasz die jüngere Dichtung (wie z.B. die Spielmannsepen) eine auffallende Unsicherheit des Geschmacks bekundet; sie sind ebenso roh wie zimperlich und können unvermittelt von einem Extrem ins andere umschlagen.

Das Lied schlieszt mit der berühmten Szene, die gewöhnlich als Lenormotiv bezeichnet wird. Fraglich ist es, ob diese Szene eine junge romantische Ausschmückung ist, oder aber zu der ursprünglichen Helgisage gerechnet werden darf. Das Vorkommen in der Balladenliteratur³ beweist jedenfalls, dasz das schauerhafte Motiv auch im Umkreis der ritterlichen Welt beliebt war; das schlieszt aber noch nicht ein hohes Alter aus. Man hat auf die griechische Sage von Protesilaos und Laodamia hingewiesen und sogar behauptet, sie sei auf irgendeine Weise die Quelle der Helgiepisode gewesen⁴; andere Forscher haben wieder an ein irisches Vorbild gedacht.⁵ Weil ein irisches Gedicht Fianaigecht auch in Detailzügen überraschende Ähnlichkeiten zeigt, haben einige Forscher es als die unmittelbare Quelle des Helgiliedes betrachten wollen.⁶ Dagegen ist aber zu beachten, dasz die Dichter bei der Ausmalung des grausigen Vorgangs wohl immer auf ähnliche Züge verfallen muszten; der Verfasser des Helgiliedes übertrifft in der Anschaulichkeit des »lebenden Leichnams« den irischen Dichter weit. Die isländische Sage beweist uns, wie realistisch man in Gespenstersagen einen halbverwesten Körper auszumalen verstand. Ich möchte annehmen, dasz diese Sage ihren Ursprung in der

¹ Vgl. Edda-Ausgabe II, 269.

² So Boer z.a.S. II, 166.

³ Wie die dänische Ballade *Aage og Else* (DgF Nr. 90).

⁴ Z.B. F. R. Schröder in GRM 8 (1920) S. 286 f.

⁵ Vgl. S. Bugge, Helgedigtene S. 209.

⁶ Vgl. Eleanor Hull, F Schr. Gertr. Schoepperle Loomis 1927 S. 265 ff und F. R. Schröder, F Schr. E. A. Kock (1934) S. 314 ff.

alten Sitte hat, dasz die Gattin dem Toten im Grabe folgen muszte¹; sie setzt ja voraus, dasz der Tote sich auch weiterhin des sexuellen Genusses wird erfreuen können. Nachdem dieser Brauch gemildert wurde, konnte die Witwe auf eine irgendwelche symbolische Weise mit dem Toten verbunden bleiben. Während Brynhildr auf dem Scheiterhaufen ihrem geliebten Sigurdr in den Tod folgt, behält Sigrún zwar das Leben, bleibt aber trotzdem mit ihrem toten Gatten unlösbar verbunden. Das Motiv eignete sich zu einer psychologischen Ausdeutung: es war nicht eine urtümliche Sitte, die die Frau dazu nötigte das Lager mit dem Toten zu teilen, sondern eine über den Tod hinausreichende inbrünstige Liebe. Ich sehe deshalb gar keine Veranlassung in diesem Fall an irischen Einfluß zu denken, der sich auch sonst in der Helgidichtung nicht nachweisen läßt: Die Sitte der Witwenverbrennung haben Kelten wie Germanen gleicherweise gekannt; sie wurde später zu einem dankbaren Motiv dichterischer Behandlung, die naturgemäß in gleichen Bahnen verlief. Man kann zum Vergleich anführen, dasz umgekehrt der Mann sich von seiner verstorbenen Frau nicht trennen kann und deshalb die Leiche nicht begraben läßt und sie immer in seiner Nähe behält; später wird das als teuflisches Blendwerk oder Zauberei betrachtet. Diese Sage wird von Karl dem Groszen, Harald Schönhaar und Valdemar dem Groszen überliefert.

Eine andere Frage ist die, ob sich hinter dem Schlussteil des Helgiliedes nicht eine Erinnerung an die heilige Hochzeit mit dem getöteten Gott der Fruchtbarkeit erhalten haben könnte. Dieser Meinung sind F. R. Schröder² und Otto Höfler.³ Man musz die Möglichkeit offen lassen, besonders weil der Name Helgi schon auf einen sakralen Ursprung dieser Heldengestalt hinweisen dürfte. Die Form, in der diese Szene überliefert worden ist, zeigt aber deutlich die Ausgestaltung im Stil des hohen Mittelalters. Besonders auffallend ist die Häufung von skaldischen Ausdrücken und Kenningen⁴; das bedeutet schon eine uneddische Formgebung. Auch hier macht sich eine unheldische Gefühlseligkeit breit, z.B. in Str. 45: Helgi befindet sich in dieser traurigen Verfassung, weil Sigrúns Tränen ihm als Blutstropfen auf die Brust fallen; das Motiv,

¹ Vgl. meine Altgermanische Religionsgeschichte 2. Aufl. Band I § 116.

² Vgl. Germanentum und Hellenismus (1924) S. 39 ff und Fschr. E. A. Kock S. 312 ff.

³ Fschr. Genzmer S. 56—57.

⁴ Vgl. Str. 43 *átfrækir Óðins haukar, varmar bráðir, dögglitir* und *dagsbrún sea* (wie HH I, 261), Str. 44 *valdogg*, Str. 45 *harmdogg, úrsvalr, innfjálgr*, Str. 46 *angrlióð*, Str. 49 *roðnar brautir, flugstig troða, vindhiálms brú*.

übermässiges Nachtrauern störe die Ruhe des Toten hat in der mittelalterlichen Sage vom Tränenkrüglein noch einen anderen Ausdruck gefunden. Die Vorstellung der Vereinigung mit dem toten Helden soll den Schimmer des ungetrübten Glückes über die schaurige Szene werfen: keiner soll jetzt *angrlióð* anstimmen (Str. 46), denn die Ruhestätte sei jetzt *angrlausa* (Str. 47); schon diese Wörter haben nicht den ehernen Klang der alten Heldendichtung.¹ Die Strophe des Abschiedes mit dem grandiosen Bild des Rittes auf dem fahlen Pferde über die Brücke Bifrost beweist die Begabung eines Dichters, der eine gegebene Situation voll auszunutzen versteht. Der mythologische Apparat wird reichlich verwendet: *Óðins haukar* in Str. 43, der Hahn *Salgofnir* in Walhalla, die Einherjar als *sigrþjóð* in Str. 49.

Der Besuch des toten Helgi wiederholt sich nicht; als in der folgenden Nacht Sigrún erwartungsvoll zum Grabe eilt, wartet sie vergebens. Die Strophen 50 und 51 zeigen wieder den uns bekannten hochgestimmten skaldischen Ton: *frá sölom Óðins, ernir á asklimom, draumþing, dis Skjöldunga, draughús*. Das zeigt eindrucksvoll die Einheitlichkeit der Schlusspartie. Sigrún ist eine sterbliche Frau, die sich aus übermässiger Liebe bis in das Grab des Mannes hineinwagt um mit ihm vereint zu werden. Wäre sie eine richtige Hildir, sie würde in Walhalla dem Helgi frohlockend den Met dargeboten haben; sie gleicht aber Brynhildir, die lieber mit dem Geliebten in den Tod gehen will, als ein leidvolles Leben fristen.

Wir gelangen dadurch zu einer ziemlich genauen Bestimmung der Entstehungszeit der Endredaktion des Liedes. Keinesfalls gehört es, wie Boer noch meinte,² zum 10. Jht; die »starke Odinsverehrung«, welche darin zum Ausdruck kommen sollte, rückt das Helgilied nicht in die Nähe der Eiríksmól; im Gegenteil sie gehört zu den schablonenhaften Zügen, die mit der dichterischen Wiedergeburt der Mythologie am Ende des 12. Jhts gerne verwendet wurden, um ein hochaltertümliches Gepräge vorzutäuschen. Auch die hochskaldische Sprache verbietet das Ansetzen eines so hohen Alters. Das zweite Helgilied ist ein typisches Beispiel der Kunstdichtung aus der Periode der »nordischen Renaissance«, die mit einer hochmittelalterlichen Gesinnung leicht zusammengehen kann. Das würde an sich die Möglichkeit nicht ausschliessen, dasz es die Überarbeitung eines viel älteren, echt heidnischen Liedes gewesen sein könnte.

¹ Die beiden Wörter sind nur im Helgilied gebraucht; das Wort *angr* in der Bedeutung »Schmerz, Leid« und die davon abgeleiteten Zusammensetzungen kommen nur in christlichen oder ritterlich gefärbten Schriften vor.

² Vgl. Edda-Ausgabe II, 171.

Aber wie sollen wir diese Urform bestimmen? Die Teile, von denen wir annehmen dürfen, dasz sie zum ältesten Bestand der Helgidichtung gehören, sind eben durchgängig in Prosa aufgelöst; daraus läsz sich unmöglich ein klares Bild gewinnen. Man bekommt den Eindruck, dasz der Eddaredaktor, nachdem er HH I und HHj in sein Manuskript eingetragen hatte, von diesem dritten Gedicht nur noch die Szenen aufnehmen wollte, die in den beiden anderen fehlten; das aber sind eben die skaldisch aufgebauchten im Stil des hohen Mittelalters gedichteten Strophenreihen. Sie haben einen »faux air« des Altertums, der den Redaktor dazu geführt hat, sie nicht fortzulassen und der den modernen Forscher hat täuschen können. Der richtige Titel dieses Liedes dürfte heißen: Parerga zur Helgidichtung.

Die Grundlage des Liedes war sicherlich uralte; das schlieszen wir mit F. R. Schröder und Otto Höfler aus dem mythischen Schema, das ihm zu Grunde liegt und dessen Verbindung mit dem Kult im Semnonenwald als gesichertes Ergebnis der modernen Forschung gelten darf. Wie wenig hat der Redaktor davon gerettet, wenn wir nur in einem dünnen Prosasatz von Dags Opfer und dem Fesselwald lesen! Oder war ihm damals schon nichts mehr bekannt und war das alte Lied schon zur Zeit der Niederschrift eine fast verschollene Erinnerung geworden? Wenn wir dem Inhalte nach HH II im Vergleich mit HH I ein höheres Alter zuschreiben möchten, so folgt daraus noch gar nicht, dasz eine Strophenreihe wie jene der Lenore-episode deshalb früher als HH I gedichtet sein sollte. Eine Betrachtung des dritten Helgiliedes wird uns vielleicht etwas weiter führen können.

Dieses Gedicht hat auf eine eigene Weise die alte Sagenform umgestaltet. Die Werbung, die den Kampf mit dem Mitbewerber veranläszt, wird nicht vom Helden selbst vorgenommen, sondern auf dessen Vater übertragen. Weil der daraus hervorgehende Kampf aber die Aufgabe des Helden bleibt, entsteht dadurch eine recht unbefriedigende Darstellung. Der Vater Hjørvardr entführt die Königstochter Sigrlinn, und dessen Mitbewerber Hródmarr rächt sich dadurch, dasz er das Land von Sigrlinns Vater mit Krieg überzieht und verwüstet. Darauf geschieht aber nichts weiter, bis Hjørwards Sohn Helgi herangewachsen ist und es als eine Schmach empfindet, dasz sein Vater sich nicht für den Schwiegervater eingesetzt hat. Es sei eine Schande, dasz Hródmarr über den Besitz des Groszvaters verfügen kann. Hjørvardr verspricht ihm ein Heer, wenn er die Rache nehmen will, und zusammen mit einem Jarlssohn Atli bekämpft und tötet er Hródmarr. Man spürt noch deutlich, dasz diese Tat im

Grunde Helgis Aufgabe ist und dasz er trotzdem als Stellvertreter seines Vaters auftritt, der selber durchaus untätig bleibt.

Der Dichter, der versucht hat, diesem Vater die Rolle des Werbers zu geben, hat ihm dafür eigentlich keinen richtigen Platz bestimmen können. Hjórvardr hat das Gelübde getan, wiewohl er schon drei Frauen hatte (oder schon dreimal verheiratet gewesen war?), das schönste Weib der Welt zu erwerben. Sobald ihm bekannt wird, dasz Sigrlinn als solches gilt, faszt er den Entschlusz um sie zu werben. Dazu schickt er Atli, den Sohn seines Jarles Idmundr, aus; dieser kehrt aber unverrichteter Sache zurück. Dann erst geht Hjórvardr selber, aber Atli ist dennoch derjenige, dem es gelingt, die Königstochter in seine Gewalt zu bekommen.

Hier sind also reichlich Motive der spielmännischen Werbungsgeschichten verwendet worden: die Suche nach dem schönsten Mädchen der Welt, die Botenfahrt, die Absage des Vaters und dann die persönliche Werbung.¹ Der Dichter hat diese Motive durchaus frei verwendet. Schon der Umstand, dasz der gröszte Teil dieser Einleitung eine ziemlich blasse Prosaerzählung ist, die den Eindruck eines Auszuges macht, gestattet uns kaum zu einem sicheren Urteil über die ursprüngliche Form zu gelangen. Eine kleine Strophenreihe unterbricht den Prosabericht; hier hören wir, dasz Atli unterwegs einem Vogel begegnet, der ihm Hilfe zusagt um Sigrlinn zu erwerben. Als Lohn verlangt dieser Vogel Tempel und goldhörnige Kühe. Aber Atli scheint ihm dieses Versprechen nicht gegeben zu haben, denn er kehrt ohne Sigrlinn heim. Bei der zweiten Werbungsfahrt spielt wieder ein Vogel eine bemerkenswerte Rolle. Atli findet einen Adler schlafend auf einem Hausdach sitzen und schiezt ihn tot; dann trifft er aber in diesem Hause die gesuchte Königstochter. Der Adler war der Jarl Fránmarr, der sie beschützen sollte. Aber wie tut er das? Es scheint unglaubhaft, dasz die beiden Vögel nichts mit einander zu schaffen hätten; der *fugl fróðhugaðr*, der so reiche Opferspenden verlangt, wird doch wohl auch ein Adler gewesen sein. Sein Angebot, Hilfe zu leisten, kann nicht einfach ohne Antwort geblieben sein; war der Adler auf dem Dachfirst nicht eben dieser Vogel, der damit verriet, wo die gesuchte Königstochter verborgen sei? Dieser braucht dann aber nicht abgeschossen zu werden; man würde erwarten, dasz Atli sein Versprechen, ihm Opfertgaben zu spenden, jetzt eingelöst hätte.

Fragen wir, wie diese Erzählung, die doch wohl einmal folgerichtiger gewesen sein wird, auseinandergerissen wurde, so dürfte die Rolle des

¹ Vgl. darüber Th. Frings, Herbort, Studien zur Thidrekssaga I (Berichte über Verh. der Sächs. Akad. der Wiss., Phil.-hist. Kl. 95 Band, 5. Heft 1943).

fragwürdigen Jarles Fránmarr darauf vielleicht eine Antwort geben können. Fránmarr heiszt Sigrlinns *fóstri*; statt aber auf gebührende Weise die ihm anvertraute Königstochter zu bewachen, verwandelt er sich in einen Adler und schläft auf dem Hausgiebel ein, so dasz er ohne weitere Umstände abgeschossen werden kann. Die Folge ist nicht nur, dasz Hjǫrvarðr Sigrlinn bekommt, aber dasz auch Atli mit einer Frau ausgestattet wird und zwar mit Fránmars Tochter Alǫf. Eine solche Doppelhochzeit ist ein beliebtes Thema romantischer Liebesdichtung.

Schalten wir diesen Jarl Fránmarr, dessen Name ganz unepisch ist, aus, so würde es wohl gelingen, einen besseren Zusammenhang zu gewinnen. Die Antwort auf die Forderung des Vogels war ursprünglich gewisz eine Zusage, denn sonst wäre sie ein blindes Motiv gewesen. Sie muszte aber ausfallen, weil die erste Werbung dem neuen Schema nach ergebnislos enden sollte. Aber der Vogel hat dennoch getan, was er versprochen hatte: indem er sich auf die Hausgiebel setzte, zeigte er den Ort an, wo Sigrlinn versteckt war. Man braucht vielleicht nicht einmal anzunehmen, dasz die Einleitung dieses Helgiliedes eine Umarbeitung erfahren hat, indem der überflüssige Jarl eingeführt wurde und das Konzept verdarb. Geschichten dieser Art schwelgen förmlich in immer gleichartigen Motiven und kümmern sich herzlich wenig um einen geschlossenen Bau der Erzählung. Es scheint mir glaubhaft, dasz in diesem Eddalied, und dann gewisz durch dänische Vermittelung, der Nachhall eines deutschen Spielmannsliedes durchklingt; die Zwischenform war möglicherweise eine Ballade, deren Dasein man schon aus »Raadengaard og Ørnen« geschlossen hat.¹ Deshalb braucht man das heidnische Kolorit nicht ernst zu nehmen. Ein Vogel, der *hof* und *hǫrgr* beansprucht, ist schon sehr sonderbar; die *gullhyrndar kýr* finden wir auch in dem jungen Eddalied Þrymskvida. Es ist möglich dasz diese Götterkomödie, eben weil sie auch von einer Werbung erzählte, als stilistisches Vorbild gedient hat; auch die Formel *hǫfom erfíði ok ekki ørindi* in Str. 5 hat das Helgilied mit der Þrymskvida gemeinsam.

Wir kommen erst auf den Boden des eigentlichen Helgiliedes, so bald der Sohn aus Hjǫrvarðs Verbindung mit Sigrlinn auf die Szene tritt. Er ist in seiner Jugend der Typus des Ofenliegers; seine Heldenart kommt erst später zum Durchbruch und zwar sobald ein Weib in sein Leben eingreift. Einmal als er auf einem Hügel sitzt, reiten neun Walküren über ihn her und die schönste von ihnen ruft ihm zu, dasz er nie ein

¹ Vgl. DgF 12 und Bugge, Helgedigtning S. 272. Es ist aber zu beachten, dasz der Inhalt dieser Ballade erheblich von der Darstellung in dem Helgiliede abweicht.

Herrscher sein wird, wenn er in seinem dumpfen Schweigen verharret. Sie ruft ihn als Helgi an und damit ist seine Heldennatur erweckt worden. Er verlangt zu dem neuen Namen die dazu gehörende Gabe (den *nafn-festr*) und fordert sie selbst als seine Frau. Sie geht aber darauf nicht ein, sondern verspricht ihm eine andere Gabe: ein herrliches, unbesiegbares Schwert, das er *í Sigarshólmi* finden wird.¹ Man möchte mit Höfler diese Szene als ein Stück Urgestein der alten Helgisage betrachten, aber man musz dann doch auch feststellen, dasz die Form dieser Strophen keineswegs alt sein kann. Schon eine Kenning wie *rógapaldr* macht einen durchaus unklassischen Eindruck; daneben steht aber *brynpings apaldr* in Str. 5 der *Sigrdrífumál*. Dasz hier ein Zusammenhang bestehen musz, ist schon deshalb anzunehmen, weil die Helgi- und die Nibelungendichtung einander beeinflusst haben; das beweist ja schon der Name Sigrlinn für die entführte Königstochter. Aber eine Kenning wie *brynpings apaldr* verrät sich deutlich als eine Abwandlung des einfacheren *rógapaldr*; hier war das Helgilied also wohl der gebende Teil. Wenn Gering in seinem Eddakommentar dazu bemerkt, dasz solche poetische Umschreibungen in den skaldischen Dichtungen überaus häufig sind, so scheint er zu vergessen, dasz diese »geschraubte Kenning« ausschliesslich in diesen beiden Eddaliedern vorkommt. Wie kamen diese Dichter dazu, gerade das Wort *apaldr* »Apfelbaum« als Grundwort zu wählen? Die Kenning bedeutet »Apfelbaum des Streites«; man könnte auch sagen »Baum des Apfels des Streites«. Das gemahnt uns aber an die bekannte griechische Mythe von Paris, in der der Zankapfel eine Rolle spielt. Ich vermute deshalb, dasz die fremdartige Kenning auf diese Mythe zurückzuführen sein wird; der Weg der Verbreitung nach Norwegen führt schon wieder über Dänemark und schliesslich nach Niederdeutschland.

Es ist beachtenswert, wie der Dichter des Eddaliedes die dänische Vorlage, die wir uns wohl in Balladenform vorzustellen haben, in eine heroische Sphäre zu heben versucht hat. Das zeigt die Verwendung typischer Formeln wie *grn gól árla*² oder *brúdr biartlituð*, besonders

---

¹ Merkwürdigerweise ist dieses Schwert im weiteren Verlauf der Erzählung wieder ein blindes Motiv geworden: wie kann ein Held, der auf dem *Sigarshólmr* eine solche Waffe bekommen hat, auf dem *Sigarsvöllr* dennoch von seinem Gegner *Alfr* erschlagen werden? Hier zeigt sich deutlich, wie willkürlich der Dichter solche Prunknamen verwendet, ohne auf die daraus hervorgehenden Unstimmigkeiten zu achten.

² In der *Landnáma* Ausg. F. Jónsson (1900) S. 177 steht: *einn morgen kom hrafn á ljóri ok gall hátt* und dabei wird eine Strophe von *Hrómundr halti* angeführt, in der wir lesen:

skaldischer Kenningen wie *vignesta bǫl*, die durch das abstrakte Grundwort eine wenig anschauliche Umschreibung ist.¹ Die Beziehungen zur Jung-Sigurd-Dichtung beschränken sich nicht auf das eben erwähnte Wort *rógapaldr*, vgl. noch *þóttú harðan hug gjaldir* (Str. 6) mit *ok gatst harðan hug* in Fm Str. 19, und das Wort *valbǫst*, das auch in Sd Str. 6 gebraucht wird. Weiter steht *bǫlva bætr* Str. 24 auch in Ghv 12, während die Formel *budlungr batstr und sólo* in Str. 39 und 43 in zwei Sigurdliedern nahe liegende Parallelen hat.² Schliesslich erinnert die Zeile *sjá mun í heimi hinztr fundr vera* in Str. 40 auffallend an *sa mun í heimi hinzt bæn vera* in Sg 65.

Mit Hinsicht auf diese Vorgeschichte ist es schwierig festzustellen, ob die Eingangspartie ihrem Inhalte nach einen alten Kern enthält. Höfler hat auch hier die Erinnerungen an ein altes suebisches Kultlied feststellen wollen (z.B. in dem Namen *Sigarshólmr*) und betrachtet besonders die »Initiation« des Helden durch die Walküre als einen dazu gehörenden Zug. Die Möglichkeit, dass in der dänischen Tradition die alte suevische Kultlegende sich erhalten hat, ist nicht zu bestreiten; man muss dann aber doch annehmen, dass seit dem 12. Jht. unter Einflus der deutschen Spielmannsdichtung eine durchgreifende Umbildung durch das Einströmen romantischer Elemente stattgefunden hat.

Verfolgen wir den Inhalt des Liedes weiter. Nachdem Helgi seinen Vater zur Rache aufgestachelt hat, findet der Kampf zwischen Helgi und Hródmarr statt. Das steht nur in einem nüchternen Prosasatz. Man bekommt den Eindruck, dass es ein Kennzeichen jüngerer Sagenbehandlung ist, die Hauptmomente der Handlung nur flüchtig zu erwähnen, aber alle Mühe auf das malerische Beiwerk zu verwenden. Dazu gehört auch hier eine Scheltrede, die aber jene der anderen Helgilieder noch

Út heyrik svan sveita
sára þorns, es mornar
.....
bláfjallaðan gjalla.
Svá gól fyrr, þás feigir
folknǫrungar vǫru,
gunnar haukr .....

Das erinnert an die *Óðins haukar dogglitir* in HH II Str. 43. Das Bild der taubenetzten Aasvögel kehrt auch in der altenglischen Poesie wieder, vgl. *earn úrigfedera* in El. 28 und 111, oder *deawig-federa* (Gen. 1984); dazu Neckel GRM 7 S. 27.

¹ *Bǫl* als Grundwort einer Schwertkenning kommt nur noch einmal vor und zwar bei Bjarni Kolbeinsson, einem Dichter des 13. Jhts. Auch ein Wort wie *dreyrjǫðr* steht in einem so späten Gedicht wie der Merlinusspá.

² Vgl. *maðr mætr und sólu* in Grp Str. 7 und *ræsir ríkstr und sólu* in Rm Str. 14.

darin überbietet, dasz der Schiffswart mit einem Riesenweib Hrímgædr redet (Str. 12—30). Dann aber fängt wieder die dürre Prosachronik an: Helgi wirbt um Sváva bei ihrem Vater Eylimi; sie lieben einander sehr. Aber sogleich unternimmt Helgi wieder Wikingerfahrten, während Sváva zu Hause bleibt. Was es bedeuten soll, dasz der Dichter dennoch mitteilt, sie sei wie früher eine Walküre geblieben, ist nicht recht ersichtlich.

Der Tod des Helden wird dadurch erklärt, dasz er in einem Kampf mit Hródmars Sohn Alfr fällt. Jetzt wird aber ziemlich unvermittelt der Halbbruder Hedinn in den Vordergrund geschoben. Diesem hat ein Trollweib, weil er diesem nicht folgen wollte, Rache angedroht; an einem Festmahl tut er beim *bragarfull* das törichte Gelübde Sváva zu erwerben. Von Reue geplagt, sucht er Helgi und gesteht ihm alles; dieser nimmt es sehr groszmütig auf, weil er ja weisz, dasz ihm der Tod bevorstehe. Man betrachtet diesen Hedinn als eine Entlehnung aus der Hjadningensage, die auch am leichtesten in Dänemark hat stattfinden können. Der Geist dieses Teils, den Neckel ritterlich-christlich genannt hat,¹ stimmt wieder gut zu der von uns vorausgesetzten balladenhaften dänischen Zwischenstufe. Das Gelübde beim *bragarfull* dürfte auch hier aus der Sage der Jomswikingen entlehnt worden sein.

Otto Höfler vermutet, dasz diese etwas verwirrte Episode dazu diene zu erklären, wie Hedinn zum Mörder seines Bruders werden konnte, wie es seiner Meinung nach in der alten Kultlegende der Fall gewesen ist. Man musz also annehmen, dasz an dessen Stelle Alfr getreten ist, der als Sohn Hródmars die Rachepflicht für sich in Anspruch nehmen konnte. Durch diese Auffassung stellt Höfler einen Parallelismus mit dem Liede vom Hundingtöter her, der ja von seinem Schwager Dagr getötet wird. Man musz dann doch wohl eine sehr grosse Verschiebung des alten Inhaltes annehmen; denn falls das Gelübde beim *bragarfull* dazu gedient hätte, den Brudermord zu erklären, so wurde das doch wieder beseitigt, indem die Rolle des Rächers auf Alfr übertragen wurde: die Folge war, dass Hedinn den törichten Wunsch ausspricht, Sváva zu besitzen und das lässt sich nur wieder dadurch erklären, dasz er unter dem Zauber eines Trollweibes handelte.

Wenn Helgi schwerverwundet auf dem Schlachtfelde niederliegt, sendet er einen gewissen Sigarr zu Sváva um sie zu bitten, zu ihm zu kommen. Ihre Walkürennatur scheint sie also ganz abgelegt zu haben. Woher dieser Sigarr plötzlich auftaucht bleibt unerklärt; im HH II Str. 4 wird ein Sigarr flüchtig neben Hogni erwähnt. In Gðr II stickt die Heldin

---

¹ Vgl. Beiträge S. 326 f.

unter mehreren anderen Bildern auch einen Kampf zwischen Sigarr und Siggeirr *sudr á Fíóni*; also auch hier wieder ein dänisches Ereignis. Es ist zu bemerken dasz der Name Sigarr im Westgermanischen häufig vorkommt, in Skandinavien vorzüglich in Dänemark üblich war.¹ Ich möchte deshalb eher an eine dänische Quelle für diesen Sigarr denken, als dasz ich ihn einfach aus dem Ortsnamen *Sigarsvellir* herleiten würde.

Die Begegnung Helgis mit Sváva auf dem Schlachtfelde erinnert uns lebhaft an den Schlussteil des zweiten Liedes vom Helgi Hundingsbani. Hier besteht nicht nur eine motivische Verwandtschaft (der Besuch beim sterbenden Helgi auf dem Schlachtfelde scheint eine gemilderte Form des Beilagers mit dem toten Helden zu sein), sondern auch in sprachlicher Hinsicht gibt es so viele Anklänge, dasz man von einem direkten Einfluß reden darf.² Man könnte sich auch denken, dasz die Begegnung auf dem Schlachtfelde in HH II zu dem Lenorenauftritt gesteigert wurde; dagegen spricht aber doch wohl, dasz die Episode in HHj recht unbefriedigend ist. Hier wirkt alles ziemlich lahm; die stolze Walküre, die dem Helgi einmal seinen herrlichen Namen gegeben hatte, wimmert dasz sie nie gedacht hatte, sich nach dessen Tode noch einmal zu verheiraten. Sie sagt sogar: mit einem *jofurr ókunnan*, obgleich Hedinn ihr Schwager war und sie ihn während ihrer Heirat am Eylimis Hofe doch gesehen haben musz. Sie wird sich in ihr Schicksal ergeben, denn Hedinn fordert einen Kusz und verspricht erst Rache für den Tod seines Halbbruders zu nehmen. Damit bricht das Lied ab; es ist nur selbstverständlich, dasz ein Helgilied mit dem Tode des Helden zu Ende geführt ist.

Ob man nun HHj als einen Trümmerhaufen von Bruchstücken betrachtet, oder aber als einen halbgelungenen Versuch ein altes Lied in neuer Form wiedererstehen zu lassen, man wird jedenfalls dem Eindruck nicht entkommen, dasz das Lied als ganzes ein ziemlich junges Machwerk ist. Wir sehen also, dasz man von den drei Helgiliedern feststellen musz, dasz sie in der uns überlieferten Form zur Spätzeit der Eddadichtung gehören. Sie sind alle ausgesprochen unheldisch: HH I durch den optimistischen Ton des auf eine glückliche Heirat lossteuernden Heldenlebens,

¹ Vgl. Gering, Edda-Kommentar II, 165.

² Helgi sagt *Brúdr grátattu* und HH II, 45 wirft Helgi Sigrun vor: *grætr þú grimmom tárom*. Das wird unsere letzte Zusammenkunft sein, heiszt es in Str. 40; auch nach der Lenorennacht folgt keine zweite. Helgi bittet in Str. 41: *at þú Hedni hvílo gærvir*, wie es HH II, Str. 47 heiszt: *hér hefí ek þér hvílo gærvá*. Sváva sagt *myndiga ek lostig ... armi veria*, wie es von Sigrun heiszt: *er þú á armi ólifðum sofr*. Sváva spricht von *í Munarheimi*, wie Helgi in HH II, 46 sagt *þótt mist hafim munar ok landa*.

HH II durch das Lenorenmotiv, HHj durch die recht ungeschickte Verbindung der Hedinn-Figur mit der Helgigeschichte — um nur einige Beispiele herauszugreifen. Immer sind wir auf eine dänische Vorstufe gestossen, die ihrerseits die Spuren deutscher Spielmannsdichtung verrät. Wir kennen die Lieder in einer westnordischen Form und wir müssen deshalb zu bestimmen versuchen in welchem Umkreis sie entstanden sind.

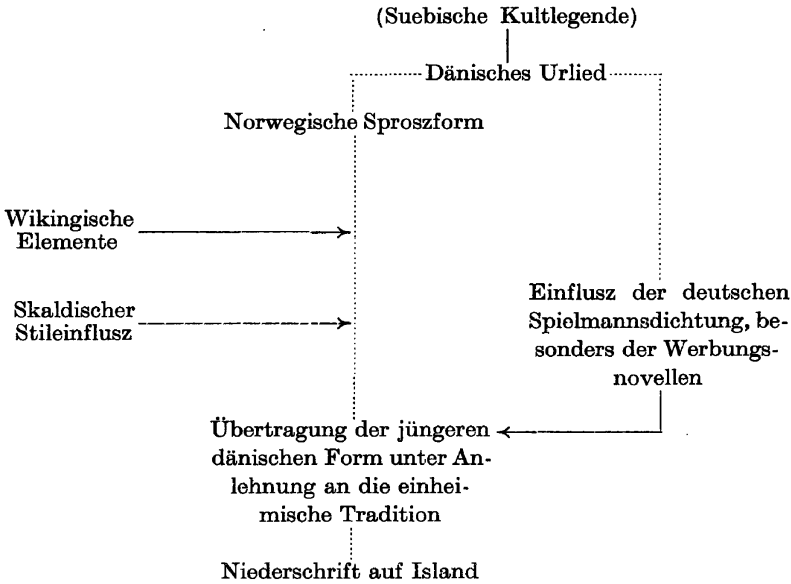
In einem Aufsatz über Arnórr jarlaskald in Arkiv för nordisk Filologi 67 S. 156 ff., habe ich darauf hingewiesen, dasz HH I sich an einigen Stellen mit skaldischen Versen berührt und zwar von den Dichtern Gisl Illugason und Ivarr Ingimundarson. Ich habe das erklärt, indem ich annahm, dasz die Skalden das Eddalied nachgeahmt hätten. Dazu war im 12. Jahrhundert die Möglichkeit da: skaldisches Preislied und eddisches Heldenlied konnten damals leicht mit einander in Berührung treten und zwar ganz besonders am Hofe der norwegischen Könige. Hier blühte die zu höchster Formvollendung gelangte skaldische Kunst, aber man hörte dort auch gerne die einfachen Lieder von den berühmten Sagenhelden. Ich habe darauf hingewiesen, dasz die Lieder der älteren Skalden, die zum Lob berühmter Könige gedichtet wurden, in dankbarer Erinnerung fortlebten; sie bildeten gewissermassen eine Art Familienchronik in Dichtform und werden bei bestimmten Anlässen vorgetragen worden sein.

Für den Vortrag in der Königshalle gab es also Lieder verschiedener Art. Neben den immer neu erstehenden Preislied der lebenden Skalden hatte man eine stattliche Reihe älterer Dichtungen, die schon durch ihre hochspezialisierte Form genau im Gedächtnis erhalten bleiben konnten. Es gab daneben die Eddalieder, deren einfache Form leicht zu Entstellung Anlaß geben konnte und deren Anonymität sie nicht vor bewusst vorgenommenen Umwandlungen schützte. Ihr Inhalt war zeitlos; das bedeutet aber dasz sie zu jeder Zeit aktuell waren und von neuem vergegenwärtigt werden konnten. Der sich fortwährend ändernde Zeitgeschmack konnte in ihnen zum Ausdruck gelangen. Eine solche Dichtung ist immer im Flusz. Die Wikingerzeit bot die Veranlassung zur Ausmalung von Schiffahrt und Seeschlacht; das 12. Jahrhundert gewährte romantischen und spielmännischen Motiven freien Zutritt.

Die Form eines Heldenliedes, die schliesslich in die Eddasammlung aufgenommen wurde, ist also das Endergebnis eines Jahrhunderte langen Umschmelzungsprozesses. Dasz während einer gewissen Periode die Hofskalden diese Stoffe vorgetragen und dabei nach ihrem eigenen Stilgefühl umgemodelt haben, beweist das Einströmen von Kenningen und sonstigem skaldischen Sprachschmuck. Man darf ja nicht erwarten,

daz ein Publikum des 12. Jhts diese Lieder in der altmodischen Form des 10. Jhts zu hören liebte. Eine bewahrte Eddaliedfassung ist immer ein Querschnitt durch eine sich im Flusse befindenden Tradition; das macht es so schwer die Heldenlieder einigermaßen genau zu datieren.

Schematisch¹ könnte man die Überlieferung der Helgidichtung etwa auf folgende Weise darstellen:

Die Forschung der letzten Jahrzehnte hat einen Teil der eddischen Nibelungenlieder als Nachahmungen jüngerer südgermanischer Vorlagen nachgewiesen.² Hier herrscht also dasselbe Verhältnis vor wie in dem Helgi-Zyklus. Man darf das als eine durchaus natürliche Entwicklung betrachten. In der Helgi-Tradition haben wir festgestellt, dass gerade die Haupt-

¹ Schematisch ist die Zeichnung schon deshalb, weil man nicht bestimmen kann wieviel Zwischenstufen es auf der dänischen und norwegischen Entwicklungslinie gegeben hat; deshalb habe ich eine punktierte Linie gebraucht. Die Einflüsse aus der Skaldendichtung haben auch nicht auf einmal gewirkt, sondern haben immer wieder auftreten können. Die wikingischen Elemente brauchen nicht in der eigentlichen Wikingerzeit aufgenommen worden zu sein, denn später galt das Wikingerleben als ein Motiv zu einer romanhaften Ausstattung, wie das sich in den Sagas deutlich bemerkbar macht.

² Vgl. W. Mohr, Entstehungsgeschichte und Heimat der jüngeren Eddalieder südgermanischen Stoffes in *ZfdA* 75 (1938) und Wortschatz und Motive der jüngeren Eddalieder mit südgermanischem Stoff in *ZfdA* 76 (1939). Ich habe darüber eingehender gehandelt in dem schon oben erwähnten Aufsatz über das 2. Guðrúnlied, der noch erscheinen muss.

teile der Handlung manchmal nur als Prosa-Auszug mitgeteilt werden. Es ist schwer denkbar, dass eben diese Hauptmomente der Vergessenheit anheimfielen. Man hat solche Strophenreihen nicht »vergessen«, sondern ihnen keine besondere Aufmerksamkeit geschenkt. Die Zuhörer kannten ja den Inhalt der Sage ohne weiteres; wichtiger schienen ihnen deshalb diejenigen Stücke, die neubehandelt worden waren. Deshalb sind die Scheltreden, die ich einem alten Heldenliede kaum zutrauen möchte, in grosser Ausführlichkeit mitgeteilt. Strophenreich ist die neugestaltete Eingangsszene sowohl in HH II wie in HHj; die kecke Anrede des jungen Helgi, in der er seinem Vater die Nichtbeachtung seiner Rachepflicht vorwirft, braucht zwei Strophen, während die Rache selbst in einem Prosasatz abgetan wird. Wie ausführlich ist das Gespräch des sterbenden Helgi mit seinem Halbbruder und mit der eilig herbeigerufenen Sváva; wie farbenreich die ganze Schlusspartie von HH II.

Man sieht deutlich, dass eben die neuen Zusätze zum alten Sagenkern weit mehr Interesse in Anspruch nahmen, als die eigentliche Heldenfabel. Die Prosa-Auflösung darf deshalb auch nicht als ein Beweis gelten, dass man damals die Helgilieder kaum mehr gekannt hätte, sondern dass man das Allbekannte nicht der Aufzeichnung wert fand. Leider müssen wir dadurch mit grossen Verlusten rechnen, aber daraus dürfen wir nicht den Schluss ziehen, dass man zur Zeit der Niederschrift die Lieder so fragmentarisch gekannt hätte.¹ Wir haben nur die Auswüchse jüngerer Sagenbildung vor uns, weil sie durch ihre Neuheit dem damaligen Publikum besonders gefielen; das Gerippe der alten Sage, das einmal das Ganze zusammenhielt, ist jetzt zerfallen und wir halten nur ziemlich heterogene Bruchstücke in der Hand.

Wir müssen also mit der Wahrscheinlichkeit rechnen, dass gerade die bewahrt gebliebenen Strophen nicht zur ältesten Überlieferungsschicht gehören werden. Diese verstecken sich teilweise hinter den referierenden Prosasätzen, oder sie leben teilweise in durchaus modernisierter Form weiter. Nehmen wir z.B. Str. 6 von HHj. Ihr Inhalt ist vielleicht uralte, wenn wir Höflers Auffassung billigen. Ihre Form ist aber durchaus jung. Ich habe schon auf die Kenning *rógapaldr* hingewiesen, die Sophus Bugge schon beanstandet hat, aber seine Vermutung, sie sei eine Verballhornung

---

¹ Eine andere Frage ist es, ob man auf Island in den bäuerlichen Kreisen die dänischen Heldenlieder besonders gepflegt hat und ob die in die Eddasammlung aufgenommenen Helgilieder nicht von den antiquarisch interessierten Leuten des 13. Jhts aus der norwegischen Tradition übernommen worden sind. Man kann sich leicht vorstellen, wie ein Mann wie Snorri während seines Aufenthaltes in Norwegen dem Vortrag der Hofskalden zugehört haben wird.

von *Roga baldr*,¹ trifft gewisz nicht das Richtige. Die Kenning setzt ja Bekanntschaft mit der griechischen Paris-sage voraus. Die Zeile *póttu hardan hug gialdir* haben wir auch schon mit Str. 19 der Fm verglichen; *hilmir*, ein typisches Prunkwort der Helgidichtung, finden wir auch in der jungen Schicht der Nibelungenlieder (Grp, Gdr II, Ghv); der Ausdruck *hringum ráða* kehrt in Str. 11 zurück, wie *Röðulsvellir* an *Röðulfjalla* in Str. 43 erinnert. Sogar das schöne Bild *örn gól árla* haben wir als eine typische skaldische Floskel kennen gelernt. Gerade an der Form dieser Strophe kann man ermessen, wiesehr sich die Form der Helden-dichtung im Laufe der Jahrhunderte geändert hat.

Aber epische Poesie ist nur denkbar in einem fortwährenden Prozess der Umschmelzung. Das zeigen uns die deutschen Gedichte von den Nibelungen oder von Wolfdietrich ebenso einprägsam wie die französischen *chansons de geste*. Es ist ja eben ihre grosze Beliebtheit, die sie durch die Jahrhunderte weiterträgt und unaufhörlich dazu drängt, den alten Stoff den immer wechselnden Ansprüchen des Publikums mundgerecht zu machen. In Passau drapierte man die uralte Nibelungensage in dem ritterlichen Gewand der höfischen Dichtung; am norwegischen Königshof herrschte eine andere Kunstmode, die aber nicht minder tyrannisch war.

Daraus ergibt sich, dasz die Datierung solcher Lieder eine heikle Sache ist. Nachdem ein beträchtlicher Teil der eddischen Nibelungenlieder als Nachbildungen junger südgermanischer Gedichte nachgewiesen sind, musz man wohl auch die Helgidichtung dieser selben Schicht zurechnen. Zwar gibt es hier nicht eine norddeutsche Quelle, die dafür verwendet werden könnte, aber eine dänische Tradition hat es ganz gewisz gegeben und sie war im 12. und 13. Jht weitgehend von den norddeutschen Kunstformen abhängig. Ich brauche nicht darzulegen, wie leicht Lieder von Dichtern zwischen den dänischen und norwegischen Königshöfen hin und her getragen werden konnten.

Zur Bestimmung des relativen Alters der Eddalieder sind sprachliche Berührungen sehr wichtig, aber sie sind nicht immer eindeutig. Die Sigurddichtung hat einen groszen Einfluss auf die Helgilieder ausgeübt, aber beide Stoffe wurden in denselben Kreisen vorgetragen und zwar von denselben Künstlern. Die Kenning *brynpings apaldr* in Sd ist eine gespreizte Nachbildung von *rógapaldr*; das beweist, dasz auch umgekehrt die Sigurdlieder von denen des Helgikreises beeinflusst werden konnten. Das Bild der Eddaüberlieferung wird also viel komplizierter, als wir sie uns

¹ Z.a.S. S. 316.

vorzustellen gewohnt sind. Es ist eine Tradition in fortwährendem Fluss, die sich immer erneuern musz um eine willige Zuhörerschaft zu finden.

Ich habe bisjetzt den Nachdruck auf das Weiterleben dieser Helden-dichtung an den Königshöfen Dänemarks und Norwegens gelegt. Das soll aber keineswegs ausschlieszen, dasz sie auch sonstwo in Skandinavien gelebt hätte. Die Fáfnismálstrophe, die König Sverri einmal angeführt haben soll, kann er ja schon in seiner Jugend auf den Färöern gehört haben. Dasselbe gilt für Island. Aber die Eddasammlung beweist trotzdem, dasz die Vortragsweise am norwegischen Königshofe als maszgebend betrachtet wurde.

Es ist deshalb schwierig die Rolle Islands im Verlauf dieser Tradition zu bestimmen. Der Edda-Sammler hat sich offenbar bemüht die norwegischen Liedformen kennen zu lernen. Das schlieszt nicht aus, dasz man auch auf Island von jeher über Helgi gesungen hatte. Der Edda-sammler hat es wohl nicht nötig gefunden, die unter seinem eigenen Volke allbekannten Heldenlieder aufzuschreiben. Die Mischform der Eddagedichte — Strophenreihen in Prosaauflösungen eingebettet — ist deshalb nicht nur aus mangelhafter Überlieferung zu erklären. Denn falls der Sammler darauf bedacht war, gerade die neuesten in Norwegen gültigen Formen aufzunehmen, weil er diese schöner und bedeutsamer fand, so hat er leicht dazu kommen können, ganze Stücke der allbekannten Sage kurz zusammenzufassen, um Platz für die »modernen« Strophenreihen zu bekommen. Es besteht also keine Veranlassung, an eine Sigurdarsaga mit eingestreuten Strophen zu denken. Man stellt sich den Eddasammler leicht als einen Antiquar vor, der im letzten Augenblicke die dahinschwindenden Liedtraditionen noch vor der Vergessenheit retten wollte; er kann doch wohl auch rein künstlerische Interessen gehabt haben, die ihn das »Wertvollste« auswählen lieszen. Dieses Wertvollste waren nun eben nicht was jeder oft genug hören konnte. Wertvoller jedenfalls waren für diesen Isländer die neuesten Sprossen am uralten Sagenbaume. Aber auch — und das kennzeichnet wieder die antiquarische Strömung im 13. Jht. — die klugen Ratschläge in Fáfnismál, die Vorbedeutungen in Reginsmál, die Runenstrophen der Sigrdrifumál, die Fluchstrophen in dem Helgilied HHj. Wenn wir uns immer wieder vergegenwärtigen müssen, dasz die Eddasammlung eine Auswahl ist — teilweise bestimmt durch das Verlangen eine alte Tradition festzuhalten, teilweise aber auch durch den Wunsch die neuesten Liedformen aufzuzeichnen — so musz unser Urteil über die uns überlieferte Liedform wohl sehr zurückhaltend sein.

Utrecht

ERIC ELGQVIST

Guden Höner.

I den fornnordiska gudavärlden spelar Höner icke någon mera betydande roll, även om han nämnes som Odens vän och följeslagare och tillsammans med honom och Lodur skapar de första människorna. Att han är en av de dunklaste figurerna i den nordiska mytologien, är ej så underligt, då upplysningarna om honom i de fvn. källorna är synnerligen torftiga och fragmentariska (F. R. Schröder, PBB 43 s. 219).

Enligt Vsp. 17 finner gudarna Oden, Höner och Lodur två träd, Ask och Embla, som de förvandlar till människor.

Unz þrír kvómo	ór því liði
oþlgir ok ástgir	æsir, at húsi:
fundo á landi,	lítt megandi,
Ask ok Emblo,	ørloglausa.

Genom att skänka dem anda, själ, blod eller livsvärme, talets gåva och ett friskt utseende gör gudarna Ask och Embla till människor. Härom heter det i strof 18:

Qnd þau né áttó,	óð þau né hoþdo
lá né læti	né lito góða:
qnd gaf Óðinn,	óð gaf Hœnir,
lá gaf Lódur	ok lito góða.

På den nya jord, som efter Ragnarök stigit ur havet, skall Höner syssla med något som i Vsp. 63 kallas att *kiósa hlautvið* (eller *hlutvið*):

Þá kná Hœnir	hlautvið kiósa.
--------------	-----------------

I skaldedikten *Haustlǫng*, som sannolikt härrör från tiden omkring 900, berättas, hur Höner i sällskap med Oden och Loke företar en resa, under vilken gudarna vid förberedelserna till en måltid oroas av jätten Tjatse (SnE s. 68 f.). I *Haustlǫng* (str. 7 och 12) uppgives Loke vara

Höners vän. Uttrycket »korp gudens vän» (*hrafnásar vinr* i str. 4) torde snarast åsyfta vänskap mellan Oden och Höner. I SnE s. 84 uppgives, att man kan kalla den senare Odens bankkamrat, följeslagare och förtrogne vän: *sessu eða sinna eða mála Óðins*.

I prosatexten till Reginsmál berättas, att Höner i sällskap med de nämnda gudarna kommer till Andvarafors, där Loke dödar Regins broder Otr, och i den föga tillförlitliga Huldarsaga (P. E. Müller, Sagabibliothek I s. 363 ff.) skildras, hur Höner under en jakt får uppleva sällsamma äventyr tillsammans med Oden och Loke. Som medlem av nämnda gudatrio spelar Höner regelbundet en fullkomligt passiv roll utom i den sena färöiska dikten Lokka táttur (V. U. Hammershaimb, Sjúrdar kvæði s. 140—45). I denna skildras utförligt, hur Oden, Höner och Loke i tur och ordning hjälper en bondpojke i hans försök att undkomma en illslug jätte.

I Gylfaginning (SnE s. 28) meddelas helt kort, att Höner efter kriget mellan asar och vaner kom som gisslan till Vanaheimr. I Ynglingasaga (YS s. 7) berättas däremot ganska utförligt om den ömkliga roll han spelade efter kriget. I stället för Njord och Frö, som vanerna skickade till Asgård, erhöll vanerna Höner och Mimer. Den förre ansågs väl skickad till hövding, den senare var känd för sin visdom. Så snart Höner kommit till Vanaheimr, gjorde vanerna honom till hövding. Allt gick bra, så länge han hade Mimer vid sin sida. Var denne frånvarande, då viktiga frågor skulle avgöras på ting och sammankomster, sade Höner: »Må andra råda.» Så småningom förstod vanerna, att de hade blivit bedragna av asarna. Slutligen gick det så långt, att de grep och halshög Mimer, varpå de skickade hans avhuggna huvud till asarna.

I Haustlǫng str. 4 omtalas Höner som *fet-Meili* »fjät-Meili». I YS s. 7 uppgives, att han är storvuxen och ovanligt vacker: *mikill maðr ok inn vænsti*, och i Skáldskaparmál (SnE s. 84), att man kan kalla honom *enn skjóta ás ok enn langa fót ok aurkonung*. Guden är således långfotad eller långbent och snabbfotad eller snabbvingad. Innebörden i *aurkonungr* diskuteras i det följande. Får man tro Sögubrot (Petersens-Olson, Sögur danakonunga s. 11), är Höner ovanligt lättskrämd: *hræddastr ása*.

På grund av att källmaterialet är så torftigt och vissa för förståelsen av gudens väsen viktiga ord svåra att tolka, har det hittills icke varit möjligt att uppnå enighet om hur Höner bör uppfattas. K. Weinhold, vilken, ZfdA 7 s. 23 ff., icke drar sig för att jämföra honom med den slaviske *Hajnal*, *Hennil*, morgonrodnadens gud, betraktar honom som en ljusgud, framför allt solgud, en tolkning, som E. Mogk, Germ. Myth.

s. 121, finner mycket tilltalande. Till samma uppfattning ansluter sig J. Palmér, Studier tillägnade Axel Kock s. 111. August Schrader ser däremot, Germ. Myth. s. 116, i Höner en mångud.

Stödd på en orimlig etymologi söker Finn Magnusen, Eddalæren II s. 61, Den äldre Edda s. 59, Lex. mythol. s. 464, göra Höner till en ljusgud. I denna egenskap är han enligt I. F. D. Bloete, ZfdA 38 s. 287, såsom »der König des Frühlingsglanzes» framför allt knuten till våren. Även om W. Krogmann, APhS 6 s. 326 f., tolkar *Hœnir* (< *Huhnijaz) som 'den lysande', gör han icke för den skull gällande, att Höner är en ljusgud.

J. Hoffory, Eddastudien I s. 111 f., ser i Höner en molngud. Som sådan uppfattas han även av M. Rödiger, ZfdPh 27 s. 9, F. von der Leyen, Die Götter und Göttersagen der Germanen s. 227, och P. Herrmann, Nord. Myth. s. 253. W. Golther, Handbuch der germ. Myth. s. 400, och E. Mogk, Hoops' Reallex. 2 s. 541, anser sig böra räkna med denna möjlighet.

J. Grimm förefaller, Deutsche Myth.⁴ 1 s. 200, mest benägen att fatta Höner som vattengud, och som sådan betraktas han av K. Müllenhoff, DA I s. 34. R. M. Meyer finner det, Altgerm. Religionsgeschichte s. 371, tilltalande att uppfatta Höner som vattengud, dock snarast som representant för det underjordiska vattnet, »das sich verbirgt und nur stellenweise sichtbar wird».

Som fågelgestaltad har Höner uppfattats av bl. a. G. Vigfusson, Corpus poeticum boreale I p. CII f., B. Schnittger, Fornvännen 1916 s. 104—118, E. Hellquist, NoB 1916 s. 144 ff., A. Holtsmark, ANF 64 s. 51 ff., och F. Ström, Arv 1956 s. 56—67. Denna möjlighet att förklara gudens väsen diskuteras ingående i det följande.

F. R. Schröder antar, PBB 43 s. 238 f., att Höner varit döds gud och att hans namn ursprungligen tillkommit Oden. J. Loewenthal uttalar, PBB 45 s. 249 f., sin tillfredsställelse med denna hypotes. Som skogens gud uppfattas Höner av F. Kauffmann, PBB 18 s. 173.

Enligt H. Schück, Studier II s. 224 ff., är Höner identisk med guden Ull. Detter-Heinzel, PBB 18 s. 549, F. R. Schröder, PBB 43 s. 239 ff., A. Holtsmark, a.a. s. 53 f., och F. Ström, a.a. s. 50 ff., anser honom identisk eller besläktad med Oden.

Att tolkningsförslagen är så många, sammanhänger med att Höner är en av de gåtfullaste gestalterna i den nordiska gudakretsen (N. F. S. Grundtvig, Nordens mytologi s. 307, och J. Hoffory, a.a. s. 101).

Den som sysslar med problemet Höner, torde göra klokt i att icke offra allt för mycket tid och skarpsinne på försök att tolka gudanamnet.

Däremot kan det vara lämpligt att i anslutning till de Vries' råd, AR 2 s. 310 f., närmare granska epitetet *aurkonungr*.

N. M. Petersen, Nordisk mytologi s. 70, uppger helt lakoniskt, att Höner kallas *aurkonungr* i sin egenskap av härskare över materien, »ty det är han, som i den väcker rörelse». Tack vare en oriktig förklaring av *aur-* — det uppfattas som fvn. *ør* f. 'pil' — blir det K. Weinhold, ZfdA 7 s. 23 ff., och A. Holtzmann, Deutsche Mythologie s. 115, möjligt att tolka *aurkonungr* som 'pilkonung'.

Av ett par forskare härledes *aur-* ur ett urgerm. **auza-* 'glans'. Bloete, vilken, ZfdA 38 s. 287 f., sammanställer det med grek. ἠώς, lat. *aurora* 'morgonrodnad', tror sig återfinna det dels i det feng. *earendel* 'morgonstjärna', dels i följande namn: fvn. *Aurvandill*, langobard. *Auriwandalo*, fhty. *Örentil*, och betraktar Höner som »vårglansens konung». Enligt J. Palmér, Studier tillägnade Axel Kock s. 111 f., är *aur-* en fvn. motsvarighet till *eår-* i *earendel* och Höner en solgud. Palmér antar, att ett fvn. *aurr* med betydelsen 'glans' fortlever i Vsp. 19, där uttrycket *ausinn hvíta auri* uppfattas som 'övergjuten med vit glans'. Angående möjligheterna att tolka detta eddaställe hänvisas till George van Langenhove, Linguistische studien II s. 28 ff. (Essais de linguistique indoeuropéenne, 's Gravenhage 1939). Av F. R. Schröder, PBB 43 s. 231, betecknas Bloetes argumentering som otillfredsställande. Enligt E. Hellquist, NoB 1916 s. 146, är det »mycket diskutabelt», huruvida ett av **auza-* bildat *aurr* med betydelsen 'glans, ljusstråle' existerat.

Några forskare har uppfattat förleden i *aurkonungr* såsom ett med det fvn. adjektivet *aurugr* 'fuktig' besläktat substantiv. G. Vigfusson, Corp. poet. bor. I p. CII f., tolkar *aurkonungr* som »the lord of the ooze». Höner är nämligen en svan eller stork, som kliver omkring i gyttjan. J. Hoffory, Eddastudien I s. 109, ser i Höner ett slags molnkonung, som kan förtjäna benämningen »Nässekonig», därför att han lyfter sig ur vattnet och upplöses i dis och dimma. B. Schnittger anser, Fornvännen 1916 s. 104 ff., att Höner på grund av sin storknatur kan förtjäna benämningen 'gyttjekonung'. D. Palm, vilken, ODFG V s. 110 f., delar Schnittgers uppfattning av gudens natur, föredrar att kalla honom 'träskkonung'. För W. Golther, Handbuch der germ. Myth. s. 399, framstår Höner som »der Lehmkönig», således en varelse, som uppehåller sig i lera. Detter-Heinzel ger honom, PBB 18 s. 555, egendomligt nog, den direkt nedsättande benämningen »Dreckkönig», och A. Holtzmark kallar honom, a.a. s. 52, »konge på grushaugen». F. Ström sätter, Arv 1956 s. 44, frågetecken för denna benämning, vilken han, a.a. s. 61, icke tycks gilla.

I Alvissmål 10 uppgives, att jorden på gudarnas språk heter *aurr*

(*kalla aur uppregin*). Med hänvisning till detta eddaställe tolkar F. R. Schröder, PBB 43 s. 246, *aurkonungr* som »der König oder Beherrscher der Erde». Namnet uppgives passa Oden, vilken i Haustlång str. 5 betecknas som *foldar dróttinn* 'jordens herre'. W. Krogmann finner, APhS 6 s. 321 f., detta förslag mycket tilltalande. Då Höner efter Ragnarök väljer lottkvistar och således uppträder som Odens ställföreträdare, förtjänar han otvivelaktigt benämningen 'jordens behärskare'.

J. Loewenthal, vilken, PBB 45 s. 249 f., i likhet med Schröder i Höner ser »eine Gottheit der See», anser det möjligt att sammanställa *aur-* i *aurkonungr* med ryska dial. *juró* 'svärm, hjord, skara, fiskstim, sälflock'.

Den senast nämnda möjligheten synes böra avvisas. Sammanställningen med lat. *aurora* 'morgonrodnad' torde vara mycket osäker. W. Krogmann vill, APhS 6 s. 327, icke gärna tolka *aurkonungr* som 'ljuskonung'. Han anser nämligen, att det germ. **auza-* 'glans' knappast kan ha varit levande i nord. språk, då ordet *aurkonungr* bildades. I valet mellan *aurr* 'grus, stenblandad sand' och det homonyma ord, som antages betyda 'fuktighet, väta', synes det senare ordet trots allt, som skrivits om 'Nässekönig', 'gyttjekonung' och 'träskkonung', böra stå tillbaka för det vanliga *aurr* 'grus'. Detta vill med andra ord säga, att man bör räkna med att *aurkonungr* kan betyda 'örens eller grusmarkens konung'. »Zu einer sicheren deutung dieses beinamens wird die forschung nie gelangen» (F. R. Schröder, PBB 43 s. 247).

Om vi önskar finna det för Höner karakteristiska, är vi, om vi bortser från kenningarna, i första hand hänvisade till de torftiga upplysningarna i *Völuspá* (F. Ström, a.a. s. 49). I det följande riktas uppmärksamheten närmast på *óðr* (Vsp. 18).

Av H. Schück, Studier I s. 51 f., identifieras *óðr* med livsmjödet. Enligt E. Hellquist, NoB 1916 s. 146, är detta en teori, vilken icke utan vidare kan avvisas.

De flesta forskare tolkar *óðr* som 'själ, förnuft, intelligens'; 'själ' (Hoffory, Eddastudien I s. 107 f., W. Golther, Handbuch der germ. Myth. s. 397, Detter-Heinzel, Sæmundar Edda II s. 27, F. R. Schröder, PBB 43 s. 219; 'själ', »die Grundbedingung des geistigen Lebens» (P. Herrmann, Nord. Myth. s. 250, 579, R. M. Meyer, AR s. 368 f.); 'förnuft, intelligens', de själsförmögenheter, som skiljer människan från djuren (K. Gíslason, Efterladte Skrifter I s. 187, H. Gering, Vollständiges Wörterbuch sp. 812, Sijmons-Gering, Kommentar I s. 21); 'omdöme' (E. Brate, Sæmunds Edda s. 3, A. Åkerblom, Den äldre Eddan I s. 26); 'Geisteskraft' (E. Mogk, Hoops' Reallex. 2 s. 541); »seelenleben; wille u. leidenschaft»

(G. Neckel, Glossar³ s. 132). Följande citat må här tillåtas: »die zweite Gabe, der *óþr*, hingegen bedeutet nicht, wie man früher annahm, Sprachvermögen und natürlich noch weniger Dichtkunst oder verstandesmäßige Überlegung; *óþr* ist einfach, wie auch Müllenhoff meinte, die Seele, die Grundbedingung des geistigen Lebens» (Hoffory, a.a. s. 113).

Flera forskare har i Höners gåva till mänskligheten velat se något mera och högre än 'själ, förnuft'. Sålunda tolkar L. Uhland, *Schriften VI* s. 188 f., *óðr* som 'Gedicht, Dichtkunst'. M. Rödiger uppger, *ZfdPh 29* s. 10, att ordet betecknar »nicht sowohl den verstand, als die erregte gemütsstimmung». S. Nordal finner, *Völuspá* s. 46, Höners gåva till Ask och Embla ytterst värdefull: »*óðr* er den 'guddomsgnist' hos mennesket, som er modtagelig for indflydelse fra højere magters side». F. Ström, som ansluter sig till denna uppfattning, kallar, a.a. s. 61, *óðr* »en andlig, i grunden gudomlig kapacitet».

Jan de Vries finner det, *FFC 94* s. 31, i stort sett riktigt att tolka *óðr* i *Vsp.* 18 som 'förstånd', även om det icke uteslutande är fråga om gåvor, som skiljer människan från djuren. Det var en gud, som besjälade de första människorna, och följaktligen är det samma gudomliga ande, som uppenbarar sig mest fullkomligt i tillstånd av extas. »For the poet of the *Völuspá* the gift of this god is not common sense but the ecstatic state of mind when by the inspiration of a god, man sees visions, creates poetry and grasps new ideas». Att Oden ger de första människorna *önd* och därmed liv, är enligt de Vries, *FFC 110* s. 29, fullt i sin ordning. I likhet med flera andra forskare, bl. a. Hoffory, a.a. s. 108, och F. R. Schröder, *PBB 43* s. 239, finner han det emellertid överraskande, att Höner kombineras med andlig verksamhet. Av den egendomliga historien om gisslan i *Ynglingasaga* får man det intrycket, att guden varit skäligen osjälvständig och obegåvad. Det kan knappast ha varit enbart fördelaktigt för Ask och Embla att erhålla sin andliga utrustning av en sådan gud. Givetvis borde icke Höner utan Oden ha skänkt människorna den gåva, som kallas *óðr*. Det är emellertid, såsom de Vries, a.a. s. 30, framhåller, möjligt, att skalden för att undvika, att de båda besläktade orden *Óðinn* och *óðr* kom för nära varandra, gjort en ändring, så att *Óðinn* förbundits med *önd* och *Hæðir* med *óðr*. Det förefaller, som om framställningen i *Vsp.* råkat komma i oordning (de Vries, *AR 2* s. 396).

Att Höner i skapelsen skänker människan *óðr*, visar enligt A. Holtsmark, a.a. s. 47, att han själv är »en annen Odin», enligt F. Ström, a.a. s. 51 f., att det rått en inre samhörighet mellan Oden och Höner.

Det är mycket möjligt, att *Ynglingasagas* uppgifter om Höner ger en oriktig föreställning om gudens intelligens. Historien om hans verksamhet

bland vanerna betecknas av R. M. Meyer, AR s. 370, som misstänkt, av Hellquist, NoB 1916 s. 148, som ursprunglig och av de Vries, AR 2 s. 309 f., som värdelös för förklaring av gudens väsen. Av allt att döma är det berättigat att betvivla äktheten av ovan nämnda uppgifter (F. Ström, a.a. s. 47 f.).

Angående innebörden i det fvn. subst. *óðr*, vilket äger en motsvarighet i det fhty. *wuot*, som enligt Schade betyder 'heftige Gemütsaufregung; Wut, Raserei; stürmisches Verlangen', och det fvn. adj. *óðr*, vilket liksom det fsv. *oper*, fhty. *wuot* och got. *wōps* betyder 'rasande', hänvisas till de Vries, FFC 94 s. 52 ff., och F. Ström, a.a. s. 51. I detta sammanhang må erinras om att i Gylfaginning två ord, *vit* och *hræring*, motsvarar det som i Vsp. 18 kallas *óðr*. *Hræring* betyder icke endast 'rörelse' utan även 'hugrørsla, hugdrag, lyst' (L. Heggstad, Gamalnorsk ordbok s. 309). Av allt att döma har *óðr* i Vsp. 18 betydtt åtskilligt mera än 'sunt förnuft'.

I likhet med *awrkonungr* och *óðr* är ordet *hlautviðr* (i Hauksbók skrivet *hlutviðr*) av mycket stor betydelse för kännedomen om Höners väsen. Ordet förekommer i Vsp. 63, där det uppgives, att guden på den nya jord, som efter Ragnarök stigit ur havet, skall *kiósa hlautvið*. Det har visat sig svårt att fastställa, vad detta uttryck innebär.

Hlaut- är antingen identiskt med fvn. *hlaut* n. 'offerblod' eller en avljudande form av fvn. *hlutr* 'lott'. Båda orden hör samman med fvn. *hljóta* 'få (på sin lott)' och got. *hlauts* 'andel'. Senare leden i *hlautviðr* har tolkats både som 'lund', 'träd' och 'kvist'. Att komma till rätta med ordet är emellertid något lättare, än man skulle kunna tro, då forskarna tycks vara eniga om att uttrycket *hlautvið kiósa* syftar på lottkastning. Vid tolkningen har man haft ledning av bl. a. Hymiskvida 1, där det uppgives, att gudarna skakade offerkvistar och skådade på offerblodet: *hrísto teina ok á hlaut sáo*.

I Tacitus' Germania X skildras ingående gammalt germanskt offer-skick: »På spådomar av järtecken och på lottning akta de som trots några. Förfarandet vid lottning är enkelt. En gren, som skurits från ett ätliga frukter bärande träd, avdelas i pinnar, och dessa utströs, sedan de särskilts från varandra med vissa märken, på slump och på höft över en vit duk. Efter en bön till gudarna upptager därpå, såvida rådfrågningen gäller det allmänna, prästen i samhället, om åter enskild angelägenhet, husfadern själv, med blicken vänd uppåt mot himmelen, tre gånger, en pinne åt gången och tyder de upptagna lotterna i enlighet med det å var och en förut inristade märket» (Hammarstedts översättning av Germania

s. 28). Angående forntida lottkastning hänvisas till Hammarstedt, a. a. s. 118 ff., och de Vries, AR 1² s. 432 ff.

Enligt Detter-Heinzel, Sæmundar Edda II s. 78, kan *hlautviðr* tänkas ha ungefär samma betydelse som fvn. *blótlundur* 'offerlund'. Till denna uppfattning ansluter sig O. von Friesen, Främmande religionsurkunder, utg. av N. Söderblom III s. 279, som uppger, att *hlautviðr* kan betyda antingen 'spåten', d. v. s. för lottdragning använd kvist, eller »helig lund, där en gud får offer». Enligt E. Brate, Sæmunds Edda s. 293, är den ursprungliga innebörden i uttrycket *kiósa hlautvið* att »välja offerblods-trä».

H. Pipping antar, SNF 17:3 s. 115, att Höner haft till uppgift att utse offerträd. De båda läsarterna *hlautviðr* och *hlutviðr* betraktar han som jämgoda. Han uppger, att bruket att *fella blótspán*, d. v. s. söka utforska gudarnas vilja genom att kasta offerspånor eller offerpinnar, är fullt levande bland de i östra Ryssland bosatta tjeremisserna. Dessa hämtar alltid lottspånor från ett träd av samma art som offerträdet, vilket vid slaktoffer besprutas med blod. »Hónirs uppgift var uppenbarligen att utse ett offerträd. Men då offerträdet var utsett, var det avgjort, vilken art de träd borde tillhöra, av vilka lottpinnarna skulle täljas. Omvänt var offerträdets art bestämd, när det fastslagits, från vilket träd lottspånorna borde tagas. Det är sålunda fullkomligt likgiltigt, om vi läsa *hlautvið* 'offerblodsträdet' eller *hlutvið* 'lottspånornas träd'.»

I anslutning till Vigfusson gör Müllenhoff, DA V s. 155 f., gällande, att *hlautviðr* är att föredraga framför *hlutviðr*. Också Hellquist finner, NoB 1916 s. 147, den förra formen mest tilltalande. Även om det är fråga om spådomsstavar, är det icke absolut nödvändigt att i *hlaut*-inlägga den sekundära betydelsen 'offerblod'.

Enligt F. Jónsson, Völu-spá s. 51, och R. Meissner, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 27 s. 13, är *hlautviðr* liktydigt med *hlautteinn*. Detta är den fvn. benämningen på den kvast, med vilken offerdjurens blod kringstänktes och med vars hjälp man spådde och sökte gudasvar. Även S. Nordal är, Völuspá s. 111, benägen att sätta likhetstecken mellan *hlautviðr* och *hlautteinn*. R. M. Meyer ifrågasätter, AR s. 369, huruvida icke *hlautviðr* kunnat vara benämning på en runstav.

Att döma av Vsp. 63 har Höner i den pånyttfödda världen återupptagit offerhandlingar (Meissner, a. st., Åkerblom, Den äldre Eddan I s. 37, Sijmons-Gering, Kommentar I s. 75). Att välja lottstav var enligt de Vries, AR 2 s. 310 f., en viktig religiös handling. H. Schneider framhåller, Die Götter der Germanen s. 236, att Höner nått mycket högt, då han sysslar med lottkvistar och söker blicka in i framtiden för att med ledning

av de orakelsvar han erhåller, fatta sina beslut. »Es ist die Sache des Oberhauptes. Also würde Hœnir zum Herrscher der neuen Welt aufrücken.»

I den nordiska mytologien är Oden orakelgud framför alla andra. Då Höner i den nya världen ställes inför uppgiften att *kiósa hlautvið*, visar detta, att han i sin egenskap av orakelpräst är Odens arvtagare (A. Holtsmark, a.a. s. 47, F. Ström, a.a. s. 50).

Flera forskare har antagit samband mellan Höner och fåglar: svanen, vita och svarta storken, tuppen och tranan.

Såsom i det föregående nämnts, sammanställer G. Vigfusson, a. st., namnet *Hœnir* med grek. *κύκνος* 'svan' och uppfattar dess bärare som en vit fågel, svan eller stork. Hoffory, Eddastudien I s. 113, anknyter icke direkt till *κύκνος* utan till *κυκνεῖος* och ser i Höner en molngudomlighet, svanornas herre. Han stöder sig bl. a. på den färöiska folkvisan Lokka tåttur, i vilken guden uppträder i sällskap med svanor. Värdet av detta stöd är obetydligt. Icke endast E. Mogk, Hoops' Reallex. 2 s. 541, utan även F. R. Schröder, PBB 43 s. 231, 236 och 246, och de Vries, AR 2 s. 310, fränkänner Lokka tåttur betydelse för den mytiska förklaringen av guden Höner. Jfr även W. Krogmann, APhS 6 s. 323.

I epitetet *enn langi fótr* ser V. Rydberg, Undersökningar i germ. myth. I s. 552, en antydan om samband mellan Höner och storken. Han är emellertid icke säkrare på sin sak, än att han längre fram i sitt arbete (II s. 35 f.) byter ut storken mot hägern. I sin uppsats Storken som livsbringare (Fornvännen 1916 s. 104 ff.) gör B. Schnittger gällande, att Höner i sin egenskap av fågelgestaltad gud förlänat människorna helt andra gåvor än den som är omnämnd i Vsp. 18. Stödd på tolkningen av *Barnasjön* och liknande sjönamn ansluter sig D. Palm, ODFG V s. 101—112, oförbehållsamt till Schnittgers uppfattning. Gentemot denna må framhållas, att det enligt K. Helm, Germ. Wiederersthung s. 337, är svårt att fastställa, hur gammal och folklig den i stora delar av Tyskland spridda föreställningen är, att det är storken, som kommer till hemmen med de små barnen. Även om fågeln spelat en betydande roll i tysk folktro, är det icke alls säkert, att man tillmätt honom lika stor betydelse i Skandinavien, där han, i varje fall under de senare århundradena, haft en starkt begränsad spridning.

I sin värdefulla uppsats Guden Hœnir och odensvalan (Arv 1956 s. 41 ff.) gör Folke Ström gällande, att storkteorien är säkrare underbyggd än samtliga andra av honom kända försök att förklara Höners mytiska väsen. Föreställningen om korparna *Huginn* och *Muninn* betraktar han, a.a. s. 57, som ett vittnesbörd om att Oden varit intimt lierad med fågel-

världen. Själv har guden ofta i fågelgestalt farit genom luften för att inhämta vetande. Ström finner det, a.a. s. 58, betecknande, att hans korpar har namn, som syftar på yttringar av andlig verksamhet. I Höner ser han, a.a. s. 65, en mytisk anförvant till nämnda korpar. Denna släktskap förklarar, att Höner kunnat skänka människorna *óðr*.

Benämningen *enn skjóti áss* kan fågelguden Höner mycket väl ha erhållit på grund av sin snabba flykt. Epitetet *enn langi fótr*, lämpligen tolkat som 'långben', får anses vara en passande benämning på storken. Svårare att komma till rätta med är *aurkonungr*. Detta anses, a.a. s. 61, möjligen kunna hänga samman med storkens vana att söka sin föda på sankmarker.

Mot storkteorien talar enligt Ström, a.a. s. 61 f., dels att den vita storken, den storkart diskussionen hittills rört sig om, har en utpräglad sydlig utbredning i Skandinavien, dels att den i folktron veterligen icke är förbunden med Oden. Ström påpekar även, att det är uppenbart, att den vita storken icke kan betecknas som skygg eller rädd. Han söker emellertid, a.a. s. 62 ff., visa, att de betänkligheter man kan hysa mot en storkgestaltad gud, försvinner, om man identifierar Höner icke med den vita utan med den svarta storken.

Den svarta storken, *Ciconia nigra*, synes icke vara allt för sällsynt i Danmark. I Sverige tycks gränsen för dess häckningsområde gå genom Dalarna-Gästrikland. I Norge har fågeln förekommit endast sporadiskt. Att den hört samman med Oden, indiceras enligt Ström icke endast av namnet *odensvala*, vilket den i Sverige burit ända sedan medeltiden, utan även av dess utseende. Fågeln har purpurglänsande svart fjäderkrud, röd dolknäbb och höga, röda ben. Ström finner, a.a. s. 63, fågelns yttre synnerligen betydelsefullt: »Om någon representant för den nordiska fågelfaunan genom sitt utseende, sina yttre egenskaper bör ha kunnat göra anspråk på värdigheten av gudauppenbarelse är det förvisso också denna fågel. Sin svarta färg har han gemensam med Odins mera kända bevingade följeslagare korpen, det röda inslaget i hans dräkt bör rimligtvis ha erfärits som en extra markering av hans samhörighet med krigets och valplatsens herre (jfr *Picus martius*).» I motsats till den vita är den svarta storken påfallande människoskygg.

Ström, vilken, a.a. s. 65 ff., finner det möjligt, att offerblod (*hlaut*) kommit att få stor betydelse vid den av Höner utövade spådomsförrättning, som kallas att *kiósa hlautvið*, ger uttryck åt den förmodan, att odensvalans svarta fjäderskrud samt blodröda näbb och ben i hög grad bidragit till att förbinda dess gudom med en orakelform, i vilken blod av offerdjur spelat en viktig roll.

E. Hellquist, NoB 1916 s. 147 ff., förbinder Höner med tuppen (hanen). Han påpekar, att gudens namn utan svårighet kan kombineras med fvn. *hani* 'tupp' och *hæna* 'höna'. Anne Holtsmark, som finner denna tolkning mycket tilltalande, gör, ANF 64 s. 53, sammanfattningsvis gällande, att Höner, vilken är en emanation av Oden och uppträder som dennes vän och arvtagare, hör till en bestämd sida av döds-kulten, vid vilken tupper offerats, kanske också använts som orakelfåglar. Han har representerats av en utklädd docka, men vid kultspelen har han uppträtt livs levande, en man i tuppgestalt, som förrättat tuppofter eller endast varit Odens-prästens assistent. En ganska utförlig redogörelse för Holtsmarks uppfattning lämnas av F. Ström, a. a. s. 52 ff.

Hj. Falk, ANF 5 s. 258 noten, erinrar om att vissa djur sedan uråldrig tid dyrkats som gudomligheter, och ser i epiteten *enn langi fótr* och *aurkonungr* en antydning om förbindelse mellan Höner och tranan. E. Hellquist, som ägnat icke endast tuppen utan också tranan stor uppmärksamhet, framhåller, a. a. s. 149, att denna fågel spelar en betydande roll i folktron. I vissa delar av Sverige går man antingen vid vårdagjämningen (den 21 mars) eller på vårfrudagen (den 25 mars) till sängs vid dagsljus, därför att *tranan* då *bär ljus i sängen*.

I flera tidigare arbeten har den etymologiska förklaringen av gudanamnet spelat en stor, i vissa fall kanske rent av avgörande, roll. »Den säkraste vägen till en förklaring av Höners väsen är en riktig tolkning av namnets betydelse» (B. Schnittger, Fornvännen 1916 s. 110).

K. Weinhold, vilken, ZfdA 7 s. 24 f., betraktar Höner som solgud, anser sig kunna sammanställa hans namn med det ryska *Hajnal*, *Hennil*, som tillkommer morgonrodnadens gud. Enligt E. H. Meyer, Völuspá s. 226, 228, är *Hæmir* en för nordisk tunga lämpad ombildning av *Henoch*, vilket namn enligt 1 Mosebok 5 bars av en man, som var son till Jered och fader till Metusala. Dessa två förklaringar betecknas av Hellquist, NoB 1916 s. 145, som formellt och reellt otillfredsställande.

M. Rödiger ifrågasätter, ZfdPh 27 s. 9 f., huruvida icke *Hæmir* kan ha uppkommit ur **hauhnijaz* 'den upphöjda'. P. Herrmann ansluter sig, Nord. Myth. s. 253, till denna förklaring. H. Schüek uppger sig, Studier II s. 225, 228, av A. Noreen ha erfarit, att *Hæmir* kan vara bildat relativt sent och betyda 'den upphöjda'. Hellquist förklarar, a. st., att Rödigers tolkningsförslag är alltför abstrakt och intetsägande för att verka övertygande.

F. Kauffmann, PBB 18 s. 175, utgår ifrån att **hód*, en fvn. motsvarighet till det fhty. *huota* 'bevakning, vakt', ligger till grund för namnet

Hœnir. Kauffmann förutsätter givetvis, att Höner varit gudarnas väktare. Även denna tolkning, vilken av Sijmons-Gering, Kommentar I s. 22, förklaras vara den mest sannolika, betecknas av Hellquist, a. st., som abstrakt och intetsgäande.

Av G. Vigfusson, Corp. poet. bor. I p. CII, och V. Rydberg, Undersökningar i germ. myth. I s. 552, sammanställas *Hœnir* med grek. *κύκνος* 'svan'. J. Loewenthal tyckes, PBB 45 s. 249, acceptera denna förklaring. J. Hoffory antar, Eddastudien I s. 108 f., 113, att namnet *Hœnir* hör nära samman med grek. *κύκνεϊος* och betyder 'den svanliknande'. Denna sammanställning, vilken enligt E. H. Meyer, Völuspá s. 226 f., är osäker, enligt E. Mogk, Germ. Myth.² s. 121, ohållbar, avvisas av P. Herrmann, Nord. Myth. s. 253.

W. Krogmann, vilken, APhS 6 s. 311—327, ägnat Höner ett ingående studium, anser, att Vigfussons förklaring kan innehålla åtminstone en kärna av sanning. Med *κύκνος* hänger emellertid *Hœnir* samman endast så till vida, att båda orden uppstått ur det ieur. adjektivet *kuq-no 'lysande, vit' (a.a. s. 326). *Hœnir* återföres på ett *Huhnijaz 'den lysande'. Av D. Palm, ODFG V s. 109, betecknas denna förklaring som en konstruktion.

I sin uppsats om storken som livsbringare har B. Schnittger, Fornvännen 1916 s. 110 f., beträtt en ny väg genom att förbinda *Hœnir* med lat. *cicōnia* 'stork', ur vilket *cōnia* uppstått genom bortfall av första stavelsen. D. Palm har, ODFG V s. 101—112, anslutit sig till Schnittgers uppfattning.

Med det lat. verbet *canere* 'sjunga' har *Hœnir* sammanställts av Müllenhoff, DA I s. 34, Uhland, Schriften VI s. 188 ff., och Detter-Heinzel, PBB 18 s. 547 f. Hellquist finner visserligen, NoB 1916 s. 144 f., denna tolkning beaktansvärd men tillägger: »Jag tänker mig emellertid, att *Hœnir* helt enkelt är en vriddhibildning till *hane* af samma art som *hōna*, alltså 'den till tuppen hörande'.» Är denna förklaring riktig, kan namnet enligt Hellquist, a.a. s. 151, vara mycket gammalt. A. Holtsmark ansluter sig, a.a. s. 47 f., oförbehållsamt till Hellquists tolkning. S. Nordal, Völuspá s. 46, räknar med att gudanamnet kan vara besläktat med fvn. *hani* och *hæna*. Hoffory vänder sig, Eddastudien I s. 108, mot sammanställningen med *canere*, och E. Mogk anser denna, Germ. Myth.² s. 121, grundad på »haltlose Combinationen».

Redan Uhland och Detter-Heinzel har omnämnt möjligheten att sammanställa *Hœnir* med det nyisl. *hæna* 'locka, locka till sig'. F. Jónsson påpekar, Völu-spá s. 45, att detta verb, vilket icke är belagt i den fvn. litteraturen, knappast är ett ungt lånord. *Hœnir* skulle enligt Jónsson,

Lex. poet.² s. 307, kunna betyda 'den som har ett vinnande väsen', 'den som (tack vare sina egenskaper) lockar till sig'. Även S. Nordal tycks, a. st., räkna med denna möjlighet.

Av F. R. Schröder, PBB 43 s. 238 f., härledes *Hœnir* ur det urgerm. *Hauhinijaz, vilket ursprungligen betytt 'en som hör till själaskaran'. Med betydelsen 'själarnas herre eller ledare' har det varit en passande benämning på Oden i hans egenskap av dödsgud. J. Loewenthal tyckes, PBB 45 s. 249 f., acceptera denna tolkning.

Det återstår att hänvisa till två etymologiska utredningar av intresse i detta sammanhang, den ena av J. Loewenthal, ANF 33 s. 98 f., den andra av G. van Langenhove, Linguistische studien II s. 70 ff.

Den redogörelse, som i det föregående lämnats för av mig kända försök att tolka namnet *Hœnir*, synes lämpligen kunna avslutas med följande citat: »An geistreichen Etymologien hat es nicht gefehlt; sie beweisen aber nur, dass man so nicht zu dem Wesen einer Gottheit durchdringen kann» (de Vries, AR 2 s. 310).

Det torde vara svårt att bestrida, att storkteorien är den bäst underbyggda förklaringen av Höners väsen och att denna teori, sådan den utformats av F. Ström, äger ett klart företräde framför den som lanserats av B. Schnittger. Detta innebär emellertid icke, att Ström lyckats övervinna alla svårigheter.

Den svarta storkens utbredning i Norden talar knappast till förmån för Ströms teori. Fågelns sporadiska förekomst i Norge betecknas av honom själv, a.a. s. 65, som en svaghet. Med hänvisning till H. L. Løvenskiold, Håndbok over Norges fugler s. 473, uttalar han emellertid en förmodan, att odensvalan varit allmänare i äldre tid och att anteckningar beträffande dess uppträdande i Norge under de två senaste århundradena pekar i denna riktning. På angivna ställe uppger Løvenskiold, att fågeln icke häckar i Norge och att, så vitt man vet, endast åtta svarta storkar iakttagits i landet.

En annan svaghet är, att odensvalan trots sitt paranta utseende icke synes ha spelat någon mera betydande roll i folktron. Den enda folktradition av större intresse Ström, a.a. s. 64, anför, är av danskt ursprung. I en beskrivning över ön Mors från början av 1800-talet betecknas den svarta storken som en olycksfågel, vilken bådär ont, då den visar sig. Den har således på den danska ön betraktats som ett slags motsvarighet till den egendomliga härfågeln (*Upupa epops*), vilken alltjämt på sina håll antages båda krig, pest och hungersnöd.

Det förefaller, som om det skulle vara allt för djärvt att kombinera

vissa yttre förhållanden, främst odensvalans blodröda näbb och ben, med uttrycket *kiósa hlautvið* och »en med blod implicerad orakelform». Däremot är det givetvis fullt berättigat att antaga, att det röda inslaget i den svarta storkens dräkt kan ha ansetts markera fågelns samhörighet med »krigets och valplatsens herre» (Ström, a.a. s. 63). I gammal tid bör det ha legat nära till hands att sammanställa den skygga fågelns näbb med den mörkröda dolknäbben och de liksom i blod doppade röda benen med korpen och andra asfåglar, vilka sökt sin föda på slagfältet och enligt G. O. Hyltén-Cavallius, Wärend och wirdarne I s. 212 f., 333, i södra Småland ännu i sen tid kallats Odens fåglar.

Även om man i likhet med Ström, a.a. s. 49, antar, att Höner som medlem av en från säkra källor känd gudatrio är mytiskt nära lierad med Oden, synes det kunna ifrågasättas, om han verkligen är så nära förbunden med denne gud, att han är att betrakta som »en mytisk anförvant till korparna Huginn och Muninn, vilka otvivelaktigt bör förstås som ornitomorfa hypostaser av Odins andliga livsytringar» (Ström, a.a. s. 65).

Flera av de knapphändiga upplysningar, som den fvn. litteraturen lämnar om Höner, synes ägnade att stödja den av Hj. Falk och E. Hellquist lanserade uppfattningen, att de gamla nordborna föreställt sig honom som en trangestaltad gud. I motsats till odensvalan är tranan alltså vanlig i vissa delar av Norge och Sverige. Tidigare har den häckat även i Danmark, där fågelns namn liksom i de nämnda länderna ingår i åtskilliga ortnamn. I motsats till odensvalan har dessutom tranan spelat en ganska betydande roll i (åtminstone den svenska) folktraditionen.

Det finns sålunda flera antydningar om att tranan i folktraditionen varit fast knuten till vårdagjämningen, vilken ansetts särskilt betydelsefull, därför att naturen vid denna tid vaknar till nytt liv. Allmoget har betraktat tranan som vårens fågel framför andra, därför att den för sommaren med sig (C. W. von Sydow, FmFt 1916 s. 33).

Hur gammalt det av Hellquist omnämnda uttrycket *tranan bär ljus i sängen* är, torde vara svårt att fastställa (K. Danver, Folktraditioner kring vårdagjämningen s. 144). Av några vignetter i Olaus Magnus' historia, som föreställer flygande tranor med brinnande ljus i näbben, framgår, att föreställningen om tranan som ljusbärare funnits i Sverige på 1500-talet. Danver förmodar, att den uppkommit under medeltiden.

C. W. von Sydow är den förste, som, FmFt 1916 s. 56—59, påpekat och diskuterat ett till vårdagjämningstiden knutet folkbruk, som kallas att *springa trana* eller *springa Gregorius*. Detta bruk har senare behand-

lats av D. Arill, Bohuslänska folkminnen s. 124—134, K. Danver i hennes ovan nämnda avhandling och H. Celander, FmFt 1944 s. 12—26, 49—74 och 85—138. Seden, vilken enligt Celander, a.a. s. 107, i regel är knuten till Gregoriusdagen, den 12 mars, eller vårfruafton, den 24 mars, och känd framför allt från Värmland, Dalsland, Bohuslän och Småland, har bestått av en längre eller kortare barfotaspringning, i vilken äldre och yngre, tunt klädda, deltagit. Benämningen *Gregoriusspringning* är känd endast från Bohuslän och Dalsland. Sådana benämningar som *springa trandans*, *dansa trana*, *dansa blåfot* visar, att folk gett sig ut på barfotaspringning för att söka härma tranan (Celander, a.a. s. 124). »Tranans väntade eller verkliga ankomst har alltså — säkerligen från allra äldsta tid — varit i väsentlig mån bestämmande inte bara för tidfästningen utan också för utformningen av vår rituella barfotaspringning» (Celander, a.a. s. 130).

Enligt E. Hellquist, NoB 1916 s. 150 f., torde de folkbruk, som står i samband med tranornas flyttningar, icke ha mytologisk innebörd. Danver lutar, a.a. s. 200 f., snarast åt den uppfattningen, att barfotaspringningen vid vårdagjämningstiden icke är något kultbruk. I motsats härtill gör von Sydow, FmFt 1916 s. 58 ff., gällande, att åtminstone vissa element i nämnda springning har magisk karaktär. Celander går betydligt längre, då han, a.a. s. 15, hävdar, att det icke finns många svenska folkseder, som är så rika på magiska element. Han anser, a.a. s. 137, att seden, som är rent nordisk, vuxit fram ur årstidens naturliv och bondens arbetsliv. »När tranorna vid denna tid kommer som vårens första budbärare, då var tiden inne att enligt den homeopatiska magiens uråldriga metoder trygga vårens och sommarens lyckliga förlopp, till båtnad för groning och årsväxt. Därför sprang man barfota och tunnklädd eller naken runt kring gården eller ut på åkrarna för att locka fram solsken och värme.» På detta sätt sökte man tillgodogöra sig den makt, som i vårbrytningen uppenbarar sig snart sagt överallt i naturen, till lycka för bonden och hans familj. Celander finner det självklart, att »en sådan naturvuxen, rikt utbildad magi» har sitt ursprung i hednisk åskådning.

Danver påpekar, a.a. s. 129, att tranans utseende och livsföring bör ha satt människornas fantasi i rörelse. Hon är den största fågel, som häckar i Sverige, har ett egendomligt trumpetande läte och är mycket skygg. Att trantraditionerna är bäst utbildade i Värmland och Småland, torde hänga samman med att dessa landskap varit rika på för fågeln lämpliga häckningsplatser (Danver, a.a. s. 193).

Det återstår att undersöka, dels huruvida en trangestaltad gud kan ha förtjänat att kallas *enn langi fótr*, *enn skjóti áss*, *fet-Meili* och *aurkonungr*, dels hur det kan komma sig, att en sådan gud uppträtt både som förlänare av gåvan *óðr* och som spådomsförrättare.

Det är i SnE Höner kallas *enn langi fótr* och *enn skjóti áss*. Den förra benämningen har antagits syfta både på storken (Rydberg, Schnittger), tuppen (Holtsmark) och tranan (Falk). Sistnämnda fågel har långa, nakna ben. På marken rör den sig i regel utan brådska, men den kan, om så erfordras, springa mycket fort, och den är berömd för sin snabba flykt. De människor, som enligt gammal sed vid vårdagjämningstiden springer trana, härmar fågeln både genom att springa barfota och att springa fort.

Det egendomliga *fet-Meili* 'fjät-Meili' (Haustlång str. 4), vilket av A. Holtsmark, a.a. s. 52, antages syfta på tuppens »høytidelige, spankulerende gang» och i själva verket, såsom F. Ström, a.a. s. 53, framhåller, utgör det sakliga underlaget för hennes hypotes, att Höner är en tupp-gestaltad inkarnation av Oden, kan mycket väl ha tillkommit en annan gravitetiskt framskridande fågel än tuppen, t. ex. storken (Ström, a.a. s. 61) eller tranan. På marken förflyttar sig den senare med lätta och sirliga men samtidigt avmätta steg utan att någonsin förlora sin värdiga hållning (Brehm, Djurens liv³ 12 s. 137).

Det förefaller ganska osannolikt, att epitetet *aurkonungr* skulle indicera, att Höner varit solens eller vårglansens gud, då det *aur-*, som ingår i benämningen, väl knappast är besläktat med lat. *aurora* 'morgonrodnad'. Då ligger det närmare till hands att tänka på sammanhang med adj. *aurugr* 'fuktig' och att i anslutning till Hoffory tolka *aurkonungr* som »Nässekonig». I norra Europa är tranan en utpräglad kärrfågel, som helst häckar på stora myrsträckningar. I de varma länder, där hon vistas om vintern, håller hon gärna till på sandbankar i floderna. Möjligheten, att *aur-* syftar på *aurr* 'grus, stenblandad mark', får ej anses utesluten. I Helgakvida Hundingsbana I 24 förekommer ortnamnet *Trønueyrr*. Senare leden i detta namn är det av *aurr* bildade fvn. *eyrr* 'stengrund eller sandbank'. *Trønueyrr* betyder således 'ören, där tranor håller till'. Huruvida *aurkonungr* bör tolkas som 'kärrmarkernas konung' eller 'örens konung', är svårt att avgöra och förefaller snart sagt betydelselöst. Epitetet *konungr* har otvivelaktigt passat en gud, som i Ynglingasaga uppgives vara *mikill madr ok inn vænsti*. Tranan är enligt Brehm en majestätisk fågel. Jfr Erik Rosenberg i Våra fåglar i Norden IV s. 1568.

I detta sammanhang bör måhända påpekas, att tranan i likhet med spillkråkhannen har röd hjässa. Det röda inslaget i en för övrigt kolsvart dräkt anses ha bidragit till att spillkråkan (*Picus martius*) fått värdighet

av gudafågel (F. Ström, a.a. s. 59 och där cit. litt.). Med tanke på detta förhållande bör man måhända räkna med den möjligheten, att den bjärt röda fläcken på tranans huvud antagits indicera fågelns samhörighet med gudavärlden.

I Sogubrot uppgives, att Höner är *hræddastr ása*. Det är onekligen uppseendeväckande, att en fornnordisk gud blir föremål för en dylik beskyllning. Tranan är varken skygg eller feg men däremot ytterst försiktig. »Någon vaksammare fågel än tranan lever inte i vår världsdel» (Bengt Berg, Med tranorna till Afrika s. 147). Bland människorna är det icke ovanligt, att försiktighet tolkas som rädsla eller feighet. Man kan möjligen misstänka, att Höner blivit beskylld för en egenskap, som han i själva verket icke ägt.

Flera forskare har framhållit det egendomliga i att Ask och Embla erhållit sin intellektuella utrustning icke av Oden utan av Höner. Det förefaller ju i det närmaste självklart, att en sådan gåva snarare bör ha kommit från Oden än från en gud, som upprepade gånger spelar en passiv och en gång t. o. m. en rent av ömklig roll. Att en dylik skänkt de första människorna förståndets gåva, kan knappast ha bådadt gott för mänsklighetens framtid. Under förutsättning att guden varit trangestaltad, bör utsikterna trots allt icke ha varit allt för mörka. Tranan är enligt Brehm, Djurens liv³ 12 s. 134 ff., ett ovanligt klokt djur. Varje yttring av hennes begåvning är fångslande, hennes klokhet häpnadsväckande. Hon lär sig mycket snabbt bedöma växlande förhållanden och att anpassa sina levnadsvanor efter dem. Om man bortser från de klokaste papegojorna, finns det ingen fågel, som kan umgås med människan på samma sätt som en trana. Bengt Berg uppger, a.a. s. 33, att tranan i fråga om intelligens står i en särklass bland fåglarna, och betecknar, s. 30, en äldre trana som en »överlägset klok fågel». Det här anförda synes åtminstone i någon mån berättiga antagandet, att Höners befattning med *óðr* i Vsp. 18 kan sammanhånga med att tranan i forntiden varit känd för sin klokhet.

Med anledning av att flera forskare antagit, att *óðr* i Vsp. 18 betyder något mera och högre än 'förnuft', bl. a. »den 'guddomsgnist' hos mennesket, som er modtagelig för indflydelse fra højere magters side», torde det vara lämpligt att i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på den s. k. trandansen. Om denna meddelar Brehm, Djurens liv³ 12 s. 143, följande: »Men samma fågel roar sig också med lustiga språng, övermodiga åtbörder, underliga ställningar, böjningar med halsen och utbredning av vingarna, den dansar formligen och vrider sig flygande i praktfulla ringar över marken, när det humöret tar på den. Liksom i övermod tar den

upp små stenar och träbitar från marken, kastar upp dem i luften, söker att åter fånga dem, bockar sig flera gånger i följd, lyfter vingarna, dansar, hoppar, springer hastigt fram och tillbaka och uttrycker genom olika slags rörelser hela glädjen i sitt väsen men är dock alltid tilltalande, alltid vacker.»

Det är uppenbart, att tranan under dansen, vilken väl är att betrakta som ett slags parningslek, är vad man i gammal tid kallade *ódr*. Detta innebär, att hon för att tala med Bellman eldats till en »högtidlig yra», att hon med andra ord befinner sig i extas. Detta förhållande synes vara ägnat att inverka på bedömningen av substantivet *ódr* i Vsp. 18. I detta sammanhang må erinras om att författaren av Vsp. enligt de Vries, FFC 94 s. 31, uppfattat Höners gåva till människorna icke som »common sense but the ecstatic state of mind when by the inspiration of a god, man sees visions, creates poetry and grasps new ideas».

Det kan mycket väl tänkas, att forntidens nordbor med undran och häpnad iakttagit tranans lek med träpinnar och att de jämfört den med en bland dem själva och deras germanska stamfränder vanlig spådomsform. Det är visserligen svårt att exakt ange, vad uttrycket *kiósa hlautvið* innebär, men så mycket torde vara säkert, att det syftar på en med lottkastning förbunden orakelform. Frågan — av allt att döma omöjlig att tillfredsställande besvara — blir nu närmast den, om Höner erhållit det utomordentligt viktiga uppdraget att i den pånyttfödda världen fungera som spådomsförrättare just därför, att han uppträtt i trangestalt.

Epitetet *aurkonungr* har av Bloete tolkats som »vårglansens konung». Även om denna poetiska tolkning är oriktig, är det sannolikt, att Höner i egenskap av fågelgestaltad gud varit knuten till vårdagjämningstiden, då tranan bär ljus i sängen och unga och gamla springer trana på bara fötter. Jorden var klädd med gröna örter, då de tre gudarna Oden, Lodur och Höner skapade de första människorna. Vår var det väl också, då jorden med lysande grönska för andra gången höjde sig ur havet och Höner fick anledning att syssla med spåtenar. Bland den svenska allmogen har man enligt T. Norlind, Svenska allmogens lif s. 485, trott, att världen blivit skapad på vårfrudagen.

Huruvida namnet *Hœnir* hör etymologiskt samman med lat. *canere*, nyisl. *hæna* eller något annat ord, är svårt att avgöra och har väl knappast större betydelse. För den som i Höner ser en trana, kan det möjligen vara lockande att sammanställa hans namn med *hani*. Genom att på detta sätt anknyta till ett ytterst vanligt fågelnamn har man försiktigt antytt, att guden varit fågelgestaltad.

EVERT SALBERGER

Rístu nú, Skírnir!

Ett textställe i Skírnismál 1.

Första strofen av Skírnismál är bevarad i såväl Codex Regius 2365, 4to som AM 748, 4to av den äldre Eddan. Om man bortser från ortografiska olikheter, är texten i de båda handskrifterna identisk. Normaliserad enligt Neckel men utan dennes konjekturer lyder den med upplösta förkortningar:¹

'Rístu nú, Skírnir,   ok gakk at beida
                                         okkarn mála mög
ok þess at fregna,   hveim inn fródi sé
                                         ofreidi afi!'

I första helmingen måste föreligga en textförvanskning av något slag, alldenstund det inledande versparet: *Rístu nú, Skírnir, ok gakk at beida* saknar alliteration. Ur textsynpunkt är det ofrånkomliga stavrimsfleet på samma gång lindrigt och oåtkomligt, eftersom texten ändå ger fullgod mening och inte gör intryck av att vara fördärvad. Det faktum att den inte har någon direkt svag punkt har gjort det svårt att finna tillräcklig motivering för en verklig förbättring av den, varför de konjekturer som framställts också verkar mer eller mindre godtyckliga. Ingen har hittills lyckats göra en textrestitution, som kan sägas vara i högre grad sannolik. När man skärskådar de olika förslagen, vilka givetvis går ut på att skapa alliteration mellan kortversarna, är man därför närmast benägen att betrakta textstället som olöst.

Svårigheten att höja en konjektur över godtyckets plan har säkerligen bidragit till att åtskilliga, särskilt äldre utgivare av Eddan — det gäller om Köpenhamns-Eddan (1787—1828), R. Rask (1818), P. A.

---

¹ Citat ur Eddan enligt ed. Neckel³ (1936).

Munch (1847), H. Lüning (1859), Corpus poeticum boreale (1883), Sijmons (1888), Detter-Heinzel (1903), Boer (1922) och J. Helgason (1952) — trots stavrimstelet återgivit den handskriftliga texten utan några konjekturala ingrepp. Utgivarna synes ha resignerat inför utsiktslösheten att nå fram till full klarhet.

Antalet konjekturer inskränker sig veterligen till tre, och enligt samtliga är textförvanskningen att söka i *b*-versen. — Sophus Bugge antog, att ett bestämningsord till imperativen *gakk* fallit ut, och insatte i *b*-versen adjektivadverbet *skiótt*, vilket ger allitteration med mansnamnet *Skírnir* i *a*-versen. Bugges konjektur, som framställdes i hans med rätta berömda edition *Norrœn Fornkvæði* (1867), har senare upptagits av F. Jónsson (1888) och G. Neckel¹⁻³ (1914, 1927, 1936), jfr också F. Jónsson, *De gamle eddadigte* (1932). Förslaget ges företräde framför andra även i Sijmons-Gerings eddakommentar, som till belysning av konstruktionen: *ok gakk [skiótt] at beiða* anför en liknande vers ur *Atlakviða 15: höll gakk þú ör snemma!*¹ — Eftersom en skrivare givetvis kunnat utelämna ett ord, finns det ingenting att i och för sig invända mot förslaget, men uttrycket *gakk skiótt* är å andra sidan inte någon fast förbindelse, som liksom tvingar sig fram.

En konjektur måste sikta till att skapa allitteration mellan *a*-vers och *b*-vers, men detta kan, som de olika förslagen också visar, göras på olika sätt. Utsikten att lyckas därmed torde vara mindre vid en alltför ensidig inriktning på att rent mekaniskt söka leta fram en rimstav än vid en mera allsidig inlevelse i uttryck och innehåll, i kontext och avskrivarindividualitet. En dylik gestaltungs-inlevelse, som djupast kan sägas innebära ett stilistiskt och konstnärligt medskapande, torde ha större möjlighet att uppenbara den erforderliga rimstaven. Bugges edda- och runforskningar vittnar om att han mer än de flesta textfilologer ägde denna inlevelse. — Evad det gäller hans konjektur till *Skírnismál 1*, tyder kanske dock hans ord, att han har »tilføiet *sciótt* for Stavrimets Skyld»,² på att han varit en smula för direkt inriktad på allitterationen. Ur textsynpunkt är den i god mening godtycklig; den ger en möjlighet till klarering av stället men inte mer.

De båda andra konjekturerna, Svend Grundtvigs och Karl Hildebrands, är Sophus Bugges underlägsna. Grundtvig räknade med en förvanskning av texten och införde i sina upplagor av *Eddan* (1868 och 1874) i stället för handskrifternas *oc gacc* konjekturen *skyntu* som en

¹ H. Gering und B. Sijmons, *Kommentar zu den Liedern der Edda*, I, Halle 1927, s. 218.

² *Norrœn Fornkvæði* ... udg. ved Sophus Bugge, Chra 1867, s. 90.

pendang till ingressen *Rístu*, alltså imperativ av *skynda* + pron. *-tu* < *pú* som en motsvarighet till imperativ av *rísa* + pron. *-tu* < *pú*. I upplagan (1874) finner man en hänvisning till Herv., Fas. I, 437: *skyntu, mæz, ef mátt, til skipa pinna*.¹ — Grundtvigs konjektur tycks i motsats till Bugges inte ha fått någon anslutning men väl kritik av F. Detter och R. Heinzel (1903), vilka träffande finner, att »die Unverständlichkeit der Änderung» talar mot den.² Konjekturen *skyntu* för *oc gacc* får betecknas som en ganska avlägsen möjlighet.

Karl Hildebrand föreslog i sin utgåva av Eddan (1876) att konjicera handskrifternas *gacc* till *rád*, vilket gäve stavrim med ingressordet *Rístu*. Konjekturen har upptagits i Hugo Gerings upplagor²⁻⁴ (1904, 1912, 1922) samt i Finnur Jónsson, De gamle eddadigte (1932), som betecknar *rád* som en gissning — i Kritiske bemærkninger karakteriserar F. Jónsson Bugges förslag *skjótt* som »mulig rigtig». — Hildebrands konjektur har kritiserats i Sijmons-Gerings eddakommentar (1927), som finner ändringen *gakk* > *rád* betänkelig, då detta verb aldrig bär stavrimmet i den ofta betygade förbindelsen *ráða* + infinitiv.³ Detta synes dock vara fallet i Rígsþula 19:

reis frá bordi,   réđ at sofna;

jfr konstr. *rádaz* (medium) + infinitiv i Rígsþula 5:

Rígr kunní þeim   rád at segia;
reis hann upp þáđan,   réz at sofna;

Bugge ansåg, att formen *ređ* i 19:4 med ledning av 5:4 borde ändras till *ređz*, »ti paa de to Steder bør staa samme Form. Begge Udtryksmaader ere ellers i og før sig rigtige».⁴ Flertalet Edda-utgåvor behåller handskriftens *ređ* i 19:4, vilket innebär, att denna verbform — pret. sing. av *ráða* — uppbär allitterationen just i en förbindelse *ráða* + infinitiv. Kritiken i Sijmons-Gerings eddakommentar mot Hildebrands konjektur *rád* framstår alltså som obefogad.

Däremot kan man mot Hildebrands *rád* rikta samma kritik, som Detter och Heinzel (1903) riktade mot Grundtvigs *skyntu* och formulerade

¹ Sæmundar Edda hins fróða ... Kritisk håndudgave ved Svend Grundtvig, Kbhvn 1874, s. 202.

² Sæmundar Edda mit einem Anhang, hrsg. und erklárt von F. Detter und R. Heinzel, II, Anmerkungen, Leipzig 1903, s. 194.

³ H. Gering und B. Sijmons, Kommentar zu den Liedern der Edda, I, Halle 1927, s. 218.

⁴ Norrœn Fornkvædi ..., s. 144.

med orden »die Unverständlichkeit der Änderung». Även konjekturen *råd* för *gakk* får betecknas som en ganska avlägsen möjlighet.

En passus i den följande texten (strof 2) talar, som R. C. Boer framhävt i *Commentar* till sin Edda-utgåva (1922),¹ starkt för att handskrifternas verb *gacc* skall bibehållas. Första helmingen av strof 2 lyder:

'Illra orða   er mér ón at ykkrom syni,
ef ek geng at mæla við mög.'

De båda uttrycken: *gakk at beiða okkarn mála mög* (strof 1) och *geng at mæla við mög* (strof 2) är starkt parallella och innehåller: 1) samma verb *gakk* (imp.) resp. *geng* (pres.), 2) samma konstr. *ganga* + infinitiv, 3) samma subst. *mög*, 4) liknande *m*-allitteration i resp. fullrader: *mála mög* resp. *mæla við mög*. Parallellismen utesluter inte variation: ordgruppen i strof 1 *okkarn mög* (poss. pron.+subst.) vilken — typiskt för ljóða-hátt — klyves av ett mellankommande ord *mála*, motsvaras i strof 2 endast av ett subst. *mög*, och konstr. *at beiða mála* (inf.+subst. i plur. gen.) i strof 1 motsvaras i strof 2 endast av *at mæla við* (inf.+prep.). Enligt Boer visar parallellismen mellan uttrycken i strof 1 och 2: *gakk... mála mög ~ geng ... mæla ... mög*, att de båda eddahandskrifternas text: *gakk* är riktig. Samtidigt utgör den en stark instans mot Grundtvigs och Hildebrands konjekturer: *skyntu* resp. *råd*; Bugges förslag att insätta *skiótt* står friare, men någon motsvarighet till det supponerade adverbet finns det inte i den starkt parallella frasen i strof 2. — Den fraseologiska parallellismen torde vara av stor vikt, när det gäller att klarera stället ur textkritisk synpunkt.

Hittills framställda konjekturer — Bugges (1867), Grundtvigs (1868, 1874), Hildebrands (1876) — baserades alla på uppfattningen, att textfelet är att söka i *b*-versen, men fäster man tillbörligt avseende vid den särskilt av Boer framhävda parallellismen mellan uttrycken i strof 1 och strof 2, vilken starkt talar för att *b*-versens text med ordet *gakk* är riktig, frestas man att i stället snarast söka det ofrånkomliga textfelet i *a*-versen. Efter all den konjekturala uppmärksamhet, som ägnats *b*-versen, torde det även ur metodisk synpunkt inte vara ur vägen att för en gångs skull vända blickarna till *a*-versens text.

Dessförinnan kan det vara lämpligt att analysera den från konjekturer frigjorda *b*-versen: *ok gakk at beiða* ur metrisk synpunkt med särskild hänsyn till ictus i versen. Ett givet ictusord är infinitiven *beiða*,

¹ Die Edda mit historisch-kritischem Commentar hrsg. von R. C. Boer, II, Commentar, s. 72.

bäras just av bindeordet *ok*, varvid det är nödvändigt att räkna med stilisering av satsaccenten. I åtskilliga fall bär *ok* liksom ekvivalenten *en* förutom ictus också allitteration.

Vad metrum ljóðaháttur beträffar, finns det ett par direkt bevisande fall i Hávamál. I strof 101 bär *ok* i första *a*-versen såväl ictus som allitteration (enda rimstaven):

'Ok nær morni,   er ek var enn um kominn,
                                  pá var saldrótt um sofin:
 grey eitt ek pá fann   innar góðo kono
                                  bundit bediom á.'

Och i strof 98 likaså ictus och allitteration (första *a*-versen har två rimstavar: *auk* och *apni*, som allittererar med *Óðinn*):

'Auk nær apni   skaltu, Óðinn, koma
                                  ef þú vilt þér mæla man;
 allt ero ósköp,   nema einir viti
                                  slíkan löst saman.'

För konj. *ok* brukas i Codex regius 2365, 4to, den enda handskrift som bevarat Hávamál, vanligen en abbreviatur, vilken har två huvudformer: *ʝ* och *z*. Enligt Gustaf Lindblads undersökningar förekommer den förra varianten 648 ggr och den senare 335 ggr, alltså abbreviatur sammanlagt 983 ggr.¹ I relativt få fall, enligt Lindblad 36 ggr, är *ok* utskrivet, exv. 6:29, 10:25, 29:10 (radens början), 40:31, 49:16, 70:1 och 78:2.² I strof 101 skrivs bindeordet *oc* (10:25) men i strof 98 *Avc* (10:20). Denna senare skrivning *Avc*, som är fullkomligt unik i handskriften, har kommit att spela en stor roll. Flera editorer och metriker insätter på grundval av den diftongformen *auk* i stället för handskriftens skrivform *oc* eller abbreviaturer *ʝ* och *z* i de fall, t.ex. Hávamál 101, då bindeordet uppbär ictus (och allitteration). Frågan är emellertid, hur en isolerad skrivform *Avc* i en handskrift, som är tillkommen ca 1270, skall bedömas. — I varje fall är det inte nödvändigt att insätta en diftongform, för att bindeordet skall vara i stånd att uppbära ictus och allitteration; fördens skull räcker det med att den normala ordformen får stiliserad satsaccent, d.v.s. starkare betoning. I vilket fall som helst utgör Hávamál

¹ G. Lindblad, Studier i Codex Regius av Äldre Eddan, Lund 1954, s. 33 (Lundastudier i nordisk språkvetenskap utg. av I. Lindquist och K. G. Ljunggren 10).

² a.a., s. 33.

98 och 101 säkra exempel på att bindeordet *ok*, med eller utan diftongform, kan uppbära såväl ictus som allitteration i metrum ljóðahátt.¹

I metrum fornyrðislag uppbär *ok* ganska ofta ictus och understundom även allitteration. — I första helmingen av Hymiskviða 15 utgör *ok* första höjningen i en *a*-vers:²

hvern léto þeir	höfði skemra
ok á seyði	síðan báro.

Likaså i andra helmingen av Guðrúnarkviða II, 31:³

Hann mun Gunnar	grandi beita
ok ór Högna	hiarta slíta.

Och i andra helmingen av Oddrúnargrátr 2:⁴

brá hon af stalli	stíórnbítloðom,
ok á svartan	söðul of lagði.

Och i andra helmingen av Guðrúnarhvöt 9:⁵

ok at telia,	tárughlýra,
móðug spiöll	á margan veg:

Ekvivalenten *en* uppbär på samma sätt ofta ictus i metrum fornyrðislag, t.ex. i Þrymskviða 16:5 (och 19:9):⁶

en á briósti	breiða steina
ok hagliga	um höfuð typpom!

Likaså i andra helmingen av Völundarkviða 11:⁷

vissi sér á höndom	höfgar nauðir,
en á fótom	fiqtur um spentan.

¹ Exv. H. Gering, Die Rhythmik des Ljóðahátt, i: Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd 34 (1902), s. 3, 5 (§ 2).

² H. Pipping, Bidrag till eddametrik, s. 23 (versschema — — — —).

³ H. Pipping, a.a., s. 29 (versschema — — — —).

⁴ H. Pipping, a.a., s. 22 (versschema — — — —).

⁵ H. Pipping, a.a., s. 31 (versschema — — — —).

⁶ H. Pipping, a.a., s. 24 (versschema — — — —).

⁷ H. Pipping, a.a., s. 18 (versschema — — — —).

Andra exempel möter i Völundarkviða 24:5-8—25, där konj. *en* hela 3 ggr uppbär ictus i *a*-versen och 1 g. samtidigt bär ena rimstaven i en *a*-vers, (jfr strof 35—36:1—4 med nästan samma lydelse):¹

En þær skálar,	er und skörom vóro,
sveip hann útan silfri,	seldi Níðaði:
en ór augom	íarknasteina
sendi hann kunnigri	kono Níðaðar;
en ór tönnum	tveggja þeira
sló hann brjóstringlor,	sendi Þoðvildi.

En uppbär vidare första höjningen i en *a*-vers i Völundarkviða 2:²

En in þrúða, þeira systir,

och såväl höjning som stavrim i strof 3:³

Sáto síðan	siau vetr at þat,
en inn átta	allan þráðo,
en inn níunda	nauðr um skilði:

I Helgakviða Hundingsbana I, strof 17 utgör *en* första höjningen i en *a*-vers:⁴

En af hesti Hogna dóttir

liksom i strof 15:⁵

en af geirom geislar stóðo.

Likaså första höjningen i en *a*-vers i Sigurðarkviða in skamma, strof 28:⁶

Mér unni mæR	fyr mann hvern —
en við Gunnar	grand ekki vank;

I Þrymskviða 24:2 uppbär *ok* en av versens två rimstavar:⁷

¹ H. Pipping, a.a., s. 18 (versschema — — — —).

² H. Pipping, a.a., s. 26 (versschema — — — —).

³ H. Pipping, a.a., s. 26 (versschema — — — —).

⁴ H. Pipping, a.a., s. 27 (versschema — — — —).

⁵ H. Pipping, a.a., s. 19 (versschema — — — —).

⁶ H. Pipping, a.a., s. 21 (versschema — — — —).

⁷ H. Pipping, a.a., s. 24 (versschema — — — —); H. Gering, Das fornyrdislag in der Lieder-Edda, ANF 40 (1924), s. 15.

Var þar at kveldi um komit snimma,
ok fyr iǫtna ǫl fram borit.

I det välkända versparet i Þrymskviða 2, 3, 9 och 12:¹

ok hann þat orða allz fyrst um kvad̄i,

allittererar *ok* med *orða* i *a*-versen och med *allz* (huvudstaven) i *b*-versen. På liknande sätt förhåller det sig med Hyndlolióð 8:3—4:²

ok um iǫfra ættir døma,

där *ok* allittererar med *iǫfra* i *a*-versen och med huvudstaven *ættir* i *b*-versen. I Baldrs draumar 14 rimmur sannolikt *b*-versens *ok* med *a*-versens *Óðinn* förutom *a*-versens *Heim* med *b*-versens *hróðigr* i en kiastisk allitteration:³

'Heim ríð þú, Óðinn, ok ver hróðigr!'

I strof 2 av samma kvæde uppbär *ok* första höjningen i *a*-versen:⁴

ok hann á Sleipni soðul um lagði:

— Bindeordet *ok* kan alltså, som anförda exempel torde ha visat, uppbära såväl ictus som allitteration i metrum fornyrdislag.

Även i skaldepoesien finns det exempel på att konj. *ok* uppbär ictus och allitteration och därtill assonans. Finnur Jónsson yttrar: »I vers har *ok* meget ofte en stærk betoning og bærer rimstavelsen, henved 20 ekss.»⁵ Det kan räcka med att citera⁶ ett par lausavísur i metrum dróttkvætt från år 1019 av islänningen Björn Arngeirsson hitdœlakappi:

6.⁷ þat mun þér, es mœtti
þín sveit lídi mínu
þar fyr Þrælaeyri,
Þorðr eimuni, forðum,

¹ H. Pipping, a.a., s. 62 (versschema $\acute{\_}\_-\_-\_-\_$); H. Gering, a.a., s. 13.

² H. Pipping, a.a., s. 25 (versschema $\acute{\_}\_-\_-\_-\_$); H. Gering, a.a., s. 28.

³ H. Pipping, a.a., s. 44 (versschema $-\_-\_-\_-\_$ eller $\acute{\_}\_-\_-\_-\_$); H. Gering, a.a., s. 17 med hänvisning till Sievers.

⁴ H. Pipping, a.a., s. 63 (versschema $\acute{\_}\_-\_-\_-\_$).

⁵ F. Jónsson, Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800—1300, Kbhvn 1901, s. 120.

⁶ Citat ur skaldedikter enl. Den norsk-islandske skjaldedigtning, udg. ved Finnur Jónsson, B. rettet tekst, I—II, Kbhvn 1912—15.

⁷ a.a., B I, s. 278.

ok frá audi miklum
óðrengila gengud;
bart, þótt allvel ortir,
optsinnum hlut minna.

I versrad 5: *ok frá audi miklum* utgör konj. *ok* första höjningen (subst. *audi* den andra och adj. *miklum* den tredje), vidare bär *ok* uddaversens första rimstav, som allittererar med *audi* (andra rimstaven i uddaversen) och med *óðrengila* (rimstaven i följande jämna versrad), och dessutom bildar *ok* halvassonans (skothending) med *miklum*, vilket är regelrätt i en udda versrad i metrum dróttkvætt.

7. Muna mátt hitt, at, hattar
 hallland, ek vann grandí,
 lítill sveinn, of leiti
 látprúðr þars þú dúðir,
ok frá byrjar blakki
 brátt, sem orka máttir,
 annars snaudr an æðru,
 ills kunnandi runnuð.

I versrad 5: *ok frá byrjar blakki* utgör bindeordet *ok* första höjningen (subst. *byrjar* och *blakki* den andra och tredje) och bildar halvassonans (skothending) med *blakki*.

Efter denna demonstration av konj. *ok* som bärare av ictus och alliteration i ett antal verser i ljóðaháttur och fornyrdislag ur eddapoesian och som bärare av ictus, alliteration och assonans i verser i dróttkvætt ur skaldepoesian får det anses fullt möjligt, att *ok* uppbär ictus också i *b*-versen: *ok gakk at beida* i första helmingen av Skírnismál 1. Versens båda höjningar är i så fall: konj. *ok* samt inf. *beida*, såsom en gång självaste Eduard Sievers har hävdad. Hans versifikation av strofens första helming lyder:¹

'Rístu nū, Skírnir, ók gakk at béida
 ókkarn mála móg.'

Markeringen av de olika versernas ictus är Sievers' egen.

Uddljuden i ictusorden *ok* och *beida* är *o* och *b*, jfr *g* och *b* med *gakk* och *beida* som ictusord, men denna förändring hjälper oss föga med

¹ E. Sievers, Die Eddalieder klanglich untersucht und herausgegeben, Leipzig 1923, s. 32. (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der sächsischen Akademie der Wissenschaften, Bd XXXVII:3).

tanke på allitterationen, då uddljuden i *a*-versens ictusord *Rístu* och *Skírnir* är *r* och *sk*.

Den främsta avsikten med denna studie var dock inte att analysera *b*-versen för att liksom Bugge, Grundtvig och Hildebrand bereda rum för en konjektur i denna utan att till skillnad från dem söka klarera textstället genom en konjektur i *a*-versen, men dessförinnan var det nödvändigt att taga ställning till *b*-versens text, detta så mycket mer som denna varit föremål för olika ingrepp.

Till grund för en ny konjektur kan då läggas handskrifternas ogravade text i *b*-vers och fullrad: *ok gakk at beiða/okkarn mála mög*, vilken har ett starkt stöd för sin äkthet i den parallella frasen: *ef ek geng at mæla við mög* i fullraden i första helmingen av strof 2. Allitterationen mellan *a*-versen: *Rístu nú, Skírnir* och *b*-versen: *ok gakk at beiða* bör med ledning av uddljuden *o* och *b* i *b*-versens ictusord *ok* och *beiða* uppåbaras antingen av vokal eller *b* och väl i första hand av vokal.

Om man därefter vänder blicken till *a*-versens båda ictusord *Rístu* och *Skírnir*, torde man få ett starkt intryck av att det senare ordet, mansnamnet *Skírnir*, är fast förankrat och inte går att rubba. Återstår då själva inledningsordet, imperativen *Rístu*, att göra ingreppet på.

Under förutsättning att *Skírnir*, som inte allittererar varken med *ok* eller *beiða*, skall bibehållas, ligger det väl närmast till hands att söka åstadkomma allitteration mellan konjektur av *Rístu* och konj. *ok*, emedan huvudstaven vanligen uppåbares av *b*-versens första ictusord, d.v.s. att skapa vokalallitteration mellan konjekturen av *Rístu* och bindeordet *ok*.

Verbet *rísa* är sålunda det ord, som kommer i förgrunden, och det kan vara mödan värt att ägna lite uppmärksamhet åt dess fraseologi. Ett förhållande faller därvid omedelbart i blickpunkten. I betydelsen '1/reise sig, staa op fra en liggende eller siddende Stilling' (Fritzner) växlar i norrön prosa det enkla verbet *rísa* med konstr. verb+partikel: *rísa upp*, t.ex. (enkelt *rísa*):¹ *þá skal rísa ór rekkju ok kveðja menn til ferðar með sér* Nj. 7 (14⁷); *sem latro heyrir, þá ríss hann hart* Post. 487²⁹; (konstr. *rísa upp*): *rísa upp árla ok falla á knébed ok biðja fyrir sér* Hom. 122¹⁷; *G. spurði, hvárt E. bróðir hans væri upp risinn; hann segir: eigi er þat; G. mælti: bið hann upp standa* Ljósv. S. 261^{15 1g.}; *elli sótti þá fast at Unni svá, at hón reis ekki upp fyrir miðjan dag en hón lagðist snemma niðr* Laxd. 7 (8²⁵).

¹ Prosaexemplen är hämtade ur Fritzners ordbok.

Samma växling mellan konstr. med och utan partikel vid *rísa* möter i eddapoesian, t.ex. (enkelt *rísa*):

Háv. 58:1—3	Ár skal rísa,	sá er annars vill
	fé eða fiq̃r hafa;	
Háv. 59:1—3	Ár skal rísa,	sá er á yrkendr fá
	ok ganga síns verka á vit;	
Ríq̃sp. 19:3—4	reis frá bordi,	réd̃ at sofna;
Ríq̃sp. 33:1—4	Rígr kunni þeim	rád̃ at segia
	reis hann at þat,	rekkio gørði:

Och några exempel på konstr. *rísa* + *upp*:

Sg. 42:1—4	Upp reis Gunnarr,	gramr verdungar,
	ok um háls kono	hendr um lagði;
Bdr. 2:1—4	Upp reis Óðinn,	alda gautr,
	ok hann á Sleipni	soðul um lagði,
Ríq̃sp. 5:1—4	Rígr kunni þeim	rád̃ at segia;
	reis hann upp þáðan,	réz at sofna,
Am. 51:1—4	annan réð hon hoggva,	svá at sá upp reísat,
	í helio hon þann hafði;	þeygi henni hendr skulfo.

Av särskilt intresse är att växlingen mellan *rísa* och *rísa upp* även uppträder i strofingresser med samma byggnad: imp. *rís* + pron. *þú* + namn som i Skm. 1:1. Enkelt *rísa* möter i 3 ingresser:

Skm. 1:1—3	'Rístu nú, Skírnir,	ok gakk at beida
	okkarn mála moq̃,	
Ls. 10:1—3	'Rístu þá, Víðarr,	ok lát úlfs foður
	sítia sumbli at,	
Akv. 10:1—4	'Rístu nú, Fiqrnir!	láttu á flet vaða
	greppa gullskáilir	með gumma høndom!

Och konstr. *rísa* + *upp* i ingressen till Vqlundarkviða 39:

'Upp rístu, Þakkráðr,	þræll minn inn betsti:
bið þú Boðvildi,	mey ina bráhvíto,
ganga fagrvarid̃	vid foður roða!

Gustav Neckel har en gång felbedömt denna strof, som han ansåg vara »von hervorragender Wichtigkeit für die textkritik der Völundarkvida». Den påminner enligt honom starkt om Atlakvida 17, 21, 24, 34, 35, »denen unsere strophe sichtlich näher verwandt ist als irgend eine andere eddische visa. Sie stellt eine nachahmung jener Strophen dar. Das ist zu folgern aus der übereinstimmung *Upp ristu, Þakkráðr ~ Rístu nú, Fiornir* Akv. 10:1». ¹ Gentemot Neckel har Erik Noreen liksom flera andra forskare framhåvt Völundarkvidas ålderdomlighet — därför talar bl.a. den stora variabiliteten i versradernas stavelseantal. En alltför vittgående slutsats drages, invänder Noreen med rätta, av en enstaka och föga påfallande likhet, utan att existensen påpekas av Skm. 1:1 *Rístu nú, Skírnir* och Ls. 10:1 *Rístu þá, Viðarr*, två verser vilka är likadant byggda som Akv. 10:1 *Rístu nú, Fiornir*. ² Det finns ingen anledning att betrakta strofingressen i Vkv. 39 som en efterbildning av strofingressen i Akv. 10. — Denna ingress enligt schemat: *imp. ris + þú + namn*, som alltså möter 4 ggr i eddapoesian, har ett omiskännligt tycke av formel och kliché.

Av intresse är att studera allitteration och ictus i dessa fyra strofingresser. I Akv. 10:1 ligger höjningarna på *imp. Rístu* och namnet *Fiornir*, versens rimstav uppbäres av *Fiornir*, som allittererar med huvudstaven *flet* i *b*-versen:

Rístu nú, Fiornir! láttu á flet vada

I Vkv. 39:1 uppbäres höjningarna av partikeln *Upp* och namnet *Þakkráðr*, rimstaven av namnet *Þakkráðr*, som allittererar med huvudstaven *þræll* i *b*-versen:

Upp rístu, Þakkráðr, Þræll minn inn betsti:

Att de båda mansnamnen *Fiornir* och *Þakkráðr*, vilka är resp. *a*-versers viktigaste ord, uppbär allitterationen är vad man kunde vänta ur versifikatorisk synpunkt. Detta avgränsar formlerna i Akv. 10:1 och Vkv. 39:1 från formlerna i Ls. 10:1 och Skm. 1:1, där förhållandet synes vara ett annat.

I Ls. 10 föreligger liksom i Skm. 1 ett textfel, därest man inte vill blåsa nytt liv i den numera alldeles övergivna åsikten, att *v* allittererar

¹ G. Neckel, Beiträge zur Eddaforschung mit Exkursen zur Heldensage, Dortmund 1908, s. 281.

² E. Noreen, Några anteckningar om ljóðaháttur och i detta versmått avfattade dikter, Meddelanden från Nordiska seminariet nr 9, Uppsala 1915, s. 3, not 3. (Uppsala universitets årsskrift 1915).

med vokal.¹ Ett sådant försök torde dock ha ringa utsikt till framgång och skall i varje fall inte göras här. I den textform Ls. 10:1 har i handskriften uppbäres ictus av imp. *Ristu* och namnet *Vídarr*:

Ristu þá, Vídarr, ok lát úlfs fōður

Men denna text måste på någon punkt vara korrupt, enär alliteration saknas. Och sådan kan inte åstadkommas utan ett ingrepp i texten, en konjektur. Liksom i fråga om namnet *Skírnir* i Skm. 1:1 är man benägen att behålla namnet *Vídarr* i Ls. 10, vilket i så fall inte kan uppbäras versens alliteration. Ur konjektural synpunkt kommer på så vis uppmärksamheten att i första hand riktas mot imperativen *Ristu*, (jfr ovan om Skm. 1). Växlingen mellan det enkla verbet *rísa* och verbalkompositionen *rísa upp* torde lösa textfrågan i Ls. 10. Edvin Jessen har förlängesedan (1871) i den berömda avhandlingen »Über die Eddalieder» i förbigående föreslagit att insätta *Upp*. Allt han yttrar är: »Die beiden erstern stellen [Ls. 2 och 10] lassen sich gar zu leicht aus blosser unachtsamkeit eines schreibers erklären: *engi* statt *mangi*, und ein *upp* (*upp ristu Vídarr*) überheben diese zeilen des verdachtes eines dahinter stehenden *vordi* und *wulfs*.»² Efter insättning av *Upp* skulle första helmingen av Lokasenna 10 lyda:

[Upp] ristu þá, Vídarr, ok lát úlfs fōður
sitia sumbli at.'

A-versens höjningar uppbäres av partikeln *Upp* och namnet *Vídarr*, dess rimstav av partikeln *Upp*, som allitererar med huvudstaven *úlfs* i *b*-versen.

Denna eleganta och tilltalande konjektur tycks ha blivit alldeles förbisedd av forskningen, vilket är desto märkligare, som Jessens avhandling annars blivit mycket uppmärksammas. Konjekturen nämnes veterligen inte i någon Edda-utgåva. Det ser alltså ut, som om Magnus Olsen många år senare (1931) oberoende av Jessen, vars namn i varje fall inte nämnes, skulle ha kommit på samma tanke, vilken f.ö. också möter i ett undanskymt sammanhang mitt i en behandling av *Drymskviða* 28:1 i uppsatsen *Cruces Eddicæ II*.³ Genom konjekturen för-

¹ E. Noreen, Om allitterationen på *v* i fornisländskan, i: Studier i nordisk filologi, bd III:5, Helsingfors 1912, och där citerad litteratur.

² E. Jessen, Über die Eddalieder. Heimat, alter, character, i: Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd 3 (1871), s. 27.

³ M. Olsen, Cruces Eddicæ, II, i: Ark. f. nord. filologi, bd 47 (1931), s. 225 f. — Numera är åtminstone M. Olsens konjektur lättare åtkomlig, eftersom den nämnes

vandlas Ls. 10:1 till en formel med verb+partikel: *rísa upp* i likhet med Vkv. 39:1 *Upp rístu, Þakkráðr*. En skillnad är, att verbalpartikeln och inte namnet uppbär allitterationen.

Versraden Skm. 1:1 har tidigare analyserats i fråga om ictus och stavrim, vilket senare inte kan uppbäras av namnet *Skírnir*. Om man där insätter *upp*, kommer första helmingen av Skm. 1 att lyda,¹

'[Upp] rístu nú, Skírnir, ok gakk at beida
okkarn mála mög!'

A-versens höjningar uppbäres av partikeln *Upp* och namnet *Skírnir*, dess rimstav av partikeln *Upp*, som allittererar med huvudstaven *ok* i *b*-versen. Även Skm. 1:1 förvandlas genom konjekturen till en formel med verb+partikel: *rísa upp* i likhet med Vkv. 39:1 *Upp rístu, Þakkráðr* och Ls. 10:1 [*Upp*] *rístu þá, Víðarr*. — I stället för 3 ingresser med enkelt *Rístu* etc. och 1 ingress med komponerat *Upp rístu* etc. har vi fått 1 ingress med enkelt *Rístu* etc. och 3 ingresser med komponerat *Upp rístu* etc. Också ingressen i *Atlakviða* 10:1 kan ursprungligen ha haft komposition *Upp rístu* etc., fastän detta inte är nödvändigt med tanke på allitterationen, som bäres av namnet *Fiðrnir*:

'[Upp] rístu nú, Fiðrnir! láttu á flet vaða
greppa gullskálir med gumna høndom!'

I Vkv. 39:1 är partikeln bevarad i likvärdig position.

Det låter tänka sig, att partikeln *upp* en gång funnits även i andra fall av numera enkelt *rísa* i eddapoésien t.ex. i *Hávamál* 58 och 59, av vilka strofer första helmingen efter insättning av *upp* skulle lyda:

Ár skal [upp] rísa, sá er annars vill
fé eða fiðr hafa;

resp.

Ár skal [upp] rísa, sá er á yrkendr fá,
ok ganga síns verka á vit.

De båda identiska *a*-verserna finge i så fall två rimstavar, vilket är ganska vanligt i *Hávamál*. — Möjligheten skall inte urgeras, men den finns.

av Jón Helgason i *Eddadigte, II, Gudedigte, Kbhvn ... 1952, s. 98*, medan ingen tycks ha funnit vägen till Edvin Jessens konjektur.

¹ Det bör kanske nämnas, att min konjektur tillkommit, innan jag kände till E. Jessens och M. Olsens motsvarande för *Lokasenna* 10.

Det finns utmärkta exempel även i Skírnismál, som genomgående präglas av fin allitterativ konstnärlighet:

Skm. 6:4—6 armar lýsto, en af þáðan
allt lopt ok loðr.

Skm. 9:4—6 ok þat sverð, er síalft mun vegaz,
ef sá er horskr, er hefír.

Skm. 13:4—6 eino dægri mér var aldr um skapaðr
ok allt líf um lagit!

Skm. 37:4—6 þó hafða ek þat ætlat, at myndak aldregi
unna vaningia vel.

Poss. pron. *okkarn* i Skm. 1:3 uppbär ictus och är även i stånd att bära alliteration. Sannolikt stavrimmar det med kortversernas rimstavar *Upp* och *ok*:

'[Upp] ristú nú, Skírnir, ok gakk at beida
okkarn mála mög!'

Ljudidentiteten *ok-okkarn* (aðalhending) bidrager förmodligen också till att göra vokalalliterationen mellan kortverser och fullrad akustiskt märkbar.

Det även i vanliga ljóðaháttrhelmingar av Löffler säkert påvisade alliterationssystemet $\begin{smallmatrix} a-a \\ a \end{smallmatrix}$, som alltså torde finnas också i första helmingen av Skírnismál 1, ger ett stöd åt den här föreslagna konjekturen: [Upp] ristú nú, Skírnir.

Iakttagelsen att namnet *Þakkráðr* i Völundarkvíða 39:1 och namnet *Fiornir* i Altakvíða 10:1 uppbär alliterationen till skillnad från namnet *Víðarr* i Lokasenna 10:1 och namnet *Skírnir* i Skírnismál 1:1, som inte gör det, kan vara viktig. Ur metrisk och konstnärlig synpunkt är det avgjort bättre, att ett personnamn uppbär stavrimmet än att en verbalpartikel gör det. Ingen ordkategori äger mera av naturlig pregnans i språket än ett nomen proprium. Man vill därför gärna tro, att imperativingresserna i Vkv. 39:1 och Akv. 10:1 reflekterar den ursprungliga alliterationstekniken och ingresserna i Ls. 10:1 och Skm. 1:1 en degenererad teknik. — Om eddapoesiens ålder och tillkomst vet vi inte mycket, och ännu mindre vet vi om varje enskild eddadikts ålder och tillkomst, men så mycket är säkert, att dikter som Völundarkvíða och Atlakvíða hör till det allra äldsta skiktet, medan en dikt som Lokasenna

hör till det yngsta¹ — Skírnismál torde varken höra till det äldsta eller det yngsta. — Ingressformlernas olika allitterationsteknik: personnamn i Vkv. 39:1 och Akv. 10:1 contra verbalpartikel i Ls. 10:1 och Skm. 1:1 framstår som ett vittnesbörd om olika tiders krav på konstnärlighet.

Det återstår att i görligaste mån belysa den förvanskning av texten, som förutsättes ha ägt rum, då ett ursprungligt *Upp ristv* blivit till *Ristv*, eller med andra ord att söka förklara, hur och varför verbalpartikeln *upp* glidit ut ur texten. — Jessen räknade för Ls. 10:1 med »blosse unachtsamkeit eines schreibers»,² och det är givetvis en förklaringsmöjlighet, som står till buds även för Skm. 1:1. Avskrivaren skulle alltså på grund av bristande noggrannhet ha gjort sig skyldig till en omedveten och oavsiktlig förvanskning av sin förlagas text. Emellertid måste det anses mindre sannolikt, att en skrivare av nämnda orsak har utelämnat samma ord två eller flera gånger. I varje fall finns det även andra förklaringsmöjligheter.

Om man i stället för bristande noggrannhet och en relativt passiv inställning hos avskrivaren förutsätter en mera aktiv inställning och en i någon mån formande stilvilja, ligger det närmare till hands att räkna med att denne gjort en lindrig, medveten och avsiktlig ändring av förlagens text.

Man kan då resonera: avskrivaren har känt till båda uttryckssätten: *rísu* och *rísu upp* i samma betydelse och funnit verbalpartikeln överflödigt, varför han avsiktligt utelämnat denna för att få ett kortare uttryck med oförändrad betydelse. Mot detta försök att förklara förvanskningen [*Upp*] *ristv* > *Ristv* vill man kanske invända, att skrivaren inte gärna kan tänkas ha företagit en medveten textändring, som förstörde allitterationen [*Upp*]-*ok*. Men härvid bör betänkas, dels att verbaluttrycket står i spetsen av strofen och som sådant tilldragit sig skrivarens uppmärksamhet, dels att allitterationen mellan helmingens korttrader är föga framträdande, eftersom den uppbäres inte av pregnanta innehållsord utan av enkla formord.

Härtill kommer, att det är fråga om löpande text utskriven som prosa, och att dikten inledes av ett prosaavsnitt, som i Codex Regius³ och i AM 748⁴ slutar på samma rad omedelbart framför ordet *Ristv* resp.

¹ Se exv. E. Noreen, Den norsk-isländska poesien, Sthm 1926.

² E. Jessen, a. a., s. 27.

³ Håndskriftet Nr 2365 4 to gl. kgl. Samling på det store kgl. bibliothek i København (Codex regius af den ældre Edda) i fototypisk og diplomatarisk gengivelse. Udg. ... ved Ludv. F. A. Wimmer og Finnur Jónsson, Kbhvn 1891, s. 21.

⁴ Håndskriftet Nr 748, 4 to, bl. 1—6, i den Arna-magnæanske samling (Brud-

Ris þv, allra första ordet i versavsnittet. Skrivaren behöver alltså inte ha upptäckt, att det var fråga om vers, då han avsiktligt ändrade [*Upp*] *ristv* till *Ristv* resp. *Ris þv* i första versraden i Skírnismál.

Cod. Reg.-skrivaren har fått många lovord för sitt arbete och karakteriserats som erfaren och driven. Hans stil är tydlig och vacker, och han har haft lätt »at övervinde kalligrafiske vanskeligheder»,¹ varför man spårat en viss artistisk läggning hos honom. Men då Sijmons betecknat hans arbete som ytterst noggrant och omsorgsfullt, och detta omdöme skall gälla nedskrivningen i dess helhet, har Gustaf Lindblad funnit det nödvändigt att inläga en protest ur ortografisk-fonetisk synpunkt. Avskrivaren har otvivelaktigt gjort sig skyldig till åtskilliga förbiseenden, som stundom vittnar om att han knappast har förstått texten.² Ej heller torde han alltid ha förstått versen. Hans omsorg om stavrimmen är, som Lokasenna 10, Skírnismál 1 och flera andra ställen synes visa, åtminstone i viss mån en sanning med modifikation.

Cod. Reg.-skrivaren torde dock vara oskyldig till textförvanskningen i Skm. 1:1, eftersom denna föreligger också i den andra eddahandskriften, AM 748, 4to, och det får anses rätt osannolikt, att två skrivare oberoende av varandra skulle ha utelämnat samma ord. Förvanskningen torde gå tillbaka på en tidigare codifiering av eddadikterna och rimligen till den — via mellanled — gemensamma förlagan för Cod. Reg. 2365, 4to och AM 748, 4to. Olika förhållanden, däribland gemensamma fel, visar nämligen, som redan Sophus Bugge klargjort, att de båda eddahandskrifterna går tillbaka på en och samma skriftliga källa.³ Av gemensamma fel förtecknar Bugge:⁴

Vafprúdnismál 27 — rad 4—6 saknas.

Vafprúdnismál 31 — rad 4—6 saknas.

Vafprúdnismál 34 — rad 2, *f.*, d.v.s. *fróðan* för *svinnan*.

Grímnismál 17 — rad 6, *oc* för *at*.

Grímnismál 18 — rad 6, *vito* (*vitv*) *hvat* för *vito við hvat*.

Skírnismál 1 — rad 1—2, stavrim saknas.

Skírnismál 7 — rad 2, *ænn manni A*, *eN maN R* för *manni*.

Skírnismál 12 — rad 3 saknas.

Hárbarzlióð 22 — rad 4, *þá* saknas.

Hárbarzlióð 36 — *þá* saknas.

stykke af den ældre Edda) i fototypisk og diplomatarisk gengivelse, Udg. ... ved Finnur Jónsson, Kbhvn 1896, s. 3.

¹ Håndskriftet Nr 2365 4to ... ved Wimmer-Jónsson, s. xiii.

² G. Lindblad, a.a., s. 238.

³ Norrøen Fornkvæði, s. XXI.   ⁴ a.a., s. XXI.

Hárbarzlióð 44 — rad 3, *skargum A*, *scogom R* för *haugum*.

Hárbarzlióð 45 — rad 3, *scoga R*, *skoga A* för *hauga*.

Termen »Afskriverfeil» synes oklar i Bugges framställning: »De have mange Feil tilfælles, hvoraf nogle ikke vel kan forklares uden som Afskriverfeil.»¹ — De olika felen är inte ensartade, men huvudparten av dem går säkerligen tillbaka på fel redan i den för Codex Regius och AM 748 gemensamma förlagan och är först i andra hand — via mellanled — ett verk av skrivarna av Codex Regius resp. AM 748, t.ex. då den senare helmengen i en ljóðahátttrstof saknas i Vafþrúðnismál 27 och 31, eller då ett för konstruktionen nödvändigt ord: prep. *við* i frasen *alaz við e-t* fattas i Grímnismál 18:6. Sådana fel, och till dem hör rimligen också stavrimsfelen i Skírnismál 1, har säkerligen funnits redan i den gemensamma förlagan. Det behöver däremot inte stavrimsfelen i Vafþrúðnismál 34 ha gjort.

Handskrifternas felaktiga *f*. (= *fróðan*) för väntat *f*. (= *svinnan*) förklaras, som nyligen visats,² enklast som en felläsning *f*. för *f*. av skrivaren, som återgivit det av honom lästa kontinentala *f*-tecknet med det av honom brukade insulära *f*-tecknet; förlagan har rimligen åtminstone i viss utsträckning använt det kontinentala *f*-tecknet. En förväxling av *f* och *f* inträder lätt, jfr t.ex. i Cod. B 59 av Äldre Västgötalagen,³ och kan ha gjorts av två skrivare oberoende av varandra, om förlagan varit något otydlig. En olikhet mellan texten i Cod. Reg. och AM 748 i fråga om strofingressen till Vafþrúðnismál 30 belyser detta. Cod. Reg. har i detta fall fullt riktigt *f*. (= *svinnan*), medan AM 748 felaktigt har *f*. (= *fróðan*), jfr Vafþrúðnismál 34. Rimligen har AM 748-skrivaren — via mellanled — till skillnad från Cod. Reg.-skrivaren felläst det *f*., som säkerligen funnits i förlagan. — Detta fall visar, att en förvanskning av *f* till *f* inte behöver nå upp till den gemensamma förlagan och knappast heller gör det. Denna kan riktigt ha haft *f* i såväl Vm. 30 som i — Vm. 34.

Stavrimsfelen i Skírnismál 1:1—2, som finns i både Cod. Reg. 2365 och AM 748, är däremot ett fel av sådan karaktär, att det torde ha förelegat redan i den supponerade gemensamma förlagan, vars skrivare på så vis framstår som den skyldige. Men i så fall antyder detta fel i likhet med flera andra tillvaron av en ännu äldre eddatext.

¹ a.a., s. XXI.

² E. Salberger, Ett stavrimproblem i Vafþrúðnismál 34, i: *Maal og Minne* 1955, s. 113 ff.

³ Äldre Västgötalagen i diplomatiskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar, utg. av Bruno Sjöros, Helsingfors 1919, s. XXVIII och XXX. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland. CXLIV.)

M. C. VAN DEN TOORN

Saga und Wirklichkeit.

Nachdem man mehrere Jahrzehnte hindurch die Isländersagas als historische Dokumente, deren Zuverlässigkeit kaum angezweifelt zu werden brauchte, angesehen hat, begegnet man in letzter Zeit der Auffassung, dass die Sagas vor allem als Kunstschöpfungen zu betrachten sind. Die Einheitlichkeit der Handlung in der Saga deutet schon auf diesen literarischen Charakter hin, und in sich geschlossene Konflikte, wie sie das Leitmotiv kleinerer novellenartigen Sagas, wie z.B. die Hrafnkatla, bilden, klären wohl am deutlichsten über diesen literarischen Aspekt der Sagas auf.¹

Die Saga wird damit zum Gegenstand der Literaturwissenschaft und konfrontiert uns mit einem spezifisch literarischen Problem, mit dem Verhältnis zwischen Saga und Wirklichkeit. Es sei sofort bemerkt, dass wir 'Wirklichkeit' hier in zwei Bedeutungen aufzufassen haben. Wir müssen eine grundlegende Unterscheidung zwischen der historischen und der literarischen Wirklichkeit vornehmen. Dieses Verhältnis zwischen den beiden könnten wir auch als 'reell' und 'ideell' bezeichnen.

Obwohl wir es in dieser Untersuchung vor allem mit der literarischen Wirklichkeit zu tun haben werden, darf eine Berücksichtigung der historischen an dieser Stelle nicht völlig unterbleiben, zumal beide Wirklichkeiten mehrmals zerwoben sind, und die eine nicht ohne die andere existiert. Die Saga — jede Saga, sogar die phantastische Lygisaga — hat eine gewisse Prätentio; sie prätendiert wahr zu sein, die Wirklichkeit darzustellen; und der Umstand, dass die meisten Sagas nicht von vornherein Unmögliches erzählen, hat wohl dazu geführt, dass man sie

---

¹ Man vergleiche dafür die Ausführungen von Baetke im Vorwort zu »Saga«, Untersuchungen zur nordischen Literatur und Sprachgeschichte, Heft 1, Studien zur Vápnfirðingasaga, von Dr. Ernst Walter, Halle 1956, — und in seiner Abhandlung Über die Entstehung der Isländersagas, Berichte über die Verh. der Sächs. Ak. der Wiss. zu Leipzig, Phil.-hist. Kl. Bd. 102, Heft 5, Berlin 1956.

so lange als zuverlässige historische Zeugnisse betrachtet hat. Dass man dazu nicht ohne weiteres berechtigt ist, wird erst klar, wenn man einsieht, wie viele Einflüsse der späteren Schreibzeit sich in den in der Sagazeit spielenden Erzählungen bemerkbar machen.¹ Derartige anachronistische Unstimmigkeiten in Einzelheiten zu verfolgen, ist Aufgabe des Historikers oder des literar-historischen Betrachters der Saga. Indessen darf man dabei den literarischen Charakter nicht zu Ungunsten des historischen übertreiben; in vielen Fällen wird es doch wohl einen historischen Kern gegeben haben, wie z.B. bei einer Biographie, wie die Eigla sie darstellt. Obwohl dem fast legendären Helden Egill vieles Apokryphe zugeeignet worden sein muss, ist dieser Saga ein geschichtlicher Untergrund doch wohl kaum abzuspüren.

Das Merkwürdige ist nun, dass gerade diejenigen Sagas, die am meisten phantasiert sind, in welchen Begegnungen mit Riesen und Ungeheuern am häufigsten sind, die grösste Präention, den stärksten Anspruch erheben, nur Wahres mitzuteilen. Alsob ihre Verfasser gehnt hätten, dass man ihre Produkte — die man als Lygisagas bezeichnete — nicht ernst nehmen würde, haben sie sich bemüht, den Zuhörer oder Leser vom Gegenteil zu überzeugen. Dieses Bestreben, alles Erzählte als tatsächlich Geschehenes darzustellen, äussert sich bisweilen in längeren Prologen, von denen als Beispiel eine Passage aus der Flóressaga konungs ok sona hans² dienen mag:

Ef menn girnast að heyra fornar frásögur, þá er það fyrst til að hlýða því, að flestar sögur eru af nokkru efni. Sumar eru af guð og hans helgum mönnum, ok má þar nema mikinn vísdom; eru þeir og flestir menn, er lítill skemtun þikir að heilagra manna sögum. Aðrar sögur eru af ríki konungum, má þar nema í haeverska hirdsiðu, eður hversu þjóna skal ríki höfðingjum. Hinn þriði hlutur sagnanna er frá þeim konungum, sem komið hafa í miklar mannraunir og hafa misjafnt úr rjett, mega þeir þar eptir breyta, sem vaskir eru, en þó er það háttur margra manna, að þeir kalla þær sögur lognar, sem fjarri ganga þeirra náttúru, og er það af því, að óstyrkur maður kann það ekki að skilja, hversu miklu þeir mega orka, er baedi eru sterkir og höfðu ágaett vopn, er [hs. ok] allt bitu. Megum vjer og sjá mörg sönn daemi, hverju sterkir menn hafa orkað, og þá stóru steina, er þeir hafa borið, má það og engi fortaka, hvað hamingjan veitir þeim, sem hún vill upp hefja.³

¹ Vergl. E. O. Sveinsson, The Icelandic family sagas and the period in which their authors lived, APhs 12 (1938), 71—90, und R. G. Thomas, The Sturlung age as an age of saga writing, Germ. Rev. 25 (1950), 50—67.

² In: Drei lygisögur, herausg. Å. Lagerholm, Altn. Sagabibl. 17, Halle 1927.

³ Von O. L. Jiriczek mitgeteilt nach Cod. AM 527 4° s. 1, in ZfdPh 26 (1894), 2—25.

Auch der Autor der *Göngu-Hrólfs saga* erlaubt sich am Ende seiner Erzählung einen ausführlichen Exkurs über die Glaubwürdigkeit der Saga; er spricht sich aber nicht so deutlich über die verschiedenen Arten der Sagas aus, wie es der Verfasser der *Flóressaga* konungs tut. Indessen können für derartige Verteidigungen mitunter auch ausländische Originale verantwortlich gemacht werden. So sagt Kalebrant in der *Ívens saga* (Kap. 1): ... *ek vil eigi telja þeim draum né hégóma, eða þat, sem efan er á at trúa, heldr at ek heyrða ok sá.*

In den Isländersagas fehlen solche Zwischenreden gewöhnlich; sie waren nicht nötig. Bei den Sagas, die romantische Stoffe behandeln, haben die Verfasser offensichtlich die Diskrepanz zwischen der unannehmbaren Wirklichkeit ihrer Produkte und der traditionellen — literarische Wirklichkeit erzeugenden — Form der Saga gefühlt, weshalb sie die obenerwähnten Worte für angebracht hielten.

Die zweite Wirklichkeit, ideell von Gehalt, liegt auf einem literarischen Plan. Sie stellt uns vor die Frage: Inwieweit existiert diese Wirklichkeit, und wie stellt die Saga die Begebenheiten so dar, dass sie als so wirklich anmuten?

Zunächst sei festgestellt, dass die Saga, wie jedes sprachliche Kunstwerk, diese Wirklichkeit selbst aufbaut. Sie gibt jedoch immer nur einen Ausschnitt derselben, indem die Handlung einheitlich dargestellt wird; d.h. viele andere Tatsachen des wirklichen Lebens bleiben ausserhalb der Saga. Schon dadurch zeigt sich, dass die Wirklichkeit, auf die wir zielen, eine typisch literarische ist. Der ‚Bereich‘ der Saga ist nämlich immer beschränkt, genau so wie der Bereich einer photographischen Linse beschränkt ist.¹ Der Photograph hat die Aufgabe, seinen Gegenstand auszusuchen, er hat eine Selektion vorzunehmen, und er kann dabei nicht ausserhalb des Bereichs des Bildes treten. Auch der Sagaschreiber hat sich den Grenzen seines Bereiches zu unterwerfen, und meistens tut er es auch, indem er über seine eigene bekannte Heimat schreibt. So bald er sich ausserhalb dieser Grenzen begibt und über ferne Länder berichtet, versagt seine erzählerische Kraft, und das oft gewaltsame Sprengen seines Bereiches wird peinlich bemerkbar, indem der Wirklichkeitsgehalt dürftiger wird.

Der Mensch, der innerhalb dieses Bereiches auftritt, wird damit zum ‚homo fictus‘, ein Species, der beträchtlich von dem Menschen im wirklichen Leben abweicht.² Wir sehen die Figuren in der Saga gewöhnlich

¹ Man vergleiche R. Liddell, *A Treatise on the Novel*, London [1955], p. 33, der den Ausdruck »Range« gebraucht.

² Siehe dafür E. M. Forster, *Aspects of the Novel*, London [1953], p. 54.

nie essen und trinken, schlafen oder arbeiten, es sei denn, dass diese Handlungen eine bestimmte Funktion in der Geschichte haben. Statt dessen erscheint es uns, als ob sie ihr Leben meistens mit Kämpfen oder auch mit Besuchen an der Thingstätte füllen. So zeigt es sich, dass die Saga im Bereich und in der Behandlung ihrer Personen immer nur eine Teilwirklichkeit darstellt.

Neben Raum und Figuren steht ein dritter Aspekt, die Zeit, und sie schliesst sich dieser partiellen Wirklichkeit an. Wie jedes erzählte Kunstwerk hat die Saga — eben als Sprachäusserung — einen linearen Aspekt und die Zeit füllt diese Linie bei der Saga in natürlicher Folge aus; d. h. die zeitliche Folge der Ereignisse wird noch primitiv dargestellt: $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow D$.¹ Technische und intellektuelle Kunstgriffe, wie die Darbietung späterer Ereignisse an früherer Stelle: $C \rightarrow D \rightarrow A \rightarrow B \rightarrow C$ usw., kennt die Saga nicht. In einer späteren Entwicklungsphase ist jedoch ein Übergang zu diesem Verfahren zu bemerken, namentlich in den Fornaldarsagas, wie z. B. die Egilssaga einhenda ok Ásmundar berserkjabana. Hier erzählen mehrere Personen ihre *aefisaga*; sie greifen damit auf die Vergangenheit zurück und entstellen den natürlichen Ablauf der Zeit, wie wir ihn sonst aus den Sagas kennen.²

Auch ohne diese raffiniertere Darstellung jedoch erzeugt die Saga nur eine literarische Wirklichkeit, indem wir immer nur Ausschnitte zu sehen bekommen. Nur das Wichtigste wird erzählt; alles Unzutreffende wird überschlagen: *lidr nú vetrinn* oder: *ok var nú kyrt um vetrinn* sind bezeichnende Ausdrücke.

In dieser Hinsicht unterscheidet sich die Saga nicht von einem anderen Literaturprodukt, dem Roman. Doch hat die Saga eine besondere Art und Weise um ihre (literarische) Wirklichkeit darzustellen, so dass man geneigt ist, sie mit der (reellen) Wirklichkeit zu vertauschen. Die Saga hat man dadurch als Geschichte betrachten wollen; ein Schicksal, das dem Roman niemals zugefallen ist. Man fragt sich, wie es den Autoren der Sagas gelungen ist, ihrem Material diesen Wirklichkeitsgehalt zu verschaffen.

Am besten vergleiche man die Saga mit dem Roman, um neben den schon erwähnten Übereinstimmungen auch die Unterschiede zwischen

¹ Vergl. K. Friedemann, Untersuchungen über die Stellung des Erzählers in der epischen Dichtung, Stuttgart 1908, S. 9 ff.

² In dem Roman (sowie im Film) ist der »flash back« bekanntlich ganz normal. Schon ältere Romane zeigen eine Neigung dazu, wie z. B. in *Wuthering Heights*, wenn durch gefundene Briefe, Tagebücher u. ä. die Vergangenheit heraufbeschworen wird. Auch die Autobiographie hat das in sich.

beiden deutlich zu machen. Der Autor eines Romans zeigt sich immer des Verhältnisses zur Wirklichkeit bewusst, und er lässt das deutlich merken. Im Zeitalter der Schwester Brontë lebten die Menschen im Roman in ---shire; Kleist erzählt von der Marquise Von M., und zahllose Personen reisten von W. nach D. Alle diese Abkürzungen wurden vorgenommen aus dem Bestreben, sogenannte 'wahre' Ereignisse nicht der Öffentlichkeit preis zu geben und das Incognito der Personen zu wahren. In vielen modernen Romanen begegnet man dagegen am Anfang einem Satz wie: »Jede Übereinstimmung von Personen oder Ereignissen aus diesem Buch mit Personen oder Ereignissen in der Wirklichkeit ist eine zufällige.« Der Leser weiss dann sofort, dass das ihm Gebotene auf die Wirklichkeit abgezielt ist, denn solche Berichte enthalten nie die Wahrheit. Das Merkwürdige ist nun, dass der Roman sich früher als 'wahr' anmeldete, während er fingiert war, und heutzutage als fingiert, während er es nicht oder nur teilweise ist. In beiden Fällen gehört er der Fiktion an; das erstgenannte Verfahren ist zu präventiös, um glaubhaft zu sein, das zweite wird mit Nachdruck als fingiert bezeichnet.

Die Saga weiss von diesem Raffinement nicht. Menschen, Bauernhöfe, Wege, Gegenden, alles wird mit Namen und Zunamen genannt. Das erklärt sich hieraus, dass die Saga nicht absichtlich versucht, die Wirklichkeit aufzubauen (obwohl sie das, wie jedes sprachliche Kunstwerk, natürlich ungewollt doch tut), sondern stillschweigend von der Wirklichkeit ausgeht. Anders gesagt: der Autor einer Saga ist fest davon überzeugt, dass sein Stoff 'wahr' ist, und er handelt demgemäss. Er erzählt nur, was geschehen ist, und er hat es, im Gegensatz zum Roman, nicht nötig, Erklärungen hinzuzufügen. Dadurch erhält die Saga einen Wirklichkeitsgehalt, der erschütternd sein kann, während der Leser eines Romans immer denkt, alles was er lese, sei doch 'nur' ein Roman und nicht tatsächlich geschehen. Ein Roman über einen Mord bleibt letzten Endes fingiert; ein Zeitungsbericht über einen Mord erschüttert den Leser, weil der Gegenstand hier nicht fingiert ist und in nüchternen Worten ohne Erklärungen mitgeteilt wird. Genau so wirkt die Saga; der Autor bleibt im Hintergrunde, auf nüchterne Weise erstattet er Bericht, er verhält sich seinem Stoff gegenüber unbeteiligt und fast unpersönlich. Da er von der Wirklichkeit ausgeht, braucht nur das Gegenständliche erwähnt zu werden. Alles Nebensächliche kann unberücksichtigt bleiben, und Beschreibungen um ihrer selbst willen fehlen daher vollständig. In einer Saga braucht nicht beschrieben zu werden, wie ein Bauernhof eingerichtet war; es war den Hörern und Lesern von selbst bekannt. Ein Schriftsteller würde sich in einem Roman die Möglichkeit meistens nicht entgehen lassen,

so etwas mehr oder weniger ausführlich zu beschreiben. In der Saga wird darauf verzichtet; nur wenn das Innere eines Bauernhofes eine Funktion in der Geschichte hat — wie im Falle von Gísli's nächtlichem Totschlag in der Gíslasaga —, ist es erwähnenswert, also in demselben Fall, in dem es auch in einem Zeitungsbericht erwähnt werden müsste.

In Übereinstimmung damit steht, dass in der Saga nur Reales, also keine seelischen Rührungen, Gedanken und unsichtbare Regungen der Personen, gemeldet wird. Es wird von der Aussenseite zugeschaut, und nur das Äussere wird registriert, wie es das Auge einer Kamera tut: auch die Linse registriert die Lichteinfälle auf einer photographischen Schicht, und erst das Auge des späteren Betrachters interpretiert und macht die zwei registrierten Dimensionen zu drei. Genau derselbe Vorgang findet statt beim Lesen der Saga: der Leser ist imstande, aus dem Erwähnten gerade das Charakteristische herauszufinden, das durch das Äussere das Innere kennbar macht. Im Gegensatz zum Roman entbehrt die Saga dadurch der kausalen Motivation, die dem Roman seinen Wirklichkeitsgehalt und dadurch eine gewisse Wahrscheinlichkeit verleiht. Die Saga kann sie entbehren, weil sie nicht krampfhaft versucht, eine Wirklichkeit aufzubauen, sondern von der Wirklichkeit ausgeht und diese nicht durch eine kausale Motivation zu beweisen braucht.¹ Die mitgeteilten Ereignisse werden dadurch nicht als ‚möglich‘ erfahren, wie im Roman, sondern als tatsächlich geschehen. Die Fiktion hat die Aufgabe, wahr zu scheinen;² die Saga hingegen ‚ist‘ wahr.

Anders gesagt: Im Roman werden die Taten der Personen motiviert; der Schriftsteller kann einen verübten Mord so darstellen, dass man den Mörder sympathisch oder antipathisch finden muss. In der Saga geschieht das nie; die Motivierung unterbleibt oder sie wird dürftig angegeben — die Ursache für einen Totschlag ist z.B. irgendeine Beleidigung gewesen — und ist nur verständlich, wenn man mit der heroischen Lebensanschauung und der moralischen Code vertraut ist. Diese werden als bekannt vorausgesetzt, denn die Saga versucht nicht, die Wirklichkeit bewusst darzustellen, sondern sie setzt sie voraus.

An einigen Beispielen sei das erläutert. Wenn es erlaubt ist, den Vergleich mit der Photographie noch einmal aufzunehmen, könnte man sagen, dass die folgenden Beispiele, von sehr nahe betrachtet, an sich nichts besagen, ebensowenig wie das Korn einer photographischen Schicht

¹ Vergl. C. Lugowski, *Wirklichkeit und Dichtung, Untersuchungen zur Wirklichkeitsauffassung Heinrich von Kleists*, Frankfurt a.M. 1936, S. 96 ff.

² Percy Lubbock, *The Craft of Fiction*, London [1955], p. 132, sagt: »Fiction must look true.«

bei zu kurzer Entfernung noch ein Bild erkennen lässt. Bei grösserer Entfernung entsteht das zweidimensionale Bild, das durch das menschliche Auge als dreidimensionales begriffen wird. So ist es auch hier: erst bei der richtigen Entfernung gibt die Saga, in ihrem Gesamtbild betrachtet, den erwünschten Eindruck; das verständnisvolle Lesen macht sie schliesslich zum vollendeten Kunstprodukt. Genau so wie für den Film das Korn von grundlegender Bedeutung ist, so sind auch hier für die Saga die kleinsten Einzelheiten von grösstem Gewicht. Es lohnt sich, sie näher zu betrachten.

Der Droplaugarsonasaga (Kap. 7) entnehmen wir folgende Passage: *Pat var hálfum mánadi síðar, at þau tóluðu lengi einn morgin, Helgi ok Droplaug ok Þorgils, þraell Hallsteins, ok vissu aðrir menn eigi þeira orðroedu.* Von den erwähnten Personen weiss der Leser, dass Helgi der Sohn der Droplaug ist und Hallsteinn sein Stiefvater. Die drei Personen überlegen längere Zeit (ihre Unterhaltung scheint wichtig zu sein!) zusammen, an einem gewissen Morgen (für die Geschichte ist von keiner Bedeutung, welcher Morgen das war). Am wichtigsten ist die Angabe, dass keiner weiss, was besprochen wurde; offenbar war es bedeutsam und geheim. Weil der Autor nichts Näheres weiss, erzählt er auch nicht mehr. Er verliert sich nicht in Spekulationen, was da zusammengeredet sein mag; er berichtet nur das absolut Gegenständliche.¹

Þorgils vann at sauðfé um vetrinn á gerði fyrir sunnan garð ok var góðr verkmaðr. Þangat váru borin hey mikil. Der Knecht ist also ein tüchtiger Arbeiter, dem man was anvertrauen kann. Wo er arbeitet, ist dem nicht-sachverständigen Leser nicht deutlich; die Saga setzt aber derartige Kenntnisse einfach voraus, eben weil sie von der Wirklichkeit ausgeht und angenommen werden darf, dass Leser und Hörer aus dem betreffenden Bezirk ohne weiteres im Bilde waren. Die Angabe, dass viel Heu zusammen getragen war, bekommt ihre Bedeutung im nächsten Abschnitt, denn: *Einn dag kom Þorgils at Hallsteini ok það hann fara at sjá hey sín ok fé. Hann fór ok kom í hlöðu ok aetlaði út vindauga. Þá hjó Þorgils til Hallsteins með axi, er átti Helgi Droplaugarson, ok þurfti hann eigi fleiri til bana.*

Es leuchtet sofort ein, dass ein Knecht den Herrn bittet, sich die geleistete Arbeit anzuschauen. Hallsteinn kommt dann in eine Scheune — beim Leser wird die Bekanntschaft mit dieser Scheune vorausgesetzt —, und als er nichts ahnt, wird er totgeschlagen, und zwar mit der Axt

¹ Man vergleiche das berühmte Gespräch auf Helgafell in der Eyrbyggjasaga, Kap. 28.

Helgi's. Es wird nicht erklärt, wie Þorgils in den Besitz dieser Axt gekommen ist, denn die Saga teilt auch hier nur Tatsachen mit.

Helgi kom þar at ór hlíð ofan frá hrossum sínum ok sá, at Hallsteinn var veginn. Helgi drap þegar þraelinn. Ganz plötzlich erscheint Helgi, und zwar von einem noch nicht früher erwähnten *hlíð*; er sieht, dass sein Stiefvater getötet ist (dass er schreckt oder empört ist, wird nicht gesagt), und er erschlägt den Knecht sofort — bei *þraelir* war es ja erlaubt, so schnell zu entscheiden.

Hann fór heim ok sagði móður sinni tíðendin. En hon sat við eld ok konur hjá henni. Von der Mutter wird keine einzige Reaktion gemeldet; das ist erstaunlich, denn die Frauen am Feuer würden sonst als Zeugen Näheres darüber ermittelt haben.

Litlu síðar spratt þat upp af heimamönnum á Viðivöllum, at þau Helgi ok Droplaug ok Þorgils hefði lengi talat, einum degi áðr Hallsteinn var veginn, ok varð þetta vig óvinsælt. Daraus entsteht dann eine Gerichtsklage.

Aus diesem kleinen erzählerischen Meisterstück wächst nun a posteriori eine grausame Wirklichkeit empor. Wie in einem Zeitungsbericht wird der Vorgang erwähnt, ohne Beteiligung des Verfassers, in objektiven Mitteilungen, in denen nur das Notwendigste erwähnt wird. Hinter diesen Worten jedoch spürt man die Motive und Intrigen, die hinter diesem Verhalten stecken: Im Gespräch der drei Personen ist der Totschlag geplant worden; Helgi hat dem Knecht dazu seine Axt geliehen. Þorgils lockt das Opfer in einen Hinterhalt, und Helgi betrügt ihn, indem er ihn »auf frischer Tat« beim Totschlag ertappt. Er rächt seinen Stiefvater sofort und rechtfertigt sich dadurch in den Augen der Welt. Zum Komplott gehört weiter, dass er seine Mutter benachrichtigt; die Frauen sitzen dabei, damit sie feststellen können, dass Helgi auf unverdächtige Weise von dem Mord berichtet. Erst später versteht der Leser, was eigentlich passiert ist. Die Saga teilt nur mit, dass es auf diese Weise geschehen ist; die Motivation fehlt; der Vorgang wird nicht als möglich erfahren, sondern als »wirklich« geschehen.

Wenn eine Motivation unbedingt nötig ist, um das Begreifen der Handlung zu ermöglichen, gibt es die Möglichkeit, die Begründung eines Vorgangs so darzustellen, dass doch nur Gegenständliches mitgeteilt wird und unbekanntes seelische Regungen umgangen werden: sie wird mittels direkter Rede vermittelt. Als Beispiel diene Folgendes: Grímr Droplaugarson ist in das Haus des Helgi Ásbjarnarson gekommen, um ihn zu töten (Kap. 13). Helgi schläft und Grímr schiebt die Decke zur Seite. *Hann vaknaði við ok maelti: Tóktu á mér, Þórdís, eda hvi var svá kold hönd þin?* In diesen wenigen Worten wird nur das Äussere registriert;

es steht nicht da: Helgi meinte, dass seine Frau ihn berühre; deshalb fragte er ... usw. Was eine Person denkt, kann der Sagaschreiber nicht wissen. Daher drückt er nur aus, was sinnlich wahrnehmbar ist; er konkretisiert und dramatisiert. Auch wenn die ganze Geschichte erfunden ist, hat er sie so erzählt, dass sie als wahr erscheint. Die innerlichsten Gedanken eines Menschen können letzten Endes nie von einem anderen Menschen gekannt werden (nur der Romanschreiber kennt sie oder meint sie zu kennen!); die Worte, die er spricht, sind aber für jedermann wahrnehmbar. Worte können weiter erzählt werden und so weiss der Sagamann Bescheid. Es sei dabei sofort bemerkt, dass nie Worte eines einsamen Menschen erwähnt werden; immer sind andere dabei gegenwärtig gewesen, und was »man« gehört hat, ist eine Tatsache, ist Wirklichkeit.

Die Droplaugarsonasaga liefert verschiedene Beispiele dieses Verfahrens. Im Anfang der Saga wird berichtet, dass Ketill Prymr die Sklavin Arneidr kennen lernt (Kap. 1). Sie ist eine tüchtige Arbeitskraft, aber: *Hon grét opt. Þetta hugleiddi Ketill. Þat var einn dag, er Ketill hafði þar lilla stund verit, at þessi kona gekk til ár með klaedi ok þó, ok síðan þó hon hófuð sitt, ok var hárit mikit ok fagrt ok fór vel.* Ketill kommt dann ins Gespräch mit ihr und erfährt Näheres über ihre Familie. Am nächsten Tag will Ketill die Frau kaufen. Nirgendwo wird erzählt, dass er das aus Mitleid tut, oder dass er sich in Arneidr verliebt hat. Nur die Tatsachen werden erwähnt.

Nachdem Grímr Droplaugarson den Wikinger Gauss in einem Duell besiegt hat, liegt er krank mit einer Wunde am Fuss darnieder (Kap. 15). *Sár Gríms varð illa, ok blés upp fótinn. Þat var einn aptan, er þar kom kona ok lézk vera laeknir. Hon bað at binda um sár Gríms, ok þat var, at hon batt um ok hvarf á brott.* Kurz darauf verschlimmert sich die Wunde und Grímr stirbt. *En þessi kona hét Gefjon in fjolkunnga ok hafði verit frilla Gauss.* Erst dann wird verständlich, dass diese Frau die Wunde absichtlich schlecht behandelt hat, und dass entweder Gauss sie geschickt hat, oder sie selbst hat Rache nehmen wollen. In der Saga steht nichts davon, denn nur das »wirklich« Geschehene wird berichtet.

Die Droplaugarsonasaga wird als eine der ältesten Sagas betrachtet; sehr künstlerisch ist sie nicht. Sie hat aber, wie jede andere Saga, dieses merkwürdige Verfahren, die Wirklichkeit darzustellen; ein Verfahren, das sich auch in den anerkannten Kunstsagas findet. Snorri Sturluson, den man sozusagen als einen intellektuellen Verfasser bezeichnen kann, schreibt in der Haraldssaga hárfagra über Haraldr und Gyða (Kap. 3): *vildi konungr hana hafa til fridlu sér, því at hon var allfríð maer ok heldr stórlát.* Auch hier wird eine blosser Tatsache berichtet und der Autor hütet

sich davor, über die psychische Beschaffenheit Haralds oder seine Gedanken zu philosophieren. Jedoch spürt man in diesen Sagas allmählich eine Änderung in der Betrachtung. Nachdem Gyda den Gesandten ihre stolze und verwegene Antwort gegeben hat, lesen wir: *Sendimönnum þykkir hon svara furðu stórliga*. Man kann nicht behaupten, dass der Verfasser sich in den Gedankengang seiner Personen versetzt; dennoch ist diese Betrachtungsweise etwas persönlicher und beschaulicher.

Im allgemeinen scheinen die Werke Snorris etwas gedrungener und »wissenschaftlicher« als die Isländersagas. Snorri ist ein Betrachter, während der Autor einer Isländersaga gewöhnlich hauptsächlich Referent ist. Dieser Referent der Wirklichkeit referiert seine Stoffe so objektiv, dass man vergisst, es mit einer literarischen Wirklichkeit zu tun zu haben, und dass der Eindruck entsteht, dass reelle und literarische Wirklichkeit einander decken.

Indessen ist das nicht der Fall, denn wie gesagt, ist die literarische Wirklichkeit immer beschränkt. Die reelle hingegen kennt, wie die Zeit, weder Beginn noch Ende; sie zeigt keine innerliche Struktur. In der Saga wird diese Struktur vom Verfasser angebracht und dabei selektiert er, so dass dasjenige übrig bleibt, das für die Darstellung der Wirklichkeit im literarischen Werk relevant ist. Der Verfasser — auch wenn er noch so weit hinter seine Figuren zurücktritt — bleibt dabei der Supervisor, der den Faden der Erzählung in der Hand hat. In der Beschreibung des Kampfes zwischen Helgi Droplaugarson und Hjarrandi wird die Aufmerksamkeit völlig auf die beiden Kämpfenden gelenkt (Kap. 10). Nach dem Ende des Kampfes nimmt aber der Verfasser sofort den Faden wieder auf: *ok lauk svá ævi Helga Droplaugarsonar*.

In derartigen Fällen zeigt sich, dass der Verfasser sich seine Einstellung zur literarischen Wirklichkeit bewusst bleibt. Wie sehr der Autor sich auch im Hintergrunde aufhält, begegnen wir doch in jeder Saga kleineren epischen Einflechtungen: ein Ausdruck wie *Nú er þar til máls at taka...* ist jedem Sagaleser geläufig. Diese Ausdrücke jedoch sind für das Publikum oder für den Leser da. Der Erzähler unterbricht sich selbst und richtet das Wort direkt an seine Hörerschaft. Dadurch schafft er einen Konflikt zwischen zwei Wirklichkeiten, durch den man sich zwei verschiedene Bewusstseinsebenen realisiert: erstens hat man teil an einem sprachlichem Kunstwerk, zweitens zeigt sich die Realität des täglichen Lebens im Hintergrunde des Geistes gegenwärtig.¹

¹ Eingehend wird diese Frage behandelt von C. F. P. Stutterheim, *Het conflict der werkelijkheden in het taalkunstwerk*, *Nieuwe Taalgids* 48 (1955), 208—220.

In der Gautrekssaga konungs begegnet uns folgender Satz: *En nú víkr þessi sögu nokkura stund norðr í Noreg ok segir frá þeim fylkiskonungum er þar voru í þann tíma...*; *þá síðan víkr þessi sögu aðtr til Gautlands til Gautreks konungs ok sona hans; svá hitt sama gengr þessi saga um Svíaríki ok víða annarstaðar* (Kap. 2). In diesen Worten wird man vorbereitet auf das, was man zu hören bekommen wird, und ausdrücklich wird damit Stellung genommen in Bezug auf den literarischen Charakter der darzustellenden Wirklichkeit. In der Laxdoelasaga steht: *Nú verðr þá frá at hverfa um stund en taka til út á Íslandi ok heyra hvat þar gerisk til tíðenda meðan Þorkell er útan* (Kap. 58). Neben diesen erzählerischen Einschüben sind kleine Erklärungen über vergangene Zeiten häufig. So kann man in der Hervararsaga lesen über *Reiðgotaland, þat heitir nú Jútland* (Kap. 9), und neben den unzähligen Angaben wie *ok líku vér þar sögu* (in vielen Sagas üblich), in denen die erste Person in pluralis majestatis gebraucht wird, kommt sogar einmal die direkte erste Person Einzahl vor... *at því sem mik minnir* in Þorgilssaga ok Haflíða (Kap. 30).

Mit solchen Unterbrechungen — sie sind häufiger als es auf den ersten Blick erscheint — drängt der Autor jedes Mal die eine Wirklichkeit in die andere hinein. Man könnte kaum sagen, dass er eine Illusion stört, vielmehr stört er eine Wirklichkeit, indem er diese als Illusion bewusst macht.¹ Die Saga geht darin nicht so weit als der Roman, in dem nicht selten der Leser angeredet wird. Von den erwähnten epischen Einschüben abgesehen, beteiligt der Autor der Saga sich sonst nicht an seinem Werk. Eine ironische, überlegene Haltung, wie z.B. Jane Austen sie zeigt, oder in anderer Hinsicht Thomas Mann, wäre in einer Saga undenkbar. Höchstens begegnen in — sehr wahrscheinlich — späteren Produkten des Sagaschrifttums intellektuelle Bespiegelungen, wie in der Fóstbroedrasaga, wo es anlässlich der Schwurbruderschaft des Þorgeirr und Þormódr heisst: *... en þó at þá vaeri menn kristnir kallaðir, þá var þó í þann tíð ung kristni ok miðk vangor, svá at margir gneistar heidninnar váru þó þá eptir...* (Kap. 2). Derartige Betrachtungen sind jedoch selten; das Christentum, das hier mit Gelehrtenstil Hand in Hand geht, hat sonst noch wohl in mehr Fällen Anlass zu solchen Zutaten gegeben. Im grossen und ganzen bleibt die Saga aber frei davon.

Wenn man die Sagaliteratur überblickt, zeigt es sich, dass die Art und Weise, um die Wirklichkeit wiederzugeben, c. q. darzustellen, zur Tradition wurde, so dass sie auch in späteren Produkten, in Fornaldarsagas und

¹ Für die Terminologie vergleiche man Stutterheim a. a. O.

sogar in Übersetzungen vorkommt. In der Hálfðánarsaga Brúnufóstra begegnet der zwölfjährige Held der Saga zwei Trollen, Járnnefr und Sleggja, in ihrer Höhle (Kap. 4). Das Gespräch, das die beiden Unholde führen, wird von Hálfðán belauscht, und damit ergibt sich ungesucht die Gelegenheit, die Wirklichkeit so darzustellen, wie Hálfðán selbst sie erfahren hat, d.h. als Tatsache und nicht als Bericht des Autors.

In der aus dem Französischen übersetzten Ívenssaga wird Íven von der Zofe Lúneta versteckt, und zwar im Schloss des von ihm erschlagenen unbekanntes Ritters. *Síðan bar hon honum mat ok drykk, ok sem hann er mettr, þá heyrði hann mikit óp ok kall, at herra þeira var dauðr. En þeir leitudu þess, at hann hafði drepit* (Kap. 3). Wichtig ist dabei die Bemerkung des Herausgebers:¹ »was hier als faktum erzählt wird, ist frz. v. 1062 in der folgenden rede des mädchens enthalten.« Durch eine freie Übersetzung hat der Verfasser den Wirklichkeitsgehalt gesteigert, indem er alles von der Perspektive seiner Hauptfigur aus betrachtet. Die von Íven erlebte Wirklichkeit wird als Faktum berichtet; weder der Verfasser beteiligt sich daran, noch lässt er zu, dass die Wirklichkeit durch die Reden des Mädchens »sekundär«, d.h. weniger unmittelbar, wird.

In diesen späteren Sagas kommt jedoch oft auch eine unechte, eine unisländische Wirklichkeitsbetrachtung vor. In der Sturlaugssaga starfsama lesen wir anlässlich einer Schlacht: *þar mátti sjá marga þykkva skildi klofna en brynjur hoggnar, hoggspjót af skoptum brotin ok sundr sverðin, en margan höfuðlausan til jarðar hníga* (Kap. 20). Von der Übertreibung abgesehen ist diese Vorstellung in ihrer Allgemeinheit viel zu literär, um auf Glaubwürdigkeit Anspruch machen zu können. Sie steht weit von der älteren Wirklichkeitsauffassung der Saga ab. Als Vorbild für solche Vorstellungen können französische Muster gegolten haben, wie z.B. in der schon mehrfach zitierten Ívenssaga, in der von einem Kampf berichtet wird: *Aldri sá nokkurr maðr II riddara svá skunda hvárr óðrum til dauða* (Kap. 3).

Während nun in der Isländersaga realistische Begebenheiten von aussen her in Hinsicht auf die Figuren dargestellt werden, werden in den Fornaldarsagas und in den übersetzten Sagas unrealistische Ereignisse von aussen her in Hinsicht auf den Verfasser betrachtet. Man vergleiche dazu die letzten Beispiele mit den erstgenannten aus der Droplaugarsonasaga. In ihren besten Partien zeigen aber auch die späteren Sagas Spuren der ursprünglichen Wirklichkeitsauffassung, wie sie in den Isländersagas erschien.

¹ E. Kölbing, Ívenssaga, Altn. Sagabibl. 7, Halle 1898.

Zusammenfassend kann man sagen, dass die Wirklichkeit der Saga prinzipiell eine literarische ist; dafür spricht die Auswahl, die in jeder Saga gemacht wird. Die Methode, durch die nur Gegenständliches mitgeteilt wird, auf eine Weise, dass alles Erzählte als tatsächlich Geschehenes dargestellt wird, so dass die Motivation hinterbleiben kann, erzeugt einen Wirklichkeitsgehalt, der so gross ist, dass es scheint, als ob reelle und literarische Wirklichkeit zusammenfallen. Diese Methode wurde zur festen Tradition, so dass man auch in späteren Werken mit fremden Einflüssen die Neigung verspürt, alles so viel wie möglich in Handlung umzusetzen, damit es als Tatsache dargestellt werde. In den epischen Einschüben der Verfasser zeigt sich aber, dass diese sich mehr oder weniger bewusst blieben, dass die Wirklichkeit immerhin eine erzählte, d.h. literarische Wirklichkeit war.

Es würde interessant sein, die Wirklichkeitsdarstellung in den Sagas chronologisch zu verfolgen. Die Chronologie der Sagas ist dafür jedoch zu schwankend, so dass man sich vorläufig mit globalen Bemerkungen begnügen muss. Ausserdem würde eine solche Untersuchung den Umfang dieses Aufsatzes weit überschreiten. Wir haben uns auf Stichproben beschränkt. Sie mögen als eine bescheidene Aufklärung auf einem noch ziemlich unbetretenen Gebiet der Sagaforschung dienen.

NILS HALLAN

Sverres draum før slaget på Kalvskinnet.

Før slaget på Kalvskinnet i 1179 heldt kong Sverre ein tale til mennene sine, der han mellom anna sa: »*þicki mer licara at ver faim sigr, eptir því sem mik hefir dreymt til.*» Talen står i kap. 35. Draumen er fortald i kap. 42, som tek til med desse orda: »*Sverri konung dreymdði þan draumr aðr iarlinn Erlingr felli.*» Det kan ingen tvil vera om at orda i talen i kap. 35 syner fram til draumen i kap. 42. Dermed torer det òg vera visst at begge desse kapitla høyrer med til den same luten av sagaen, anten til Grýla, den luten av Sverres saga som vart skriven i åra 1185—89, eller til den seinare luten som vart fullført etter Sverres død.

Om dette seier Gustav Indrebø i innleidinga til si utgåve av Sverres saga: »Kap. 42 er det naturlegt aa rekna med til Grýla-luten for di draumen i dette kapitlet er umtala kap. 35.» Og så seier han vidare: »Kap. 43 høyrer hit for di det rundar det heile av og gjev avslutning. Og so fører det forteljingi um Sverre so langt fram i tidi som kap. 39 fører forteljingi um kong Magnus, til vinteren etter Kalvskinnslaget.»¹

Det har vori sett fram mange meiningar om kvar Grýla har endt, og vi skal ikkje her gje oss til å drøfte dette vanskelege spørsmålet, men heller sjå litt meir på den draumen som blir fortald i kap. 42. Det kan da kanskje syne seg at draumen har ei slik form, dvs. at han er attfortald på ein slik måte, at vi blir nøydd til å tru at han må vera fortald beinveges frå kong Sverre til Karl Jonsson utan å ha gått igjennom nokon mellommann.

Sverres draum i kap. 42 er i grunnen den merkelegaste av alle draumane hans. Draumen er rett og slett kannibalsk. Sverre drøymmer at han søv i eit loft i byen, og så kjem det ein mann til han og seier: »Stå opp, du Sverre, og kom med meg.» Sverre trøysta seg ikkje til å gjera anna enn det mannen baud, og dei gjekk ut og ovanom byen til dei kom fram til

---

¹ Gustav Indrebø: Sverris Saga, Cod. AM 327 4°, Kristiania 1920, s. LXXVI.

ein stad, der det var tent eld. Og på elden låg det ein mann og steiktest. Så sa draumemannen til Sverre at han skulle eta kjøtet av beina på den mannen som låg i elden. Sverre tala imot, men måtte likevel gjera som hin baud. Han åt alt til han kom til hovudet, og han ville da gjerne eta opp det òg, men så tok draumemannen det frå honom og sa at det skulle sparast. Deretter gjekk dei attende til byen og til lofthuset der.

Om morgonen tydde Sverre denne draumen slik at Erling jarl skulle falle i striden same dagen, men kong Magnus — hovudet — skulle sleppe unna.

Draumen likjest mykje på ei forteljing i Apostelgjerningane kap. 10 frå vers 9. Ho gjeld Peter som da heldt seg i byen Joppe. Ved den sjette time på dagen gjekk han opp på taket for å be. Så vart han svolten og ville ha noko å eta. Medan maten vart tillaga, kom det ei bortrykking over han. Han såg himlen opne seg og noko dala ned, liksom ein stor duk, hengt ned mot jorda etter dei fire hyrna. I duken var det alle slag firføtte og krypande dyr som lever på jorda og alle slag fuglar. Og det kom ei røyst til honom: »Stå opp, Peter, slakt og et.» Men Peter svara: »Ikkje på nokon måte, Herre, aldri har eg eti noko vanheilagt eller ureint.» Men røysta kom att ein gong til og sa: »Det som Gud har reinska, det må ikkje du gjera til ureint.»

I Eirspennill er Sverres draum fortald slik: *»þeir gengu upp ór boenum ok þar at sem elldr var firi þeim oc maðr steiktr a glodunum. þa mælti draummaðrinn at Sverrir skyldi niðr setiaz oc mataz ok leggr síðan mannin firi hann. hann pottiz segia at hann hefði alldri rekendi etið. þa svaradi draummaðrinn. þu will eta ok þu skalt eta ok sua will sa er aullu ræðr.»¹*

Likskapen med teksta i Apostelgjerningane er ikkje gjennomført, men det er karakteristisk for draumane at dei ikkje »nyttar ut låna», — draumen er fri assosiasjonar utan nokon medveten plan og kontroll. Difor blir det snøgge omskifte etter som nye og nærliggjande assosiasjonar melder seg; assosiasjonar som for den vakne og kritiske tanken er nokså lettvinde. Og noko slikt har vi nett her eit døme på. Det heiter at Sverre tydde draumen slik *»at þesi maðr er i elldinum lá, myndi vera Erlingr jarl er þa toc at elldaz. oc Magnus konungr oc hans lið myndi þa vera miok ellt at raðum oc at proti komnir.»²*

Erling jarl tok til å eldast. Kong Magnus munde vera *»miok ellt at raðum»*. Vi har her eit dubbelt ordspel — tre ord som leikar med kvar-

¹ Eirspennill, udgivet af Den norske historiske Kildeskriftkommission ved Finnur Jónsson, Kristiania 1916, s. 296.

² Sverris Saga, Cod. AM 327 4°, kap. 42.

andre: *eldast* i tydingane 1.) å brennast, 2.) å bli gamal, og dertil »*verða elt at ráðum*»=koma i knipe, i klemme, vera opprádd.

Assosiasjonar ved ordlikskap er svært vanlege i draumar, serleg hos menneske med ein viss intelligens, da desse oftast har eit munaleg større ordtilfang enn andre.

Det er uråd å tenkje seg at denne draumen er oppdikta. Han er så ekte som nokon draum kan vera. Vi kan vanskeleg tru anna enn at han vart fortald beinveges av kong Sverre til Karl Jonsson. Draumen ville visseleg ha tapt noko av sin »assosiasjonsrikdom», dersom han skulle ha passert ein eller fleire mellommenn.

Draumen er eit sterkt vitnemål om Sverres bibelkunnskap. Han drøymmer at han et opp fienden sin. Men dette er det sjølv sagt noko i honom som reagerer mot. Det er ikkje normalt å eta menneskekjøt. Det er noko så avstyggeleg og forferdande at han støkk attende for det. Men så kjem røysta frå ovan: — det er den høgste som vil det slik, og da har du å gjera som han byd. — Sverre treng forteljninga frå Apostelgjerningane til å rettferdiggjera si eiga handling i draumen. Og med ein gong er forteljninga der, i den mun han har bruk for henne. Så har han fred i hugen, og draumen kan gli over frå den alvorlege røyninga til ein leik med ord.

Om Peters bortrykking på hustaket i Joppe vil ein psykolog truleg seie at det er ein typisk hungerdraum med forhindringar. Peter er svolten, han somnar, maten kjem i draume på ein eventyrleg måte, på ein stor duk nedhengt frå sjølve himmelen. Men så er han ikkje etande. Etter jødisk syn var all denne maten urein og vanheilag. Peter trong ein guddomeleg sanksjon. Like eins med Sverre. Han har hug til å setja tennene i motmannen sin, men slikt streid mot alle bod både i kristeleg og verdsleg rett. Det trongst ein sanksjon frå Gud sjølv.

Men det skal helst ikkje sjå ut som nokon sanksjon. Det skal ikkje vera slik at Gud har tillati noko som Peter/Sverre har ynskt. Det skal vera slik at Gud kjem med eit påbod. Størst likskap mellom Peters draum og Sverres draum finn vi da òg i dei orda som dei nyttar for å be seg unna dette påbodet. Peter seier: »Ikkje på nokon måte, Herre, aldri har eg eti noko vanheilagt eller ureint». I den latinske bibelteksta, som Sverre vel hadde lesi, lyder orda såleis: »*Absit Domine, quia numquam manducavi omne commune, et immundum*». I Eirspennill heiter det at Sverre »*pottiz segia at hann hefði alldri rekendi etid*». I AM 327 har desse orda falli ut, men det kan ingen tvil vera om at dei har funnist i grunnteksta. I Skálholtsboka, AM 81, lyder dei slik: »*hann kuezzt alldri rækenndi etid hafa, ok æigi kueztt hann enn eta mundu*».

Jamvel det ytre sceneriet er sams for Peter og Sverre. Peter vart bortrykt på taket i eit hus i Joppe, medan han var der i bøn. Kong Sverre drøymde at han var »i *eino lopti i bénom*». Komplementet »i bénom» kan tyde 1.) i byen, 2.) i bøn. »Sofa i bénom» kan vel ikkje tyde meir enn ein ting, men »liggja i bénom» har ei dubbel tyding. Det er likevel vågsamt å brigde teksta her for å føre samsvaret vidare.

Elden er det lett å forklåre. Han var der i draumen nett avdi han ikkje var der i røynda. Birkebeinane låg oppe i Gaularåsen natta føre slaget på Kalvskinnet, natta til 19. juni. Og dei måtte fara i løynd, så dei kunne koma uventa på jarlen og kongen i byen. Dei kunne såleis ikkje gjera opp eld. Dei kunne ikkje koke mat, ikkje turke klæda sine, ikkje verme seg, ikkje drive myggen bort med eld. Stutt sagt, det var elden tankane krinsa om. Peter var svolten og drøymde om mat. Sverre fraus og drøymde om eld.

Eit par forteljingar frå den heimlege tradisjonen tykkjest ha vovi seg inn i draumen. Erling jarl låg i elden og steiktest. Den næraste parallellen til dette biletet finn vi i Orknøyingasaga kap. 16 (derifrå oppteki av Snorre i Heimskringla, Olav d. h. saga kap. 99), der det blir fortalt korleis Einar jarl vart drepen. Torkjell Fostre heldt gjestebod for Einar jarl og skulle deretter fylgje jarlen heim til gjestebod hos han. Men Torkjell fekk vita at jarlen hadde lagt folk i baklur som skulle ta livet av Torkjell, og da galdt det å vera snøgg i vendinga. »Jarlen bad honom gjera seg reidug, og sa at det var tid til å ride. Torkjell svara at han hadde mangt å annast med. Han gjekk stundom ut og stundom inn. Det var eldar på golvet. Så kom han inn gjennom den eine døra, og etter honom kom ein mann som heitte Hallvard; han var islending, frå Austfjordane. Han let att døra. Torkjell gjekk innar mellom eldane og der som jarlen sat. Jarlen spurde: »Er du ikkje buen enno?» Torkjell svara: »No er eg buen». Dermed hogg han til jarlen i hovudet. Jarlen stupte i golvet. Da sa islendingen: »Her får eg gjera det vesle eg kan, når ikkje de dreg jarlen opp or elden». Så køyrde han til med ei irsk stridsøks og sette henne under nakkebeinet på jarlen og rykte han opp på pallen.»

Det ligg nær å tru at berre ein sogekunnig mann kunne assosiere orda *eld* og *jarl*. For andre var det snautt nokon grunn til det. Og Einar jarl var ikkje den einaste jarlen som fekk sin bane over elden. I Orknøyingasaga finn vi enda ein episode der *elden* og *jarlen* er hovudpunkta, som forteljinga har stødd seg til. I kap. 29 les vi om korleis Rognvald Brusason jarl ende livet sitt. Han hadde reist ut til Litle Papøy for å hente malt til julebrygget. »Den kvelden dei var på øya, sat dei lenge attmed eldane og baka seg, og han som nærde elden, rødde om at eldeveden tok til å

minke. Da mismælte jarlen seg; han tok til ords såleis: »Vi er gamle nok òg, når desse eldane har brunni ned». Han ville ha sagt at dei var baka nok. Med det same han merka det, sa han: »Ikkje har eg mismælt meg før, det eg minnest. No kjem eg i hug det som kong Olav, fosterfar min, sa på Stiklestad da eg la merke til at han mismælte seg; han sa at dersom det hende seg at eg mismælte meg, da skulle eg bu meg på at eg ikkje hadde lenge att å leva. Kanskje Torfinn, frenden min, er i live enno». Ikkje før hadde han sagt dette, så hørde dei at garden var kringsett av hermenn. Der var Torfinn jarl komen, og dei bar straks eld fram åt husa og lødde opp ein vedkost framfor døra.»

Denne episoden er òg omtala i Legendariske saga kap. 78.

Enda eitt motiv skin klårt fram i draumen. Den klaraste ordlyden finn vi da i Flateyjarbok, der det heiter om Sverre si uttyding av den kannibalske draumen: *»senn þar er hann aat hann mundi hann eyða lendum monnum ok hirdmonnum ok honum sialfum at allðrlagi verða. en Magnus konungr mundi undan komaz þar sem hofudit var vetid.»* Her er heile lekamen åt Erling Skakke eit bilete på veldet og riksstyret hans. Lemene og bulen på jarlen symboliserer lendmennene, hirdmennene og jarlen sjølv, medan hovudet symboliserer kong Magnus. Dette biletet kjenner vi att frå »Ein tale mot biskopane», der den heilage kyrkja og organisasjonen hennar blir samanlikna med menneskelekamen. Liknande bilete var mykje nytta i den samtidige litteraturen. Men i draumen åt Sverre, eller rettare sagt: i uttydinga av draumen, blir ikkje motivet utspunni. Det blir berre innpåleika. Atter er vi inne på det karakteristiske ved draumane. Dei nyttar ikkje ut låna. Dei sviv frå motiv til motiv, omformar dei litt, men ikkje så mykje at det kan kallast kopiering. Her er det tydeleg »litterære lån» vi har å gjera med. Det er Sverres lesnad som utgjer byggefanget i så å seie alle draumane hans, — i kap. 163 blir det endatil fortalt at han drøymde om at nokon hadde stoli eit legg or ei bok for han, *»at ek atti mer bok ok var laus oll ---- ok var stolit or einu kuerinu»*. Men dei litterære låna er berre byggefang. Sjølvseie draumane er sjølvstendige og suverene byggverk, reist i samsvar med Sverres eigne intensjonar.

B. E. ULVESTAD AND M. S. BEELER

On the etymology of ON *bōði* 'submerged reef'.

In establishing the provenience of a given word or word group, scholars traditionally invoke two basic controlling factors: 1. the criterion of phonological compatibility, and 2. the criterion of semantic plausibility. If each of these two fundamental requirements can be met in a reasonably convincing manner, the resulting etymology may be regarded as sufficiently sound to be entered in an etymological dictionary. However, even in such a well-worked field as Germanic, there is at present a considerable number of etymological problems that do not seem to be amenable to unique solutions, mainly because the second (semantic) criterion, which is an intricate and many-faceted one, is difficult to apply with the same rigor as the first. Since a given group of possible cognates can in many instances be considered as phonological reflexes of any one of two or more homophonous or near-homophonous IE roots, it is consequently the rather elusive semantic criterion that must serve as the main guide for the scholar, who, at least ideally, makes his choice of one specific reconstructed base only after a cautious elimination of alternative solutions. The chief difficulty is thus not to establish a plausible Gmc. or IE baseform, but rather to argue convincingly for the cognateness of the formally compatible words which have been tentatively and provisionally assumed to have a common provenience. It is ordinarily semantic and not phonological considerations which prompt the proposals of new etymologies. This is equally true whether the "new" etymology is suggested on the basis of the same linguistic material as was available to the etymologist whose conclusion is concomitantly refuted, or whether it is proposed with reference to formerly unrecorded words or word uses in genetically related languages.

The purpose of this article is twofold: first, to point out some of the salient difficulties pertaining to the two currently propounded etymologies of ON *bōði*, m. 'submerged reef', and second, to suggest a new line of

approach to the semantic problems which may ultimately lead to a more acceptable etymology.¹ The material furnished by the many excellent Scandinavian works on toponymic generics, particularly those dealing with the multitude of terms for physical features used in the naming of various kinds of reefs, is of fundamental importance in this study.

According to WP,² ON *bōði* is derived from the IE root **bhū-* 'to blow up' with the dental root extension *-dh*, and the only meaning there listed for *bōði* is 'Wellenbruch, Brandung'. The somewhat surprising omission of the second meaning, 'submerged reef', NHG 'blinde Klippe',³ is not without significance in this context, since it indicates that the etymologists, consciously or not, tend to select only the referential meanings which will presumably lend support to the etymology. The Icelandic scholar Alexander Jóhannesson follows WP, but he gives more "corroborative" examples: "[Icel.] *bōði*, m. 'wellenbruch, brandung' norw. *bode* m. dass. und vb. dial. *boda* 'brausen, brodeln, vom wasser', jmtl. *baud* 'brausen des wassers vor einem boot', shetl. *bod* 'welle, die sich an einer klippe bricht', fär. *bodi* [*sic*] 'blindschäre', nordschw. dial. *bāda* dasselbe".⁴ A closer examination of the examples cited by Jóhannesson reveals that the disconcerting omission, from the point of view of the proposed etymology, of refractory word definitions which was noted in WP is here carried still further. It is scientifically questionable to conceal the stubborn fact that the Icel. word *bōði* also has the meaning of 'submerged

¹ It need hardly be pointed out that mere substitution of one more or less plausible base-form for another, with no specific reasons given for the (implicit or explicit) rejection of the latter, is next to useless, unless, of course, the discarded etymology is obviously preposterous. Yet such gratuitous substitution is rather frequently met with in etymological literature. Consequently, the first-stated purpose of this article is in our opinion at least as important as the second, in that it may help put ON *bōði* 'submerged reef' back on the problem list of the etymologists. One could cite numerous instances of sound etymological thinking that was not carried through to its logical conclusion because the current etymology had not been seriously questioned. Thus, E. Hellquist suggested more than fifty years ago that ON *biǫð* 'land' might be closely related to an OSw. word **biæp*, but Gislason's and Bugge's authoritative etymology, ON *biǫð* < OIr. *bith*, *bioth* 'world', kept him from pursuing this line of thought further. Only very recently was Hellquist's valuable suggestion taken up again for discussion, in L. Moberg's penetrating article, "Fornisländskans *biǫð* i östnordisk belysning" (*ANF*, 66. 38—51).

² A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, edited and revised by J. Pokorny (Berlin and Leipzig, 1927—32), II. 114—16.

³ Definition given, e.g., by F. Holthausen in his *Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch des Altwestnordischen* (Göttingen, 1948), under *bōði*.

⁴ A. Jóhannesson, *Isländisches etymologisches Wörterbuch* (Bern, 1951—), p. 589.

reef', witness the ordinary maps of the coasts of Iceland, in which the generic term *bod̄i* (normally marked with a + on the maps) is usually translated as 'undervandsskær', 'submerged reef' in Danish and English respectively. One may here refer to the many Icel. reef names compounded with a second element *bod̄i* -ar (pl.), e.g., *Böllubod̄i*, *Lágibod̄i*, *Djúpibod̄i*, *Midleidarbod̄i*, and *Skorarboðar* (all in Breidafjörður).¹ The modern Norwegian cognate *båe*, m. (variously pronounced [bø:ə], [bo:də], [bø:də]) has, to our knowledge, never been defined by native lexicographers as meaning 'breaker(s)' (= Jóhannesson's 'wellenbruch', 'brandung'). Aasen's definition of this word runs as follows: "reef which is so close to the surface of the water that the waves are constantly breaking against it".² Mention may also be made of the fact that Shetl. *bōd* (also *bo*, *bōth*, *bā*) does not have the narrow range of meaning assigned to it by Jóhannesson. In addition to this meaning, it signifies 'submerged reef in the sea', 'sunken rock'.³ Finally, the meaning 'submerged reef' is in no way restricted to the dialects of Northern Sweden, although the particular form *boda* may be.⁴ The forms *både*, *bö*, *böe* 'submerged reef' seem to be quite general (with the meaning indicated) in reef names along the Swedish coasts.⁵

The results of this examination of the semantic ranges of various modern reflexes of the ON noun *bod̄i* may be conveniently summed up and elaborated as follows: the referential meaning 'submerged reef' is at present found in all the Scandinavian languages, including Danish.⁶ Even

¹ Cf. J. Smári, *Islensk-Dönsk Orðabók* (Reykjavík and Copenhagen, 1949): "*bod̄i* m. Blindskær; Bølge" (the sequence of the definitions may or may not be due to chance).

² I. Aasen, *Norsk Ordbog*, 4th ed. (Kristiania, 1918), under *Bode*. Cf. J. Sverdrup and M. Sandvei, *Norsk rettskrivningsordbok*, 2nd ed. (Oslo, 1953), under *båe*; T. Knudsen and A. Sommerfelt, *Norsk riksmålsordbok* (Oslo, 1937), under *båe*; C. Vidsteen, *Ordbog over Bygdemaalene i Søndhordland* (Bergen, 1900), under *Booe*; T. Hannaas, ed., *Professor Knud Leems Norske Maalsamlinger fraa 1740-aari* (Kristiania, 1923), under *Baae*. Several additional dictionaries have of course been consulted.

³ Cf. J. Jakobsen, *The Place-Names of Shetland* (London and Copenhagen, 1936), p. 25; Id., *Etymologisk ordbok over det norrøne sprog på Shetland* (Copenhagen, 1908), under *ba*, *bo*, and *bod*.

⁴ It is also found in Sogn, Norway, with the meaning, 'bank [*banke*] at the surface of the water'; cf. H. Ross, *Norsk Ordbog* (Kristiania, 1895), under *Boda*, f.

⁵ Cf. H. Lindroth, *Namnforskningar bland västkustens öar och skär* (Stockholm, 1921), pp. 20—21; I. Modéer, *Småländska skärgårdsnamn* (Uppsala, 1933), pp. 56—63 and *passim*.

⁶ There is apparently some difference of opinion on this point: B. T. Dahl and H. Hammer state in *Dansk Ordbog for Folket* (Copenhagen and Kristiania, 1921) that Dan. *Baae* is an originally Norwegian word. On the other hand, in *Nudansk*

in such distant areas as the Isle of Man one finds place-names which indisputably testify to the meaning 'submerged reef' for the word *bōði* in the ON language once spoken there, and from which it, in the forms *boe*, *bowe* 'tidal rock', was borrowed into Manx. One may cite examples such as *Sandwick Boe* 'tidal rock of S.'¹ In Norw., Swed., and Faroese, the meaning 'submerged reef' is apparently exclusive, and only in Icel. (also in OIcel., cf. the passage from *Flat.* II. 432: "pá reis bōði á skipi . . . ok féll yfir skipit") and Shetl. do we find an alternate meaning of 'breaker', 'wave'. The Norw. verb *boda* 'splash', 'bubble', which only one lexicographer has recorded, seems to be restricted to the dialects of Namdal and Innherad,² and it is not certain that it is a cognate of *bāe* < ON *bōði*; the same consideration may apply to the Dan. dialect word *bauda*.³ In view of the historical fact that the large majority of the first settlers of Iceland came from Southwestern Norway, where *bāe* (sometimes written *bode*) has only the meaning 'submerged reef', it seems arbitrary and unwarranted to consider the meaning 'breaker', 'wave' primary, as do WP and Jóhannesson in order to substantiate their etymology. Also, it would seem that radical semantic changes or extensions are less likely to take place in the language of a large, settled population than in that of a small, restive group of emigrants. It therefore appears more appropriate to regard 'submerged reef' as the primary meaning, and 'wave', 'breaker' as the secondary.

One may conclude that the WP etymology rests on a very uncertain basis in that it does not give a true picture of the semantic ranges of the various Scandinavian correspondents of ON *bōði*. It is quite possible that it was this slanted presentation of the evidence which occasioned Holt-Hausen's implicit rejection of the WP etymology in favor of the one

---

Ordbog, edited by K. Hald (Copenhagen, 1953), one operates with the notion of an ODan. word **bothi* 'ground' as the progenitor of Dan. *Bo*, *Bode* (e.g., in the reef-name *Kalveboderne* [pl.] near Copenhagen). In L. E. Grandjean, *Sökortets Stednavne*, I (Copenhagen, 1945), a relatively large number of Dan. reef-names with *Bo* as the second element is recorded, e.g., *Kyholm Bo*, *Stubsbo*, *Djævebo*, *Klummerbo*, east of Samsø (p. 123 f.), and the term *Bo* is said to indicate "a reef which comes up to the surface of the sea" (p. 23).

¹ J. J. Kneen, *The Place-Names of the Isle of Man* (Douglas, 1925—27), I. 119; cf. pp. 17, 99. The term 'tidal rock' is here used about a rock or reef that is alternately exposed and covered by the ordinary ebb and flow of the tide. This definition completely agrees with some of the current definitions of Norw. *bāe*, as will be seen below.

² Cf. Ross, p. 52, listed as *baadaa*.

³ The verb *bauda* is also recorded, with the same meaning, from two Swedish dialect areas, Jemtland and Österbotten (Ross, *ibid.*).

which will be discussed further on.¹ A rejection of this etymology may also be read out of strongly assertive statements such as the following one by Slyngstad: "It is quite clear that *båe* signifies 'that which announces something ... or warns'".²

A final argument in refutation of the WP etymology in its present formulation may be adduced at this point: If one assumes that the meaning 'blowing up', 'swelling', 'splashing', which refers to the action of the waves, is the primary one, it is strange that no instances of Scandinavian reef names have been recorded in which the word *båe* (*både*, *bōði*) occurs as the first element in a compound with a typical reef appellative as the second element, e.g., to give some Norw. examples, *skjer* 'reef', *stein* 'reef', *flu* 'deep-lying reef' and the like. The rather numerous Scandinavian 'splash'+ 'reef' compounds, for instance *Skvalpeskjeret* (actually found also as a reef appellative and sometimes listed as a near-synonym with *båe*³), *Brusebåden*,⁴ *Pissebyttå* and *Vallebåene*⁵ would seem to warrant the use of *båe* as the first element in reef-name compounds, if the meaning 'breaker', 'wave' was ever primary. In view of the fact that many reef names may be of rather recent origin,⁶ this is admittedly not a very important point, but it should not be overlooked in a discussion in which no single argument can be regarded as strong enough to justify the endorsement or nonacceptance of the etymology under consideration.

The reservations stated above with respect to the WP etymology does not of course include a rejection of the assumption of an IE root **bhudh-*. We only disagree with the notion that the original meaning of *bōði* is derived from the 'swelling' motion of the water around it. In other words,

¹ That Holthausen must have known the WP etymology seems clear from the preface to the first volume of WP: "F. Holthausen war so freundlich, die Durchsicht der germanischen Etymologien vorzunehmen und mir sein annotiertes Exemplar zwecks Ausarbeitung der Korrigenda zur Verfügung zu stellen" (p. V).

² A. Slyngstad, *Skjergardsnamn frå Sunnmøre* (Oslo, 1951), p. 108.

³ E.g., Knudsen—Sommerfelt, under *båe*.

⁴ Cf. Modéer, p. 62, note 2.

⁵ These two reef names are recorded from Sunnmøre in Slyngstad, p. 62.

⁶ Supporters of the WP etymology could reasonably argue that the assumed bifurcating semantic development 'wave', 'splash' > 'wave' and 'reef' must have taken place at such an early date that (late) compounds like *båeskjer* would be impossible. It may be added that *båe* (*både*) occurs relatively frequently as the second element in reef-name compounds whose first elements are also generic terms for reefs and the like, e.g., *skjerbåen*, listed in Slyngstad, p. 108, and *Hallebåden*, recorded in Modéer, p. 63. The Swedish word *häll* 'reef' is a near-synonym of *skär* and *både*; cf. Modéer, p. 7.

we reject the semantic interpretation offered by WP and Jóhannesson because the pertinent material available cannot be seen to support it.

The second etymology is evidently the more generally accepted of the two, and it is found in all the standard Scandinavian etymological dictionaries except Jóhannesson's. One may conveniently refer to it as the FT (H. Falk—A. Torp) etymology, since it is offered in the *Etymologisk Ordbog over det norske og danske Sprog*¹ and repeated in Torp's monumental etymological dictionary of New Norse.² In the latter, the etymological explanation of *båe* (listed in the dictionary as *bode*, m.) runs as follows: "it is actually the same word as ON *boði* m. 'one who announces, proclaims something' (then [by extension] 'the breaker which proclaims that there is a reef')=OE *boda*, OLG *bodo*, OHG *boto* 'messenger' ... [it belongs] with [New Norse] *bjoda*".³ To our knowledge, all the writers on Scandinavian coast and reef names accept this etymology, assigning now and then slightly different meanings to the word, e.g., the Norwegian Indrebø: "*Bode* m. ... is a submerged reef; actually: 'that which announces ... (that it [the sea] is shallow and dangerous'",⁴ and the Swede Modéer: "the word *både*, OWN *boði*, originally meant 'that which (through breakers [*bränningar*] announces (threatening danger for the boat))".⁵ In whatever way the here assumed original Norse or proto-Norse meaning of *boði* is formulated, it somehow does not seem entirely convincing; it has a close resemblance to what is traditionally called folk etymology, and it is our contention that that is what it is, as will be seen below.

WP and Jóhannesson unfortunately do not state their reasons for rejecting the FT etymology,⁶ but it may be conjectured that they also noted the folk etymology ring of the FT interpretation. It is a well-known fact that homophonous or near-homophonous words, especially if they belong to the same class (nouns, verbs, adjectives etc.), tend to produce reciprocal associative interference in the minds of the speakers, and that such words are consequently often felt to be in some way or other etymologically related, however far-fetched the "supporting" arguments, i.e., the assumptions of original meaning and semantic development, may

¹ Kristiania, 1903, I, under *Baae*.

² A. Torp, *Nynorsk etymologisk ordbok* (Kristiania, 1919).

³ Cf. E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok* (Lund, 1922).

⁴ G. Indrebø, *Stadnamn fraa Oslofjorden* (Oslo, 1929), p. 213.

⁵ Modéer, p. 63.

⁶ E.g., Jóhannesson laconically states: "andere stellen *boði* zu *bjoda*, also 'künder' (die zerbrechende welle kündet, dass eine schäre da ist)" (p. 589).

often appear to the sophisticated observer. However, even what may later turn out to be a folk etymology (and to that genre no doubt many of the current etymologies belong) obviously cannot be refuted merely by reference to a more or less vague feeling that it sounds "too poetical", "unnatural", "questionable", etc., and it must be admitted that the FT etymology cannot be dismissed unless sufficiently convincing counter-arguments can be adduced (by sufficiently convincing we merely mean more convincing than the rival arguments). It is obvious that the presence of the homophonous word *bod̄i* 'messenger' in ON has been the primary reason underlying the FT interpretation. Another reason must have been the undeniable fact that the weak masculines often were *nomina agentis*, in ON as well as in the modern Scandinavian languages. One may, however, note that there is a multitude of weak masculine appellatives for concrete things, e.g., Norw. *bakke* 'hill', *holme* 'islet', *nakke* 'neck', *odde* 'point', and there is no necessity for interpreting ON *bod̄i* as a *nom. agentis*. Furthermore, it must be pointed out that medially Gmc. *p* and *ð* coalesced in ON, and it is thus not certain that *bod̄i* 'messenger' and *bod̄i* 'submerged reef' are reflexes of the same Gmc. word (if Gmc. *p*, then *bod̄i* 'submerged reef' could be related to OE *byþne* 'keel', OHG *bodam* 'ground').

One observes that the two etymologies with which we are concerned in this study (WP and FT) have one important feature in common: the reference to the motion (swelling, splashing, breaking) of the waves surrounding the reef. In the WP etymology, the swelling motion of the water is assumed to have been the primary and characteristic aspect of the *bod̄i*, whereas according to the FT interpretation this motion of water is the medium through which the *bod̄i* announces its own presence and thus warns against the potential danger it represents to approaching seafarers. Our arguments against WP's "wave-related" etymology have already been stated; the problem is whether it is possible to refute FT's assumption also, and on equally good grounds. In this connection, the reservations formulated below appear significant:

It is exceedingly difficult to find convincing examples of place names (including reef names) which express warning or announcement, even on the basis of the large material collected by the Scandinavian students of toponymics, from O. Rygh's time down to the present. One example is suggested by Hovda, who thinks that the river name *Band̄ai* < ON **B̄ond*, **Band̄á* simply means 'the weather announcer' (*vervarslaren*) because the river *Band̄ai* (Ryfylke) is audible at Jelsa, five kilometers off, when the wind blows from the south: "The noise of the river announces

rain, and it is the southern wind that enables one to hear it so far away".¹ It is very difficult to endorse this curious interpretation, which implies that the river was originally named by people living several miles away, on the other side of a fjord. Even if rainy weather occurred only when the wind had a southerly direction, which is not true anywhere in Western Norway, the etymology proposed by Hovda would still be subject to grave doubt. Hardly more convincing is the etymology which Slyngstad assumes for the reef name *Årbendå*: 'the one [*båe*] which warns first' or 'the one which warns early'² although the phonological similarity to and compatibility with the ON verb *benda* 'give sign', 'inform by means of a sign' naturally cannot be denied. Now, if the meaning 'to warn' or 'to announce' is so rare in **place names**, it seems almost incredible that this meaning should have been assigned to **generic terms** referring to concrete entities. We assume here, of course, that the Scandinavians' habits in noting and naming things have not undergone substantial changes during the centuries which have elapsed since the time when original naming of reefs took place.

If *boði* originally signified 'the announcer (of itself or of danger)', it indubitably occupies a unique position among the appellatives used about reefs (terms that normally occur alone or as second elements in name compounds) that are on record. It must be admitted that some few of these appellatives have as yet not been satisfactorily etymologized, but there is nothing to indicate any semantic parallel with *boði* 'warner'. For an example, by far the greater number (about 90 per cent) of the reef names recorded from the coast of the district Mönsterås, Sweden, are compounds with the appellatives *skär*, *grund*, *ör*, *både*, *häll*, and *sten*,³ and, apart from *både*, all these terms have concrete meanings, like their English correspondents *reef*, *ground* or *shallow*, (*sand*)*bank*, *flat rock*, *rock* or *stone*. The Norwegian and Icelandic reef appellatives show no notable deviations from the Swedish in this respect, except that the dialects spoken in the West-Norwegian coastal districts (e.g., in Sunnmøre) ordinarily manifest a much greater and considerably more elaborate specification of such terms than do other Scandinavian dialects.⁴

Apparently in order to support the FT etymology, some scholars have put great emphasis on the fact that most reefs termed *båe* (*både*, *boði*)

¹ P. Hovda, "Bandåi", *Maal og Minne*, 1944, p. 230.

² Slyngstad, pp. 102—3.

³ Modéer, p. 7.

⁴ Cf. the large number of terms for reefs listed in Slyngstad, pp. 102—50, *passim*.

are found in the open sea and not in the calmer waters of narrower fjords and sounds; they are therefore almost constantly surrounded by surf and breakers¹ and are consequently dangerous to boats and ships. This sounds like a rather impressive argument, but actually it does not prove anything. One may observe that submerged reefs are very infrequently found in the deep Scandinavian fjords, particularly in Norway, so that the relative infrequency of names compounded with *båe* (*både*, *bodí*) can scarcely be held to be significant from the point of view of the FT etymology. Nevertheless, the high frequency of the word *båe* in names and appellatives in the open coastal waters (corresponding to the great number of submerged reefs in such locations) is noteworthy. We shall return to this point below.

Attention must be drawn to a recalcitrant fact that is often overlooked by the proponents of the FT etymology: the position of the surface of the reef called *båe* (*både*, *bodí*) relative to the surface of the sea shows rather great variations in the individual dialect regions, at least in Norway and Sweden. In other words, the appellative *båe* (*både*) in one place (dialect) refers to a reef type which is in other places referred to by other terms, as will be made clear by these examples: In the outlying districts of Sunnmøre, the reefs called *båe* are in most cases closer to the surface of the sea than those called *flu*, although both designate submerged reefs, and a *båe* is in general visible above the water at low tide and submerged at high tide.² In some Swedish dialects, on the other hand, the reefs called *både* lie so far below the surface of the sea that breakers occur "only in real storm",³ whereas the somewhat shallower reefs, corresponding to those termed *båe* in Sunnmøre, are here called *brytare*; the waves are said to break around the latter "even when the sea is rather calm" [*vid mycket ringa sjögång*].⁴ In some places, the term *båe* (*både*) is even used with reference to reefs that are never submerged in the real sense of the word and which are more generally called (Norw.) *skjer*,⁵ (Swed.) *skär*. One may conclude that the incessant motion of the sea which indicates that a submerged reef, and thus danger, is present, is no more characteristic of reefs called *båe* than of reefs about which other appellatives are used, except perhaps in terms of higher and lower

¹ Slyngstad, *ibid.*, pp. 108; Modéer, p. 63; Indrebø, p. 213.

² Slyngstad, *ibid.*, pp. 108, 114—15.

³ H. Lindroth, *Kust- och skärgårdsnamnen i Göteborgs och Bohus Län*, I (Gothenburg, 1922), p. 173.

⁴ Lindroth, p. 194; cf. p. 173.

⁵ Slyngstad, p. 108.

relative frequency. Since all submerged and nonsubmerged reefs located in or close to the shipping lanes are potentially dangerous, one may well wonder why, assuming that the FT etymology is correct, the original meaning of 'warner' should be unique for *båe* (*både*). This consideration, held together with the above-mentioned rarity (or virtual nonexistence) of compounded reef names with words meaning 'warner' or 'announcer of danger' as descriptive elements, raises the question as to whether the semantic basis of the popular FT etymology can be considered any safer than that of its WP counterpart. It does not seem amiss to reject it, at least provisionally, and start searching for an etymology which can be supported by a less objectionable semantic explanation.

It would seem that the most reasonable first approach to a new etymology should be to search for some characteristic of the reefs called *båe* (*både*) that may distinguish them from reefs designated by other appellatives. At the same time, the new "original meaning" to be arrived at should preferably be compatible with those established or assumed for a goodly number of other reef terms. It should also, ideally, be supportable by reference to the general habits of naming reefs, in earlier times as well as at present.

Several scholars mention that a *båe* is of little extension.¹ Thus, Slyngstad writes: "The *båer* [pl.] have little width, usually less than *fluer* and *grygger*".² Another characteristic seems to have been noted only by Modéer, although it is equally true of the majority of the Norwegian *båer*: the Swedish appellative *både* is normally used about flat, smooth rocks (*berghällar*), and it follows that *både* and *häll* 'flat rock' are practically synonymous.³ It is thus characteristic of reefs which are called *båe* (*både*) that they are relatively small in size and ordinarily flattish and smooth of surface. Since, as was noted above, most of the *båer* (*bådar*) are located far off the shores and have been constantly exposed to the fury of the waves for millenia, their conspicuous shape (smallness, flatness, smoothness, absence of sharp edges) is easily explainable. More often than not, they are of a roundish form, also because of the abrasive effect of the breakers. One may further note that name compounds such as *Hellebåen*, 'flat rock *båe*' occur very infrequently in Norwegian,⁴ where

¹ E. g., Knudsen—Sommerfelt: 'submerged reef (or rocky shallow of little extension)', under *båe*.

² Slyngstad, p. 108. His comment on the name *Longbåen* 'the long *båe*' is of interest here: "Such a name is ... a logical contradiction, [for a *båe*] shall not have any size worth talking of", *ibid.*

³ Cf. Modéer, pp. 56—57, 62—63.

⁴ Slyngstad, p. 108.

helle 'flat rock' (Sw. *häll*) is not used as an appellative for reefs but rather as an (ordinarily uncompounded) name for flat reefs.¹

Since ON *boði* obviously belongs to the second Gmc. ablaut series, it appears reasonable to connect it etymologically (=phonologically as well as semantically) with ON *bjóðr*, m. 'table', 'bowl' and ON *bjóð*, n. 'table', 'flat rock which is used as a table',² Got. **biups* (*biuda*, dat., *biudis*, gen.), OE. *béod*, OHG *beot*, *piot*, all meaning 'table'. This etymology may be partly corroborated by reference to such current reef names as e.g., Sw. *Altarskär* 'the altar reef', *Bordet* 'the table',³ Norw. *blæjå* 'the altar', "used about wide, smooth and rather flat reefs".⁴

The names cited here are obviously so-called similarity names, and one is reminded of the passage in Olaus Magnus' *Historia de gentibus septentrionalibus* (Rome, 1555) in which a row of reefs is poetically compared to benches which have been arranged in a hall: "quasi scamna arte vel industria collocata, vulgariter Idebenckia nominata".⁵ It is of course difficult to tell whether ON *boði* 'submerged reef' is to be considered a similarity appellative (because of its likeness to tables and the like) or rather an original generic term with the fundamental meaning of 'flat, smooth rock' (which may well have been the original meaning of the cognate terms for 'table', cf. the essentially similar semantic development from Greek *δισκός*, Lat. *discus*, to German *Tisch*, English *dish*). We cannot here enter into an elaborate discussion of the possible general meaning(s) of the underlying Gmc. and IE roots: we intend to do so in a separate study. It may be stated at this point, however, that we are strongly inclined to reject the still generally accepted hypothesis that Got. **biups*, ON *bjóðr*, *bjóð* 'table' originally signified 'that on which something is offered'.⁶

The etymology which has here been suggested for ON *boði* 'reef' obviously does not and cannot deviate appreciably from that of FT (and WP, for that matter) with regard to the phonological provenience (IE **bh(e)u-*, with the root determinants *-dh*, *-t*, and possibly *-d*), but

¹ Slyngstad, p. 122.

² S. Egilsson, *Lexicon Poeticum*, 2nd ed. by F. Jónsson (Copenhagen, 1931), p. 49.

³ Modéer, p. 85.

⁴ Slyngstad, p. 103. The meaning 'altar' is here said to be typical for the Sunnmøre and Nordmøre dialects.

⁵ Cited in I. Modéer, *Färdvägar och sjömärken vid Nordens kuster* (Uppsala, 1936), p. 43.

⁶ Cf. S. Feist, *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*, 3rd ed. (Leiden, 1939), under *biups*.

dismisses the current semantic interpretations in favor of one that avoids assigning a unique original meaning to this appellative and thus satisfactorily aligns *bæ* (*både*, *bōði*) with the majority of Scandinavian reef terms (which refer to shape and other concrete, physical features).¹ Thus the semantic relationship between the ON verb *bjóða* 'bid', 'offer' and the ON noun *bōði* 'submerged reef', if indeed such a relationship can be convincingly argued, must be more complex than has hitherto been assumed. It is quite possible that two semantically incompatible though phonologically identical IE primary roots (the two potential sets of root determinants are not considered here) will ultimately have to be set up, in spite of all the multifarious and occasionally very ingenious previous attempts at establishing a common semantic denominator.

University of California

Berkeley

---

¹ It may be noted that many reef terms are not restricted to the sea coast; such terms as, e.g., Norw. *fles*, f., *skjer*, n., and *skalle*, m. are also appellatives for rocky ridges in fields and meadows (cf. O. Rygh, *Norske gaardnavne*, I [Kristiania, 1898], pp. 50, 75).

BERTIL EJDER

Bidrag till de fornsvenska postillornas textkritik.

De fornsvenska postilletexterna — likaväl som andra fornsvenska texter — uppvisar en mängd onöjaktigheter av skilda slag. Dessa har tillkommit på olika stadier av texternas historia. Vissa kan sålunda tänkas härröra från latinska förlagor. Då postillornas förhållande till dylika ännu icke är studerat, framlägges i nedanstående förslag till rättelser och förbättringar i fråga om bibelcitats endast resultat av jämförelser mellan bibelcitats i postillorna och standardvulgatan. Härvid har jag haft god hjälp av en nära färdig katalog över dessa citats vilken jag har under utarbetande.

Vidare har givetvis en mängd fel, sannolikt huvudparten, insmugit sig under de olika avskrivningsprocesserna. Jag har använt metoden att jämföra postillorna inbördes. Härvid kan i synnerhet de tre varandra närstående MP 1—3 belysa varandra,¹ utan att dock på detta stadium några slutsatser angående förhållandet dem emellan skall dragas.

Slutligen bär utgivarna ansvaret för några felaktigheter.

Ett ännu närmare stadium av postilletexterna torde komma att resultera i ytterligare rättelser.

MP 1.

1. 5:20. *tha findhir diæfwlin ængo kæra moth oss.* — Troligen fel för *ænga kæro*, som det står MP 3 5:29.
2. 10:4—6. *Sighin loff warom gudhi ok all hans helghon, ok j som rædhins han mz kærlek glædhioms ok frøygdhoms ok gifuom gudhi æro.* — Jfr MP 3 10:17—20 *Sighen loff warum herra jhesu christo oc allom hans helgonom, Oc j som rædhins gudh mz kærtik. glædhoms oc*

¹ Dessutom citeras följande postilletexter:

MP 4—5.

JP=Järteckenspostillan utg. av Rietz.

DaP=Kirkeaaarets søndagsevangelier utg. av Brandt.

O=Fragment av postilla i norska riksarkivet, utg. av Ejder i ANF 68.

- frøgdoms, Oc giffwom gudhi æro.* Normalvulgatan har *Laudem dicite Deo nostro omnes servi eius: et qui timetis eum pusilli, et magni* Upp 19:5. — *ok all hans helghon resp. allom hans helgonom* går väl tillbaka på *omnes servi eius*, som är subjekt i den latinska satsen, medan det i fsv. blivit dativobjekt, dock i MP 1 med påfallande form.
3. 24:11. *Farom til betleem ok seem thz ordith oc vndirlica tingit som giort ær och [+gudh; så MP 2 37:3] giordhe ok teddhe oss.* — Jfr Vulgata *videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis* Luk 2:15.
  4. 25:23. *Tridhia tidh for thy at the varo j vtmarkom skilde fran værdzliks [+lusta; så MP 2 38:6] ok folks vmgængilsom.* Dessutom är *-liks* orätt.
  5. 26:12. *the formæn som swa atwaktelica gema sina vndirdana som thesse (:herdarna) gæmdo sin iordh.* — Fel för *sin* el. *sina* *hiordh*; DaP *sinæ hiordh* 29:9.
  6. 30:13. *Fiærdha ær at the som fa the glædhina mista hona aldre, aff hulkom christus sighir.* — Nasalstrecket i *hulkom* är grövre och av en annan typ än f.ö. i hs. Den ursprungliga formen *hulko* är den grammatiskt sett bättre.
  7. 35:31. *Gud gaff honom nampn som ær ofuir al nampn, at j ihesu nampn scal huart nam pn bøgias i himerike iordrike oc heluite.* — Det sista *nampn* är fel för *knæ*, Vulgata *genu*, Filipp 2:9—10.
  8. 39:19—23. *Framledhis sagdhe symeon marie, thins sons suærdh scal ga ginom thina siæl siande sins alra kærista sons pinor ok dødh, thy at sarare sorgha værk tolde hon j sin siæl æn eth staalsuærdh hafdhe gangit ginom henne hiertha.* — Det spärrade partiet har, troligen på grund av den dubbla förekomsten av ordet *siæl*, kommit in på fel plats, för långt tillbaka i texten. Detta framgår av ordet *sins* (för väntat *thins*) samt av en jämförelse med fragm. O VI—VII v:2—7.
  9. 51:6. *Æn thentidh the komo ena dagxledh aff iherusalem letto the eptir honum j bland thera frændir ok vinir ok grannelica ok funno han ey.* — Om *grannelica* skall kunna kvarstå, måste *ok* strykas. Troligen föreligger dock ett fel. MP 2 har nämligen *frændir oc granna* 42:8 och MP 3 *frendir oc granna* 38:5. Vulgata har *cognatos et notos*, Luk 2:44, och har alltså icke givit direkt anledning till något *granna* e.d.
  10. 51:7. *Ok atirgingo the til iherusalem letande eptir honum ok funno [+han; så MP 2 42:10; MP 3 honum 38:8] eptir tre dagha i mænstreno sithiande ...*
  11. 59:6. *Ty magho tolkit hionalagh rædhas thz som scriuat ær; så även hs.* — Bör sannolikt ändras till *tolkin*. MP 3 har *tholik* 48:19.

12. 62:16. Efter det (i avtrycket uteslutna) latinska citatet har hs ett invisningstecken och i bladets övre kant följande sentens: *Gudh gafue at thu smakadhe ok vndirstodhe ytirsta thimana*, vilket Klemming ej har tryckt av.
13. 64:3. *O herra min piltir liggir i mino huse wnnin ok ræntir af alla sina lima makt ok pinas illa*. — *wnnin* är avskrivningsfel för *numin*; MP 2 har *numin* 44:28, DaP *nummin* 64:16, MP 3 *bort tagen* 54:18.
14. 76:3. *siæfuiliande* > *siælfuiliande* (så hs).
15. 78:9. *Æn [+tha; så MP 2 48:31, 3 71:22, DaP 83:8] the som først komo sagho at ...*
16. 86:7. *thz komit* > *thz kornit* (så hs).
17. 92—93. I hs står i bladets överkant ovanför sp 105—106 *Hwart eth twedrægtokt rike skal ødhelæggias ok fordherffwas*. Anteckningen är ej avtryckt av Klemming i texten och återfinnes ej heller i hans anmärkningar.
18. 107:27. *han ... tedde æuærdelikis lifs kennedom mot obrygdilsom ordom sigiande ...* Sannolikt fel för *obrygdilsa ordom*, där ändelsen *-a* kommit att ersättas av *-om* genom antecipation från *ordom*. Stället finns ej i de övriga postillorna.
19. 120:8. *fukomplica* > *fulkomplica*.
20. 126:29—127:2. *Swa som gud min fadhir mik scende til at thola pinor [+; Swa sender jak jdher til at thola pinor; så MP 3 165:2—3] ælskandhe idhir mz them sama kærlek som gud min fadhir ælskadhe mik*. — Haploskopisk överhoppning. Stället utgör en utvidgning av motsvarande i bibeln, Joh 20:21, där det endast står *Sicut misit me Pater et ego mitto vos*.
21. 130:31—32. *kom ængxlikit vædhir af ødhemarkinne oc brendhe fyra husins hørnor* (MP 3 *slo*; *Vulgata concussit* Job 1:19). — Till grund för versionen i MP 1 torde ligga ett latinskt *combussit*, antingen detta har stått i en förlaga eller en felläsning har begåtts.
22. 134:8. *oc fødhe han [+os; så MP 3 173:14] mz licamlico vphelde*.
23. 138:10 ff. *Then væghir ær som synis mannom rættir i hogfærdh godz afling oc androm syndom oc hans ytirsta løn ledha han til æuærdelikin død*. Jfr *Vulgata: Est via quæ videtur homini recta: et novissima eius ducunt ad mortem* Ordspr 16:25, och nästan likadant 14:12, där det dock heter *iusta* i st. f. *recta*. Ordet *løn* i MP 1 är rätt olyckligt. MP 3 178:4 har kraftiga ändringar: *Oc i ytarsta timman tha ledher han them osv.*, där *han*, syftande på det singulara *væghir*, har gjorts till subjekt i stället för den substantiverade pluralen *novissima* 'slut'.
24. 140:1. *sagdhe han [+j; så MP 3 180:3] apostlanna samquemd*.

25. 142:3. *Hardhe syndara skulo vmucendas j heluite alle the som glöma gudhi.* — Hs har det bättre *celle*.
26. 153:17. *Tesse æru ey i thimanna ærfuodhe som gudhi ticæna.* — Vulgata: *in labore hominum non sunt* Ps 73:5. *Thimanna* är svårbegripligt. Möjligen har en översättare i st. f. ett abbrevierat *hominum* läst *horarum* e.d. MP 3 har bättre: *The æru ey i thenna mannana ærwodhe* 195:29, vari *thenna* kanske står i något samband med *thi-* i *thimanna*, medan *mannana* korrekt svarar mot *hominum*.
27. 155:26. *tha farom [+wj; så MP 3 199:15] vp mz honom.*
28. 157:15 f. *ty at diæfwlin scal aldre optare fa radha ofuir tik,* återgivande Vulgatas *Quia non adijciet ultra vt pertranseat in te Belial* Nah 1:15. — Mera ordagrann är översättningen i MP 3 201:8 *Thy at dyæwlin skal aldrey optare fara offuer thik;* jfr Bibeln 1917 *Ty ej mer skall fördärvaren draga fram mot dig.* Läsarten *fa radha* är oriktig.
29. 158:15. *The vtuidha heluite och diæfwlin sin vilia.* — Obegripligt; bör ändras till överensstämmelse med MP 3: *thy wtwidde* 202:10.
30. 158:24. *The ... skulo nidhirfara til heluitis dyup thil høgfærdinna atirlösn.* — Det riktigare *atirlöna* står på parallellstället 257:17—18. MP 3 har *aterlön* 202:18 och *atirlön* 333:27. Ställena är citat från Ps 107:26, men till denna fras saknas motsvarighet i Vulgata. Felet har påpekats av Söderwall 1.46.
31. 159:27. *til jericho som tydhir manne teknande vmskiptelikkhet oc syndelikit wærlðzlca manna lifuirne.* — MP 3 har det riktiga *til jerico som thydher mane, teknande wmskipteliket oc syndeliket wærlðzlka manna liffuerne* 203:6.
32. 160:19. *skal han bæra vitne af mik ingangande j jdher hierta thz mik tækkis.* — *Ingangande* bör med MP 3 ändras till *ingitande*, 205:2. Vulgata här endast *ille testimonium perhibebit de me* Joh 15:26; det diskuterade stället utgör ett tillägg av postillan.
33. 161:1. *Æn the skulo göra idhir tæsse thing at the vita enkte aff gudhi minom fadhir.* MP 3 har bättre: ... *Thy at the wita ...* 205:14, svarande mot Vulgatas *quia non nouerunt Patrem* Joh 16:3.
34. 161:11. *paraclitus som tydhir hughnadir.* — Hs har *hughna* + samma förkortningstecken som brukar stå för *-er/-ir*. Ordet bör utskrivas *hughnare*.
35. 162:5. *Oc the som æru luttakande pinomen skulo vara luttakande hughnadzsins [+sætma; så MP 3 216:18].* — Konstruktionen i MP 1, med genitiv efter det andra *luttakande*, är möjlig, se Sdw 1.786, där det som belägg bl.a. hänvisas till just detta ställe, men i så fall blir *sætma* i MP 3 obegripligt.

36. 163:12 ff. *Almoghin som nær christo var [+nar; så MP 3 207:30] han kalladhe dødha lazorum af grauinne oc vpreste han af dødth oc (saknas i MP 3, 208:1) bar honom vitne af hans gudhelico valde.* — Såvitt man kan bedöma saken, har meningen blivit helt förvanskad genom bortfallet av *nar* (Vulgata *quando* Joh 12:17). Det första *han* måste därefter anses syfta på *almoghin*, vilket bekräftas av att den huvudsats, i vilken det kommit att bli subjekt, genom ett nyinsatt *oc* koordinerats med huvudsatsen *Almoghin ... bar ... valde*.
37. 165:5. *Tha sculo [+all; så MP 3 209:31] skapat thing bæra vitne mot syndoghom.*
38. 165:27. *O rike mæn gratin ok thiutin j ty ysældh idhir scal ofuirkoma.* MP 3 har *j the ysæld* 210:23, vilket torde vara bättre, då Vulgata har *plorare ululantes in miseris vestris, quæ advenient vobis* Jak 5:1.
39. 169:19. *af hulkins nadh han forsmadhe [+swa; så MP 3 214:22] fulkomlica værlz godz och hugnad, at ...*
40. 171:17. *ty at ey forma iak at tola tobika [+lukt; så MP 3 216:27] oc myklo sidhir inga til thera mz minne nadh.* — Den i MP 1 föreliggande texten är obegriplig.
41. 175:11. *j thera fædhirs rike > fædhirs.* — MP 3 har *fadhers* 221:7, Vulgata *in regno Patris eorum* Matt 13:43.
42. 177:18. *iohannes > ieronimus (så MP 3 223:22).*
43. 178:31. *the skulu koma j himerike mz gudlica lowi, oc æuærdelika glædhi skal vara ouir thera howudh.* — MP 3 har det riktiga *ewærdelik*, 225:4, jfr Vulgata *letitia sempiterna* Jes 35:10 och 51:11.
44. 187:29. *then som hauir twa kiortla gi u i n annan then som engin hauir (MP 2 gifwi 133:3, MP 3 giffui 235:14, skal giffua 131:30, MP 5 skal giffwa 171:27—28).* — Anteciperande skrivning, vållad av *-n* i de följande orden.
45. 194:15. *fyra hand folk > fyra handa folk (så MP 2 146:15, MP 3 242:12).*
46. 198:4. *nar the æru folske som asna [+oc; så MP 3 246:8] sik vndirgifua kræslico liuirne.*
47. 202:17. *Mith folk ær vordin fortappat hiordh.* — *Vordin* ändras till *vordit*. Jfr MP 2 152:30: *wordhit*, MP 3 251:19 *wordhit*. Bibelstället har *Grex perditus factus est populus meus*, Jer 50:6. Det diskuterade ordet saknas helt på två andra ställen, där citatet förekommer: *Mit folk ær fortapad(t) hiordh* MP 3 90:9 och 443:19.
48. 209:27. *Min fetir (MP 3 fot 263:7) som ær min vili ællir girnise, rørdis af frestilsom, oc thin miskundh herra gudh hielp (MP 3 halp*

- 263:9, *Vulgata suscepit Ps 118:13) mik*. Numerus hos predikatet *rordis* ger vid handen, att *fotir* är fel för *fofir*.
49. 211:8 ff. *Herra gudh tik ær miskund ty at thu giuir huariorom eptir sinom gerningom, hon ær saman nyst ty at lœnin gafws ouir thz som forsculdat ær.* — Sannolikt fel för *saman t(h)ryst*, som det står på motsvarande ställe i MP 3, 264:24, samt MP 1 207:24 och det däremot svarande MP 3 259:25. Felet påpekats hos Söderwall 2.305.
50. 218:1. *jak nidhirfor j vœrldena af himerike for idhra skuld, [+oc jak tok mandom for jdhra skyld; så MP 3 279:15 f.] jak vmgik mz idhir meer æn trætighi aar.* — Haploskopisk överhoppning på grund av det två gånger förekommande uttrycket *for idhra skuld*.
51. 218:6. *j ... reettin mik thit vœdhe.* — Hs har det riktiga *thil*.
52. 224:29. *thz ær bæska synda idroghir.* — I Sdw 1.580 redovisas ordet under uppslagsordet *synda idhrogher*, attributets form anses böra vara *bæsker*. Parallellstället MP 3 292:6 f. har *beskir synda jdroghe*. Med hänsyn till att formen *idrogher* är synnerligen vanlig men *idrogher* förekommer endast denna enda gång är det troligt, att skrivaren har råkat ställa till förvirring bland ändelserna. Söderwalls *synda idhrogher* bör sannolikt utgå.
53. 228:28. *Thetta idrogha brœdh ær syndoghum swa trœstelikit at vtan the æti thz for æn the dø tha mista the himerike.* — MP 3 har *thorfftelikit* 297:14, vilket passar bättre in i sammanhanget.
54. 229:27. *Alt thz som vœrldzlica drœuilsa ginuœrda sænker > skænker* (så MP 3 298:16).
55. 229:30. *Vm vars herra ihesu christi pina lagdhis til aminne æru engin swa hard drœuilse at ...* — MP 3 298:20 har *ledhis*, vilket är bättre dels med hänsyn till tempus, dels med hänsyn till att frasen *ledha til aminnes(s)* är väl belagd (se Sdw), däremot icke **lœggia til aminne(s)*.
56. 230:22. *mættas af brœd smulomen som fiollo a hans borde > af hans borde.* — Berättelsen om den rike mannen och Lasarus i Lukas sextonde kapitel förekommer på en rad ställen i postillorna, av vilka alla de övriga har det riktiga *af(f)* (MP 1 186:11, 2 131:10, 3 233:19).
57. 233:30. *then rike mannin af hulkom var herra sigir [+at han; så MP 3 303:23] aat kræslca.* — Form av haploskopi *at*—*aat*.
58. 234:10. *æra afgudha offre.* — Jfr MP 2 *æta aff thy som afgudhum offras* 188:20, MP 3 *æta aff thy som affgudha offras* 304:9, *Vulgata manducare de idolothytis* Uppb 2:20. Felet påpekats av Söderwall, 2.1145.

59. 234:19. *Ficærdhe fals prophete æru the klærika ælla* [+lekmcæn, kættara; så MP 3 304:21 *ælla*] *trulkarla. som andra draga j syndh.* — Hopp från det första till det andra *ælla*.
60. 235:12. *thz som them tækkias at høra* > *tækkis* (så MP 3 305:17).
61. 242:29—243:2. *Æn them som æru j trætto ok osæmio oc lydha ey sannindh utan tro vranqlikhet, them scal varda gudz vredhe ok forsmæilse, oc drøwilse j huars thes manz siæl som ilt gør ok lydhir ey sannind utan vranqlik trohet.* — Det sista är troligen fel för *tro vranqlikhet*. Dels slutar motsvarande ställe i MP 3 med *som jlt gør*, dels står passusen *lydha ... vranqlikhet* tidigare i meningen, och dels passar *lydhir vranqlik trohet* ej in i kasussyntaxen i MP 1.
62. 247:5. *J* [*Thesse hælge læst ærw mang mærkelik thing ther wi mughe taka til kennedom Forst J*] *ty at ihesus greth* etc. — Det inklamrade har försvunnit ur MP 1 genom att en avskrivares öga har stannat vid fel *J*.
63. 255:7. *badhe scal vptændas af heluitis eld.* — Jfr MP 3 *skulo* 330:13. Vulgata har *succendetur utrumque* Jes 1:31. Kanske har den latinska singularen spelat en roll för konstruktionen i MP 1. — Jfr nedan nr 77.
64. 265:46. *Jærnit huæssis aff iærne, oc mannin huæsse mz sins vins ænlite.* — MP 3 343:8 *mannin huæssir sins wins æntlite* är en ordagrann översättning av Vulgatas *homo exacuit faciem amici sui* Ordspr 27:17. Versionen i MP 1 ser ut som en hybrid av denna och en passiv konstruktion **mannin huæssis mz sins vins ænlite*.
65. 276:11. *b u n d o m h a n d o m o k f o t o m* > *bundnom*.
66. 289:28. *Ty at gud som gaf thz mera* [+ær; så MP 2 214:19]. *som ær siælen ok licamen han giuir ok ...*
67. 292:29. *Thre diæfla kyn ær eldzlikit oc ludhande.* — Ändras med ledning av MP 2 217:14 till *lughande*; citat från Bir 3 199:26, som i den tryckta texten har *lughande*.
68. 298:6. *Syndogha siæls onda lukt skal vpfara* [+ok henna natura lukt skal vpfara; så MP 2 220:17] *ty at hon gjorde høgfcærdelica.* — Den längre versionen följer Vulgata, som har *ascendet fætor eius, et ascendet putredo eius, quia superbe egit* Joel 2:20. Felet beror på förväxling av de båda *lukt skal vpfara*.
69. 304:4. *babilons døttir.* — Fel för *dottir*; Vulgata: *filia Babylon* Jes 47:1.
70. 313:8. *Nu mz dauid kallar christum sin herra. huro ær han tha som j sighin hans son* > *Nu mædhan* osv. (MP 2 *mædhan* 227:30).
71. 344:4. *for theras yndir* > *for thera syndir* (så hs).

72. 349:9. *af hulke christus sagdhe sancte beate libro regum xxxii^o > sancte birgitte* (så hs).

MP 2.

73. 42:20. *Sidhan foor han mz them oc var thøm lydoghi oc vndirbudhin* (MP 1 *vndhirbughin* 51:17, MP 3 *vndirbughin* 38:21). Felet påpekats av Söderwall 2.816.
74. 43:26. *Æn thw gamde got viin alt til thessa [+stund; så MP 1 58:3].*
75. 59:1. *j thy at hon [+war; så MP 3 102:12] liknat hundum.*
76. 66:6. *Oc [+ey] stodh dyæfullin i sannindinne.* — Vulgata har *in veritate non stetit* Joh 8:44.
77. 72:8. *Oc badhe saman skal eld vptændas.* — Jfr Vulgata *succendetur utrumque* Jes 1:31. I fsv. står verbet i fel numerus (jfr ovan nr 63), varjämte konstruktionen är en hybrid av aktivum och passivum.
78. 92:11. *framga[nga]nde af gudhi fadhir* (MP 1 *framgangandhe* 144:30).
79. 115:16. *ængxlilikith vædhir stormbir* (så även MP 3 214:10; MP 1 *ængxlikin* 169:8, vilket är bättre).
80. 149:29. *Thy at han tok til [+sik; så MP 1 200:6, MP 3 248:27; jfr även jhesus ... togh them liwflika til sin MP 4 103:18] syndogha mæn.*
81. 180:10. *teknande mz swærdhe sin oatirhallelica dom* (MP 1 *oatirkallilika* 220:16). — Jfr följande punkt.
82. 180:13. *iak vtdrogh mit swærdh af sinne slidh oatirhallelikit* (MP 1 *oatirkallelikit* 220:18; Vulgata *gladium ... irrevocabilem* Hes 21:5). Felet påpekats av Söderwall 2.137. Nära MP 2 står här MP 3, som har *oatirhaldelikit*, 282:16.
83. 204:8. *han læt døfua høra oc blinda tala > dumba.* — Jfr MP 1 *dumba* 262:19, MP 3 *dumba* 339:26, 366:9; MP 4 177:21 och JP 25:7 har dativen *dumbom*.
84. 205:24. *The skulu ey thola ensamin kænnedom.* — Jfr MP 1 *helsaman* 263:31, MP 3 *helsamman* 341:10; Vulgata *sanam* 2 Tim 4:3.
85. 211:12. *thin tro giordhe thik helaghan gak i fridhi.* — Ändras till *helan*; jfr MP 1 *helan* 279:13, MP 3 d:o 375:28; Vulgata: *fides tua te salvum fecit* Luk 17:19.
86. 211:27. *Swa utkastas høgfærdhe af hymerike.* — MP 1 har det riktiga *høgfærdoghe* 279:30.
87. 211:30. *The siæl ... skal ... bætra sina vranglikhet.* — MP 1 har det riktiga *bæra* 280:6; Vulgata *et portabit iniquitatem suam* 4 Mos 15:31.
88. 212:13. *nar hon (:vredhin) rørir hughina øfuir hon thes hælgha anda inbyggelse.* — Ändras till överensstämmelse med MP 1 *drøfuir* 280:22.
89. 212:22. *rikit ær til alla.* — MP 1 har på motsvarande ställe *Han ær*

rikir at gifua allom them som a han kalla 281:3 f; *Vulgata nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum* Rom 10:12. MP 2:s rikit kan bero på att någon avskrivare i stället för *Dominus* har läst *dominium*.¹

90. 213:1. *Hulkin ... tok af spitælska naaman liif oc klædhe.* — MP 1 281:11 och DaP 67:2 har *silff*; jfr berättelsen i 2 Kon 5:22 ff, där det i *Vulgata* talas om *argentum*.
91. 213:10. *Thy skal han bort æltas fran gudz oc helghra manna samuaru oc innelykkyas i helfuite Hulkit aldre vpfyllis* [+ *Som scriuat ær prouerb. xxvij^o Heluite oc fortappilsen vpfyllis aldre*; så MP 1 281:28—30] *oc girugha manna øghon æru omættelikin.* — Haploskopisk utelämnning av det här inklamrade på grund av den tvåfaldiga förekomsten av orden *aldre* och *vpfyllis*.
92. 213:21. *brænnande alla sina fingir.* — Parallellstället i MP 1 *brænde han illa sina fingra* 282:16, vilket kanske är den rätta läsarten.
93. 219:30—220:1. *Kom forbannat siæl thung som sten, Hulkin aldre sænkis ok aldre takir grund.* MP 1 har det riktiga *altidh* 297:20. Stället är citat från Bir 1 87:23.
94. 220:13. *af henne framgik sua som var oc bulda mz rutno blodhe*; jfr MP 1 *af boldha* osv. 298:2.
95. 221:7. *Vtan jak vtgar a akrana ... Gar iac in i skoghin > vm* osv.; så MP 1 298:29; jfr *Vulgata*: *Si egressus fuero ad agros* Jer 14:18.
96. 243:3. *Enkte ær osælare æn synda manna sælikhet > syndogha*; så MP 1 334:21.

MP 3.

97. 58:3. *At si uker swen wara tik swa kær som thiin eyen siæl.* — Jfr MP 1 *sinnadir* 67:5, motsvarande *Vulgatas sensatus* Jes Syr 7:23.
98. 166:32. *Thy bør os at göra fridh ffor thry thing skyld* (MP 1 *gøma* 128:15; jfr också 3 168:1 *gømma fridh*).
99. 168:17—20. *For hwilket gudz ængil slo til dødth aff them siutighe thusend folk ii regum* [+ *vlt. Tridhiatidh for girinna som scriuat ær iij regum*; så MP 1 129:28 f] *xix Een ængil kom oc slo til dødth aff cenoheriðs koningx hærschap.* — Haploskopiskt betingad överhoppning *regum—regum*.
100. 170:17. *Æn kwat ær thrangare æn the boran hwilka een riddare op lot j christi sidho, oc ther ingaar nær al wærliden gynom then thranga portin.* I stället för *ther* har MP 1 *tho* 131:25, vilket är bättre.

¹ Jfr Ejder i ANF 63 s. 116.

101. 176:10. *Dyæwlin haffuer op swolghet mang faar* [+j; så MP 136:19] *sik*.
102. 178:4. *Oc j ytarsta timman tha ledher han them*, se ovan nr 23.
103. 181:5. *Gudh skodde oc saa aff himmerrike alla mænniskiors syn*. — MP 1 har här *syni* 140:29, vilket är det riktiga; Vulgata: *Deus de cælo prospexit super filios hominum* Ps 53:3.
104. 187:16. *han giwer them hughnadh j gudh, oc stora trøst, at awita wærlidena elskara*. — MP 1:s *oc thuru ok trøst* 145:25 torde vara en ursprungligare läsart.
105. 192:9 f. *Thessen thing talar iak likamlika for jdher j efterliknillsse mærkelika*. — Ordet *mærkelika* har ingen motsvarighet på Vulgata-stället, Joh 16:25, som lyder *Hæc in prouerbijis locutus sum vobis*. MP 1 har *myrkelika* 149:24 f, varför *mørkelika* torde vara det rätta här. Man lägger märke till motsättningen mot *opinbarlika* 192:13, *vpinbarlika* MP 1 149:28, motsvarande bibelns *palam*, vers 25.
106. 196:14. *christus* > *chrisostomus* (MP 1 *crisostomus* 153:14).
107. 197:6. *Thenna wærlidenas winskap, ær gudz owinleken* (MP 1 *gudhi owinlikin* 154:2). Genitiven har dock en motsvarighet i Vulgata, där det heter ... *quia amicitia huius mundi inimica est Dei* Jak 4:4. Konstruktionen i MP 3 ser ut som en hybrid mellan *gudhi owinlikin* och *gudz ovin*.
108. 199:5. *Thy at j the dygdherna folkompnadis thz som prophetin foresagdhe*. — MP 1 har det ursprungligare *j tessom daghenom* 155:16.
109. 202:8—9. *j skodhin ey gudz godhgerninga* [+ok *aktin ey hans handh gerningha*; så MP 1 158:14] *huro han jdher skapte oc aterlødse*. — Vulgata har *et opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis* Jes 5:12, vilket visar, att den längre versionen i MP 1 är bättre. Troligen överhoppning på grund av den dubbla förekomsten av ordet *gerninga*.
110. 205:28. *at jak skulde hughna alla grætande aff syndugha jdhrugha cella kærlek*. — MP 1 riktigare *synda idrogha* 161:15. Anteciperande skrivning.
111. 206:2. *giordhe thin hughnadha mina siæl gladha*. — Ändras till *thine*, så MP 1 161:19. Vulgata: *consolationes tuæ* Ps 94:19. MP 5 har avvikande men korrekt *thin huqswalilse the gladdho mina syæl* 207:13 f.
112. 212:1. *Tha kom bradelika budh aff hympnana* > *liudh*; jfr MP 1 *liudh* 167:2; MP 2 *ludh* 113:4; Vulgata *factus est repente de cælo sonus* Apg 2:2.
113. 214:10. *then hælge and kom swa som cængxliskt wædher storm* (MP 1 *cænglikin wædhir stormbir* 169:8). Den neutrala formen *cængxliskt* beror på attraktion från *wædher*. Översättningen från

latinnet är fri; Vulgata: *tamquam aduenientis spiritus vehementis* Apg 2:2.

114. 217:2. *Thy at hon nøte mannin innan til oc wtantil.* — MP 1 *røtte* 171:23, citat från Birgitta; jfr Bir 3 94:13: *thy at hon røte mannin jnnantil oc wtantil.*
115. 218:31. *Annantidh gør han gudh siælinne swa kæra, at ...* — MP 1 har det riktiga *kæran*, 173:15. Formen *kæra* beror kanske på attraktion från det närmast stående feminina ordet *siæl*.
116. 226:29. *Warin wæl tæmprande j maat oc dryk.* — Bör med MP 1 vara *tæmpradhe* 180:19; Vulgata *Sobrii estote* 1 Petr 5:8.
117. 235:11. *the haffua offuerflødis klædhe, swasom spitelske mannin haffdhe.* — Felläst: MP 1 *naaman* 187:26; jfr 2 Kon 5:5.
118. 239:22 f. *Hedhra gudh aff thit godz aff thz bæsta Oc giff fatika aff thino bæzste godz oc aff framflughen aff thinne sædh.* MP 1 har *Hedra gud af thino godze oc giff fatikom af thino bædzsto framstanke* 191:31 f, medan Vulgata lyder *Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei* Ordspr 3:9. Översättningen i MP 1 är den bättre, medan i MP 3 *de primitiis* förefaller att vara översatt två gånger. Gammal marginalrättelse, som blivit inarbetad i textsammanhanget?¹ En rad andra möjligheter kan tänkas. Särskilt bör framhållas, att ögat hos vederbörande nedskrivare i MP 3 kan ha irrat från något ord i den andra satsen i förlagan, kanske det *aff* som står efter *fatika*, till samma ord i första saten (*aff thit godz*). Dessutom skall påpekas, att *de fattiga* icke har hemortsrätt i texten. Varifrån de kommit är t.v. en gåta.
119. 281:13. *Hwilka hans dømande retwisa fordøme til pino stadga.* — Ändras till överensstämmelse med MP 1 *pino stadha* 219:19.
120. Se nr 82.
121. 295:13. *brennande wædher thyrkande sik gudz miskunda dygdh.* MP 1 har *dagh* (dvs. *dag* 'dagg') 227:5, vilket troligen är riktigare.
122. 300:10. *Mijn syæl forsmadhe at hughnas j nokro lekamliko [+glædhe; så MP 1 231:16].*

¹ Jfr Ejder i ANF 63 s. 127 ff.

LIZZIE CARLSSON

Äldre Västgöotalagens "til hogs" än en gång.

Fil. dr Åke Åkermalm har i ANF 1956, s. 246 ff. publicerat ett »Genmäle», föranlett av den kritik, som jag i min undersökning »Den äldre Västgöotalagens til hogs» *ibid.*, s. 28 ff. riktat mot hans tolkning av detta uttryck. För min del återger jag den åldriga formelns »hog» med stegling, Åkermalm vill översätta det med halshuggning.

Enligt mitt förmenande har Å. genom sitt inlägg på intet sätt rubbat min argumentering; några påpekanden från min sida i anledning av hans genmäle äro emellertid motiverade.

1) Å. menar, att min tolkning av hugga med stegla är föga sannolik, eftersom verbets vanliga innebörd är: »med skärande vapen eller redskap sönderdela» och eftersom steglingen innebar lemmarnas *krossande* med hjul, klubba eller stång. Det förefaller, som om Å. härvidlag påverkats av N. Otto Heinertz, som han åberopar. Heinertz gör följande uttalande: »Das Verbum hugga, hauen (mit dem Subst. hugg) kann nicht für das Zerbrechen der Knochen mit einem stumpfen Instrument wie einem Rad oder einer Keule gebraucht werden».¹

Trots detta påståendes kategoriska form är det icke desto mindre felaktigt. Som jag i min undersökning (s. 44) framhållit, finns ordet *stangehug* i fornsv., dessutom i fornda. och fornisl. Det kan räcka, att här hänvisa till Skånelagen (ed. Schlyter I:95), enligt vilken »stangæhug» är belagt med bötesstraff². Samma lag talar om »stens hog, bens hog och næue hog». Det första momentet i steglingen bestod ju däri, att lemmarna krossades exempelvis med en stång, alltså just genom »stangehug».

2) En uppenbar svaghet i min argumentering är, säger Å., att hugga i de nordiska språken aldrig uppvisats betydande stegling. Ett noggrant studium av min uppsats torde till full evidens klargöra, att jag inte förutsatt, att hugga *ensamt* haft denna betydelse. Jag menar, att begreppet stegling liksom i tyskan återgivits icke med ett enda ord utan med en fras sådan som: »man skall hugga hans leder med ett hjul och sätta

---

¹ N. Otto Heinertz i *Moderna språk* 1954, s. 418 med not. 2. Det bör framhållas, att denna H:s uppsats, där han kritiserar min tolkning av »til hogs», publicerades tidigare än min undersökning i ANF.

² En annan handskrift talar om »staffuer hug, eller andre *törre* hug», alltså hugg, utdelade just »mit einem stumpfen Instrument».

honom därpå.¹ Av hänsyn till allitteration och rytm har man i formeln endast använt det starkt förkortade uttrycket »til hogs». Jfr ANF 1956, s. 44 f. Det är att märka, att det enkla »hog» — när det gäller straff — i Västgötalagarna aldrig förekommer utom i allittererande uttryck sådana som »huggande ok hængiande» etc., vilka alla uppenbarligen tillkommit under inflytande från formeln. Är min tolkning riktig, har man knappast någon anledning vänta sig, att det enkla »hog» utom just i dessa allittererande fraser någonsin haft betydelsen stegla.

3) Jag har för min undersökning i ANF 1956 gått igenom dr Å:s hänvisningar till litteraturen, genom vilka han ansett sig kunna styrka, att halshuggning användes som tjuvstraff, och kommit till det resultatet, att exemplen äro irrelevanta. Detta tycks dr Å. numera själv inse. Han skriver sålunda s. 247: »Ur min synpunkt var frågan skäligen betydelselös; de ifrågakvarande rättskällorna kunna ej tillmätas vitsord, när det gäller att belysa den ålderdomliga domsformeln». Men varför i så fall belasta diskussionen med ämnet ovidkommande ting? Och varför fortsätter dr Å. i sitt genmäle med samma metod, nämligen att göra källhänvisningar utan att först ta reda på källans proveniens? Han skriver s. 247, not 2: »Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, uppger, att Holzdieb halshöggs. A.a. II 269.» Om dr Å. kontrollerat denna Grimms uppgift, skulle han ha funnit, att den är hämtad ur en westfalisk byförfordning från år 1465 och alltså utan något som helst intresse i förevarande sammanhang.²

4) Dr Å. menar tydligen, att min argumentering faller på att steglingsstraffet enligt vissa forskares mening först sent införts i vårt land; han åberopar här Holmbäck-Wessén³ och N. Otto Heinertz⁴. Vad beträffar min tolkning *hog:stegling* kan jag inte heller, enligt Å., finna något stöd i det förhållandet, att vissa tyska lagar stadga stegling som straff för kyrkostöld. (Varför nämner Å. inte den i sammanhanget viktigaste källan, nämligen Skånelagen?) Eftersom straffet just gällde kyrkotjuv, måste dess tillkomsttid vara sen, menar han. Mitt antagande, att steglingsstraffet kunde ha tillämpats också vid inbrott i det hedniska templet, tillbakavisas som en lös hypotes.

Att jag inte gått in på dessa frågor i min föregående undersökning berodde på denna tidskrifts karaktär av filologisk publikation; här gäller det ju spörsmål av huvudsakligen rättshistorisk inriktning. Men eftersom nu problemen i just denna tidskrift dragits in i diskussionen, finner jag en komplettering härvidlag oundgänglig.

¹ Jfr också danskan, Eriks Sjøell. Lov 2:15: »i hjul at brutæ».

² ANF 1956, s. 247, not 3 anser sig Å. kunna konstatera, att »fru C. har läst His, Das Strafrecht des deutschen Mittelalters I 505 på sitt eget vis.» His har som bevis för att flera straffarter kunnat kombineras för att göra straffet »noch eindrucksvoller» bl. a. anfört ett fall, där stegling föregicks av halshuggning. Härtill har jag anmärkt, att halshuggning före stegling brukade användas som benådningsstraff i stället för lemmarnas krossande med hjul. I motsats till vad Å. gör gällande är denna min anmärkning både riktig och befogad. Från His' egna utgångspunkter förefaller just detta exempel föga lyckat. Jfr vad His skriver några sidor tidigare (s. 497): »Bisweilen wurde der Delinquent aus Gnaden vor dem Rädern enthauptet.»

³ Svenska landskapslagar, Östgötalagen s. 49 samt Upplandslagen, s. 124 not 85.

⁴ Heinertz, a.a., s. 418 med not 2.

Sina uttalanden angående steglingsstraffets ålder ha Holmbäck-Wessén i första hand anknutit till Östgötalagen Eds.b. 17. I denna flock stadgas, att för hustrus mord å sin man eller vice versa skall mannen dömas till stegling, kvinnan till stening. Förut var så stadgat, heter det vidare, att de skulle värja sig med järn och gudsdöm. »Men sedan Birger jarl tagit bort järnbörden, är det så, att om de som åtala vilja bida konungens räfst, då skall man låta fånga den som åtalas och undersöka saken med vittnen, om säkra vittnen finnas därtill, och med tvång, om han ej vill självvilligt vidgå.» Befinnes den åtalade skyldig, skulle straffas så som förut nämnts. Ville den som åtalar ej bida konungens räfst, ägde den åtalade värja sig med tretolftsed; brast han åt eden, skulle han böta fyrtio marker men ej mista livet.

Till denna och följande flockar, vilka likaså föreskriva stegling och stening — jämte halshuggning och hängning — foga utgivarna följande kommentarer: »Säkert torde vara, att vissa arter dödsstraff gå långt tillbaka i den svenska rätten ... men reglerna i E 17 och följande flockar av ÖL synas bilda ett nytt inslag i rättsutvecklingen, vilket troligen inkommit utifrån.»

Om man håller sig till vad själva lagbudet har att förmäla, är det emellertid endast det processuella förfarandet, vilket betecknas som något nytt. Hur man än tolkar lagbudet, synes den generella slutsatsen, att steglingsstraffet tidigare inte funnits i Sverige, vara alltför vittgående och sakna stöd i såväl detta som andra lagbud i landskapsrätten.

Om Holmbäck-Wessén uttalat sig med en viss försiktighet i frågan, är Heinertz desto mer säker på sin sak. Sedan han redogjort för straffets förekomst i svensk landskapsrätt, fortsätter han: »Ursprünglich kann die Bestimmung keineswegs sein: die Strafe des Räderns fehlt nämlich vollständig in dem ältesten altschwedischen Gesetz, Västgötalagen I und II (aus der ersten Hälfte des 13 Jhd.s.)» Det misstag, som Heinertz här gör sig skyldig till, är uppenbart. Att slå ihop äldre och yngre Västgötalagen till *en* lag, som förlägges till förra hälften av 1200-talet, är säkerligen ett unikt förfarande.

Om man håller sig till Äldre Västgötalagen — den yngre är ju inte äldre än exempelvis Upplandslagen och Östgötalagen, där steglingen förekommer — och godtar Heinertz' slutsatser, blir konsekvensen den, att alla dödsstraff (och varför inte också andra rättsinstitut?), som inte nämnas i Ä. Vgl., först sent kommit in i vårt land. Eftersom hängning är det enda dödsstraff, som med säkerhet är belagt i denna lag, skulle alltså detta vara det enda ursprungliga i svensk landskapsrätt. Då Heinertz för att ytterligare styrka sin mening åberopar, att inte heller Frostatingslagen och Gulatingslagen nämna steglingen, bevisar detta ingenting, eftersom det är utmärkande för de äldre norska lagarna, att frågan om dödsstraffets art lämnas öppen.¹

¹ Jfr exempelvis Frostatingsl. XIV:12 och Gulatingsl. 253 (Norges gamle Love I) om avrättning av tjuv. — Heinertz skriver a.a., s. 418 not 2, att jag (Rig 1934, s. 134) begått det »felet», att jag inte hållit i sär stegling och rådräkning. I vilken utsträckning denna distinktion, som inte har någon motsvarighet i det äldre rättsspråket, är motiverad, skall här inte diskuteras. Den anmärkning H. här

Steglingsstraffet var i äldre tid vida spritt inom germanskt rättsområde och nämns redan i den saliska lagen¹ liksom hos Gregorius av Tours. Ingen lär vilja bestrida, att straffet är uråldrigt och till sitt ursprung hedniskt. Så vitt jag kunnat finna, är det med hjälp av tillgängligt material omöjligt att fastställa, att svensk rättspraxis härvidlag skiljer sig från kontinentalgermansk.

Som jag i min föregående undersökning visat är steglingen som straff för kyrkostöld under 1200-talet belagd i ett flertal rättskällor från skilda trakter på kontinenten. Det för oss betydelsefullaste är, att det finns i Skånelagen, vars jurisdiktionsområde gränsade till Västergötland. Frågan är nu om det är möjligt att komma till klarhet angående dess eventuella förekomst i hednisk tid som straff för tempelskändning.

Den danske rättshistorikern Poul Gædeken tillbakavisar med bestämdhet uppfattningen, att steglingen som straff för kyrkostöld i Skånelagen skulle beteckna rester av en gammal lagstiftning. Det är i stället, säger han, en ny, skärpt lagstiftning. Varje tanke på att det skulle finnas något som helst samband mellan detta straff och ett före kristendomens införande begagnat förfaringssätt gentemot tempelskändare är, säger han, av det skälet uteslutet, att ärkebiskop Eskils kyrkorätt (från år 1171) fastställer endast tremarksbot för kyrkorån.²

Gentemot detta resonemang kan först och främst ur rent principiell synpunkt invändas, att ett lagstadgande, som i fråga om nedskrivandet är ungefär tre decennier äldre än ett annat (Skånelagen kom ju till i början av 1200-talet), inte med nödvändighet måste beteckna ett tidigare skede i rättsutvecklingen. Det vill synas, som om här funnes ett exempel på att förhållandet kunde vara det rakt motsatta.

Gædeken förbiser, att Eskils kyrkorätt hade en bestämd tendens, i inledningen angiven med följande ord: »Thættæ ær ræt þæn ær sattær war a malstæfnu af æskil biscop æftir bön aldræ scanungæ þy at rætæn war of harþær för.»³

Då lagstiftarna, väl i första hand kyrkans män, ge uttryck åt en önskan att mildra tidigare hårda straff, kan man inte vänta sig, att kyrkorätten skall upptaga eventuellt förefintliga barbariska och därtill hedniska dödsstraff. Att steglingen som straff för kyrkostöld inte skall återfinnas bland rättsbuden, är därför naturligt.

Härtill kommer en annan sak. Eskils kyrkorätt står i flera avseenden under inflytande av kanonisk rätt. Att detta gäller just det här diskuterade lagrummet är uppenbart. Definitionen av vad som menas med kyrkostöld, sacrilegium, är nämligen hämtad från *Decretum Gratiani* (från o.

---

riktar mot min framställning är emellertid obegriplig. Ordet rådråkning förekommer överhuvud taget inte där. Angående straffet i dess helhet har jag orden stegla, stegling, benämningar, som stå i den bästa överensstämmelse med landskapslagarnas terminologi och likaså med modernt språkbruk (jfr t. ex. Holmbäck-Wessén, kommentarerna till Svenska landskapslagar).

¹ *Novellæ Legis salicæ* III:1 (*Germanenrechte* I, 1935, s. 130).

² Poul Gædeken, *Retsbrudet*, 1934, s. 288 f.

³ Skånska kyrkorätten, Schlyters edition av Skånelagen, s. 357.

1140). I den latinska versionen av kyrkorätten är överensstämmelsen så gott som verbal. De tre rättskällorna återges här i berörda stycken parallellt.

Eskils kyrkorätt.

*Decretum Gratiani.*³

*Dansk version.*¹

*Latinsk version.*²

Æn þæse æræ logh um kirkiu ran sat. Taghær man af kirkiu ællær utan kirkiu. þæt ær gupi ær til handæ wict. ællær af kirkiu þæt ær annær man hauir þær laghat. utan lof hins ær þær laghþi...

De rapina ecclesie. Hec est institutio rapine ecclesiastice. Qui sacrum de sacro abstulerit vel sacrum de non sacro uel non sacrum de sacro...

Sacrilegium committitur auferendo sacrum de sacro uel non sacrum de sacro, sive sacrum de non sacro...

Det kanoniska lagbudet anger alltså som sacrilegium att ur kyrkan borttaga ett invigt eller icke invigt föremål eller att borttaga ett invigt föremål från ett icke invigt rum — en definition, som upprepas i den skånska kyrkorätten.

Också i fråga om straffet står Eskils kyrkorätt i princip i överensstämmelse med Decretum Gratiani, som inte upptar dödsstraff för sacrilegium.

Av det sagda framgår att det citerade lagrummet i Eskils kyrkorätt tillkommit i anslutning till kanonisk rätt, Decretum Gratiani; det är alltså av ungt datum och återger sannolikt icke ursprunglig dansk rätt. Då Skånelagen kom till i början av 1200-talet, tog den heller ingen hänsyn till Eskils stadganden om kyrkostöld. Medan vanlig stöld bestraffades med hängning, var kyrkotjuven enligt denna lag hemfallen åt den än grymmare steglingen. I själva verket torde kyrkorättens stadgande — försåvitt det var fråga om bargärningsbrott och full tjuvnad — ha varit praktiskt ogenomförbart. Det skulle ju ha till konsekvens, att den tjuv, som stal heliga ting, skulle slippa undan med ett relativt lågt bötesstraff, under det att den som förgrep sig på profan egendom utan nåd skulle hängas. (Att Skånelagen i sistnämnda avseende återger traditionell rätt lär väl inte kunna ifrågasättas.)

Ärkebiskop Andreas Sunesson hade en annan, från kanonisk rätt avvikande inställning till det sacrilegium, som stöld av heliga ting utgjorde, och då han i sin latinska bearbetning av Skånelagen med skärpa försvarar steglingen och andra grymma dödsstraff gentemot kyrkorånanaren,⁴ är detta utan tvivel att uppfatta som en medveten reaktion mot Eskils alltför stora släpphänthet. Säkerligen har Skånelagen härvidlag anknutit till gammal rättspraxis och kyrkorätten får uppfattas endast som en parentes i utvecklingen.

¹ Den skånska kyrkorätten 4, ed. Schlyter, s. 359 f.

² Iuris ecclesiastici Scaniae versio latina 5, ibid. s. 383.

³ Decretum Gratiani, c. 21, C. XVII, qu. 4. (Friedbergs ed. av Corpus juris canonici I, sp. 820).

⁴ Schlyters ed. av Skånelagen II:95.

Varifrån har då Skånelagen fått sitt stadgande om steglingen som straff mot kyrkorån? Straffet fanns ju i tyska stadsrätter, bl.a. i Hamburgs stadsrätt, och det skulle därför ligga närmast till hands att föreställa sig, att det kommit in i Danmark på denna väg. Tar man endast hänsyn till kodifierad rätt, är emellertid detta uteslutet. Hamburgs stadsrätt är från 1270, Skånelagen från början av 1200-talet.

Vi ha i detta sammanhang anledning erinra oss, att Skåne till år 1104 lydte under Hamburg-Bremens ärkebiskopsdöme. Den nära nog verbala överensstämmelsen mellan Skånelagens lagbud och den sex à sju decennier yngre hamburgska stadsrätten är i själva verket ett indicium för att båda gå tillbaka till åldriga rättsregler. I båda fallen gäller det ju världsliga straff, som måste ha accepterats av de kyrkliga myndigheterna. Kyrkan som sådan var vid denna tid i princip motståndare till dödsstraffen.¹ Ville den i avskräckningssyfte begagna sig av dödsstraffen hänskötos dylika mål till världslig rätt.

Hamburgs närmaste granne var under äldre medeltid hertigdömet Sachsen. I Sachsenspiegel upptecknades här i början av 1200-talet på folkets eget tungomål gällande rättsregler — tidigare hade ju latin varit det vanliga lagspråket bland de germanska folken. Även i denna rättskälla finner man steglingen som straff för kyrkostöld.² Sachsarnas närmaste grannar i väster voro friserna; också här börjar man vid ungefär samma tid uppteckna gällande rätt på det inhemska språket. I dessa äldsta på frisiskt tungomål avfattade rättskällor finner man likaså steglingen som straff för sacrilegium: stöld eller mordbrand i kyrka.³

I den kodifierade rätten dyker alltså steglingen som straff för kyrkorån upp ungefär samtidigt i åtminstone tre rättskällor: Sachsenspiegel, allmänfrisisk rätt och Skånelagen. Härav torde man kunna draga den för vårt ämne betydelsefulla slutsatsen, att denna rättsregel redan innan den upptecknades, tillämpats inom ett vidsträckt germanskt rättsområde.

Vi övergå nu till att undersöka på vad sätt sacrilegium bestraffades i sachsisk och frisisk rätt från tidig medeltid. Sedan Sachsen i slutet av 700-talet genom blodiga krig betvingats och övergått till kristendomen, revos de gamla hedniska templen och kristna kyrkor byggdes i deras ställe. För att skydda kyrkorna utfärdade Karl den store år 785 en förordning, där det heter, att de kristna kyrkorna skola åtnjuta inte mindre utan större heder än den, som tillkommit hedningarnas tempel. I fortsättningen stadgas dödsstraff för inbrott i kyrka, stöld eller rån samt för mordbrand dörsammastades.⁴

Att dessa bestämmelser böra tolkas så, att dödsstraff för sacrilegium gällde redan under hednisk tid, styrkes av en jämförelse med den närbesläktade frisiska rätten.⁵ I ett tillägg till den äldsta frisiska lagen, Lex

¹ Paul Hinschius, *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten*, V, 1895, s. 50.

² Sachsenspiegel, *Landrecht* II:13:4.

³ Om dessa rättskällor se nedan s. 7 ff.

⁴ Karl v. Richthofen, *Zur Lex saxonum*, 1868, s. 180 ff., 230 ff.

⁵ Bestämmelsen tolkas så av Richthofen, a.a., s. 186 ff., s. 229 ff., bl.a. med hänvisning till den här i det följande citerade analoga bestämmelsen i *Lex Frisionum*

Frisionum (från början av 800-talet), heter det i ett ofta citerat lagrum, att den som gjort inbrott i (det hedniska) templet och därifrån tagit helgedomar, skulle föras till havsstranden; där skulle man kastrera honom, skära av honom öronen och (genom dränkning) offra honom åt de gudar, vilkas tempel han skändat.¹

Tempelskändaren fick alltså undergå ett grymt dödsstraff, vars karaktär av sakral offerhandling är otvetydig. Dränkningen var emellertid ett straff, som förutsatte tillgång till en havsstrand, varav följer, att också andra dödsstraff måste ha förekommit. Den citerade bestämmelsen kompletteras av en liknande i själva huvudtexten av Lex Frisionum, varav framgår att den på bar gärning gripne tempelrånaren liksom mordbrännaren utan dom och rannsaking kunde på stället saklöst dräpas².

I Karl den stores ovannämnda förordning för Sachsen säges ingenting om arten av dödsstraffet för den, som skändade de kristnas kyrkor. Men då liknande bestämmelser upprepas i yngre sachsisk och frisisk rätt, Sachsenspiegel och allmänfrisiska rättskällor, ange dessa — som redan framhållits — uttryckligen vilket straff, som skall ifrågakomma: kyrkotjuven skulle dömas till stegling (i frisisk rätt alternativt till hängning).

Vad Friesland beträffar finner man bestämmelsen tidigast i de allmänfrisiska rättsregler, som gå under namnet de sutton »Küren». Där äro föreskrifterna angående sacrilegium upptagna som undantagsbestämmelser till den annars gällande rättsregeln, att lagöverträdelser kunde sonas med böter³. Sacrilegium hörde alltså till de brott som ovillkorligen medförde dödsstraff. Enligt Rudolf His ha »die Küren» avfattats redan på 1000-talet, undantagsbestämmelserna, »die Wenden», dock senare; de gällde medeltiden igenom.⁴

Den tyske filologen Conrad Borchling, framstående kännare icke endast av frisiskt språk utan också av frisisk rätt, menar sig emellertid på språkliga grunder kunna leda de äldsta, på frisiskt tungomål avfattade rättskällorna än längre tillbaka i tiden. De äldsta frisiska och sachsiska folkrätterna, Lex Frisionum och Lex Saxonum (fr. o. år 800), äro ju skrivna på latin. Enligt Borchling måste emellertid vid sidan av dessa, mera officiella redaktioner, rättsregler, avfattade på folkmålet, ha fortlevat i den muntliga traditionen. Då på 1100- och 1200-talen sachsisk och frisisk rätt upptecknades på de inhemska språken har enligt Borchling denna sedvanerätt sitt ursprung inte i paragraferna i Leges utan i den folkliga traditionen. Vad särskilt den frisiska rätten beträffar framhåller Borchling hur de ifrågavarande rättsuppteckningarna med sin alliteration och sina kenningar — typiska för den muntliga lagsagan —

samt det ur andra källor betygade förhållandet, att också sachsarna under hednisk tid offrade människor åt gudarna. Denna R:s tolkning bestrides på ett föga övertygande sätt av Gædeken, a. a., s. 298 f.

¹ Lex Frisionum, Additio sapientum XI.

² Lex Frisionum V:1.

³ Karl v. Richthofen, Friesische Rechtsquellen, 1840, s. 30 f.

⁴ Rudolf His, Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter, 1901 s. 2, 191. Samme förf., Die Überlieferung der fries. Küren und Landrechte, Zeitschrift der Savignyst. f. Rechtsgeschichte, Germ. Abt., Bd 20, 1899, s. 39 ff.

äro genomspunna av en poesi, som enligt hans förmenande går tillbaka till gammalgermanskt rättsspråk; att den muntliga lagsagan så länge bevarade sig bland friserna verkade härvidlag konserverande.¹

Att detta Borchlings antagande är riktigt styrkes av de här behandlade lagrummen i den frisiska rätten angående sacrilegium, vilka i många avseenden ha en ålderdomlig prägel. Beträffande steglingen finnas alltså föreskrifter, vilka — utaf tvivel med rätta — uppfattats som rester av gamla kulthandlingar. Det är sålunda en ständigt återkommande bestämelse, att det hjul, som kom till användning, skulle ha ett visst antal ekrar, vanligen nio (i senare källor tio). I samma riktning pekar föreskriften, att hjulet aldrig skulle ha brukats under någon vagn.² Härav framgår ju att steglingen ursprungligen haft en rituell karaktär, som inte gärna kan sammankopplas med kristen sed utan måste gå tillbaka till hedendomen.³

Då Sachsenspiegel, frisisk rätt och Skånelagen utdöma stegling som straff för kyrkostöld, finns det alltså starka indicier, som tala för att straffet går tillbaka till hedniska offerseder. Det egendomliga förhållandet att just steglingen, som var ett kvalificerat, utomordentligt grymt dödsstraff, sammankopplades med kyrkostöld, finner härigenom sin förklaring. Kyrkan hade här övertagit ett hedniskt straff för tempelskändning, som det överläts åt den världsliga rätten att exekvera och ta ansvaret för. Man bör komma ihåg, att dödsstraffet i dessa fall går tillbaka till en tid, då kyrkan ännu inte befäst sin ställning utan hade att kämpa en hård kamp mot hedendomen.

Det är känt, att det under äldre tid råde livliga förbindelser av såväl fredlig som fientlig natur mellan Friesland och de nordiska länderna⁴. Det har uttalats, att fornfrisisk rätt och fornfrisiskt språk i viss mån äro en brygga från de kontinentala germanerna till de angelsachsiska och nordiska stamförvanterna⁵. Säkert är att svensk landskapsrätt är befryndad med frisisk medeltidsrätt såväl beträffande språk, stil som innehåll.⁶ Ett belysande exempel, vad frisisk rätt beträffar hämtat ur det material, som ligger till grund för denna undersökning, skall här till slut anföras.

Det lagrum, som i första hand skall uppmärksammas, är hämtat ur de ovannämnda undantagsbestämmelserna till »die Küren». Det avser sacrilegium; visserligen nämns inte stöld i kyrka i detta lagbud, endast mordbrand, men bestämmelser om mordbrand och stöld i kyrka löpa i frisisk rätt parallellt och de båda brotten voro rättsligt jämnställda.

¹ Conrad Borchling, Poesie und Humor im friesischen Recht, s. 3 ff. (Abhandlung und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands, Heft 10, Aurich 1908).

² His, Das Strafrecht der Friesen, s. 196 f. samt s. 190.

³ Från helt andra utgångspunkter gör också Heinertz, a. a., s. 420 ff., gällande, att steglingen hade ett hedniskt-sakralt ursprung.

⁴ Elis Wadstein, Norden och Västeuropa i gammal tid, 1925.

⁵ Borchling i en biografi över Karl von Richthofen, banbrytaren i fråga om den fornfrisiska rätten. Allgemeine deutsche Biographie, Bd 53, 1907, s. 349.

⁶ Om överensstämmelsen mellan de svenska landskapslagarnas föreskrifter om böter för dråp å ofödda barn, de s. k. önskebarnen, och liknande lagrum i ostfrisisk medeltidsrätt se Lizzie Carlsson, Några synpunkter på äldre svensk äkten-skapsrätt, Vetenskaps societetens i Lund årsbok 1956, s. 92 ff.

Enligt det nämnda lagrummet bestraffades mordbrand i kyrka med stegling men också hängning kunde ifrågakomma. Mordbrännaren skulle dömas till ett hjul med nio ekrar eller till ett träd, riktat mot norr.¹

Också hängningen hade alltså ett mytiskt inslag: trädet skulle vara riktat mot norr, köldens och mörkrets hemvist, det väderstreck, där dödsriket var beläget, ursprungligen hedniska föreställningar, som äro välkända också från vårt eget land. Man observerar också, att det talas om ett *träd*, icke en galge, som är en senare tids uppfinning. Att två alternativa straff nämnas, innebar, att domaren härvidlag ägde att bestämma,² ett ålderdomligt inslag i rättsproceduren.

I de svenska medeltidslagarna finnas inga specialbestämmelser om mordbrand i kyrka men Upplandslagens och Östgötalagens föreskrifter om mordbrand i allmänhet och om vådaeld äro i detta sammanhang av intresse, då de ha en synnerligen ålderdomlig prägel.³ Redan benämningen på mordbrännaren, »kasnavargher,» leder tanken tillbaka i tiden. Varg, som benämning på en person, som förbrutit sig mot lagen, är ju gammalt i de germanska språken⁴ och finns i den latiniserade formen vargus (i betydelsen fredlös) redan i den saliska lagen. Upplandslagens lagrum om kasevarg är till stilen ålderdomligt, uppfyllt som det är av allitteration: mæp blasændæ munnī och brinnændæ brandi; nu bær man eld, will brænnæ bapī by ok bondæ; bant ok bastapī; þæn skal j bali brinnæ sum brænt hawær fore bondænum.

Än intressantare för oss är emellertid lagens bestämmelse om vådaeld i skogen. Den som förorsakat olyckan skulle bjuda vådaverksed och denna ed skulle han »*biuþæ at brinnændæ brandi ok rykændæ röki*».⁵ Ett så gott som likalydande allittererande uttryck finns nämligen i det anförda lagrummet i frisisk rätt angående mordbrand i kyrka: »Huersa hyr en mon gheng bi slepande monne and bi unwise wakandum⁶ mit bernande bronde and mith riakande fiure toda godes hus» etc. Den svenska utformningen med den mera konsekvent genomförda allitterationen återger säkerligen en ursprungligare och äldre version.

Också innehållsmässigt uppvisa svenska och frisiska rättsregler angående mordbrand likheter. Enligt Lex Frisionum skulle den på bar gärning med fackla i handen, »*facem manu*», gripne tempelmordbrännaren kunna saklöst dräpas. Om lagrummets höga ålder vittnar, att detta avser det hedniska templet, ej den kristna kyrkan.⁷ I Östgötalagen heter det om kasevargen: »*Warþær alt takit saman hand ok brandær, þa ma hanum ogildum i eld skiuta*» etc.⁸ Det latinska uttrycket i Lex

¹ Richthofen, Friesische Rechtsquellen, s. 31, Emsiger Text I.

² His, Das Strafrecht der Friesen, s. 195.

³ Uppl. I., Wipærbobalk 24, 25; Östg. I. Epsöre 31.

⁴ Jfr Falk-Torp, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch, s. v. *varg*.

⁵ Uppl. I. Wipærbobalk 24.

⁶ Meningen är; »då alla sova och det är ovisst, om någon är vaken». Jfr Richthofen, Altfriesisches Wörterbuch, 1840, s. v. *waka*. Dylika poetiska omskrivningar äro karakteristiska för äldre frisisk rätt.

⁷ Lex Frisionum V:1.

⁸ ÖstgötaI., Epsöre 31 pr. Straffet för mordbrand kunde enligt Upplandsl. vara

Frisionum »*facem manu*» kan ju vara en direkt översättning av ett på frisiska förekommande uttryck, liknande det svenska »*hand ok brandær*.» Att mordbrännaren enligt det östgötska lagrummet utan dom och rannsaking kunde på stället saklöst dräpas, vittnar om att lagrummet går långt tillbaka i tiden. Frändskapen med motsvarande bestämmelse i Lex Frisionum angående rätten att på samma sätt dräpa den på bar gärning gripne tempelbrännaren är omisskännlig.

Det är mot bakgrunden av här liksom i den föregående undersökningen i denna tidskrift anförda åldriga kontinentalgermanska rättsregler man har att se den tolkning jag givit den äldre Västgöotalagens »til hogs». Sammanfattningsvis må framhållas följande.

Starka sakliga skäl tala för att tolkningen *hog:stegling* är riktig. Även om en översättning *hog:halshuggning* ur rent språklig synpunkt måhända kan synas ligga närmare till hands, blir en dylik innebörd svårförklarlig, om man ser till realia. Äldre Västgöotalagen skulle med denna tolkning intaga en särställning bland äldre germanska lagar och direkt strida mot det väl omvittnade förhållandet, att halshuggning var ett för tjuven alltför hederligt straff. »Til hogs» måste vidare syfta på ett straff, som inte ansågs lämpligt för kvinnor. Stegling var (jämte hängning) det enda straff i svensk landskapsrätt, som uppfyller detta villkor för en nöjaktig tolkning av ordet. Det kan tilläggas att kombinationen stegling-hängning är vanlig inom äldre germansk rätt (jfr den frisiska rättens straffutmätning stegling-hängning vid kyrkostöld med formeln: *til hogs ok til hangæ*).

Det kan dessutom visas, att just steglingen hos med svenskarna närbesläktade folk var det vanliga straffet för kvalificerad stöld, i första hand kyrkostöld; till yttermera visso har straffet i denna sin tillämpning säkerligen sina rötter i germansk hedendom. Alla sannolikhetsskäl tala under sådana förhållanden för, att äldre Västgöotalagens åldriga formel med orden »til hogs» syftar just på steglingen.

---

bränning å bål, ett speglande straff alltså. I dansk rätt, Eriks sjæll. Lov_II:15, var emellertid straffet alternativt bränning å bål eller stegling.

Lund mars 1957.

ERIK HARDING

Om urnordiskt *sa wilaga'R* igen.

När det gäller att tolka en tydligen läsbar urnord. inskrift, skall tolkningen både vara formellt riktig och ge en förnuftig mening. Dessutom bör man i möjligaste mån hålla sig till det inhemska eller åtminstone det germanska språkmaterialet och inte ingå på alltför vidlyftiga lånordsteorier samt hämta förebilderna i finska och andra obesläktade språk. Men det är just det, som den danske runologen Harry Andersen m. fl. ha gjort vid sina fåfänga försök att tyda den urn. inskriften från Lindholmen i Skåne (se f. ö. HA i NoB 1956, s. 182 ff. med litteraturanvisningar).

Sista gången jag yttrade mig om Lindholmsamulettens inskrift, var det, liksom vid tidigare tillfällen, huvudsakligen fråga om Otto v. Friesens läsning *sa<i>wi-la<u>gar*, som HA tagit upp och ville försvara (NoB 1947, s. 166 ff.). Mitt lilla inlägg (i NoB 1949, s. 103 ff.) hade dock det goda med sig, att det ordet eller namnet kommit ur räkningen. I stället är det nu ett finskt ord *vihlata* 'förföra, bedraga', som HA (efter Marstrander och Karsten) dragit fram för att välta »spillet over ende for Erik Harding og Gustaf Lindblad» m. fl. *vihlata* skulle vara ett gammalt nord. ord, som inlänats i finskan. Vid första påseendet undrar man storligen, vad det egentligen kan vara för en nord. verbalform, som givit upphov till denna underliga bildning. Marstrander nämner (i Viking 1952, s. 104) inom parentes pret.-formen fvn. *velta* (: *vela* 'överlista, bedraga', motsvarande ett urn. **wihlijan*).¹ Emellertid kan *h* i det finska *vihlata* (och subst. *vihlaus* 'förförelse') också återgå på *s*, *š*, *š*, *z*, *ž*, *ž* m. m. (se bl. a. Collinder »Die urgerm. lehnwörter im finn.», s. 35 ff.), och då ordet på grund av utebliven finsk vokalarmoni ser ut att vara ett långods, lär det då, formellt sett, hellre ha hört hemma i baltoslaviska eller ariska språk. Det ieur. urspråket hade gott om skiftande uttryck för handlingar

---

¹ I den urn. Stentofte-inskriften (cirka år 600) skulle då det förmenta *h*-et ha gått förlorat frfr *l* i *wela-* och *i*-et till följd härav blivit *ē*, medan *o* bibehållits i ändelser, t. ex. *gino-ronor*. I det finska *vihlata*, om detta reflekterar ett urn. pret. **wihlidō*, har mellanvokalen (*i*) då synkoperats och i finskan blivit ersatt med svarabhaktivokal (*a*), den urn. ändelsevokalen *ō*, som t.o.m. var nasalerad, redan övergått till *a*, under det att *i* och *h* ännu äro bevarade. Detta stämmer ju inte alls med vad vi veta om den kronologiska utvecklingen i urn. ljudlära och ej heller med HA:s resonemang i exkursen, aa., s. 192 f.

med den innebörden (jfr t. ex. endast några baltiska ord, som också de börja på *v*, fast till större delen inbördes besläktade, såsom lit. *vilti* 'bedraga', *vỹlius* 'list, bedrägeri', lett. *wilinat* 'förföra', *wiltus* 'bedrägeri'; därtill find. *vyājas* 'svek, bedrägeri'). Dessutom kan det finska lånordet ursprungligen ha haft kons. + *w* i uddljjud, t. ex. *dw*, *gw*, *kw*, *sw*, *tw* (jfr fi. *vahla* : got. *þwahl* 'bad').

Vad y. ags. *wil* 'list' beträffar, kan detta o möjligen (enl. Holthausen, se HA aa, s. 187 f.) härstamma från ett förhistoriskt nord. **wihl(a)*, eftersom kort *i* (liksom i gotiskan) redan samgermanskt blivit *e* frfr. bl. a. *h*, varför den urnord. formen då lytt **wehla* och det ags. lånordet (med eller utan brytning) **wéol* el. **wël* (beakta ock ags. *wil* 'wile': ags. *stiele* 'steel', det sista över **steahli*-<**stæhlija*). Ord som annars belysa den samgerm. övergången *i*>*e* frfr *h* äro: fvn. *hère* 'häger', fhty. *hehara* : ags. *higre*, fty. *wehsal* : lat. *vicēs*, fvn. *hēla* 'rimfrost' (<urn. **hehlōn*- : find. *çiçira*-), fsax. *tweho*=fhty. *zueho* 'tvivel' : ags. *twiwa*, ags. *seohhe* 'sil' : part. *ge-siwen*, fsax. *mehs*=ags. *meox*, got. *maihs-tus* 'gödsel, spillning' : fvn. *mīga* st. v., fvn. *spétr*=fhty. *speht* : lat. *pīcus* 'hackspett' (se vidare Harding Språkvet. probl. 1:34 f., 4:2, 15; Kluge Urgerm., § 123). I dessa fall är det således inte alls fråga om något såsom tidigare förfäktat *a*-omljjud (Harding aa 4:14 ff.).

Ett (sen)urn. **wihla*, som inlånat i anglosaxiskan borde uppträtt där som **wiol*, har således ej funnits men väl i överensstämmelse med y.ags. *wil* 'list' ett urn. *wila*, och detta ingår med all säkerhet (trots HA:s båda exkurser härom) i det belagda urn. adj. *wilaga*- (på Lindholmsmuletten) och i subst. *uilaldu*¹ på ett par urn. brakteater, vidare i fvn. *Viler* (som namn på Odens broder), vilket till formen närmast påminner om lit. *vỹlius* 'list', fast namnet nog från början varit tvåledat.

Jag ansluter mig alltså helt till Krause's framställning härav, återgiven av HA aa, s. 188. Fvn. *vél* 'list' och *vēla* 'överlista' kunna varken morfologiskt eller semologiskt skiljas från detta **wila* (=ags. *wil*),² varför deras urn. motsvarigheter varit ett avljudande **wēlu* resp. **wēlijan* (se Harding NoB 37:105, Lindblad ib. 40:36). Pret.-formen fvn. *vēlta* (i st. f. *vēlda*) måste i första hand vara analogibildad efter en annan obesläktad verbalform *vēlta* (: *vēla* i *vēla um* 'syssla med, uträtta'); f. ö. finnas flera andra verb med gammal tonande stamkonsonant *l(l)*, *nn*, vilka mot regeln även ha *t* (i st. f. *d*) i pret. och dess part., t. ex. fvn. *stilla* (pret. *stīlta*), *fēla* (*fēlta*), *þynna* (*þynta*), *ginna* (*ginta*), *spenna* (*spenta*).

Sedan övergå vi till relativpartikeln urn. *ar* (~**eR*, **iR*). En sådan partikel förnekas lika energiskt av HA aa, s. 183. Han är så säker på sin sak, att han ej ansett sig behöva återgiva slutet av Marstrandens utredning, aa, s. 103: »Herav følger selvsagt ikke at et slikt relativisk

¹ Att ett urn. *wilald*- ej är medtaget i Danmarks Runeindskrifter (se HA aa, s. 184), betyder nog inte så mycket, ty DR är i det stycket precis inte någon mönsterbok. Urn. *wilaldu* är en plur.-form, och båda brakteaterna äro präglade samtidigt med samma stamp (se E. Noreen APhS 1926, s. 151).

² Då ags. *wil* dessutom är lånat i fornfranskan, är det tydligen ett gammalt germ. ord. Det är vidare i hög grad metodiskt felaktigt att först hämta ordet i finskan och sedan i hyfsad form låna ut det i anglosaxiskan o.s.v.

er ikke kan ha foreligget i nordisk språk i folkevandringstid og før». För HA har endast en form existerat, nämligen *es*, varvid han efter Marstrander hänvisar till Eggjum-stenens 's och de äldsta danska runstenarnas *is*. Men någon relativpartikel *is* eller *es* har jag inte kunnat upptäcka på Eggjum-stenen, där det överallt enligt min mening är fråga om kopulapredikatet *is* 'är', och de »äldste» danska runstenarnas *is* (*ias*) är i samma måtto många gånger diskutabelt. Dock skall jag ingalunda bestrida, att en relativpartikel *es* sedan gammalt funnits i nordiskan, men eftersom det är en gen.-form, har den tydligen från första början endast brukats i adverbiala sammanhang (jfr med suffigerat -s t. ex. fvn. *pás* < *pan es 'då som', *pegars* 'så snart som', *pars* 'där som', *huars* m: fl.). Också kan *es* ensamt representera adverbialt men har då vanligen övergått till temporal konjunktion ('då, när'; se f. ö. Noreen, *Altisl. Gr.*⁴ § 473 med hänvisningar och anmärkningar, *Geschichte*₃ § 208, 1—5).

Att urnordiskan skulle ha saknat flera andra relativformer, är orimligt och lika otroligt, som att Björketorp-stenens *sar* fått -*r* efter ett *huar*. Jag undrar f. ö., vilka de »andre pronominer» äro, som kunnat medverka till en sådan analogibildning.

Ett ursprungligt relativpronomen har nordiskan ännu kvar i run. *ar* (=find. *yás*, gr. *ὄς*), belagt flerfaldiga gånger på svenska och gotländska runstenar, dessutom som *ar* i VGL 1 och ÖGL (se Noreen *Altschw. Gr.* § 512, 2 anm. 3). En gammal genitiv därtill är runsv. *as* (t. ex. Härene) och en akkusativ run. *an* (i bl. a. Rökenskriften¹)=nord. *an*. En neutral form därav är vidare den nord. konjunktionen *at*.

Det har alltså, hur mycket HA än protesterar, existerat en relativpartikel *ar* i äldre urnord. språk, där dock det forna uddljudande *j*-et redan var fallet (germ. *jaz). Lindholmsinskriften är därför att uppdelas och läsa: *ek erilar² sa wilaga'r haiteka*. Därmed blir det hela, både till form och innehåll, oantastligt och begripligt, såsom jag antytt i inledningen, att det borde vara. Björketorp-stenens *sar* bör likaledes återgivas *sar*. — Hurudana de andra nord. relativpartiklarna (*ir*, *er*) från början varit beskaffade och vilket ursprung de ha, ingår jag inte på. Härledningen är nämligen flertydig.

Slutligen får jag framlägga ett par ytterst kortfattade och enkla synpunkter på några av de tolkningsförslag, som under 1940-talet och senare framkommit i samband med Lindholmsamulettens omstridda runinskrift: Gustaf Lindblads (läsning och) tolkning av inskriften (senast återgiven i NoB 40:32, 43, 45) 'jag den eril (jag erilen, den) som heter *Wilagan*' kunde möjligen försvaras men verkar ändå inte riktigt övertygande på mig,³

¹ Se Harding, *Språkvet. probl.* 2:12, 20 f.

² Om formen *erilar* se Harding ANF 62:182.

³ Gustaf Lindblads tolkning kunde nog kanske i något avseende vara formellt möjlig, eftersom i satser med personligt pronomen (*jag*, *min*, *mig* osv.) dettas subjektsform upprepas i en följande relativbisats, t. ex. fvn. *ek em braud lifanda er nidr sté-k af himne* (se bl. a. Marstrander aa, s. 100 f., Lindblad aa, s. 43), men i alla de exempel, som åberopas, är både huvud- och bisatsen alltid fullständig, dvs. båda ha subjekt och predikat. Så är och blir inte förhållandet här. Bugges utlåtande häröver (anfört som stöd av GL, aa, s. 43 f.) är ej heller så allmängiltigt, då han med *erilar* fattat som personnamn ('Jarl') förlägger innehållets tyngdpunkt hit,

Ivar Lindquist's (i Nord. kultur VII, s. 19): *sa wilagar* 'den listige' (med starkt böjt adjektiv efter *sa*) stöter på större formella hinder, Marstrander's (i Viking 1952, s. 107 f.) är något för fantasirik, medan Harry Andersens många postulat och premisser inte resulterat i någon tolkning alls. Min läsning och tolkning från 1941 (i Språkvet. probl. 4:41, senare i NoB 37:103 ff.) går däremot inte så lätt att rubba.

Hilditanr, Hilditönn.

Þetta kenninafn hefur ávallt þótt mér kynlegt, jafnvel skringilegt, hvort sem það sé skrifad - *tannr* eða - *tonn*. Skýringar Saxa hins fróða eru barnalegar og lítt líklegar; ekki þykir mér þýðing Jørgens Olriks miklu betri: »Kamptand, ɔ: Kriger». E. H. Lind í »Norsk-ísländska personbinamn frá medeltiden» fer að mestu sömu slóðir: »Sannolikt att fatta så, att tön är det egentliga binamnet, föranlett av någon på ett äller annat sätt märkvärdig tand och förleden anger krigiskhet, stridbarhet». Öllum þessum fróðum mönnum er ég samdóma um það sem snertir fyrri lidinn — en ekki lengra.

Audvitad játa ég því, að þessar skýringar eru *mögulegar*, geta verið á rökum reistar, þótt þær séu of einfaldar. Það *getur* verið, að hetjan hafi haft mikla tönn eða miklar tennur, og það *getur* verið, að hann í hita orustunnar hafi bitið fjendur sína, eins og Egill Skallagrímsson. En í sporum Bjarnar heitins Magnússonar Ólsens *getur* maður fundið óvafnanlega skárri skýringu eða réttara sagt betra *form* nafnsins.

Ekki ofmargir málfraeðingar hafa fallið á skoðun Bjarnar prófessors, að fornkvæði hafi verið rúnum ristin á kefli og á þann hátt geymd til ritaldar. En ég er nú fús að fara í flokk hans, þó að hann sé litill. Mér er torskilid að jafnmikill kvæðafordi geti hafa haldizt i munnmælum i a.m.k. þrjár aldir. Ég trúi vel að margir fornmennt hafi haft ágætt minni — enn á okkar dögum eru minnisgódir menn til: mér er sagt að frægur sænskur sögufræðingur, Harald prófessor Hjærne heitinn, gat í raun og veru alls ekki gleymt hvað hann hafði einu sinni lesid. En þess konar menn eru of fáir til þess að geta haft i huga allan þennan fornkvæðaforda. Og ekki dugir að bera skáld og þuli Nordurlanda saman við hina fornindversku fræðimenn, sem höfðu numid Veda-kvæðin öll og villulaus. Þeir stunduðu nám þegar á unga aldri og voru þaulkenndir; þeir mynduðu sérstaka erfðastétt og voru itroðnir þessum kvæðum. Og nú vitum við — ef

meðan nutida forskare vanligen flyttat den bakåt och se namnet i (sa)wilagar. Alla formella svårigheter försvinna emellertid enligt min läsning och tolkning: **ek erilar sa wilaga'r haiteka** = »jag jarlen, den trollkunnige, såsom jag kallas».

Tilläggsnot. För det omstridda fvn. *vél*, *véla* hänvisar jag till ags. *Weland* (fhty. *Wialant*), ett sagohistoriskt namn på en listig och händig smed (se Harding Språkvet. probl. 3:45, 8:9 not 1, Marstrander aa, s. 241).

Egla fer með rétt mál — að Sonatorrek Egils var rist á kefli — því skyldu ekki fleiri kvæði hafa verið keflgeymd eins og þetta?

Í Hyndluljóðum er Haraldr þessi kallaður *hilditönn* og sagður að vera borinn Hroereki slongvanbauga. En það er vitlaust: Hroerekr lifði og fell á dögum Hrólfs kraka, þ.e. á 6: öld, en Haraldr bardizt á Brávöllum og fell þar, og það hlýtur að hafa verið á 8:öld. Samkvæmt Saxa hét faðir Haralds Haldanus, þ.e. Halfdanr, og er það sennilegra.

En við vitum ekki hversu gamalt kvæði Hyndluljóð eru, þó að það þyki vera frá þeim tíma er menn trúðu á Freyju og önnur forn goð. Víst er að Vellekla Einars Skálaglamms var ort á dögum Hákonar jarls hins ríka og Einarr kallar Harald okkar í genitiv *hilditanns*, og held ég að þetta - *tannr* sé eldra form enn - *tönn*. Ef svo er, getur *hilditannr* mjög vel verið röng ráðning af *H↑↑↑↑↑, sem rétt væri að lesa *hildidanr*, »Danr hinn herskái», og væri það edlilegri og fegri skýring nafnsins.

Ef maður myndi bera á móti mér að nafnið *hilditönn* væri upphaflegra og síðar breytt í -*tannr* af því, að *tönn* er kvennkyns og hæfði karlmanni illa, þá gæti ég spurt: því var Haraldr blátönn aldrei kallaður *blátannr? Var hann þó mesti karlmaður!

Þykir mér jafnvel sjálft *formið hilditannr* heldur vafasamt. Annahvort ætti það vera *hilditanni* (sbr bjarnarheitid *íugtanni* og gýgjarheitid *grottintanna*, bæði í þulum Snorra-Eddu), eða *hilditennr* (sbr *einhendr*, *skjóthendr*, *Báleygr* (Óðinsheiti), *fráneygr* o.fl.). En *hildidanr* væri eins lýtilaust og *Halfdanr*.

Ef tilgáta mín sé rétt, styður hún skoðun B.M.Ó:s.

Uppsölum

ROLF NORDENSTRENG.

GIDEON DANELL

in memoriam.

Den 14 maj 1957 avled professor Gideon Danell. Det var en framstående vetenskapsman och pedagog, en fin och nobel människa som slutade sin långa levnad.

Gideon Danell kom från ett östgötskt prästhem, vars gamla förnämliga traditioner i mångt och mycket hade präglat hans personlighet. Han var försynt och älskvärd, god och hjälpsam, och han hade en ovanlig moralisk resning.

År 1905 disputerade Gideon Danell i Uppsala inom ämnet nordiska språk på en avhandling betitlad Nuckömålet (del I). Hans lärare var Adolf Noreen. Öppenheten för kritik var ett av de vackra drag som Danell hade gemensamt med sin lärare. Klarsyntheten och noggrannheten var andra. »Nuckömålet» blev också en för sin tid framstående avhandling inom dialektforskningen, en undersökning som vi fortfarande finner förvånansvärt uttömmande och saklig.

Efter disputationen blev Gideon Danell först docent i Göteborg och sedermera rektor vid manliga folkskoleseminariet i Stockholm. 1915 blev han rektor vid folkskoleseminariet i Uppsala, vilken post han beklädde, tills han avgick med pension 1939.

Jämsides med sitt krävande uppdrag som rektor och pedagog hann han även ägna sig åt författarverksamhet. Redan 1911 utkom hans »Svensk ljudlära», ett arbete som har stått sig som grundläggande i den akademiska undervisningen i fonetik ända till våra dagar. 1927 kom hans »Svensk språklära», ett arbete präglat av klarhet och blick för det väsentliga. Därjämte publicerade han ett antal tidskriftsartiklar i pedagogiska och språkvetenskapliga frågor. Sin gamla kärlek Nuckömålet hade han inte glömt utan utgav 1934 andra delen (formlära) och tredje delen (texter) av sin bok »Nuckömålet». Särskilt andra delen präglas av den mogna och erfarne vetenskapsmannens syn på de språkliga företeelserna.

Gideon Danell upphörde aldrig att forska och skriva. 1940, året efter det att han slutat sin verksamhet som rektor, utgav han tillsammans med lärarkollegan J. Lekman »Modersmålsundervisningen», en metodisk handbok för svensklärarna. Men sitt största arbete hade han ännu inte färdigt. Det utkom först när han var 78 år gammal, och det blev ett monument över hans vetenskapliga gärning liksom över det folk, estlandssvenskarna, som han ägnat största delen av sitt livs forskarmöda. Detta arbete är »Ordbok över Nuckömålet».

»Ordbok över Nuckömålet» påbörjades tidigt, antagligen något av de första åren av detta århundrade. Dess första parti lades fram som licentiatavhandling i Uppsala. Under hela sitt långa liv samlade Gideon Danell material från Nuckömålet, och sommaren 1948 hade han manuskriptet färdigt. 1951 förelåg ordboken tryckt, »till minnet av Högbring, Spithamn, Birkas, Österby och de andra svenska byarna i Nuckö socken med Odensholm».

»Ordbok över Nuckömålet» är emellertid icke enbart en ordbok. Den inrymmer jämte ordförrådet så mycket av kulturhistoriskt intresse, att den kan sägas stå som ett minnesmärke över hela den folkliga kulturen i Nuckö socken i Estland.

Slutligen utgav Gideon Danell också texter på Nuckömål och Ormsömål, upptecknade på 1890-talet av finlandssvensken fil. mag. Selim Perklén.

På åttioårsdagen 1953 fick Danell en hög vetenskaplig utmärkelse för sina insatser som forskare: Kungl. Maj:t förlänade honom professors namn.

Vänskapen mellan Gideon Danell och estlandssvenskarna är ett förhållande, som kanske tarvar ett särskilt omnämnande. Någon gång under det sista årtiondet av förra seklet, då intresset för gamla och glömda dialekter just hade blomstrat upp vid universitetet i Uppsala, träffade Danell en student, som var från den ryska provinsen Estland, och fick veta, att denne student talade en ålderdomlig svensk dialekt. Genom honom — Jakob Blees hette han — fick Danell sina första upplysningar om det folkmål, som sedan skulle bli det främsta föremålet för hans vetenskapliga gärning. Hans första möte med estlandssvenskarna i deras egna bosättningsområden måste ha varit en bisarr upplevelse. Estlandssvenskarna levde ju under betingelser så vitt skilda från dem, som prästsonen från Östergötland var van vid. Men där uppstod en vänskap som varade livet ut — för båda parterna. Nu har estlandssvenskarna lämnat sina urgamla boplatser och folkgruppen upplösts, och Gideon Danell har lämnat sitt arbetsfält bland oss. Han reste ett bestående minnesmärke över den svenska folkstammen därborta, vi kan endast ägna honom tacksamma tankar och några ord, som ofullkomligt och hjälplöst söker ge uttryck åt det som vi känner inför hans minne. Gideon Danells intresse för estlandssvenskarna var nämligen icke enbart vetenskapsmannens, utan det blev med åren alltmer och framför allt vännens, stamfrändens. Han var också med bland dem, som stakade upp vägen till Sverige för den till undergång dömda folkgruppen.

»En orztírr deyr aldregi, hveim er sér góðan getr.» Danell var en saklig och omdömesgill vetenskapsman, en framstående pedagog och kulturpersonlighet. Som människa var han generös, älskvärd och anspråklös men fast, då det gällde att slå ett slag för det som han ansåg vara rätt. Han var en äkta humanist, han respekterade också andras åsikter och andra personligheter. Och han hade humor och en utmärkt berättargåva.

Med Gideon Danell gick en sällsynt nobel och varmhjärtad människa ur tiden.

EDVIN LAGMAN.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1955 (tr. 1956). — Acta Jutlandica XXIX. Årsskrift for Aarhus universitet 1957. — Acta Philologica Scandinavica 23:3—4 1957. 24:1 1957. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen. 193. Bd 108. Jg. 2—4 H. 194. Bd 109. Jg. 1—3. H. — Arv. Tidskrift för Nordisk Folkminnesforskning. Vol. 12, 1956. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. H. de Boor und I. Schröbler. 78. Bd 3. H. 1956. 79. Bd. 1. H. 1957. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. Th. Frings und E. Karg-Gasterstädt 78. Bd. 3. H. 1956. 79. Bd. 1—2 H. 1957. — Budkavlen. Årg. 34 1955 nr 1—4. — Dansk Tidsskrift-index 42. årg. 1956. — Danske studier. 1957. — Edda. Årg. 44 bd 57 h. 1—2 1957. — Études Germaniques. 11. année no 4 1956, 12. année nos 1—3 1957. — Folkmålsstudier. Årg. 17—18, 1956. — Fornvännen 1956:5—6, 1957:1—5. — Frödskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. 5. bók. 1956. — Germanisch-Romanische Monatsschrift. 38:1—4 1957. — Leuvense Bijdragen 46. jaarg. H. 1—4 1956—57. Bijblad 46. jaarg. H. 1—2. 1956—57. — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam. 33. Jaarg. 1957, 1—3. — Modern Philology. Vol. LIV Nr 2—4, LV Nr 1. — Moderna språk 51:1—4 1957. — Namn och bygd. Årg. 44. 1956. — Neuphilologische Mitteilungen LVII 1956 Nr 7—8. LVIII 1957 Nr 1—3. — Onoma. Vol. VI (1955/56) 1—3. — Ortnamnssällskapet i Uppsala årskrift 1956. — Scripta Islandica. 7. 1956. — Sprog og kultur. Bd 20 n. 3. 1956. — Språkliga bidrag. Meddelanden från seminarierna i slaviska språk, jämförande språkforskning, semitiska språk, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds universitet. Vol. 2 nr 8. Lund 1956. [Stencilerad skrift]. — Stavanger Museum. Årbok 1956. — Studia Linguistica X:1—2 1956. — Studia Neophilologica. Vol. XXVIII No. 2 1956, XXIX No. 1 1957. — Studier i modern språkvetenskap utg. av Nyfilologiska sällskapet i Stockholm. Vol. 29, 1956. — Studier i nordisk filologi. Bd 45 1957. — Svenska landsmål och svenskt folkliv 1956 h. 1—4. — Sydsvenska ortnamns-sällskapetets årskrift 1955—1956. — Varbergs museum. Årsbok 1957. — Viking Society for Northern Research. Saga-book. Vol. XIV Part 3 1955—56. — Västra Göttinge Hembygdsförenings skriftserie. V. 1957. — Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 87. Bd. H. 2—4 1956—57, 88. Bd. H. 1 1957.

Akademisk värtalighet från 1700-talet — von Höpken och Lehnberg utg. av Rolf Hillman. X+140 s. Sthm 1957. (Svenska texter 2.) — Andersen, Poul, se Bibliography. — Arngrimi Jonæ opera latine conscripta ed. Jakob Benediktsson. Vol. IV. XVI+593 s. Köpenhamn E. Munksgaard 1957. (Bibliotheca Arnarnagnæana XII.) — Benediktsson, Jakob, se Arngrimi Jonæ opera. — Bergens fundas utg. av Bergens Historiske Forening ved Mikjel Sørliæ. 98 s. Bergen 1957. — Bibelöversättningarna av år 1536 utg. av Gunnar Sjögren. I. Davids Psaltare. Faks.+20 s. Sthm 1956. (Samlingar utg. av Svenska Fornskrifts-sällskapet h. 215, bd 62:1.) — Bibliography of Scandinavian Philology XXIII 1952—1954 prepared by Poul Andersen (Acta Philologica Scandinavica 1957). — Dalin, Olof, Then Swänska Argus. Urval av Bengt Hesselman ånyo utgivet och försett med ord-förklaringar av Gösta Holm. 193 s. Sthm 1957. — Danmarks gamle personnavne udg. av G. Knudsen†, Mar. Kristensen† og R. Hornby. 19. h. Tilnavne: Prouen — Røth. Sp. 839—918. Khvn 1957. — Den heliga Birgittas Reuelaciones Extrauagantes utgivna av Lennart Hollman. 247 s. Uppsala 1956. (Samlingar utg. av Svenska Fornskrifts-sällskapet. Ser. 2 bd 5.) — Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1 utg. av O. Thorell. H. 2. S. 193—393. (Saml. utg. av Sv. Fornskrifts-sällsk. h. 218.) — Flores och Blanzeflor. Kritisk upplaga utg. av Emil Olson. XXV+143 s.+faks. Nytryck Lund 1956. (Saml. utg. av Svenska Fornskrifts-sällskapet h. 214.) — Foote, P. G., se Gunlaugs saga. — Gunlaugs saga Ormstungu ed. by P. G. Foote. The Saga of Gunlaug Serpent-tongue translated by R. Quirk. XXVIII+40+40+7 s. Edinburgh 1957. (Nelson's Icelandic Texts 1). — Jóhann S. Hannesson, The Sagas of Icelanders (Íslendinga sögur). A supplement to Islandica I and XXIV. X+126 s. Ithaca N.Y. 1957. (Islandica Vol. XXXVIII.) — Henning, S., se Siælinnu thrøst. — Hervarar saga ok Heidreks.

With notes and glossary by G. Turville-Petre. Introduction by Chr. Tolkien. XX+145 s. London 1956. (Viking Society for Northern Research. Text series II.) — Hillman, R., se Akademisk vältalet. — Hollman, L., se Den heliga Birgitta. — Holtsmark, Anne, se Legendarisk Olavssaga. — Hornby, R., se Danmarks gamle personnavne. — Karker, A., se Synonymordbogen. — Legendarisk Olavssaga efter Uppsala universitetsbiblioteks Delagardieska samlingen Nr. 8 II. Med en inledning av Anne Holtsmark. 26 s.+faks. Oslo 1956. (Corpus Codicum Norvegiarum Medii Ævi. Quarto serie vol. II.) — Lindqvist, Nat., se Lukas evangelium. — Ljunggren, K. G., se Söderwall K. F. — Lukas evangelium i Gustav Vasas bibel utg. av Natan Lindqvist. 111 s. Sthlm 1957. (Svenska texter I.) — Lundahl, Ivar, se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Middelalderens danske bønnebøger udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. III bind ved Karl Martin Nielsen. X+473 s. Köpenhamn 1957. — Modéer, I., se Personnamn. — Nielsen, K. M., se Middelalderens danske bønnebøger. — Nordiska språkfrågor. 75 s. Sthlm 1957. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 20.) — Norske ordsamlingar 1810—1812 til Videnskabernes Selskabs danske ordbog. 74 s. Oslo 1957. (Skrifter fraa Norsk Maalforearkiv ved Sigurd Kolsrud X.) — Olson, E., se Flores. — Ord och uttryck. Korta uppsatser i aktuella frågor inom teknikens språkvård under år 1956. (TNC 28. Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer.) — Ortnamnen i Skaraborgs län. Del XIV. Vilske härad. Territoriella namn av Ivar Lundahl. 73 s. Uppsala 1957. — Personnamn från medeltid och 1500-tal. Studier utg. av I. Modéer. 136 s. Sthlm 1957. — Quirk, R., se Gunnlaugs saga. — Seip, D. Å., se Stjörn. — Sielinna throst. Kritisk upplaga utg. av S. Henning. H. 3 S. 401—575. (Saml. utg. av Sv. Fornskriftsällsk. h. 217.) — Sjögren, G., se Bibelöversättningarna. — Stjörn AM 227 Fol. A Norwegian Version of the Old Testament Transcribed in Iceland. With an Introduction by Didrik Arup Seip. 18 s.+257 facs. Khvn 1956. (Corpus Codicum Islandicorum Vol. XX.) — Synonymordbogen. Danske synonymer i skrift og tale fra Holberg til i dag. Red. av Allan Karker. 514 s. Khvn 1957. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltidsspråket. Supplement. H. 22 av K. G. Ljunggren. S. 689—720 [samthykkia—skatning]. (FSS h. 216.) — Sørliie, M., se Bergens fundas. — The Year's Work in Modern Language Studies ed. for The Modern Humanities Research Association by L. T. Topsfield. Vol. XVII 1955. Cambridge 1956. — Thorell, O., se Fem Moseböcker. — Topsfield, L. T., se The Year's Work. — Turville-Petre, G., se Hervarar saga. — Östergren, O., Nusvensk ordbok. h. 98 [sp. 201—296: tidevarv—tillsynsmyndighet].

Ahlbäck, O., Svenskan i Finland. 77 s. Sthlm 1956. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 15.) — Andersson, A., Ord och talesätt ur folkmälet upptecknade inom Hägerstads och Oppeby socknar Kinda härad Östergötlands län. 32 s. 1951. — Areskoug, H., Studier över sydöstskånska folk mål. I. XV+760 s.+2 kartor. Lund 1957. (Skrifter utg. gm Landsmålsarkivet i Lund 11.) — Bætte, W., Über die Entstehung der Isländersagas. 109 s. Berlin 1956. (Ber. über d. Verh. d. Sächs. Ak. d. Wiss. zu Leipzig. Philol.-hist. Kl. Bd 102 H. 5.) — Bandle, O., Die Sprache der Gudbrandsbiblia. XVIII+506 s. Khvn 1956. (Bibliotheca Arnamagnaena 17.) — Bom, K., Slangordbogen. 397 s. Khvn 1957. (Politikens håndbøger nr. 115.) — Brøndum-Nielsen, Tilføjelser og Rettelser til Gamlemeldansk Grammatik II. 28 s. Khvn 1957. — Dahlstedt, K. H., Efterledsopkope i nordvenska dialekter. 68 s. Uppsala 1955. (Skr. utg. genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A: 11.) — Diderichsen, P., Elementær dansk Grammatik. 2. Udg. delvis omarbejdet. XV+297 s. Khvn 1957. — Edlund, S., Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern. 260 s. Lund 1957. (Skrifter utg. av Vet.-Soc. i Lund 51.) — Fries, S., Studier över nordiska trädnamn. 277 s.+kartor. Uppsala 1957. (Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 29.) — Gordon, E. V., An Introduction to Old Norse. 2d Edition revised by A. R. Taylor. LXXXII+412 s.+kartor. Oxford 1957. — Hallberg, P. Den isländska sagan. 148 s. Sthlm 1956. (Verdandis skriftserie 6.) — Halldórsson, Halldór, Nýrði. IV. Flug. 123 s. Rvík 1956. — Harding, E., Om det s.k. w-omljudet i de nordiska vin-namnen. — Några upplysningar till »Fyra gamla naturnamn». 12 s. Lund 1957. (Bil. 2 till Språkvetenskapliga problem, h. 8.) — Heusler, A. (†),

Deutsche Vergeschichte. III. Teil IV und V: Der frühneudeutsche Vers. Der neudeutsche Vers. V+427 s. Berlin 1956. — Huldén, L., Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål I. 261 s. Helsingfors 1957. (Studier i nordisk filologi bd 46.) — Iversen, R., Med munn og penn. Forelesninger og studier. 335 s. Trondheim 1957 (Skrifter nr. 4 utg. av Norges Lærerhøgskole). — Johansson, Gust., Träd- och djurnamn i svenska ortnamn. Leksammaundersöningar. 192 s. Gbg 1956. — Kolb, E., Alemannisch-nordgermanisches Wortgut. XXV+155 s. Frauenfeld (Schweiz) 1956. (Beiträge zur schweizerdeutschen Mundartforschung VI.) — Krahe, H., Germanische Sprachwissenschaft. I. Einleitung und Lautlehre. 147 s. II. Formenlehre. 149 s. Berlin 1956. (Sammlung Götschen Bd 238, 780.) — Kunze, E., Jacob Grimm und Finnland. 117 s. Helsinki 1957. (FF Communications n:o 165.) — Liebert, G., Die indoeuropäischen Personalpronomina und die Laryngaltheorie. 146 s. Lund 1957. (Lunds univ:s årsskr. N.F. Avd. 1. Bd 52 nr 7.) — Lundeby, E., och Torvik, I., Språket vårt gjennom tidene. 116 s. Oslo 1956. — Magerøy, H., Sertekstproblemet i Ljósveitninga saga. 99 s. Oslo 1957. (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Hist.-Filos. Klasse 1956 No. 2.) — Dens., Studier i Bandamanna saga. 311 s. Khvn 1957. (Bibliotheca Arnarnagnæana vol. XVIII.) — Magnusson, R., Studies in the Theory of the Parts of Speech. 120 s. Lund o. Khvn 1954. (Lund Studies in English XXIV.) — Modéer, I., Runor. En orientering. 16 s.+1 pl. Sthlm 1956. — Moltke, E., Jon Skonvig og de andre runetegnere. I. Billeder og Kildetext. 240 s. Khvn 1956. (Bibl. Arnarnagnæana Supplementum Vol. I.) — Møller, Kr., Studier i sammensatte personnavne. 128 s. Khvn 1956. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr. 13.) — Niermeyer, J. F. o. Verlinden, C., Frankische vestiging en taalgrens. 22 s. Amsterdam 1957. (Bijdr. en Med. d. Naamkundecommissie te Amsterdam 11.) — Nordal, Sigurdur, The historical element in the Icelandic family sagas. 35 s. Glasgow 1957. — Nordland, O., Höfudlausn i Egils saga. Ein tradisjonskritisk studie. 259 s. Oslo 1956. — Oftedal, M., The Gaelic of Leurbost Isle of Lewis. 372 s. Oslo 1956. (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. Suppl. Bind IV.) — Olsen, M., Karlevi-stenen. 30 s. Oslo 1957. (Avh. utg. av Det Norske Vid.-Akad. i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1956. No. 1.) — Pleijel, H., Gamla utfärdstal från svenska bygder. 23 s. (Medd. från Kyrkohist. arkivet i Lund 11.) — Rasch, J., Norsk ordsamling. Stavanger 1698. 27 s. Oslo 1957. (Skrifter fraa Norsk Maalførearkiv 9.) — Rooth, E., Nordseegermanische Beiträge. 62 s. Sthlm 1957. (Filologiskt arkiv 5.) — Sakari, A., Poésies du troubadour Guillem de Saint-Didier. 206 s. Hfors 1956. (Mem. de la Societé Néophilologique de Helsinki 19.) — Schramm, G., Namenschatz und Dichtersprache. Studien zu den zweigliedrigen Personennamen der Germanen. 198 s. Göttingen 1957. — Seip, D. A., Norsk grammatikk. 18. utgave. Nynorsk. 40 s. Oslo 1956. — Thors, C. E., Den kristna terminologien i fornsvenskan. 664 s. Hfors och Khvn 1957. (Studier i nordisk filologi bd 45.) — Torvik, I., se Lundeby, E. — Walter, E., Studien zur Vápnfirdinga saga XV+84 s. Halle 1956. (Saga. Untersuchungen zur nordischen Literatur- und Sprachgeschichte hrsg. v. W. Baetke H. 1.) — Verlinden, C., se Niermeyer, J. F. — Wessén, E., Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax. 317 s. Sthlm 1956. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 19.) — Dens., Språkriktighet och stil. 38 s. Sthlm 1957. (Skr. utg. av Nämnden för svensk språkvård 18.) — Wessman, V. E. V., Främmande inflytelser i de finlands-svenska folkmålen. I. Finska inflytelser. 360 s. Hfors 1956 (Folkmålstudier 17—18). — Westergård-Nielsen, Chr., To bibelske visdomsbøger og deres islandske overlevering. XI+500 s. Khvn 1957. (Bibliotheca Arnarnagnæana vol. XVI.) — Vide, S.-B., Ordspråk, ordstäv och talesätt från sydvästra Småland. 279 s. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 10). — Westin, Gunnar T., Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512—1517. XII+600 s. Lund 1957. (Skrifter utg. av Vetenskapssocieteten i Lund 52.) — Wijkander, Klara, Ortnamn på Kullaberg. 167 s.+1 karta. Göteborg 1957. (Kullabygd XXX.) — Vilkuna, A., Das Verhalten der Finnen in »heiligen» (Pyhä) Situationen. 212 s. Helsinki 1956. (FF Communications vol. LXV 1.) — de Wit, R. J., Kadaster, ruilverkaveling en toponymie. 56 s. Amsterdam 1957. (Bijdr. en mededelingen der Naamkunde-Commissie van de Kon. Ned. Akad. v. Wet. te Amsterdam X.) — de Vries, J., Altgermanische Religionsgeschichte. Bd. II. 2., völlig neu bearbeitete

Aufl. 492 s. Berlin 1957. (Grundriss d. germ. Philologie 12/II.) — Dens., Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Lief. 1. a—búnadr. VIII+64 s. Leiden 1957.

Andersen, H., Om tryksvage vokaler i runedansk (APhS 24). — Dens., Lindholmen amulettens indskrift endnu en gang (Namn och bygd 44). — Bergsveinson, Sveinn, Eine neue Brechungstheorie? (Zschr. f. Phonetik u. allgem. Sprachwissenschaft 1956). — Bouman, A. C., Observations on syntax and style of some Icelandic sagas with special reference to the relation between Víga-Glúms saga and Reykdoela saga (Studia Islandica 15, 1956). — Brøndum-Nielsen, Johs., Den plejende Adam. Gotisk Kalkmaleri med Indskrift. (APhS 24). — Dens., Blandinger (ib.). — Carlsson, Gottfr. Sigríd Storråda och Sigríðlev (Personhist. Tidskr. 55, 1957). — Carlsson, Lizzie, Några synpunkter på äldre svensk äktenskapsrätt (Vetenskaps societeten i Lund. Årsbok 1956). — Dahlstedt, K. H., Inledning till Pitemålet. (Norrbotten 1956, 1957.) — Dens., Rec. av E. Törnqvist, Substantivböjningen i Östergötlands folkmål (Sv. landsmål 1956). — Einarsson, Bjarni, Bardaginn á Dinganesi (Nordæla 1956). — Eis, G., Die Hortforderung (Germ.-Rom. Monatsschrift 38) — Dens., Eine Liste von Fechtternamen aus dem 15. Jahrhundert (Beiträge zur Namenforschung 8, 1957). — Dens., Die Todeszeichen im Nibelungenlied (Euphorion 51 1957). — Ejder, B., Om uttalet av ortnamnen på -lev/-löv (Namn och bygd 44, 1956). — Envall, P., Liunga, Kaupinga och Arosa. Ortnamnforskning som historiskt hjälpmedel (Hist. Tidskr. 1956). — Dens., Järnbäraland (därst. 1957). — Frödin, J., Södermanlands fåbodar efter medeltidens slut (Saga och sed 1956). — Dens., Fåbodar i Sydsverige och Danmark (Kulturgeografi 1957). — Hakulinen, L., Über die Lehnübersetzungen der finnischen Sprache (Sitz.-ber. d. Finn. Akad. d. Wiss. 1955). — Hassler-Göransson, C., En ny ordförrådsundersökning (Skola och samhålle 1957). — [Hellevik, A.] På skattegravning i vårt eige mål. Rettleing for ordsamlarar (Syn og segn 1956). — Hjelmlev, L., Sur l'indépendance de l'épithète 16 s. Khvn 1956 (Hist.-filol. Meddel. utg. af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab Bd 36 no. 5.) — Dens., Om numerus og genus (Festskrift til Christen Møller 11. juni 1956). — Holtsmark, A., Kongespeilet og eplene i Edens have (Viking 1956). — Dens., Reginsmål 8 (Maal og Minne 1956). — Dens., Rec. av O. Nordland, Hofudlausn i Egils saga (ib.). — Höfler, O., Die hochdeutsche Lautverschiebung und ihre Gegenstücke bei Goten, Langobarden und Burgundern (Anz. d. phil.-hist. Kl. d. Österr. Akad. d. Wiss. 1956 Nr 24). — Ingers, I., Folkmålet i Bjäre härad (Bjärebygd 1956). — Dens., Historier om Nils Knös från Mellan-Grevie (Såaså 1956). — Dens., Ortnamn i Malmö (Malmö Fornminnesförenings årsskr. 1957). — Janzén, A., Rec. av A. H. Smith, English Place-Name Elements (Names, 1957). — Kolsrud, S., Litt um kyrkjerekneskar og um dei fyrste stiftsskrivarane på Austlandet (Heimen 1957). — Körner, R., Strödda bidrag till komparativ grammatik. VII Genom omtolkning uppkomna nexus (Moderna språk 1955.) VIII Nexussubjektet (ib. 1956). — Dens., Nutida tendenser i svensk språkutveckling. II (Modersmålsläraarnas förening. Årsskrift 1955). — Ljunggren, K. G. Lerbäckshög och Sliparebacken. Namnen på Skånelands gamla hyllningshög (Sydsv. ortn.-sällsk:s årsskrift 1955—1956). — Dens., Den nordiska språkvården och de nya orden (Nord. Tidskr. [Lett.] 1956, äv. i: Nordiska språkfrågor 1956). — Dens., Ortnamns-kicket i en färösk bondebygd (Kaldbak, Streymoy) (Namn och bygd 1956). — Malmberg, B., Distinctive Features of Swedish Wovels: some instrumental and structural Data (For Roman Jakobson 1956). — Dens., Nyare fonetiska rön och deras praktiska betydelse (Nord. Tidskr. f. Dövundervisn. 1957). — Dens., Questions de méthode en phonétique synchronique (Studia Linguistica 10, 1956). — Matras, Chr., Cailleann og køkja (Fróðskaparrit 5, 1956). — Dens., Gammel-færøsk ærgi, n., og dermed beslægtede ord (Namn och bygd 1956). — Mattisson, K., Tækkevrakan (Rig 1957). — Modéer, I., Hårskæpp og fylke (K. Vetenskaps-samhällets i Uppsala årsbok 1/1957). — Dens., Fornsvenska personnamn i en regestsamling (Personnamn från medeltid och 1500-tal. 1957). — Dens., Östsmå-ländska bondenamn från 1500-talet (därst.). — Mägiste, J., Ett uttalande från 1680-talet om ingrikerernas och voternas ursprung (Svjo-Estonica 13). — Dens., Ununenud eesti sönu [Några bortglömda estniska ord] (Tulimuld 1957). — Dens., Eesti Kirjanduse Selts 50-A. [Estniska Litteratursällskapet 50 år] (Teataja 1957).

— Naert, P., Deux vieux problèmes. 1. Les alternances consonantiques du Balto-Finnois. 2. La loi de Verner (Studia Linguistica 1956). — Dens., Quelques mots Indo-Européens a la lumière d'une langue exotique (ib.). — Dens., »Med þessu minu optnu brefi« eda framburdurinn ptn á samhljóðasambandinu pn i íslenzku (Studia Islandica 15, 1956). — Dens., Le verbe basque est-il passif? (Studia Linguistica 1957). — Nielsen, K. M., Scandinavian Breaking (APhS 24). — Pipping, R., Hjártat i Runebergs diktning (Finsk tidskrift 1956). — Roelandts, K., Augmentativ, Diminutiv und Zugehörigkeit im Lichte der Namegebung (Rheinische Vierteljahrsblätter 1956). — Dens., De Persoonsnamenstudie in 1955 (Bull. de la Comm. Royale de Toponymie et Dialectologie 30 1956). — Dens., De Plaatsnamenstudie in 1955 (därst., tills. m. H. J. van de Wijer o. H. Draye). — Sahlgren, J., Oaxen och Pampus. Två konstiga sjövägsnamn. (Namn och bygd 44, 1956). — Dens., Korta anmälningar (d:o). — Dens., Folkvisan om herr Peder och Malfred (Saga och sed 1956). — Salberger, E., An Ideographic Rune on the Skodborg Bracteate (APhS 24). — Dens., Eftermälet på Apelboda-stenen (K. Hum. Vet.-samf. i Lund. Årsber. 1956—57. IV). — Schwarz, Hans, Varin und das ältere Futhark (Beiträge 2. Gesch. d. deutschen Sprache u. Lit. 78. 1956). — Seip, D. A., Ragnvald Iversen 75 år (Aftenposten 17 jan. 1957). — Dens., Noen norske stedsnavn (Namn och bygd 1956). — Dens., Kvinnerens innsats i fred og krig i Norge (Aftenposten 10/5 1957). — Dens., »Reis deg Britha, gak aad straanna«. Et gammelt dikt fra Stavanger. (Stavanger museums årbok 1956.) — Dens., Om personlige pronomener for 1. og 2. person dualis og pluralis i norsk (Maal og Minne 1956). — Dens., Adjektivet hringr i Islandsk homilieboek (därst.). — Dens., Om kansleren Peter Eiriksson (därst.). — Dens., Olsokdagen (St. Olov 1957 nr 14). — Dens., Hvad er en kiosk (Kjøpmannsnytt 1957 nr 7). — (Sigurd, B., English diphthongs from a structural point of view (Studia Linguistica 1957). — Sjöstedt, L., Om Hakonar sagans tillkomstförhållanden ([Norsk] Historisk Tidsskrift 37). — Ståhl, H., Sjungar Jonas och Krongårds Per. Något om Dalarnas gårdsnamn (Ortn.-sällsk. i Uppsala. Årsskr. 1956). — Dens., Torvmossared och Tommered (Saga och sed 1956). — Dens., Om namnen på *-benning* (Namn och bygd 44.) — Ståhle, C. I., Västgöta lagmanskväde (Archivistica et Mediævalia Ernesto Nygren oblata). — [Vendell, H. A. (†)] »Bland svenskarna söder om Finska wiken. Bref till Folkvännen från H. W.« (Svio-Estonica 13.) — Wessén, E., Nobelpriset i litteratur för 1955 (Les prix Nobel en 1955). — Dens., Stavningen av främmande ord i svenskan (Nordiska språkfrågor 1955). — Dens., Om språkliga normer (Modersmåls-lärarnas Förening. Årsskrift 1956). — Wieselgren, H. (†), Harald Wieselgrens resor i Östersjöprovinserna red. av Per Wieselgren (Svio-Estonica 13). — de Vries, J., Kenningen und Christentum (Z fda 87, 1956). — Dens., De Gotische Woordenschat vergeleken met die van het Noord- en Westgermaans (Leuv. Bijdragen 1957). — Dens., De problematiek van het sprookje (Wetenschappelijke Tijdingen 1957 nr 3). — Dens., L'état actuel des études sur la religion germanique (Diogenè 1957). — Dens., Les rapports des poésies Scaldique et Gaëlique (Ogam 9, 1957). — Dens., Le conte irlandais Aided Óenfir Aife et le thème dramatique du combat du père et du fils dans quelques traditions indo-européennes (därst.).